NANARTHARATNAMALA

WITH MEANINGS

V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS

292, ESPLANADE ROW

MADRAS

1933.

జననం : 26.9.1905

మరణం : 6.9.1992.

శ్రీ గుడిమెడ శ్రీనివాసరావు

రైల్వే ఫార్వాడింగ్ ఏజెంట్, హనుమాన్ పేట, విజయవాడ. వారి భార్య జయలక్ష్మి గార్ల

అభీష్టము మేరకు వారి కోడలు

కీ.శే. శ్రీ గుండిమెడ తిరుమలేశ్వరరావుగారి భార్య ప్రభావతి మరియు మనుమడు

జి. జె. వి. డి. వి ప్రసాదరావు,

భార్య : పద్మజ, కుమారుడు: అభిరామ్‌లు

పద్మావతి సహిత శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామివార్ల కృపతో యున్న తిరుమల – తిరుపతి దేవస్థాన గ్రంథాలయమునకు సమర్పించిన

సంస్కృత, తెలుగు, హింది, ఆంగ్ల పుస్తక భాండాగారము

AUG 1994

ఈ సత్కార్యములో పాల్గొన్నవారు

G. భావనారాయణ, T. లక్ష్మీనారాయణ, N.V.V. భద్రయ్య.

సమర్పించినవారి అడ్రసు:

G.J.V.D.V.Prasada Rao
Lecturer in Physics,
2/9-10, Brodiepet,
GUNTUR - 522 002. Andhra Pradesh.

శ్రీరస్తు.

నానార్థరత్నమాల

సటీకము

ఇరుగపదండనాథప్రణీతము.

చెన్నపురి:

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్

వారిచే బ్రకటితము.

1933

Printed by
V. RAMASAWMY SASTRULU & SONS,
at the 'VAVILLA' PRESS,
Madras—1933—750.

శ్రీరస్తు.

నానార్థరత్నమాల.

సటీక.

అవతారిక. ఇరుగప దండనాథుఁ డనుకవి నానార్థరత్నమాల యనునీగ్రంథమును జేయఁగోరి తాను రచించుగ్రంథమునందు ప్రామాణ్యదార్ఢ్యము గలుగుటకై తన నానాగ్రంథపరిశీలనప్రౌఢిమను దెలియఁజేయుచున్నాఁడు:—

మూ. వివిధగ్రన్థసఙ్ఘాతవిమర్దవిలిఖీకృతమ్,
యస్య చేతస్సరస్వత్యా విలాసముకురాయతే. ౧
సోఽయం గ్రథ్నాతి నానార్థరత్నమాలాం గుణోజ్జ్వలామ్,
శ్రీమానిరుగపదణ్డేశో నాత్యల్పం నాతివిస్తరమ్. ౨

టీక. వివిధగ్రంథసంఘాతవిమర్దవిలిఖీకృతమ్-వివిధ=నానావిధములైన, గ్రంథ=గ్రంథములయొక్క, సంఘాత=సమూహముయొక్క, విమర్ద=ఒఱియుటచేత, విలిఖీకృతం=చిత్తరువువ్రాయఁబడిన, యస్య=ఎవనియొక్క, చేతః=మనస్సు, సరస్వత్యాః=సరస్వతీదేవికి, విలాసముకురాయతే=విలాసార్థమైన యద్దమువలె నాచరించుచున్నదో, సోఽయం=అయీ, శ్రీమాన్=ఐశ్వర్యసంపన్నుఁడైన, ఇరుగపదణ్డేశః=ఇరుగప దండాధినాథుఁడను విద్వాంసుఁడు, గుణోజ్జ్వలాం-గుణ=శబ్దాలంకారాది గుణంబులచేతను (రత్నగుణంబులచేతను), ఉజ్జ్వలాం=ప్రకాశించుచున్న, నానార్థరత్నమాలాం=నానార్థరత్నమాల యనెడిగ్రంథమును (నానార్థ=నానార్థంబులనెడి, రత్న=రత్నములయొక్క, మాలాం=హారమును), నాత్యల్పం=మిక్కిలిస్వల్పము కానట్టులును, నాతివిస్తరం=మిక్కిలి విస్తారము కానట్టులును, గ్రథ్నాతి=కూర్చుచున్నాఁడు.

అవ. గ్రంథకర్త తాఁజెప్పుగ్రంథముయొక్క పద్ధతిని దెలియఁజేయుచున్నాఁడు:—

మూ. కాణ్డైశ్చతుర్భి రేకద్విత్రిచతుర్వర్ణవర్ణితైః,
సఙ్కీర్ణావ్యయకాణ్డాభ్యామితి షడ్భిరనుక్రమాత్. 3

టీ. ఏకద్విత్రిచతుర్వర్ణవర్ణితైః-ఏక=ఒకటియు, ద్వి=రెండును, త్రి=మూఁడును, చతుః=నాల్గునైన, వర్ణ=అక్షరములచేత, వర్ణితైః=వర్ణింపఁబడిన, చతుర్భిః = నాలుగైన, కాండైః=కాండములచేతను (అనఁగా నేకాక్షరకాండ-ద్వ్యక్షరకాండ-త్ర్యక్షరకాండ-చతురక్షరకాండలచేతననుట), సంకీర్ణావ్యయకాణ్డాభ్యాం=సంకీర్ణకాండావ్యయకాండములచేతను, ఇతి=ఈప్రకారముగా, షడ్భిః = ఆఱుకాండములచేత, అనుక్రమాత్ =వరుసగా, గ్రథ్నాతి=కూర్చుచున్నాఁడు (గ్రథ్నాతియనుపదము పూర్వశ్లోకమునుండి యనువర్తింపఁబడియె.)

అవ. గ్రంథకర్త ముందు పండితులచేఁ జెప్పఁబడియున్న నామలింగానుశాసనహేమకోశాదులకంటెఁ దాను జెప్పెడిగ్రంథమునందలి విశేషమును దెలియఁజేయుచున్నాఁడు:—

మూ. కథితాః కేఽపి నానార్థశబ్దాస్తత్రాన్తరాధ్వనా,
అమీ సలిఙ్గనిర్లిఙ్గభేదాద్ద్వేధా భవన్తి హి. ౪

టీ. నానార్థశబ్దాః = నానార్థములుగలశబ్దములు, కేఽపి = కొన్ని, అన్తరాధ్వనా=విశేషముఁజెప్పని స్థూలమార్గములచేత, తత్ర=ఆగ్రంథములయందు, కథితాః = చెప్పఁబడియున్నవి, అమీ=ఈగ్రంథమునందుఁ జెప్పఁబడియున్న నానార్థశబ్దములు, సలిఙ్గనిర్లిఙ్గభేదాత్=సలిఙ్గనిర్లిఙ్గములనెడిభేదములవలన, ద్వేధా = రెండువిధములుగా, భవంతిహి=అగుచున్నవిగదా.

మూ. సలిఙ్గాన్సప్తధా కృత్వా స్త్రియాం పుంసి నపుంసకే,
స్త్రీపుంసయోః క్లీబపుంసోస్స్త్రీనపుంసకయోస్త్రిషు. ౫
శబ్దాన్ పుంసస్స్త్రియః క్లీబాన్నానాలిఙ్గానలిఙ్గకాన్,
ప్రాయః క్రమాత్ప్రవక్ష్యామి కాన్తాదీన్ ద్వ్యక్షరాదిషు. ౬

టీ. సలిఙ్గాన్=నియతలింగములైన, శబ్దాన్=శబ్దములను, స్త్రియాం=స్త్రీలింగమునందును, పుంసి=పుంలింగమునందును, నపుంసకే=నపుంసకలింగమునందును, స్త్రీపుంసయోః = స్త్రీపుంలింగములయందును, క్లీబపుంసోః = నపుంసకపుంలింగములయందును, స్త్రీనపుంసకయోః = స్త్రీలింగనపుంసకలింగములందును, త్రిషు = పుంస్త్రీనపుంసకలింగములయందును, సప్తధా=ఏడువిధములుగా, కృత్వా=చేసి, పుంసః=పుంలింగములను, స్త్రియః=స్త్రీలింగములను, క్లీబాన్=నపుంసకలింగములను, నానాలింగాన్ = ముల్లింగములునుగల, అలింగకాన్=నియతలింగములుకాని, కాన్తాదీన్=కాంతాదిశబ్దములను, ప్రాయః = తఱుచుగా, ద్వ్యక్షరాదిషు = ద్వ్యక్షరకాండము మొదలైనకాండముల

యందు, క్రమాత్ = వరుసగా, ప్రవక్ష్యామి=చెప్పఁగలను. అనఁగాఁ దాను జెప్పెడి గ్రంథమునందలి శబ్దములు స్త్రీలింగములును బుంలింగములును నపుంసకలింగములును స్త్రీపుంలింగములును నపుంసకపుంలింగములును స్త్రీనపుంసకలింగములును ద్విలింగములు నని సలింగము లేడువిధములనియును, త్రిలింగము లగుశబ్దములు అలింగములనియును నీసలింగభేదములు 'ప్రాయశః' అనియు 'ద్వ్యక్షరాదిషు' అనియుఁ జెప్పినందువలన నేకాక్షరకాండమునందు లింగభేదముల విశేషముగఁ దెలియఁజేయలేదనియును ద్వ్యక్ష రాదికాండములయందు నన్నిశబ్దములకును లింగభేదము దెలియఁజెప్పఁబడిన దనియును దాత్పర్యము.

అవ. ఇపుడు గ్రంథకర్త తాను జెప్పెడి గ్రంథమునఁ బ్రతిశబ్దమునకును లిం... మును జెప్పఁగా గ్రంథవిస్తార మగునని తలంచి యొక్కొకలింగములపదంబులకు గుఱు తును దెలియఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

మూ. రూపభేదాత్సాహచర్యాత్కణ్ఠోక్త్యా వా విభావయేత్,
లిఙ్గాన్యథాది త్వన్తం వా పదం పూర్వేణ నాన్వయి. ౯

టీ. రూపభేదాత్=(నామములయొక్క తుదినున్న దీర్ఘము విసర్గము బిందు ఇవి మొదలైన) రూపభేదంబులవల్లను, సాహచర్యాత్ = (అరూపభేదంబున నెఱుఁ... రానిహలంతశబ్దములను లింగంబు నెఱుంగఁదగినశబ్దంబులయొక్క) సాన్నిధ్యమువల్లను కంఠోక్త్యావా=(ముందుఁజెప్పిన రెండుసాధనంబులచేతం దెలియరానిశబ్దంబుల నీప... మీలింగమని) చెప్పుటవల్లను, లింగాని=పుంస్త్రీనపుంసకలింగంబులను, విభావయేత్ తెలియవలయును, అథాది=అథశబ్దము మొదటఁగలిగినదైనను, త్వంతంవా = తు అ... శబ్దంబు తుదియందు గలిగినదైనను, పదం=పదము, పూర్వేణ = పూర్వపదంబుతోడ నాన్వయి = అన్వయముగలది కాదు.

అనఁగా 'అర్కొమఘోని స్ఫటికే' అనుస్థలంబున అర్కశబ్దము విసర్గాంతమ... యుండుటవలనఁ బుంలింగమనియు, 'త్రికం పృష్ఠాధరే త్రయే' అనుస్థలంబున త్రి... బ్దము బింద్వంతమయి యుండుటవల్ల నపుంసకమనియు 'నేమ్యాంశూపస్య చ త్రికా' అ... స్థలంబున త్రికాశబ్దము దీర్ఘాంతమయి యుండుటవలన స్త్రీలింగమనియు నీరీతిన రూ... భేదంబువలనఁ దెలియవలయు ననియు, నామలింగానుశాసనము మొదలైనవానియం... సాహచర్యశబ్దంబులకు నుదాహరణంబు చూడవలయుననియు, 'స్త్రీ త్రోటా చఞ్చు... శ్వేరణ్డే నా కూర్చ స్త్వస్త్రియా మ్భ్రూర్మ శే' ఇత్యాదులయందు చంచుశబ్దము ముక్కునకు పేరైనపుడు స్త్రీలింగంబనియు ఆనుదపుఁజెట్టునకుఁ బేరయినపుడు పుంలింగమనియు కూర్చశబ్దము దర్భవాచకమైనపుడు పుంలింగనపుంసకంబు లనియు నీరీతి కంఠో...

పుమాన్, త్రిషూన్నతేఽథ వ్యఙ్గో నా' అనుచోట వ్యంగశబ్ద మథశబ్దంబునకుఁ బైనుం డుటవలనఁ గ్రిందఁజెప్పిన తుంగశబ్దంబుతోడను, 'అఙ్గం గాత్రాన్తికోపాయప్రతీకే ష్వప్రధానకే, దేశభేదేతు పుంసి స్యాత్' అనుచోట వ్యంగశబ్దం బప్రధానకశబ్దము వఱకు నపుంసకమును దేశభేదశబ్దంబులకు తు శబ్దంబు తుదినుండుటవలన నది పుంలింగం బనియుఁ నీనపుంసకంబుతో నన్వయింపదనియుఁ దాత్పర్యము.

అవ. ఇపుడు గ్రంథకర్త విశేషవిధిగా లింగంబును విధించుటకు నక్షరలాఘ వంబుకొఱకు కొన్ని సంకేతంబులఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—

మూ. త్రిష్వితి త్రిషు లిఙ్గేషు జ్ఞేయం ద్వన్ద్వే ద్వయోరితి,
లిఙ్గాన్తరనిషేధోఽత్ర శేషలిఙ్గవిధాయకః. ౮

టీ. త్రిషు లిఙ్గేషు = ఈపదంబు మూఁడులింగంబులయం దని చెప్పఁదగిన చోట, త్రిష్వితి=త్రిషు అనియుఁ, ద్వన్ద్వే=స్త్రీలింగపుంలింగంబులయందని చెప్పఁదగిన చోట, ద్వయోరితి=ద్వయోః అనియు, అత్ర = ఈస్థలంబునందు, లిఙ్గాన్తరనిషేధః = కొన్నిలింగములనిషేధము, శేషలింగవిధాయకః - శేషలింగ = నిషేధింపఁబడని లింగ మును, విధాయకః=విధించునది యనియుఁ, జ్ఞేయం= తెలియఁదగినది.

అనఁగా 'కుఞ్జోఽస్త్రీ దన్తినాం దన్తే' అనుచోట అ స్త్రీ యని స్త్రీలింగనిషే ధమువలన కుంజశబ్దము పుంలింగనపుంసకంబులయందనియుఁ, 'పుంస్యేవ నిచుళౌ' అను చోట పుంస్యేవ అని పుంలింగమునే చెప్పుటవలన స్త్రీలింగనపుంసకంబులు లేవనియుఁ దాత్పర్యము.

ఏకాక్షరకాండము.

అకారో బ్రహ్మ విష్ణ్వీశ
మఠే ష్వజ్గణే రణే, గౌరవే
న్తఃపురే హేతౌ భూష
ణేఽఙ్ఘ్రౌ పుమేజ్యయోః. ౯
ఆకారస్తు పదే భావే పరి
తాపే పితామహే,
ఇకారః ఫణి రత్నార్చి
స్స్వగ్రతోఽర్థ గుహ్యార్థయోః.
మారే కరేణౌ కశ్యాన్తే నిశా
రకరే స్మరే,
ఈకారోఽబ్జద శేలక్ష్మ్యాం
ాణ్యాం కమల కేసరే. ౧౧
సనాయాం శక్రచాపే బా
ణే ఫణిని కన్దరే,
ఉకారః క్షత్రియే నేత్రే
ంకరమౌళౌ హరే హరౌ.
ఊకారః పురుషే చన్ద్రే
ాజపుత్రే గళే సురే, ప్రాం
ణోపమయోః పూర్ణ క్ష
మ్యే వణిజ రక్షణే. ౧౩
ఋకారః కుఞ్జరే శైలే
భేదే దేవమాతరి, భావే దే
రిపౌ నద్యాం సురాయాం
దేవరే దివి. ౧౪
ౠకార శ్చికురే సర్పద్ర
ష్ట్ర్యాం విగతసమ్పది, హిమ
ద్మ దితి స్వర్గ ధన భూషా
ంజాఽమ్బుషు. ౧౫

అ॥పు॥ ఇది, బ్రహ్మకును, విష్ణువునకును, శివునకును, తాఁబేటికిని, ముంగిలికిని, యుద్ధమునకును, గొప్పతనమునకును, అంతఃపురమునకును, హేతువునకును, భూషణమునకును, పాదమునకును, పార్వతికిని, యాగమునకును పేరు.

ఆ॥పు॥ ఇది, స్థానమునకును, సత్తకును, పరితాపమునకును, బ్రహ్మదేవునకును పేరు.

ఇ॥పు॥ ఇది, పామునకును, రత్నమునకును, కాంతికిని, ముందునుటకును, రహస్యార్థమునకును, ఈశ్వరునకును, ఆఁడుయేనుఁగునకును, అంతఃపురమునకును, చంద్రకిరణమునకును, మన్మథునకును పేరు.

ఈ॥స్త్రీ॥ ఇది, తామరతేఁకునకును, లక్ష్మీదేవికిని, సరస్వతికిని, ఆకరుపువ్వులకును, నాలుకకును, ఇంద్రధనుస్సునకును, బాణమునకును, పామునకును, పర్వతబిలమునకును పేరు.

ఉ॥పు॥ ఇది, రాజునకును, కంటికిని, శివశిరస్సునకును, శివునకును, విష్ణువునకును, పేరు.

ఊ॥పు॥ ఇది, పురుషునకును, చంద్రునకును, రాజపుత్రునకును, కంఠమునకును, దేవతకును, గొప్పముంగిలికిని, సాటికిని, నిండుకడవకును, వర్తకునికిని, రక్షించుటకును పేరు.

ఋ॥పు॥ ఇది, ఏనుఁగునకును, కొండకును, బుద్ధిభేదమునకును, అదితికిని, స్వభావమునకును, దేవశత్రువునకును, నదికిని, కల్లునకును, పెనిమిటియొక్క అన్నదమ్ములకును, ఆకాశమునకును పేరు.

ౠ॥పు॥ ఇది, వెండ్రుకలకును, పాముకంటికిని, దరిద్రునకును, మంచునకును, కమలమునకును, రాక్షసులతల్లికిని, స్వర్గమునకును, ధనమునకును, భూషణమునకును, భుజమునకును, ఉదకమునకును పేరు.

ఇకారో దన్తినాం దన్తే
కుళీర కపిద న్తయోః, స్వర్గా
దిత్యో ర్లిప్తగాత్రే గతన ష్ట
రి వక్షసి. ౧౬

ఈకారః కృకలాసే౽ద్రా
వంగే క్షేమకరే సురే, లీలా
గతౌ లోచనే౽స్థ్ని నాగ
మాతరి మాతరి. ౧౭

ఏకార స్తేజసి జలే రా
త్రౌ హర్మ్యోదరే హరౌ,
వ్యోమ్న్యేకాదశసంఖ్యా
యాం దినాదౌ మణికుట్టిమే.

ఐకారో దిఙ్ముఖే హస్తే
హరే౽ద్రిశిఖరే త్వచి,

ఓకారః పద్మ కుడ్యామ్బు
శ్రీద మేఘేన్దు యోనిషు.
శక్రే జీవే విరిఞ్చౌ స్యా
దౌకార స్త్వమ్బికాసుతే,
విశుద్ధాంగేందుకలయో రనం
తే సిద్ధపుష్పకే. ౨౦

అం శబ్దో వక్రవాక్యే౽తి
దీర్ఘే౽ఙ్గలి నియోగయోః,
సప్తస్వరాన్త మానే చ పరం
జ్యోతిషి చ స్మృతః. ౨౧

అః శిఖాయాం సిద్ధమన్త్ర
ప్రగ్రహే౽ర్క రథార్వణి,
చక్రే కుక్కుటమూర్ధ్నీన్దు
బిమ్బే బ్రహ్మేశవిష్ణుషు. ౨౨

కో బ్రహ్మాత్మానిలార్కాగ్ని
చిత్త ధీ యమ కేకిషు, విష్ణౌ
వాహతశబ్దే౽బ్ధౌ సితవర్ణే
వసౌ ద్యుతౌ. ౨౩

ఇ॥ పు॥ ఇది, ఏనుఁగుదంతమునకును, ఎండ్రకాయకును, కో
కోఁతికిని, స్వర్గమునకును, అదితిదేవికిని, గంధాదులచేఁ బూ
బడిన మేనుగలవానికిని, చనిపోయిన మనమఁడుగలవానికి
ఱొమ్మునకును పేరు.

ఈ॥ పు॥ ఇది, ఊసరవెల్లికిని, పర్వతమునకును, శరీరవ
కును, శుభమును జేయువానికిని, దేవతకును, విలాసగమనవ
కును, కంటికిని, ఎముకకును, కద్రువకును, తల్లికిని పేరు. ఇచ
మాతృశబ్దము కొలఁతగానికి పేరని కొందఱు. తల్లికిఁ బేరైనపుడు॥

ఏ॥ పు॥ ఇది, తేజస్సునకును, ఉదకమునకును, రాత్రికిని,
యొక్క మధ్యభాగమునకును, విష్ణువునకును, ఆకాశమునకు
పదునొకొండవసంఖ్యకును, సూర్యోదయకాలమునకును,
మయమగు తిన్నెకును పేరు.

ఐ॥ పు॥ ఇది, దిక్కునకును, హస్తమునకును, శివు
పర్వతశిఖరమునకును, చర్మమునకును పేరు.

ఓ॥ పు॥ ఇది, కమలమునకును, గోడకును, ఉదకమున
కుబేరునకును, మేఘమునకును, చంద్రునకును, యోనికిని,
నకును, బృహస్పతికిని, బ్రహ్మదేవునకును పేరు.

ఔ॥ పు॥ ఇది, కుమారస్వామికిని, స్వచ్ఛమగు మేనికిని,
కళకును, అనంతుఁడను సర్పమునకును, సిద్ధులయొక్క
మునకును పేరు.

అమ్॥ న॥ ఇది, అడిగిన ప్రశ్నను మఱియొకవిధమున
చేసికొని చెప్పు నుత్తరమునకును, మిక్కిలి పొడవునకును,
కిని, ఆజ్ఞకును, సప్తస్వరముల కాలపరిమాణమునకును, ప
కును పేరు.

అః॥ పు॥ ఇది, సిగకును, సిద్ధమంత్రమునకును, నిర్బం
కును, సూర్యరథాశ్వమునకును, చక్రమునకును, కోడి
చంద్రబింబమునకును, బ్రహ్మకును, శివునకును, విష్ణువునకును

క॥ పు॥ ఇది, బ్రహ్మకును, పరమాత్మకును, వాయు
సూర్యునకును, అగ్నికిని, చిత్తమునకును, బుద్ధికిని, య
నెమలికిని, విష్ణువునకును, కొట్టుపడ్డధ్వనికిని, సముద్ర
తెల్లవన్నెకును, పసుపునకును, నిగ్గునకును పేరు.

కం శిరోఽమ్బు సుఖేక్లీబం
తత్రైవ చ కమవ్యయమ్,

కమ్—॥న॥ ఇది శిరస్సునకును, ఉదకమునకును, సుఖమునకును పేరు. ఈయర్థములయందే 'కమ్' అని అవ్యయముంగలదు.

కిం ప్రశ్నాక్షేపకుత్సాసు
వితర్కే చ త్రిలిఙ్గకమ్. ౨౪
కి మవ్యయం చ కుత్సాయాం
వికల్పప్రశ్నయోరపి,

కిమ్—॥న॥ ఇది ఏమనియడుగుటకును, ఆక్షేపణమునకును, నిందకును, బేరైనపుడు, సందేహమునకుం బేరైనపుడు॥త్రి॥నిందకును, వికల్పమునకును, ప్రశ్నకును బేరైనపు డవ్యయముంగలదు.

కుస్త్రీస్యా ద్భువి కుపాపే
ఽల్పే కుత్సాయాం వారణే
ఽవ్యయమ్. ౨౫

కుః—ఇది భూమికిం బేరైనపుడు॥స్త్రీ॥కుత్సితమైన పాపమునకును, కొంచెమునకును, నిందకును, నివారించుటకును బేరైనపు డవ్యయము.

ఖః పుమాన్ గరుడే ఖ
డ్గే స్వర్గే శాన్తరసే కుణౌ,

ఖః—॥పు॥ ఇది గరుడునకును, కత్తికిని, స్వర్గమునకును, శాంతరసమునకును, ఈచంబోయిన కాలు సేతులుగలవానికిని పేరు.

ఖ మింద్రియసుఖవ్యోమ
నక్షత్ర క్షేత్ర పట్టణే. ౨౬
కృపాఫలకయోః శూన్యబి
న్దౌ సంపృక్త రన్ధ్రయోః,

ఖమ్—॥న॥ ఇది ఇంద్రియమునకును, సుఖమునకును, ఆకాశమునకును, నక్షత్రమునకును, పరిమడికిని, పట్టణమునకును, దయకును, పలకకును, అభావమునకును, గుణ్డ్రైన బిందువునకును, ఉంచుటకును, రంధ్రమునకును పేరు.

గం గీతే

గమ్—॥న॥ ఇది గానమునకుం బేరు.

గా తు గాథాయాం

గా—॥స్త్రీ॥ ఇది శ్లోకమునకుం బేరు.

గో గన్ధర్వగణేశయోః. ౨౭

గః—॥పు॥ ఇది గంధర్వునకును, వినాయకునకును పేరు.

గౌః క్రతౌ వృషభే చం
ద్రే వాగ్భూ దిగ్ధేనుషు స్త్రి
యామ్, ద్వయోస్తు రశ్మి
దృగ్బాణ స్వర్గ వజ్రాంబు
లోమసు. ౨౮

గో (గౌః॥ప్ర.ఏ.వ)—ఇది యజ్ఞమునకును, వృషభమునకును, చంద్రునకును బేరైనపుడు॥పు॥వాక్కునకును, భూమికిని, దిక్కునకును, గోవునకును, బేరైనపుడు॥స్త్రీ॥ కిరణమునకును, నేత్రమునకును, బాణమునకును, స్వర్గమునకును, వజ్రాయుధమునకును, ఉదకమునకును, రోమమునకును పేరైనపుడు ॥పుంస్త్రీ॥

మేఘే నిదాఘే కిఙ్కి
ణ్యాం ఘంటాయాం ఘట్టనే
చ ఘః,

ఘః—॥పు॥ ఇది మేఘమునకును, వేడిమికిని, చిరుగంటకును, ఘంటకును, ఒరియుటకును పేరు.

ఘం వాద్యేఽమృతయో
ర్ఘా భూ వార్తా ఘోరేషు
చ స్మృతా. ౨౯

ఘమ్—ఇది వాద్యమునకును, అమృతమునకును బేరయినపుడు ॥న॥ భూమికిని, లోకవృత్తాంతమునకును, భయంకరమునకును బేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥.

జం క్లీబ మఞ్జనే నాతు
భైరవే విషయే జనే,

జమ్—ఇది కాటుకకుం బేరైనపుడు ॥న॥ భయంకరమునకును, దేశమునకును బేరైనపుడు ॥పు॥

చస్తురుష్కే స్వరే చోరే చకోరే చన్ద్రమస్యపి.

చః-॥పు॥ ఇది తురకవానికిని, ధ్వనికిని, చోరునకును, చకోరపక్షికిని, చంద్రునకును, అపిశబ్దమువలనఁ జామరమునకును పేరు.

చా స్త్రీ శోభా శోణితే తు చం క్లీబే విమలే త్రిషు,

చా-ఇది కాంతికిఁ బేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ నెత్తురునకుఁ బేరైనపుడు ॥న॥ నిర్మలమయినదానికి పేరయినపుడు ॥త్రి॥.

స్యాల్లిఘ్నాచ్ఛాదనాబ్దేషు ఛం క్లీబే సంవృతే పుమాన్. ౩౧. త్రిష్వయం నిర్మలే నిత్యే మలినే భేదకేఽపిచ,

ఛమ్-ఇది ఇచ్ఛకును, కప్పుటకును, సంవత్సరమునకును బేరైనపుడు ॥న॥ వెలుఁగునకు పేరయినపుడు ॥పు॥ స్వచ్ఛమైన దానికిని, నిత్యమైనదానికిని, మలినమైనదానికిని, వేఱయినదానికిని బేరయినపుడు ॥త్రి॥

జో జపేచ జయే మేరౌ శబ్దే జేతరి మత్సరే. ౩౨

జః-॥పు॥ ఇది జపమునకును, జయమునకును, మేరువునకును, ధ్వనికిని, జయించుస్వభావముగల పురుషునకును, పరులసంపద నోర్వలేకపోవుటకును పేరు.

జా స్త్రీయాం దేవవాహిన్యాం యోని సాగరవేలయోః,

జా-॥స్త్రీ॥ ఇది దేవసేనకును, యోనికిని, సముద్రపుఁగట్టకును పేరు.

జం కటౌ భూషణే పత్న్యాం తేజస్యమ్బుని జన్మని. ౩౩

జమ్-॥న॥ ఇది పిరుదునకును, భూషణమునకును, భార్యకును తేజమునకును, ఉదకమునకును, పుట్టుటకును పేరు.

ఝః కీర్త్యాం సఙ్గరే జీర్ణే జీవే వ్యోమ పిశాచయోః,

ఝః-॥పు॥ ఇది కీర్తికిని, యుద్ధమునకును, జీర్ణించుటకును, బృహస్పతికిని, ఆకాశమునకును, పిశాచమునకును పేరు.

ఝా స్త్రీ వాణ్యాం

ఝాః-॥స్త్రీ॥ ఇది సరస్వతికి పేరు.

ఝశబ్దస్తు పుమాన్ ధాతరి హంసకే. ౩౪. ప్రతాపే భ్రమణే నష్టే చోరే ఝం ఝానిలే మదే,

ఝః-॥పు॥ ఇది బ్రహ్మకును, అందెకును, పరాక్రమమునకును, తిరుగుటకును, నశించినదానికిని, చోరునకును, వానతోఁ జేరిన పెనుగాలికిని, మదమునకును పేరు.

ఞో వ్యూహే విషయే గర్వే లేపే మూర్ధ్ని ఖరధ్వనౌ. ౩౫. త్రిషూత్తానే మూఢరూపే క్లీబే తు భయపద్యయోః,

ఞః-ఇది సమూహమునకును, దేశమునకును, గర్వమునకును, గంధాదులయొక్క పూఁతకును, శిరస్సునకును, గాడిదకూఁతకును బేరయినపుడు ॥పు॥ ఊర్ధ్వముఖమైనదానికిని, మూఢరూపమైన దానికిని బేరయినపుడు ॥త్రి॥ భయమునకును గీతికిఁ బేరయినపుడు ॥న॥.

జ్ఞః ప్రాజ్ఞే త్రిషు నా చన్ద్రసూనావాత్మని వేధసి.

జ్ఞః-ఇది విద్వాంసునకుఁ బేరయినపుడు ॥త్రి॥ బుధునకును, బుద్ధికిని, బ్రహ్మదేవునికిని బేరయినపుడు॥పు॥.

టః పుమాన్ కరటే ధూమే

టః-ఇది కాకికిని, పొగకును, వింటికిని, సూర్యకిరణమునకును

వాపేఽర్కకిరణే ధ్వనౌ,
వా టావర్తయో స్సనౌ
ూమ్యావృత్త్యోఽస్తు టా
స్త్రియామ్. ౩౭

ఠ శ్శంకరే బృహద్భానౌ
ఠం క్లీబే చన్ద్రమణ్డలే, స్త
మ్భనే సాహసే చాథ త్రిషు
శూన్యే శఠే దృఢే. ౩౮

డః పుమాన్ విషయే శం
భౌ హాసే త్రాసే క్షయే ధ్వ
నౌ, శఙ్ఖధ్వనౌ రౌద్రరసే
వ్రీడా వాచోస్తు డా స్త్రి
యామ్. ౩౯

డం క్లీబే డామరే దుర్గే
పటే డమరుకేఽపి చ, ఆన్దోళ
నేచ త్రిషు తు డశబ్దో గా
యకే జడే. ౪౦

ఢః పిశాచే భయే కాలే
రాగే పాన్థే ధ్వనౌ చ నా, ఢ
క్కాయాంతు స్త్రియాంక్లీబే
జ్ఞానే తూర్యముఖేఽపి ఢమ్.
త్రిష్వయం నిర్గుణే గూఢే
సౌమ్యే సవ్యాపసవ్యయోః,

ణ శబ్దస్తు పుమాన్ జారే
భైరవే కణ్టకే ధ్వనౌ. ౪౧

ణా స్త్రియాం రజనీ శ
య్యాధేను నాసాకృపాసు
చ, ణం సరోజదళే జ్ఞానే
త్రిషు నిస్తుషవస్తుని. ౪౩

తశబ్దః పుంసి సంభోగే నిశ్చ
యే కోప పుచ్ఛయోః, ధా

ధ్వనికిని, తలుపునకును, సుడికిని, పుత్రునికిని బేరయినపుడ ॥పు॥ భూమికిని, పలుమారు పలుకుటకును బేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥.

ఠః-ఇది, శివునకును, అగ్నికిఁ బేరయినపుడు ॥పు॥ చంద్ర మండలమునకును, సాహసమునకును (కట్టుటకును) బేరం నపుడు॥న॥.

డః-ఇది, అభావమైనదానికిని, దుష్టమైనదానికిని, దృ మైనదానికిని బేరయినపుడు ॥త్రి॥ దేశమునకును, శివునకు నవ్వునకును, భయమునకును, నాశమునకును, ధ్వనికిని, శం ధ్వనికిని, రౌద్రరసమునకును, బేరయినపుడు ॥పు॥ లజ్జకు వాక్కునకును, బేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥.

డమ్-ఇది, డామరవాద్యమునకును, దుర్గస్థలమునకు వస్త్రమునకును, డమరుకమను వాద్యమునకును, అందలమునకు బేరయినపుడు ॥న॥ గాయకునికిని, జడునకును, బేరయినపు ॥త్రి॥.

ఢః-ఇది, పిశాచమునకును, భయమునకును, కాలమ కును, ప్రేమకును, మార్గస్థునికిని, ధ్వనికిని బేరయినపుడు ॥ జయభేరికిఁ బేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥ జ్ఞానమునకును, వాద్యమునక బేరయినపుడు ॥న॥ గుణహీనునికిని, డాగినవానికిని, సాధు కును, ఎడమ కుడి ప్రక్కలకును బేరయినపుడు ॥త్రి॥.

ణః-॥పు॥ ఇది, జారునికిని, భయంకరమునకును, గగ పాటునకును ధ్వనికిని బేరు.

ణా-ఇది రాత్రియందును, పాన్పునందును, గోవు దును, ముక్కునందును, దయయందును, వర్తించునపుడు తామరఱేకునందును, జ్ఞానమందును, వర్తించునపుడు ॥న॥ ఊః లేని వస్తువునందు వర్తించునపుడు ॥త్రి॥.

తః - ఇది సంభోగమునందును, నిశ్చయమునంద కోపమునందును, తోఁకయందును, రసవాదమునందును, చో

ణాయాం తు తా స్త్రియాం.
తచ్ఛబ్దః ప్రకృతార్థోక్తౌ
త్రిషు హేతౌ తదవ్యయమ్,
తేః శబ్దః క్రీడనే స్త్రీ స్యా
త్క్రీడకే త్వభిధేయవత్.
స్త్రీలిఙ్గో ఽయం తరఙ్గి
ణ్యాం క్లీబే భయనివారణే,
వాచ్యలిఙ్గస్తు ధవళే శ్యామలే
పృథులేఽపిచ. ౪౭

తత్-ఇది ప్రస్తుతార్థమునందు వర్తించునపుడు ॥త్రి॥ హేతువునందు వర్తించునపుడు అవ్యయము.

తేః-ఇది క్రీడించుటయందు వర్తించునపుడు ॥స్త్రీ॥ క్రీడించువానియందు వర్తించునపుడు ॥విశేష్యలింగము॥ నదియందు వర్తించునపుడు ॥స్త్రీ॥ భయమును బోఁగొట్టుటయందు ॥న॥ తెలుపు నలుపు లావుగల వస్తువులం జెప్పునెడల విశేష్యలింగము.

దః పుంసి దాతరి చ్ఛేదే
దా స్త్రియాం క్షాన్తి దాన
యోః, దంక్లీబే పాద వైరా
గ్య కళత్రే ష్వవలోకనే.
ఛేద్య లిఙ్గ స్త్వయం మూకే
గృహీతే ద్రావకే శుచౌ,

దః-ఇది దాతయందును, ఛేదించుటయందును వర్తించునపుడు ॥పు॥ ఓర్పునందును, దానమునందును వర్తించునప్పుడు ॥స్త్రీ॥ పాదమునందును, వైరాగ్యమునందును, భార్యయందును, చూపునందును వర్తించునపుడు ॥న॥ మూఁగయందును, పట్టువడినవానియందును, ఊఱుకువానియందును, పరిశుద్ధునియందును, వర్తించునపుడు ॥విశేష్యలింగము॥ ఇచ్చట ద్రావకశబ్దము ద్రావకమను నౌషధమునకుఁ బేరని కొందఱు.

దర్శన జ్ఞాన నేత్రేషు దృ
క్స్త్రీ ద్రష్టరితు త్రిషు. ౪౮

దృక్-ఇది చూచుటయందును, జ్ఞానమందును, నేత్రమునందును వర్తించునప్పుడు ॥స్త్రీ॥ చూచువానియందు వర్తించునపుడు ॥త్రి॥

ధః పుం సీంద్రే ధ్వనౌ ధ్యా
నే శ్రీదే ధన్వన్తరౌ ఘటే,
ధం వేశ్మని ధనే ధాన్యే బు
ద్ధౌ స్త్రీ ధాచధిశ్చ ధీః. ౪౯

ధః-ఇది ఇంద్రునియందును, ధ్వనియందును, ధ్యానమునందును, కుబేరునియందును, ధన్వంతరియందును, కడవయందును, వర్తించునప్పుడు ॥పు॥ గృహమునందును, ధనమునందును, ధాన్యమునందును వర్తించునప్పుడు ॥న॥ బుద్ధియందు వర్తించునప్పుడు ॥స్త్రీ॥ ఈయర్థమున 'ధా ధిః ధీః' అని మూఁడురూపములుగలవు.

ధూ ర్నా ధూపే స్త్రీతు
కంపే విత్తే భారే యుగా
గ్రయోః,

ధూః (ర్)-ఇది ధూపమునందు వర్తించునప్పుడు ॥పు॥ కంపమునందును, ద్రవ్యమునందును, భారమునందును, కాఁడిమ్రానుయందును, తుదియందును వర్తించునప్పుడు ॥స్త్రీ॥

హేరమ్బే నః పుమా న్నా
స్త్రీ నాభౌ నం జ్ఞాన వాద్య
యోః. ౫౦. వన్ధ్యా సూక్ష్మపరి
క్లిష్ట శూన్యభేదేషు న స్త్రిషు,

నః-ఇది వినాయకునియందు వర్తించునపుడు ॥పు॥ నాభియందు వర్తించునపుడు ॥స్త్రీ॥ జ్ఞానమునందును, వాద్యమునందును వర్తించునపుడు ॥న॥ గొడ్రాలియందును, సూక్ష్మమైనదానియందును, మిక్కిలి కష్టమైనదానియందును, అభావమయినదానియందును, ఛేదమయినదానియందును వర్తించునపుడు ॥త్రి॥

ను శబ్దస్తు స్తుతౌ స్త్రీ స్యా
న్నౌ స్త్రీ తరణి కాలయోః.
పః పుమాన్ పవనే శైలే
ప్రకాశే కౌస్తుభే క్షణే, శు
భలగ్నే
ఽథ పం క్లీబే పేయ్మ్ని
పాః పాత్రపానయోః. స్త్రీ
లిఙ్గే త్వంబుధారాయాం
సుధాయాం సమ్మతౌచ పా,
స్త్రి ష్వార్తే ప్రసన్నే చ
పూః స్త్రీ పుర శరీరయోః.
౫౩. పూరణేచా
ఽథ పుం శబ్దః పురుషే
పరమాత్మని,
ఫో ఝంఝానిల ఆస్ఫోటే
ఫూత్కారే వారణే రణే.
౫౪
ఫా స్త్రియాం నిష్ఠురో
క్తౌచ కలా కేళి కుటీషుచ.
అథ స్ఫారే పరోక్షేచ
శబ్దో వాచ్యలిఙ్గకః. ౫౫
బః కుమ్భే వరుణే బిన్దౌ
వికల్పేచ గురౌ మదే, విభూ
కారే కలహే పక్షే గర్భే
పర్వణి. ౫౬
బా స్త్రియాం కాహళీవ
శృఙ్ఖలా స్వమలే త్రిషు.
భ శ్శంభౌ భ్రమరే భా
శుక్రే ఽంశౌ జలదే పు
మాన్. ౫౭. భా భు వ్యల
కృతౌ దీప్తౌ
స్త్రియాం భాః కరణే

నుః-॥సీ॥ ఇది స్తుతికిఁ బేరు.

నౌః-॥సీ॥ ఇది ఓడయందును, కాలమునందును వర్తించును

పః-॥పు॥ ఇది వాయువునందును, పర్వతమునందును, ప్రకాశించుటయందును, కౌస్తుభమణియందును, క్షణమందును, శుభలగ్నమందును వర్తించును.

పమ్-ఇది పైఁడియందు వర్తించునపుడు ॥న॥ పానము చేయువానియందును, పానమునందును వర్తించునపుడు 'పా'అని ఆకారాంతపుంలింగముంగలదు. ఉదకధారయందును, అమృతమునందును, సమ్మతియందును వర్తించునపుడు ॥సీ॥ ఆపదనొందినవానియందును కోపములేనివానియందును వర్తించునపుడు ॥త్రి॥

పూః (ర్)-॥సీ॥ ఇది పురమునందును, శరీరమునందును, నిండించుటయందును వర్తించును.

పుమ్-॥పు॥ ఇది పురుషునకును, పరమాత్మకును బేరు.

ఫః-॥పు॥ ఇది వానతోఁ జేరిన పెనుగాలికిని, భుజమును దట్టుటకును, ఫూత్కారమునకును, నివారించుటకును, యుద్ధమునకును బేరు.

ఫా-॥సీ॥ ఇది కఠినోక్తికిని, పదియాఱవభాగమునకును, ఆటకును, గుడిసెకును బేరు. ఇచట కలాశబ్దము విద్యాపరమనికొందఱు.

ఫః-ఇది విస్తారమునకును, మఱుఁగైయుండుటకును పేరగునపుడు విశేష్యలింగమగును.

బః-॥పు॥ ఇది కడవకును, వరుణునకును, బిందువునకును, వికల్పమునకును, గురువునకును, మదమునకును, సంపదను జేయువానికిని, కలహమునకును, పక్షమునకును, గర్భమునకును, పర్వతమునకును బేరు.

బా-ఇది బూరగకును, తీఁగెకును, సంకిళ్లకును బేరగునపుడు ॥సీ॥ స్వచ్ఛమయినదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

భః-ఇది శివునికిని, తుమ్మెదకును, స్వభావమునకును శుక్రునకును, కిరణమునకును, మేఘమునకును బేరగునపుడు ॥పు॥ భూమికిని, అలంకారమునకును, ప్రకాశమునకును బేరగునపుడు ॥సీ॥

భాః (స్)-ఇది సాధనమునకును, కాంతికిని బేరగునపుడు ॥సీ॥

ద్యుతౌ, క్లీబేతు గగనే రాశౌ తారాయాం పుణ్డ్రచక్రయోః. ౧౮

ఆకాశమునకును, రాశికిని, నక్షత్రమునకును, త్రిపుండ్రోర్ధ్వపుండ్రములకును, చక్రమునకును పేరగునపుడు ॥న॥

భి స్త్రీ భిత్త్యాం ఖగే పుంసి

భిః-ఇది గోడకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ పక్షికి పేరగునపుడు ॥పు॥ ఇచ్చట 'భీత్యాం' అను పాఠాంతరమున భయమునకుఁ బేరు.

స్థాన భూమ్యోస్తు భూ స్త్రియామ్, భు శ్శమ్భౌ ధాత రీన్దౌ నా

భూః-ఇది ఉనికికిని, భూమికిని పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ శివునికిని, బ్రహ్మకును, చంద్రునకును పేరైనపుడు (భుః) ॥పు॥

చన్ద్రే మాసిచ మాః పుమాన్. ౧౯

మాః (స్)-॥పు॥ ఇది చంద్రునకును, మాసమునకును పేరు.

మా స్త్రీ మానే వృతౌ వేలా మేధా శ్రీ మధ్యమాతృషు, మాఽవ్యయం ప్రతిషేధేచ జనేతు స్యా న్నపుంసకమ్. ౨౦

మా-॥స్త్రీ॥ ఇది ప్రమాణమునకును, వృతికిని, చెల్లెలికట్టకును ధారణగలబుద్ధికిని, లక్ష్మీదేవికిని, మధ్యప్రదేశమునకును, తల్లికిని పేరు. నిషేధమునకును బేరగునపుడు ॥అ॥ జనమునకు పేరగనపుడు ॥న॥

మః పుంసి బన్ధనేపిఙ్గ పిఙ్గళాభిధవర్ణయోః,

మః-॥పు॥ ఇది బంధనమునకును, పచ్చవన్నెకును, గోరోజనమువంటి వర్ణమునకును పేరు.

య స్త్యాగే నిలయే వాయౌ యమే దాతరి యాతరి. ౨౧

యః-॥పు॥ ఇది త్యాగమునకును, స్థానమునకును, వాయువునకును, యమునికిని, దాతకును, పోవుచున్నవానికిని పేరు.

యా స్త్రియాం యాన మఞ్జర్యో శ్శోభా లక్ష్మ్యోశ్చ నిర్మితౌ,

యా-॥స్త్రీ॥ ఇది వాహనమునకును, పువ్వులగుత్తికిని, కాంతికిని, లక్ష్మికిని, చేయుటకును పేరు.

య చ్ఛబ్ద స్సర్వనామాఖ్య స్త్రిషు హేతౌ తదవ్యయమ్. ౨౨

యత్-ఇది సర్వనామసంజ్ఞను పొందునపుడు ॥త్రి॥ హేతువునకుఁ బేరగునప్పుడు ॥అ॥

ఖ్యాస్త్రీఖ్యాతౌ ప్రకథనే

ఖ్యా-ఇది ॥స్త్రీ॥ ప్రసిద్ధికిని, చెప్పుటకును పేరు.

జ్యామౌర్వీమాతృభూమిషు,

జ్యా-॥స్త్రీ॥ ఇది వింటినారికిని, తల్లికిని, భూమికిని పేరు

ద్యు ర్గ్నాకే ప్యహ్ని వహ్నౌ చ

ద్యుః-॥స్త్రీ॥ ఇది స్వర్గమునకును, పగటికిని, అగ్నికిని, ; రమువలనఁ గాంతికిని పేరు.

స్వర్గో వ్యోమ్నో ర్ద్యోదివౌ స్త్రియామ్. ౨౩

ద్యో-దివ్ ॥స్త్రీ॥ ఇవి స్వర్గమునకును, ఆకాశమునకును -

రః పుమాన్ పావకే కా

రః-॥పు॥ ఇది అగ్నికిని, మన్మథునికిని, నాశనమునకును,

వైశ్యే జనే పురీషే విట్క్రమా త్పుంసి ద్వయో స్త్రియామ్. ౨౦

విట్-ఇది వైశ్యునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ జనవాచక నపుడు ॥ప్స॥ అమేధ్యమునకు బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

స్వో ఽ స్త్రీ ధనే పుమాఀ జ్ఞాతౌ త్రిష్వాత్మీయే స్వమాత్మని,

స్వః-ఇది ధనమునకుఁ బేరగునపుడు ॥ప్న॥ జ్ఞాతికిఁ నపుడు ॥పు॥ తన సంబంధమునకుఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥ బేరగునపుడు ॥న॥

స్వ రవ్యయం చ త్రిదివే

స్వః-॥అ॥ ఇది స్వర్గమునకు పేరు.

త్విట్కాన్తి జ్వాలయో స్స్త్రియామ్. ౨౧

త్విట్-॥స్త్రీ॥ ఇది కాంతికిని, అగ్నిజ్వాలకును పేరు.

వల్కే లవఙ్గవల్కే త్వగ్వాక్త్వ రోపాయయో స్స్త్రియామ్,

త్వక్-॥స్త్రీ॥ ఇది మ్రానిపట్టకును, లవంగపుపట్టకును, మార్గమునకును, ఉపాయమునకును పేరు.

శో వల్మీకే శివే కూర్మే భూపే శిష్యే తనూకృతౌ. ౨౨

శః-॥పు॥ ఇది పుట్టకును, శివునికిని, తాఁబేటికిని, కును, శిష్యునికిని, కొంచెపఱచుటకును పేరు. శివశబ్దమును చక మనియుఁ గొంద అందురు.

శా స్త్రియాం దేవపూజాయాం శక్తౌ శోభా వరేణ్యయోః, రమాయాంచా

శా-॥స్త్రీ॥ ఇది దేవతాపూజకును, సామర్థ్యమునకును, కిని, శ్రేష్ఠునికిని, లక్ష్మీదేవికిని పేరు.

ఽథ శం క్లీబే శాస్త్రే శ్రేయసి మఙ్గళే. ౨౩. కీర్త్రా శక్రాయుధే స్వర్గే పరోక్షే చ త్రిలిఙ్గకః, శ మవ్యయం చ సౌఖ్యార్థే

శమ్-ఇది శాస్త్రమునకును, శ్రేయస్సునకును, శుభము కీర్తికిని, ఇంద్రధనుస్సునకును, స్వర్గమునకును బేరగునపు ఎదురలేనిదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥ సౌఖ్యమునకుఁ నపుడు ॥అ॥

శి శ్శమ్భౌ శివశాన్తయోః. నిర్వాణ హింసా స్వాపేషు

శిః-॥పు॥ ఇది శివునికిని, శుభమునకును, శాంతునికిని, మునకును, హింసకును, నిద్రకును బేరు.

ష స్స్వర్గే విషయేచనా, షా స్త్రీ రమాయాం షం క్లీబే గర్భే మోక్షావసానయోః. ౨౪. మర్షణే చ త్రిలిఙ్గస్తు పరోక్ష శ్రేష్ఠయోరయమ్,

షః-॥పు॥ ఇది స్వర్గమునకును, దేశమునకును బేరు. దేవికిఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ గర్భమునకును, మోక్షమునకును కును, ఓర్పుటకును బేరగునపుడు ॥న॥ పరోక్షమునకును, మునకును బేరగునపుడు ॥త్రి॥

సః పుంస్యుమాసుతే వాయౌ

సః-ఇది గౌరీపుత్రునకును, వాయువునకును బేరగునపు

దేహకాన్త్యా తు సా స్త్రియామ్. ౭౬. సం క్లీబే స్యన్దనపథే జ్ఞానే ధ్యానే నివారణే,

దేహకాంతికిఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ రథమార్గమునకును, జ్ఞానమునకును, ధ్యానమునకును, నివారించుటకును బేరగునపుడు ॥న॥

సత్ సత్యే విదుషి శ్రేష్ఠే సాధౌ భవతి చ త్రిషు.

సన్-॥త్రి॥ ఇది సత్యమునకును, విద్వాంసునికిని, శ్రేష్ఠునికిని, సత్పురుషునికిని, పూజ్యునికిని బేరు.

సత్క్లీబ మృక్షే

సత్-॥న॥ ఇది నక్షత్రమునకు పేరు.

సూః శబ్దః ప్రేరణే గర్భమోచనే,

సూః-ఇది ప్రేరేపణకును, ప్రసవమునకును బేరు.

సే శబ్దః స్సేవనే స్త్రీస్యాత్సేవకేత్వభిధేయవత్. ౭౮

సేః-ఇది సేవనమునకును బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ సేవకునికిఁ బేరగునపుడు విశేష్యలింగమగును.

హ శ్శఙ్కరే హరౌ హంసరణరోమాఞ్చవాజిషు, గర్వే ప్రచేతసి

హః-॥పు॥ ఇది శివునికిని, విష్ణువునకును, హంసకును, యుద్ధమునకును, గగురుపాటునకును, గుఱ్ఱమునకును, గర్వమునకును, వరుణునికిని బేరు.

స్త్రీ తు హా త్యాగే గతి వీణయోః. ౭౯

హా-॥స్త్రీ॥ ఇది త్యాగమునకును, గమనమునకును, వీణకును పేరు.

హం క్లీబ మస్త్రే సుఖయోః క్వణితే మణిరోచిషి, పరబ్రహ్మామన్త్రణయోః స్త్రిషు తూత్థాన హాస్యయోః. ౮౦

హమ్-ఇది బాణమునకును, సుఖమునకును, వీణాదిసకలవాద్యధ్వనికిని, మణికాంతికిని, పరబ్రహ్మకును, పిలుచుటకును బేరగునపుడు ॥న॥ పైకి లేచుటకును, నవ్వుటకును బేరగునపుడు ॥త్రి॥

క్షస్సంరోధే విరోధే చ క్షేమ దుస్స్వప్నయోశ్చ నా,

క్షః-॥పు॥ ఇది అడ్డగించుటకును, విరోధమునకును, క్షేమమునకును, దుస్స్వప్నమునకును పేరు.

క్షా స్త్రీ క్షమాయాం నిద్రాయాం

క్షా-॥స్త్రీ॥ ఇది ఓర్పునకును, నిద్రకును బేరు. ఇచ్చట క్షమాశబ్దము భూవాచకమని యందురు.

క్షం క్లీబే క్షేత్ర రక్షసోః.

క్షమ్-॥న॥ ఇది పొలమునకును, రాక్షసునికిని పేరు.

అవ. ఇచ్చట గ్రంథకర్త తాను గొన్ని శబ్దములకు లింగములఁ జెప్పమికిం గారణమును దెలియఁజేయుచున్నాఁడు.—

శ్లో. అప్రాచుర్యాత్ప్రయోగస్య లిఙ్గం క్వచిదుపేక్షితమ్,
ఏకాక్షరేషు శబ్దేషు తదూహ్యం లక్ష్యవేదిభిః. ౮౧

ంక్షయేవ ప్రజేశయే ఋతౌ,
రా స్త్రియాం హేమ్ని
ాలాయా మాశంసాయాం
తా వపి. ౬౪
రం క్లీబే రుధిరే మూర్థ్ని
్యాన వ్యోమ్ని మాణ్డ్ర కుక్షిషు,
క్తే భయే చ త్రిషు తు
రసే త్యాగ తీక్ష్ణయోః.౬౫
రా స్తు ద్వయో ర్ధనే
ర్ణే
రి శబ్దస్తు స్రవే క్షయే,
స్త్రీ రు గ్జ్వాలేచ్ఛయోః
స్త్రా రు జ్ఞా యుద్ధే భ
ే ధ్వనా. ౬౬
స్త్రీ కామినీ వమ్రికయోః
ా స్సువర్ణే కామరూపిణి,
శ్రీ ర్వేషరచనా శోభా
ంప త్సరళశాఖిషు. ౬౭
ాణీ లక్ష్మీ లవఙ్గేషు విషే
ల్వే
ప్యథ త్రిషు, జటాయాం
ారణే ప్రా స్త్రీ
స్రు ఘ్హోమాంగే గతౌ స్త్రి
ూమ్. ౬౮
లః ఖణ్డితే త్రి ష్వాదానే
స్త్రీ నేన్దౌ లవణే తు లమ్,
వః పుమాన్ సాత్త్వికే వా
ూ సంయమేవరుణే స్మరే.
వి శ్చక్షుషి వ్యోమ్ని వా
తే పరమాత్మని పక్షిణి,

మునకును, హస్తమునకును, ఋతువునకును పేరు.

రా-॥సీ॥ ఇది బంగారునకును, శాలకును, కోరుటకును, నడచుటకును పేరు.

రమ్-ఇది నెత్తురునకును, శిరస్సునకును, ధ్యానమునకును, ఆకాశమునకును, గుహ్యమునకును, కడుపునకును, ముఖమునకును భయమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ రసహీనమైనదానికిని, త్యాగమునకును, తీక్ష్ణమైనదానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥

రాః (రైః)-॥పు॥ ఇది ముద్రాంకితమైన ధనమునకును, పసిండికిని పేరు.

రిః-॥పు॥ ఇది స్రవించుటకును, క్షయించుటకును పేరు.

రుక్-ఇది రోషమునకును, అగ్నిజ్వాలకును, ఇచ్ఛకును, కాంతికిని పేరైనపుడు ॥సీ॥ యుద్ధమునకును, భయమునకును, ధ్వనికిని పేరగునపుడు ॥పు॥

రూ-॥సీ॥ ఇది యువతికిని, చెదలునకును, బంగారమునకును, కామరూపికిని పేరు.

శ్రీః-॥సీ॥ ఇది అలంకరించుటకును, కాంతికిని, సంపదకును, చిల్లచెట్టునకును, సరస్వతికిని, లక్ష్మికిని, లవంగమునకును, విషమునకును, మారేడుచెట్టునకును పేరు.

స్రః-ఇది జడకుఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥ నిండించుటకుఁ బేరగునపుడు ॥సీ॥ అపిశబ్దమువలన సారెపురుగునకుఁ బేరు.

స్రుక్-॥సీ॥ ఇది హోమసాధనపాత్రకును, నడుచుటకును పేరు.

లః-ఇది ఖండింపఁబడినదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥ గ్రహించుటకుఁ బేరగునపుడు ॥సీ॥ చంద్రునికిఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ లవణమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥

వః-॥పు॥ ఇది సాత్త్వికునికిని, వాయువునకును, లెస్సఁగ జాలించుటకును, వరుణునికిని, మన్మథునికిని పేరు.

విః-॥పు॥ ఇది నేత్రమునకును, ఆకాశమునకును, వాయువునకును, పరమాత్మకును, పక్షికిని పేరు.

టీ. ప్రయోగస్య=ఏకాక్షరశబ్దప్రయోగముయొక్క, అప్రాచుర్యాత్ = మెండుగా లేకపోవుటవలన, క్వచిత్ = ఒకానొకస్థలమున, లిఙ్గం = లింగబోధకశబ్దము, ఉపేక్షితమ్ = ఉపేక్షచేయఁబడెను. లక్ష్యవేదిభిః = ప్రయోగములు తెలిసినవారిచేత, ఏకాక్షరేషు = ఒక యక్షరముగల, శబ్దేషు=శబ్దములయందు, తత్=ఆలింగము, ఊహ్యామ్=తెలియఁదగినది.

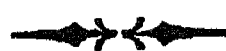
శ్లో. ఇతి జగదుపకారిణ్యామిరుగపదణ్డాధినాథరచితాయామ్,
ఏకాక్షరపదకాణ్డః పూర్ణో నానార్థరత్నమాలాయామ్. ౮౩

టీ. జగదుపకారిణ్యామ్-జగత్=లోకమునకు, ఉపకారిణ్యామ్=ఉపకారకమైనదియుం ఇరుగపదణ్డాధినాథరచితాయాం - ఇరుగపదణ్డాధినాథ = ఇరుగపదండనాథునిచేత, రచితయామ్ = చేయఁబడినదియునగు, నానార్థరత్నమాలాయామ్ = నానార్థరత్నమాల యను గ్రంథమునందు, ఏకాక్షరపదకాణ్డః-ఏకాక్షరః=ఒకయక్షరముగల, పద = పదములయొక్క కాణ్డః=సమూహము, ఇతి=పూర్వోక్తప్రకారము, పూర్ణః=ముగిసెను.

ఏకాక్షరకాండము - సంపూర్ణము.

ద్వ్యక్షరకాండము

కాంతవర్గము.

అర్కో మఘోని స్ఫటికే జ్యేష్ఠభ్రాతరి భాస్కరే, శుభ్రే ఽర్కపాదపే చా

అర్కః-॥పు॥ ఇది చంద్రునికిని, స్ఫటికమునకును, జ్యేష్ఠభ్ర కును, సూర్యునికిని, తెల్లవన్నెకును, జిల్లేడుచెట్టునకును పేరు

థ మర్కో మనసిమారుతే.

మర్కః-॥పు॥ ఇది మనస్సునకును, వాయువునకును పేరు.

కాఙ్క్షోహః కర్మవాదేషు తర్కః

తర్కః-॥పు॥ ఇది ఆశకును, ఊహించుటకును, కర్మకు వాదమునకును పేరు.

కర్కస్తు దర్పణే, ఘటభేదే సితాశ్వేఽగ్నౌ

కర్కః-॥పు॥ ఇది అద్దమునకును, ఘటవిశేషమునకును, తె గుఱ్ఱమునకును, అగ్నికిని పేరు.

రఙ్కః కృపణమల్లయోః.

రఙ్కః-॥పు॥ ఇది కృపణునికిని, జెట్టికిని పేరు.

అఙ్కో నాటకవిచ్ఛేదే సంఖ్యాయాం యుధి భూషణే, సమీపే రూపకేస్థానే మతా పుత్సఙ్గచిహ్నయోః.

అఙ్కః-॥పు॥ ఇది నాటకముయొక్క నిలుపుటకును, సం కును, యుద్ధమునకును, భూషణమునకును, సమీపమునకును, దానియందొకదాని నారోపించుటకును, ఉనికికిని, బుద్ధి ఒడికిని, చిహ్నమునకును పేరు.

వఙ్కః పల్యాణభాగేచ వక్రత్వే చా

వఙ్కః-॥పు॥ ఇది గుఱ్ఱపుజీనునకును, వక్రతకును, చకార వలన మూలకును పేరు.

థ టఙ్కణే, గర్వే ఖనిత్రే జంఘాయా మసికోశేఽశ్మదారిణే. ౮. స్థూణాన్తరే చ టఙ్కస్స్యా

టఙ్కః-॥పు॥ ఇది వెలిగారమునకును, గర్వమునకును, గు కిని, మోఁకాలికిని, కత్తియొఱకును, ఉలియులికికిని స్తంభమ దేశమునకును పేరు.

త్కఙ్కస్తు యమపక్షిణోః,

కఙ్కః-॥పు॥ ఇది యమునికిని, గ్రద్దకును పేరు.

న్యఙ్కు ర్గురుకులస్థాయి శిష్యే మీనే మృగే మునౌ.

న్యఙ్కుః-॥పు॥ ఇది గురుసమీపముననుండెడు శిష్యుని మత్స్యమునకును, మృగమునకును, న్యంకువను మునికిని పే

శఙ్కుః పర్ణే సిరాజాలే యాదోభేదే ఽస్త్ర సఙ్ఖ్యయోః, స్థాణౌ కీలే మేహనేచ

శఙ్కుః-॥పు॥ ఇది ఆకునకును, ప్రేవులగుంపునకును, మత్స్య భేదమునకును, బాణమునకును, సంఖ్యకును, శివునికిని, మే కును, శిశ్నమునకును బేరు.

కేకశ్శఙ్కా విహారయోః.

కేకః-॥పు॥ ఇది సందేహమునకును, క్రీడకును పేరు.

నాకుర్వల్మీకేపర్వతేమునౌ,
పాకో జరసి నిష్ఠాయా
మర్భకే పవనేఽపిచ. ౮
జనవిష్టపయో ర్లోకః
శ్లోకః పద్యే యశస్యపి,
శృఙ్గాను క్రోశయోశ్శోకో
నాకస్స్వర్గాన్తరిక్షయోః.
చక్రవాకే వృకే కోకః
శకో గోమయ దేశయోః,
ముష్కోఽణ్డకోశే మోక్షే
ఽద్రౌ
శఙ్కా త్రాస వితర్క-
యోః. ౯
లఙ్కా రక్షఃపురీ శాఖా
శాకినీ కులటాసుచ,
అఙ్కం తు దురితే క్లేశే
ప్యోకః సేమన్దిరాశ్రయా.౧౦
శకలే వల్కలేఽపి స్యా
చ్ఛల్కంవల్క మితిద్వయం,
రతిభేదే శుకవ్యూహే శౌకం
భేకస్తు తారకే. ౧౧. త్రి
షు వర్షాభ్వి పుంస్యేవ
త్రికం పృష్ఠాధరే త్రయే,
త్రిక స్త్రయాణాం సఙ్ఘేచ
నేమ్యాం కూపస్యచ త్రికా.

పుష్పభేదే బకం దక్షః
పక్షియక్షాధిపావకాః,
కీరే దశాననామాత్యే శో
ణకే వ్యాసనన్దనే. ౧౩.శుక

నాకః—॥పు॥ ఇది పుట్టకును, పర్వతమునకును, మునికిని
పాకః—॥పు॥ ఇది ముదిమికిని, నియతస్థితికిని, బాలు
వంటకును, చకారమువలన ఫలమునకును పేరు.

లోకః—॥పు॥ ఇది జననమునకును, జగత్తునకును పేరు.

శ్లోకః—॥పు॥ ఇది పద్యమునకును, కీర్తికిని పేరు.

శోకః—॥పు॥ ఇది శిఖరమునకును, కరుణారసమునకును

నాకః—॥పు॥ ఇది స్వర్గమునకును, ఆకాశమునకును పేర

కోకః—॥పు॥ ఇది చక్రవాకమునకును, తోఁడేటికిని

శకః—॥పు॥ ఇది గోమయమునకును, దేశవిశేషమునకును

ముష్కః—॥పు॥ ఇది వృషణమునకును, మోక్షమున
పర్వతమునకును పేరు.

శఙ్కా—॥స్త్రీ॥ ఇది భయమునకును, సందేహించుటకును

లఙ్కా—॥స్త్రీ॥ ఇది రాక్షసపురికిని, కొమ్మకును, శాకినీ
మునకును, వ్యభిచారికిని పేరు.

అఙ్కమ్—॥న॥ ఇది పాపమునకును, కష్టమునకును పే

ఓకః (స్)—॥న॥ ఇది గృహమునకును, ఆశ్రయమునకును

శల్కమ్-వల్కమ్॥న॥ ఈరెండుపదములును వరుసగా
కును, మ్రానిపట్టకును పేళ్లు.

శౌకమ్—॥న॥ ఇదిరతివిశేషమునకును, చిలుకలగుంపునకును

భేకః—ఇది నక్షత్రమునకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥ కప్పకు
గునపుడు ॥పు॥

త్రికమ్—ఇది వెన్నెముకకు దిగువనున్న ప్రదేశమున
మూఁడను సంఖ్యకును, పేరగునపుడు ॥న॥ మూఁడు సం
యొక్క సమూహమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ బావియం
పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

బకమ్—ఇది పుష్పవిశేషమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ రా
కిని, కొంగకును, యక్షరాజునకును, పేరగునపుడు ॥పు॥

శుకః—ఇది చిలుకకును, రావణాసురుని మంత్రికిని,
గపు చెట్టునకును, శుకయోగికిని పేరగునపుడు ॥పు॥

గ్రన్థిపర్ణయోః,
త్రి ష్వల్పే చాతకే పుంసి స్తోకో

స్తోకః-ఇది కొంచెమునకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥ చాతకపక్షికి పేరగునపుడు ॥పు॥

రాక స్తు పూషణీ. ౧౪
రాకా నవరజో నార్యాం పూర్ణచన్ద్రతిథా వపి,

రాకః-ఇది సూర్యునికి పేరగునపుడు ॥పు॥ క్రొత్తగా సమర్తాడిన స్త్రీకిని, పూర్ణచంద్రుఁడుగల పున్నమకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

శాక శ్శక్తౌ వృక్షభేదే భూప ద్వీప విశేషయోః.
అయం త్వస్త్రీ హరితకే

శాకః-॥పు॥ ఇది సామర్థ్యమునకును, వృక్షవిశేషమునకును, శాకమహారాజునకును, శాకద్వీపమునకును పేరు. ఈశాకశబ్దము కూరకు పేరగునపుడు పున్నపుంసకలింగము.

పఙ్కో౽స్త్రీ కర్దమైనసోః,

పఙ్కః-॥పు॥ ఇది అడుసునకును, పాపమునకును పేరు.

ద్వయోః కిష్కు ర్వితస్తౌ నా హస్తే

కిష్కుః-ఇది జేనకు బేరగునపుడు ॥పు॥ హస్తమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

నిష్క స్తు న స్త్రియామ్. ౧౬. హేమ్ని వ్యురోభూషణే కర్షే సాష్టసువర్ణశతే పలే, దీనారే చా

నిష్కః-॥పు॥ ఇది బంగారమునకును, రొమ్మునధరించెడు సొమ్మునకును, కాలుపలమునకును, ౧౦౮ సువర్ణములకును, పలమునకును, పైఁడిటంకమునకును పేరు. (సువర్ణమనఁగా ౮౦ గురిగింజలయెత్తు)

థ కల్కో౽స్త్రీ దమ్భ విట్కిట్ట పాప్మసు. ౧౭

కల్కః-॥పు॥ ఇది దంభమునకును, విష్టకును, (క్రొవ్వు, రేతస్సు, నెత్తురు, మెదడు, మూత్రము, విష్ట, గులిమి, చీమిడి, తెమడ, కన్నీరు, పుసి, చెమట, అను నీ ౧౨ విధములైన) మలములకును, పాపమునకును పేరు.

ఛేకో౽భిజ్ఞే త్రిషు గృహాసక్తపక్షి మృగేషు నా,

ఛేకః-ఇది నేర్పరికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥ ఇల్లుమరిగిన పెంపుడుపక్షి మృగములకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

పథి కై ర్మార్గరక్షిభ్యో జామాత్రా శ్వశురాయచ. ౧౮
రాజ్ఞే చాశ్వాదివి క్రేత్రా ప్రదాయం శుల్కమస్త్రియాం,

శుల్కమ్-॥పు॥ ఇది దారికావలివాండ్రకు మార్గస్థులిచ్చు ద్రవ్యమునకును, మామగారికి నల్లుఁడొసంగు ధనమునకును, రాజునకు, గుఱ్ఱము మొదలయినవానినమ్ము వర్తకులిచ్చు ద్రవ్యమునకు పేరు.

త్రి ష్వవాగ్దీనయో ర్మూక

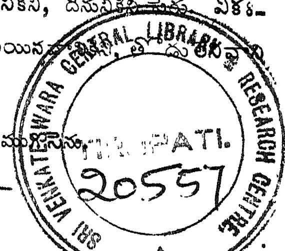
మూకః-॥త్రి॥ ఇది మూఁగవానికిని, దీనునికిని పేరు.

ఏకే ము ఖ్యాన్య కేవలాః.

ఏకః-॥పు॥ ఇది ప్రధానునకును ॥స్త్రీ॥ వేఱయినవానికిని, [illegible] కిని పేరు.

ఇతి కాన్తాః.

కాంతవర్గము ముగిసెను.

కేతుగ్రహే వహ్నౌ
ంరే కుక్కుటే ద్రుమే.
మూషకయో రాఖు
పాదప వేదయోః.
శ్శ్యనే శరాదౌచ
శ్రేణి లేఖయోః,
ంఖా పర్యటనే వాజి

ఖాతు వర్తనే. ౨౧
చ

ఖా తు పాదే పక్షాం
భుజే, నికటే పాద
చ ప్రభేదే ఛన్దసా
౨౨.

గా శిఖా కేకిమాళ్యో
శాఖాగ్రమాళిషు,
ఖం ప్రధానే ప్రార
వక్త్రే నిస్సరణేఽపిచ.
మే ద్వారి తామ్రేఽథ
ఖం స్వర్గామ్బు శర్మ
రుణస్య నగర్యాంతు
ద్రవ్యేత్వయం త్రిషు.
జ్ఞా లిపౌ చ లేఖా
పుం స్వయం లేఖ్య
ాః,
శేఽస్త్రీ నఖరే నాతు
పేదశే నఖమ్. ౨౩

జ్ఞో మనోజ్ఞేఽన్యలిఙ్గ
షట్ప్రణవేషునా,

శిఖీ-॥పు॥ ఇది కేతుగ్రహమునకును, అగ్నికిని, నెమలికిని, కోడికిని, వృక్షమునకును పేరు.

ఆఖుః-॥పు॥ ఇది పందికిని, పందికొక్కునకును పేరు.

శాఖీ-॥పు॥ ఇది వృక్షమునకును, వేదమునకును పేరు.

పుంఖః-॥పు॥ఇది డేగకును, బాణముయొక్క మొదటికిని పేరు.

రేఖా-॥స్త్రీ॥ ఇది పంక్తికిని, వ్రాసినపత్రికకును పేరు.

ప్రేజ్ఖా-॥స్త్రీ॥ ఇది సంచరించుటకును, గుఱ్ఱములగతి భేదమునకును పేరు.

రింఖా-॥స్త్రీ॥ ఇది వర్తనమునకును, గతిభేదమునకును పేరు.

శాఖా-॥స్త్రీ॥ ఇది పాదమునకును, పక్షాంతరమునకును, భుజమునకును, సమీపమునకును, మ్రానికొమ్మకును, వేదభేదమునకును పేరు.

శిఖా-॥స్త్రీ॥ ఇది జుట్టునకును, నెమలిశిఖకును, అగ్నిజ్వాలకును, కొమ్మయొక్క తుదకును, సిగకును పేరు.

ముఖమ్-॥న॥ ఇది ప్రధానమునకును, ఆరంభమునకును, ముఖమునకును, తలవాకిలికిని, ఉపాయమునకును, ద్వారమునకును, రాగికిని పేరు.

సుఖమ్-ఇది స్వర్గమునకును, ఉదకమునకును, సుఖమునకును పేరైనపుడు ॥న॥ వరుణునిపురమునకు పేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥ ద్రవ్యమునకు పేరయినపుడు ॥త్రి॥

లేఖా-ఇది పంక్తికిని, అక్షరపంక్తికిని పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ వ్రాయఁదగినదానికిని, దేవతకును పేరయినపుడు ॥పు॥

నఖః-ఇది గోటికి పేరయినపుడు ॥పు॥ నపుంసకునికి పేరగునపుడు ॥పు॥ కోపమునకును, దళమునకును పేరగునపుడు ॥న॥

న్యూఙ్ఖః-ఇది రమ్యమైనదానికి పేరయినపుడు ॥విశేష్యలింగము॥ సామవేదముయొక్క ప్రణవముల కాఱింటికిని పేరగునపుడు ॥పు॥

సఖా త్రిషు సహాయే నా
త్రే
శఙ్ఖ స్త్వహౌ నిధౌ. ౨౬
ాటాస్థి న్యస్త్రియాంతు
ఙ్ఖ్యా వలయకమ్బుషు,
ఇతి ఖాన్తాః.

సఖా-ఇది సహాయమునకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥ స్నేహితునికి పేరగునపుడు ॥పు॥

శఙ్ఖః-ఇది శంఖుఁడను సర్పమునకు, శంఖనిధికిని నుదుటియెముకకును పేరగునపుడు ॥పు॥ సంఖ్యకును, కడియమునకును, శంఖమునకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

ఖాంతపదవర్గము ముగిసెను.

అగో నగశ్చ భుజగే నా
భూరుహ భూధరే. ౨౭
ఖగా స్సూ ర్యేన్దు వి శర
హ గీర్వాణ వాయవః,
అసి గణ్డకయోః ఖడ్గో
సూప్రదేశే మృగే లగుః,
భృగు ర్దైత్యగురౌ శమ్భౌ
దగ్నౌ ప్రపాతయోః.
రాగోఽనురాగే మాత్స
లాక్షాదౌ రక్తిమ త్వి
గాన్ధారాదౌ రఞ్జనేచ
పూగ స్తు క్రముకే గణే,
భోగ స్తు భోజనే విత్తే
శే పాలనే సుఖే. ౩౦.
ాదిభృతౌ రాజ్యే సర్ప
ఫణకాయయోః,
యోగ స్సన్నహనే ధ్యా
యుక్తౌ సఙ్గ త్యుపాయ
ః. ౩౧. ప్రయోగే భే
విస్రమ్భాదౌ విస్రబ్ధ
ని,
మార్గో మాసే మృగమదే
షణే పథి సౌమ్యభే.
ర్గో నిశ్చయ నిర్మోక

అగః-నగః ॥పు॥ ఈ ౨-ను సర్పమునకును, నాభికిని, వృక్షమునకును, పర్వతమునకును పేళ్లు.

ఖగః-॥పు॥ ఇది సూర్యునికిని, చంద్రునికిని, పక్షికిని, బాణమునకును, నవగ్రహములకును, దేవతలకును, గాలికిని పేరు.

ఖడ్గః-॥పు॥ ఇది కత్తెరకును, ఖడ్గమృగమునకును పేరు.

లగుః-॥పు॥ ఇది భూప్రదేశమునకును, మృగమునకును పేరు.

భృగుః-॥పు॥ ఇది శుక్రునికిని, శివునికిని, జమదగ్నికిని, కొండచరియకును పేరు.

రాగః-॥పు॥ ఇది ప్రేమకును, అన్యులసంపద నోర్వమికిని, లత్తుక మొదలయినవానికిని, ఎఱ్ఱవన్నెకును, గాంధారాదిరాగమునకును, పూఁతకును పేరు.

పూగః-॥పు॥ ఇది పోఁకకును, గుంపునకును పేరు.

భోగః-॥పు॥ ఇది భోజనమునకును, ధనమునకును, అనుభవించుటకును, పాలించుటకును, సుఖమునకును, స్త్రీలు, గుఱ్ఱములు, ఏనుఁగులు మొదలయినవాని పోషణకును, రాజ్యమునకును, పాముయొక్కపడిగెకును, దానిశరీరమునకును పేరు.

యోగః-॥పు॥ ఇది కవచాదులకును, ధ్యానమునకును, కూర్చుటకును, కూటమికిని, ఉపాయమునకును, ప్రయోగించుటకును, ఔషధమునకును, నమ్మకము మొదలయినదానికిని, నమ్మినవానిజంపినవానికిని పేరు.

మార్గః-॥పు॥ ఇది మార్గశీర్షమాసమునకును, కస్తూరికిని, వెదకుటకును, మార్గమునకును, మృగశీర్షానక్షత్రమునకును పేరు.

సర్గః-॥పు॥ ఇది నిశ్చయమునకును, విడుచుటకును, స్వభావ

స్వభావాధ్యాయ సృష్టిషు, ఉత్సాహ త్యాగయోశ్చా థ త్యాగో వర్జన దాన యోః. 33

మునకును, అధ్యాయమునకును, సృష్టికిని, ఉత్సాహమునకు త్యాగమునకును పేరు.

త్యాగః-॥పు॥ ఇది విడుచుటకును, దానమునకును పేరు.

వేగాః ప్రవాహ కింపాక జవాః

వేగః-॥పు॥ ఇది ప్రవాహమునకును, కింపాకమను వృ మునకును, వేగమునకును పేరు.

స్వర్గః ప్రియేఽపి చ,

స్వర్గః-॥పు॥ ఇది ఇష్టవస్తువునకును, అపిశబ్దముచేత స్వ మునకును పేరు.

శృఙ్గీ విషామూం మీనే చ వృషభాఖ్యౌషధే చ సా.

శృఙ్గీ-ఇది అతివసకును, మత్స్యమునకును పేరైనపుడ ॥సీ॥ వృషభమను నౌషధమునకు పేరైనపుడు ॥పు॥ శృఙ్గిన్.

శృఙ్గం విషాణే ప్రాధాన్యే సానౌ క్రీడాంబ్వుయన్త్రకే, పర్వతాగ్రే చ

శృఙ్గమ్-॥న॥ కొమ్మునకును, ప్రభుత్వమునకును, కొండచరిం కును, చిమ్మనగ్రోవికిని, పర్వతశిఖరమునకును, చకారమువల జీవకమను గ్రంథద్రవ్యమునకును పేరు.

శార్ఙ్గం తు చాప కేశవ చాపయోః. 3౪

శార్ఙ్గమ్-॥న॥ ఇది ధనుస్సునకును, విష్ణుధనుస్సునకును పేరు.

లిఙ్గం స్యాత్సాధ్యగమకే శేఫ చి హ్నేశమూర్తిషు,

లిఙ్గమ్-॥న॥ ఇది సాధ్యార్థమునకును, శిశ్నమునకును, గుం తునకును, శివమూర్తికిని పేరు. సాధ్యార్థమనఁగా 'పర్వతో వహ్నిమాన్' అను నీవాక్యమునందు పర్వతమున నగ్ని సాధ ర్థము ఆపర్వతమునకుఁ బొగ గలిగియుండుట లింగము; ఈతీరు దెలిసికొనునది.

భర్గ శ్శివే తథా లోకే

భర్గః-॥పు॥ ఇది శివునకును, లోకమునకును పేరు.

ప్యాగసీ మన్తు కిల్బిషే.

ఆగః (స్)-॥న॥ ఇదిఅపరాధమునకును, పాపమునకును పేర

భగ శ్శ్రీకామ మాహాత్మ్య యత్నైశ్వర్యార్క ముక్తిషు, ఇచ్ఛా వీర్య తపః కీర్తి వైరాగ్య జ్ఞాన కాన్తిషు. 3౫. యోనౌ తు స్యాద్భగం క్లీబే

భగః-॥పు॥ ఇది సంపదకును, కోరికెకును, మాహాత్మ్యమ కును, ప్రయత్నమునకును, ఐశ్వర్యమునకును, సూర్యునికి ముక్తికిని, ఇచ్ఛకును, పరాక్రమమునకును, తపస్సునకును, కీ కిని, వైరాగ్యమునకును, జ్ఞానమునకును, కాంతికిని పే యోనికి పేరగునపుడు ॥న॥

యుగం హస్తచతుష్టయే, యుగళే చ కృతాదౌ చ తథాద్యంగే తు నా యుగః.

యుగమ్-ఇది నాలుగుచేతుల ప్రమాణమునకును, జం కును, కృతాదియుగములకును, పేరగునపుడు ॥న॥ కాడిమ్రా నకు పేరగునపుడు ॥పు॥

దుర్గా తు గౌర్యాం కాళ్యాం చ దుర్గం తు నరకే పురే, శైలాది దుర్గమస్థానే త్రిషు త్వేష దురాసదే.

దుర్గా - ఇది గౌరికిని, కాళికాదేవికిని పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ నరకమునకును, పట్టణమునకును, పర్వతము మొదలగు చొరగూడని ప్రదేశమునకును, పేరగునపుడు॥న॥పొంద నశక్యమైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

మృగః పశౌ కురంగే చ గజభేదే శశాంకభే, యాచనే మృగయాయాం చ మృగీ తు వనితాన్తరే. ౪౦

మృగః - ఇది పశువునకును, లేడికిని, ఏనుఁగజాతిభేదమునకును, మృగశీర్షానక్షత్రమునకును, యాచించుటకును, వేఁటాడుటకును పేరగునపుడు ॥పు॥ మఱియొక స్త్రీకి పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

నాగ స్సర్పే గజే మేఘే పున్నాగే నాగకేసరే, దేహాంతర్వాయుభేదే చ ముస్తకే నాగదన్తకే. ౪౧ గృహేశ్రేష్ఠే పృథోర్నాగం సీసే రంగే రసాన్తరే,

నాగః - ఇదిసర్పమునకును, ఏనుఁగునకును, మేఁకకును, సురపొన్నచెట్టునకును, నాగకేసరమునకును, వాక్యార్థానమందుండెడు వాయువునకును, తుంగగడ్డకును, ఏనుఁగుదంతమునకును, గృహమునకును, ఉత్తరపదమైనప్పుడు శ్రేష్ఠునికిని పేరయినపుడు ॥పు॥ సీసమునకును, తగరమునకును, రసభేదమునకును పేరయినపుడు ॥న॥

సఙ్గ స్సంమేళ నేఽపిస్యాత్

సంగః - ॥పు॥ ఇది కలియుంటకును, అపిశబ్దమువలన జక్కఁనినడకగలవానికిని పేరు.

భఙ్గః ఖణ్డే పరాజయే. ౪౨. తరంగే రోగభేదే చ భంగా తు శణసంజ్ఞికే, భఙ్గః ప్రకారే

భంగః-ఇది తునకకును, పరాజయమునకును, అలకును, రోగభేదమునకును, ప్రకారమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ గిలకచెట్టునకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

తుంగ స్తు శైల పున్నాగయోః పుమాన్. ౪౩. త్రిషూన్నతే

తుంగః - ॥పు॥ ఇది పర్వతమునకును, సురపొన్నచెట్టునకును పేరు. ఇది ఉన్నతమునకును పేరగునపుడు ॥త్రి॥

థ వ్యంగో నాభికే హీనాంగకే త్రిషు,

వ్యంగః - ఇది కప్పకు పేరగునపుడు ॥పు॥ అందహీనునికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

అంగం గాత్రాంతికోపాయ ప్రతీకే ష్వప్రధానకే. ౪౪. దేశభేదే తు పుంసి స్యా దంగే త్యామంత్రణేఽవ్యయమ్,

అంగమ్-ఇది శరీరమునకును, సమీపమునకును, ఉపాయమునకును, అవయవమునకును, అప్రధానమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ దేశమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ సంబోధనమునందు 'అంగ' అని యవ్యయము.

వంగౌ తు పింగ వృంతాకౌ వంగం సీసక రంగయోః.

వంగః-ఇది కోకిలమునకును, వాఁకుడుచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ సీసమునకును, తగరమునకును పేరగునపుడు ॥న॥

భృంగ స్త్వళిని ధూమ్యా టే షిద్గే భృంగంతు కుంతలే,

భృంగః-ఇది తుమ్మెదకును, కూఁకటిమూఁగ యనుపక్షికిని విటునికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ వెండ్రుకలకు పేరగునపుడు ॥న॥

రంగం త్రపుణి రంగో వా రాగే నృత్తస్థలే రణే. ४౬.

రంగం-ఇది తగరమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ ప్రేమకును నాట్యస్థలమునకును, యుద్ధమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

ఇతి గాంతాః.

గాంతపదవర్గము ముగిసెను.

అర్ఘః పూజావిధౌ మూల్యే దుఃఖైనోవ్యసనేష్వఘమ్,

అర్ఘః - ॥పు॥ ఇది పూజకును, వెలకును పేరు.

అఘం- ॥న॥ ఇది దుఃఖమునకును, పాపమునకును, ద్యూతవ మొదలగు వ్యసనములకును పేరు.

ఇచ్ఛాప్రశంసయోశ్శ్లాఘా భే మఘా భేషజే మఘీ. ४౭

శ్లాఘా-॥స్త్రీ॥ ఇది ఇచ్ఛకును, పొగడుటకును పేరు.

మఘా-ఇది నక్షత్రమునకుఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ ఔషధమునకు బేరగునపుడు ॥పు॥ మఘి ॥న్॥

మోఘా స్త్రీ పాటలాయాం స్యాత్త్రిషు నిష్ఫలదీనయోః,

మోఘా-ఇది కలిగొట్టుచెట్టునకుఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ వ్యర్థమైనవానికిని, దీనమైనవానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥

అగురు క్షిప్ర నిస్సార మనోజ్ఞేషు లఘు స్త్రిషు.

లఘుః-॥త్రి॥ ఇది బరువులేనిదానికిని, శీఘ్రమైనదానికి సారములేనిదానికిని, అందమైనదానికిని పేరు.

ఇతి ఘాన్తాః.

ఘాంతపదవర్గము ముగిసెను.

క్రౌంచో ద్వీపే ఖగే శైలే

క్రౌంచః-॥పు॥ ఇది క్రౌంచమనుద్వీపమునకును, కొంగకు, క్రౌంచపర్వతమునకును పేరు.

పిచు స్థ్సూలే సురాన్తరే, కుష్ఠరోగేఽపి

పిచుః - ॥పు॥ ఇది బలిసినవానికిని, పిచుఁడనురాక్షసునికి కుష్ఠరోగమునకును పేరు.

కాచ స్తు శిక్య మృద్భేద దృగ్రుజః. ४౮

కాచః - ॥పు॥ ఇది ఉట్టికిని, గాజుపెంకునకును, కంటిరోగమునకును పేరు.

అర్చా పూజాప్రతిమయో శ్చర్చా లేపన చిన్తయోః,

అర్చా - ॥స్త్రీ॥ ఇది పూజకును, ప్రతిమకును పేరు.

చర్చా-॥స్త్రీ॥ ఇది గంధాదులయొక్క పూఁతకును, శాస్త్ర విచారమునకును పేరు.

రుచి స్తు కిరణే కాంతా వభిషంగాభిలాషయోః.

రుచిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది కిరణమునకును, కాంతికిని, అత్యాసక్తి ఇచ్ఛకును పేరు.

సూచి స్సురతభేదే ఽభి

సూచిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది సురతభేదమునకును, అభినయమునకు

మే పయనసాధనే,
చిః కుంతలవక్రత్వే స్వ
పఙ్క్తితరఙ్గయోః. ౫౧
కాఞ్చీ పురీ మేఖలయో
చః ఖర్వేఽధమే త్రిషు,
ర్చాంసి జ్వాలవిడ్భాస
శోచి శ్శుద్ధిశుగంశుషు. ౫౨
కదళ్యాం శాల్మలౌ మో
పుంస్యయం శిగ్రు పా
పే,
శుచి ర్నా శుక్ర శృం
ర చంద్రాషాఢహరాగ్ని
. ఉపదా శుద్ధసచివే గ్రీష్మే
తగుణే రవౌ, అయం తు
తగుణిని శుద్ధేఽనుపహ
త్రిషు. ౫౪
స్త్రీ త్రోటా చంచురే రం
నా
కూర్చ స్త్వస్త్రీయాం కు
, శ్మశ్రు కైతవ పీ తేషు భ్రు
ర్మధ్యే వికత్థనే. ౫౫
కచ శ్శుష్కే వ్రణే బం
కేశే సూనౌ బృహస్ప
, కచా కరిణ్యా
మర్చిస్తు న పుమాన్ జ్వాల
శోచిషోః. ౫౬

ఇతి చాంతాః.

కచ్ఛో గుహ్యాంబర ప్రాం
పార్శ్వ కూపస్థలేతటే,

సూదికిని పేరు.

వీచిః - ॥సీ॥ ఇది వెండ్రుకలు వక్రములైయుండుటకును, స్వల్పమునకును, వరుసకును, అలలకును పేరు.

కాఞ్చీ ॥సీ॥ ఇది కాంచీపట్టణమునకును, మొలనూలునకును పేరు

నీచః - ॥త్రి॥ ఇది పొట్టివానికిని, అధమునికిని పేరు.

వర్చః(న్)-॥న॥ ఇది అగ్నిజ్వాలకును, విష్ఠకును, కాంతికిని పేరు.

శోచిః॥న్॥-॥న॥ ఇది శుద్ధికిని, దుఃఖమునకును, కిరణమునకును పేరు.

మోచా-ఇది అరఁటిచెట్టునకును, బూరుగచెట్టునకును పేరయినపుడు ॥సీ॥ మునగచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

శుచిః-॥పు॥ ఇది శుక్రునికిని, శృంగారరసమునకును, చంద్రునికిని, ఆషాఢమాసమునకును, శివునికిని, అగ్నికిని, మోసపోనిమంత్రికిని, గ్రీష్మర్తువునకును, తెలుపుగుణమునకును పేరు. ఈ శుచిశబ్దము తెల్లగుణము గలదానికిని, పరిశుద్ధమైనదానికిని, కొట్టఁబడనిదానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥

చంచుః-ఇది పక్షులముక్కునకును పేరగునపుడు ॥సీ॥ ఆముదపుచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

కూర్చః-॥ప్న॥ ఇది దర్భకును, గడ్డముమీసములకును, దొష్టత్వమునకును, పీఠమునకును, కనుబొమల నడిమికిని తెలిసి తెలియక కూయుటకును పేరు.

కచః-ఇది ఎండినదానికిని, వ్రణమునకును, కట్టుటకును, వెండ్రుకలకును, బృహస్పతికుమారునికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ ఆఁడయేనుఁగునకు పేరగునపుడు ॥సీ॥

అర్చిః (న్) - ॥న॥ ఇవి అగ్నిజ్వాలకును, కాంతికిని పేరు.

చాంతపదవర్గము ముగిసెను.

కచ్ఛః - ॥పు॥ ఇది స్త్రీపురుషులవస్త్రమును గట్టిపెట్టు కాసెనము తుదకును, పార్శ్వమునకును, బావిగట్టునకును, ఉదకముతోఁజేరిన ప్రవాహప్రదేశమునకును పేరు.

గుచ్ఛ స్తు స్తబకే స్తంభే హారభేద కలాపయోః. ౫౭	గుచ్ఛః-॥పు॥ ఇది పూగుత్తికిని, స్తంభమున రెండుముత్యములు గలహారమునకును, పింఛమున
పిచ్ఛా శాల్మలినిర్యాసేమం దేఽశ్వచరణామయే,	పిచ్ఛా-॥సీ॥ ఇది బూరుగబంకకును, నిర్యా ములకాళ్లకువచ్చురోగమునకును పేరు.
పిచ్ఛం ఖగచ్ఛదే బర్హే	పిచ్ఛమ్-॥న॥ ఇది పక్షిఱెక్కలకును, నెమ పేరు.
తుచ్ఛం దుఃఖే నపుంసకమ్. ౫౮. శూన్యే త్రి	తుచ్ఛమ్-ఇది దుఃఖమునకుఁ బేరగునపుడు ॥ పేరగునపుడు ॥త్రి॥
ష్వథ పుచ్ఛోఽస్త్రీపశ్చాద్భాగేఽపి వాలధౌ,	పుచ్ఛః-॥న్న॥ ఇది వెనుకప్రక్కకును, తోఁ
త్రిష్వచ్ఛో నిర్మలే నా తు భల్లూకే స్ఫటికేఽవ్యయమ్. ౫౯	అచ్ఛః-ఇది నిర్మలమైనదానికి పేరగునపుడు గొడ్డునకును, స్ఫటికమునకును పేరగునపుడు ॥ప
ఇతి ఛాంతాః.	ఛాంతపదవర్గము ముగిసెను.

మానోత్సాహ బలే షూర్జో	ఊర్జః-॥పు॥ఇది కార్తికమాసమునకును, ఊ బలమునకును పేరు.
వ్యాజశ్శాఠ్యాపదేశయోః,	వ్యాజః-॥పు॥ ఇది దుష్టభావమునకు, వ్యాజవ
కుజా ద్రు నరకాంగారౌ	కుజః-॥పు॥ ఇది వృక్షమునకును, నరకాసురు కునికిని పేరు.
వ్రజా గోష్ఠాధ్వసంచయాః.	వ్రజః-॥పు॥ ఇది పశువులదొడ్డికిని, మార్గమ కును పేరు.
రాజా నృపే తాలభేదే పతౌ క్షత్రియచంద్రయోః,	రాజా (న్)-॥పు॥ ఇది రాజునకును, తాటి మిటికిని, క్షత్రియునికిని, చంద్రునికిని పేరు.
వాజీ ఖగ శ రాశ్వేషు	వాజీ(న్)॥పు॥ఇదిపక్షికిని, బాణమునకును,గు
వాజః పక్షే జవేస్వనే.	వాజః-॥పు॥ ఇది ఱెక్కలకును, వేగమునకును
ప్రజా సన్తాన జనయో	ప్రజా ॥సీ॥ ఇది సంతానమునకును, జనమున
స్స్యాద్రుజా రోగ భఙ్గయోః,	రుజా ॥సీ॥ ఇది రోగమునకును, భంగమునక
రాజిః పంక్తౌ చ రేఖా	రాజిః - ॥సీ॥ ఇది పంక్తికిని, రేఖకును పే
యామాజి ర్యుద్ధే సమస్థలే.	ఆజిః-॥పు॥ ఇది యుద్ధమునకును, సమరభూః
ఖర్జూ కీటవిశేషే స్యా	ఖర్జూ - ॥సీ॥ ఇది పురుగునకును, దురదకును

ర్వం ఖర్జూరికా ద్రు

కలధ్వనౌ కాకే
వ్యవిశేషయోః.
రేతసి తత్త్వేఽన్నే
పఙ్క్రరకారణే, బీ
ణే జ్ఞానే బలే గ
శయోః. ౭౮
బలే ప్రతాపేఽ
ృషు వేతస్య
జః, గుణే రేణా

జో విప్రేఖగేరదే.
ారీ రేణుకయో
ానా స్వేద పుత్ర
పుంసకంశోణితేఽ
ంహా పాణౌ భు
యోః. ౭౭

ంష పద్మయోః క
ో మూర్ధని వేధసి,
ఽస్త్రీ దన్తినాం
ంజే కాననే హ
౭౯

ఖన్యాం సురాగే
ాణ్డే గారేతు పుం

కాంబుజయో రబ్జం
ంఖే తు పుంసి వా.
పుంస్యేవ నిచుళే శీ
ధన్వంతరా వపి,
ా చిహ్నే ఖట్వాఙ్గ
ం ధ్వజమ సి యూం.

మునకును పేరు.

కూజా - ॥సీ॥ ఇది మధురధ్వనికిని, కాళికిని, బింబమునకుు
వాద్యభేదమునకును పేరు.

బీజమ్-ఇది రేతస్సునకును, యథార్థమునకును, అన్నము
కును, హేతువునకును, విత్తనమునకును పేరైనపుడు ॥న॥ శబ్ద
ణమునకును, జ్ఞానమునకును, బలమునకును,గర్వమునకును, ప్రక
శమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

తేజః (స్) - ఇది బలమునకును, ప్రతాపమునకును, అగ్
కిని, కాంతికిని, ప్రబ్బలిచెట్టునకును పేరు.

రజః (స్)-॥న॥ ఇది రజోగుణమునకును, ధూళికిని, ముట్టు
త్తురునకును పేరు.

ద్విజః-ఇది బ్రాహ్మణునికిని, పక్షికిని, దంతమునకును పేర
నపుడు॥పు॥ భారంగికిని, తక్కోలమునకును పేరగునపుడు ॥
స్వజః-ఇది చెమటకును, పుత్రునికిని, పేరైనపుడు ॥పు
నెత్తురునకును పేరగునపుడు ॥న॥

భుజా-॥స్త్రీ॥ ఇది భుజమునకును, హస్తమునకును పేరు.

కఞ్జమ్-ఇది అమృతమునకును, కమలమునకును పేరగునపుడ
॥న॥ శిరస్సునకును, బ్రహ్మకును పేరగునపుడు ॥పు॥

కుఞ్జమ్-॥స్త్రీ॥ ఇది ఏనుఁగులదంతములకును, పొదరిండ్లకును
అడవికిని, చెక్కిలికిని పేరు.

గఞ్జా-ఇది లోహరత్నాదులుపుట్టు గనికిని, కల్లంగడికి
కుండకును పేరైనపుడు ॥సీ॥ గృహమునకును పేరగునపుడు ॥

అబ్జమ్-ఇది ఉప్పునకును, కమలమునకును పేరగునపుడు ॥
శంఖమునకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ గన్నేరుచెట్టునకును, చంద్
నికిని, ధన్వంతరికిని పేరగునపుడు ॥పు॥

ధ్వజమ్ - ॥స్త్రీ॥ ఇది టెక్కెమునకును, గుఱుతునకు
ఖట్వాంగమను నాయుధమునకును, శిశ్నమునకును పేరు.

గుచ్ఛ స్తు స్తబకే స్తంభే హారభేద కలాపయోః. ౫౭

గుచ్ఛః-॥పు॥ ఇది పూగుత్తికిని, స్తంభమునకును, రెండుముత్యములు గలహారమునకును, పింఛమునకును

పిచ్ఛా శాల్మలినిర్యాసేమం దేఽశ్వచరణామయే,

పిచ్ఛా-॥స్త్రీ॥ ఇది బూరుగబంకకును, నిర్భాగ్యునికిని ములకాళ్లకువచ్చురోగమునకును పేరు.

పిచ్ఛం ఖగచ్ఛదే బర్హే

పిచ్ఛమ్-॥న॥ ఇది పక్షిఱెక్కలకును, నెమలిపింఛ పేరు.

తుచ్ఛం దుఃఖే నపుంసకమ్. ౫౮. శూన్యే త్రి

తుచ్ఛమ్-ఇది దుఃఖమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥అభ పేరగునపుడు ॥త్రి॥

ష్వథ పుచ్ఛోఽస్త్రీ పశ్చాద్భాగేఽపి వాలధౌ,

పుచ్ఛః-॥పు॥ ఇది వెనుకప్రక్కకును, తోఁకకును

త్రిష్వచ్ఛో నిర్మలే నా తు భల్లూకే స్ఫటికేఽవ్యయమ్. ౫౯

అచ్ఛః-ఇది నిర్మలమైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ గొడ్డునకును, స్ఫటికమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

ఇతి ఛాంతాః.

ఛాంతపదవర్గము ముగిసెను.

మా నోత్సాహ బలే షూర్జో

ఊర్జః-॥పు॥ఇది కార్తికమాసమునకును, ఉత్సాహ బలమునకును పేరు.

వ్యాజశ్శాఠ్యాపదేశయోః,

వ్యాజః-॥పు॥ ఇది దుష్టభావమునకు, వ్యాజమునకును

కుజా ద్రు నరకాంగారా

కుజః-॥పు॥ ఇది వృక్షమునకును, నరకాసురునకును, కునికిని పేరు.

వ్రజా గోష్ఠాధ్వసంచయాః.

వ్రజః-॥పు॥ ఇది పశువులదొడ్డికిని, మార్గమునకును, కును పేరు.

రాజా నృపే తాలభేదే పతౌ క్షత్రియచంద్రయోః,

రాజా (న్)-॥పు॥ ఇది రాజునకును, తాటిచెట్టునక మిటికిని, క్షత్రియునికిని, చంద్రునికిని పేరు.

వాజీ ఖగ శ రాశ్వేషు

వాజీ(న్)॥పు॥ఇదిపక్షికిని, బాణమునకును,గుఱ్ఱమునకి

వాజః పక్షే జవేస్వనే.

వాజః-॥పు॥ ఇది ఱెక్కలకును, వేగమునకును, ధ్వని

ప్రజా సన్తాన జనయో

ప్రజా ॥స్త్రీ॥ ఇది సంతానమునకును, జనమునకును

స్స్యుర్ద్రుజా రోగ భఙ్గయోః,

రుజా ॥స్త్రీ॥ ఇది రోగమునకును, భంగమునకును పే

రాజిః పంక్తౌ చ రేఖా

రాజిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది పంక్తికిని, రేఖకును పేరు.

యామాజి ర్యుద్ధే సమస్థలే.

ఆజిః-॥పు॥ ఇది యుద్ధమునకును, సమరభూమికిని పే

కృండ్యాం ఖర్జూరికా ద్రు
మే,
కూజా కలధ్వనౌ కాకే
ఏమ్బువాద్యవిశేషయోః.
బీజం రేతసి తత్త్వేఽన్నే
హేతౌ వఙ్కురకారణే, బీ
జ శ్శబ్దగుణే జ్ఞానే బలే గ
ర్వప్రకాశయోః. ౬౪
తేజో బలే ప్రతాపేఽ
గ్నౌ త్రిషు వేత స్య
ఖో రజః, గుణే రేణౌ
వార్తవే
ఽథద్విజో విప్రేఖగేరదే.
స్వజా భారీ రేణుకయో
స్స్వజో నా స్వేద పుత్ర
యోః,నపుంసకం శోణితేఽ
థ బాహౌ పాణౌ భు
జా ద్వయోః. ౬౬
పీయూష పద్మయోః క
ఞ్జం కఞ్జో మూర్ధని వేధసి,
కుంజోఽస్త్రీ దన్తినాం
దన్తే నికుంజే కాననే హ
నౌ. ౬౭
గఞ్జా ఖన్యాం సురాగే
హే భాణ్డే గారేతు పుం
స్యయం,
లవ ణాంబుజయో రబ్జం
క్లీ బే శంఖే తు పుంసి వా.
౬౮. పుంస్యేవ నిచుళే శీ
తరశ్మౌ ధన్వంతరా వపి,
పతాకా చిహ్న ఖట్వాఙ్గ
మేఢ్రేషు ధ్వజమస్త్రియాం.

మునకును పేరు.

కూజా - ॥స్త్రీ॥ ఇది మధురధ్వనికిని, కాకికిని, బింబమునకున వాద్యభేదమునకును పేరు.

బీజమ్-ఇది రేతస్సునకును, యథార్థమునకును, అన్నము కును, హేతువునకును, విత్తనమునకును పేరైనపుడు ॥న॥ శబ్దగు ణమునకును, జ్ఞానమునకును, బలమునకును,గర్వమునకును, ప్రక శమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

తేజః (స్) - ఇది బలమునకును, ప్రతాపమునకును, అగ్ని కిని, కాంతికిని, ప్రబ్బలిచెట్టునకును పేరు.

రజః (స్)-॥న॥ ఇది రజోగుణమునకును, ధూళికిని, ముట్టు త్తురునకును పేరు.

ద్విజః-ఇది బ్రాహ్మణునికిని, పక్షికిని, దంతమునకును పేరై నపుడు॥పు॥ భారంగికిని, తక్కోలమునకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ

స్వజః-ఇది చెమటకును, పుత్రునికిని, పేరైనపుడు ॥పు నెత్తురునకును పేరగునపుడు ॥న॥

భుజా-॥ప్స॥ ఇది భుజమునకును, హస్తమునకును పేరు.

కఞ్జమ్-ఇది అమృతమునకును, కమలమునకును పేరగునపుడ ॥న॥ శిరస్సునకును, బ్రహ్మకును పేరగునపుడు ॥పు॥

కుఞ్జమ్-॥ప్న॥ ఇది ఏనుఁగులదంతములకును, పొదరిండ్లకున అడవికిని, చెక్కిలికిని పేరు.

గఞ్జా-ఇది లోహరత్నాదులుపుట్టు గనికిని, కల్లుంగడికిని కుండకును పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ గృహమునకును పేరగునపుడు ॥పు

అబ్జమ్-ఇది ఉప్పునకును, కమలమునకును పేరగునపుడు ॥న శంఖమునకు పేరగునపుడు ॥ప్న॥ గన్నేరుచెట్టునకును, చంద్రు నికిని, ధన్వంతరికిని పేరగునపుడు ॥పు॥

ధ్వజమ్ - ॥ప్న॥ ఇది టెక్కెమునకును, గుఱుతునకును ఖట్వాంగమను నాయుధమునకును, శిశ్నమునకును పేరు.

కుబ్జాధోముఖయో ర్న్యుబ్జ స్త్రీషు రోగాన్తరే తు వా,

న్యుబ్జః - ఇది మరుగుజ్జువానికిని, తలవంచుకొనినవానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ రోగభేదమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

అజ శ్శంభౌ విష్ణు ధాత్రోః కామే ఛాగే రఘో స్సుతే. ౭౦. త్రిషు త్వనాదౌ

అజః-ఇది శివవిష్ణుబ్రహ్మలకును, మన్మథునికిని, మేఁకకును రఘుమహారాజుకొడుకునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ మొదలులేవానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

పిఞ్జం తు బలే క్లీబం వధే పుమాన్, హారిద్రా తూల యో స్స్త్రీస్యా ద్దాఱులే త్వభిధేయవత్. ౭౧

పింజమ్-ఇది బలమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ వధకు పేరగునపుడు ॥పు॥ పసుపునకును, ప్రత్తికిని పేరగునపుడు ॥సీ॥ తొట్రుపాటు గలదానికి పేరగునపుడు విశేష్యలింగముగలది యగును.

అఖోత్తమే త్రిష్వవక్రే ఉపృత్పత్తిరహితే ఋజుః,

ఋజుః-॥త్రి॥ ఇది శ్రేష్ఠునికిని, వక్రముకానిదానికిని, పుట్టుకలేనిదానికిని పేరు.

సజ్జౌ సంభృత సన్నద్ధౌ

సజ్జః-॥పు॥ ఇది నిండినదానికిని, యత్నపడువానికిని పేరు.

నిజౌ స్వీ యావినాశినౌ.

నిజః-॥పు॥ ఇది తనదానికిని, నశింపనిదానికిని పేరు.

ఇతి జాన్తాః.

జాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ఝంఝా ధ్వనివిశేషే స్యా దప్యసూక్ష్మామ్బువర్షణే.

ఝంఝా-॥సీ॥ ఇది ధ్వనివిశేషమునకును, సూక్ష్మముకానిదానికిని, ఉదకము వర్షించుటకును పేరు.

ఇతి ఝాన్తాః.

ఝాంతపదవర్గము ముగిసెను.

సంజ్ఞా నామ్ని రవేర్జాయాయాం చైతన్యే ప్యర్థసూచనే. ౭౩

సంజ్ఞా-॥సీ॥ ఇది నామధేయమునకును, సూర్యునిభార్యకును తెలివికిని, అర్థసూచనకును పేరు.

ప్రజ్ఞా ధియ త్రిష్వభిజ్ఞే త్రిష్వజ్ఞో జడ మూర్ఖయోః,

ప్రజ్ఞా-ఇది బుద్ధికి పేరగునపుడు॥సీ॥వివేకికి పేరగునపుడు॥త్రి॥

అజ్ఞః-॥త్రి॥ ఇది తెలివిలేనివానికిని, తెలియఁజెప్పిన విననివానికిని పేరు.

ప్రాజ్ఞీ విదుష్యాం

ప్రాజ్ఞీ-॥సీ॥ ఇది విద్వాంసునిభార్యకు పేరు.

ప్రాజ్ఞా తు ప్రజ్ఞావత్యాం త్వయం త్రిషు. ౭౪

ప్రాజ్ఞా-ఇది బుద్ధిగలదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

ఇతి ఞాన్తాః.

ఞాంతపదవర్గము ముగిసెను.

వటౌ లలాట న్యగ్రోధౌ
ప్రియాళు వసనే పటౌ.

వటః - ॥పు॥ ఇది నొసటికిని, మఱ్ఱిచెట్టునకును పేరు.
పటః-॥పు॥ ఇది వృక్షవిశేషమునకును, వస్త్రమునకును పేరు.

త్వష్టారౌ దేవశిల్ప్యర్కా-
నటౌ నర్తక శోణకౌ. ౭౫

త్వష్టా-॥ఋ-పు॥ ఇది దేవశిల్పికిని, సూర్యునికిని పేరు.
నటః-॥పు॥ఇదినట్టువవానికిని,దుండిగపుమ్రాకునకును పేరు.

విట స్స్యాల్లవణే షిడ్గే
మూషకే ఖదిరే గిరౌ,

విటః - ॥పు॥ ఇది ఉప్పునకును, విటునికిని, ఎలుకకును, చంద్రమ్రానికిని, కొండకును పేరు.

సృష్టి స్స్వభావే నిర్మాణే
స్యా త్పుష్టి ర్వృద్ధి పో
షయోః. ౭౬

సృష్టిః-॥స్త్రీ॥ ఇది స్వభావమునకును, సృజించుటకును పేరు.
పుష్టిః - ఇది వృద్ధికిని, పోషించుటకును పేరు.

వృష్టీ ఫలే సమృద్ధౌ స్యా
ద్దృష్టి ర్ధీ దర్శ నాక్షిషు,
యష్టి ర్దణ్డే హారభేదే మ
ధుకే ప్యాయుధా న్తరే. ౭౭

వృష్టీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది ఫలమునకును, సమృద్ధికిని పేరు.
దృష్టిః-॥స్త్రీ॥ ఇది బుద్ధికిని, చూపునకును, కంటికిని పేరు.
యష్టిః-॥స్త్రీ॥ ఇది కఱ్ఱకును, హారవిశేషమునకును, అతిమధురమునకును, ఆయుధభేదమునకును పేరు.

దిష్టి ర్ధ్యాన సుఖానన్ద
పరిణామే

దిష్టిః-॥స్త్రీ॥ ఇది ధ్యానమునకును, సుఖమునకును, సంతోషమునకును, స్వభావమును వదిలి మఱియొకగుణమును బొందుటకును పేరు.

ష్వథో జటా, మాంస్యాం
మూలే లగ్నకచే

జటా-॥స్త్రీ॥ ఇది జటామాంసికిని, వేరునకును, వెండ్రుకల జడకును పేరు. మూలమనఁగా చెట్టుయొక్కయూడ యనికొందఱందురు.

విష్టి ర్నరకపాతనే. ౭౮
బలాత్కారే చ భద్రాఖ్య
కరణే కర్మవేతనే,

విష్టిః-॥స్త్రీ॥ ఇది నరకమునఁబడుటకును, బలాత్కారమునకును, భద్రకరణమునకును, కూలికిని పేరు.

సటా జటా కేసరయో
ర్ఘోంటాబదరపూగయోః.

సటా - ॥స్త్రీ॥ ఇది జడకును, ఆకరుపూలకును పేరు.
ఘోంటా-॥స్త్రీ॥ ఇది రేఁగుచెట్టునకును, పోఁకచెట్టునకును పేరు.

కోటిః ప్రకర్ష చాపాగ్ర
సంఖ్యా పక్షాన్త రాశ్రిషు,
త్రుటిస్స్యా త్సంశయేలేశే
ఽల్పాత్మేలాకాలమానయోః.
త్రోటి శ్చంచౌ కట్ఫలే చ

కోటిః-॥స్త్రీ॥ ఇది అతిశయమునకును, వింటికొనకును, లెక్కకును, పక్షాంతరమునకును, అంచునకును పేరు.
త్రుటిః-॥పు॥ ఇది సంశయమునకును, లేశమునకును, అల్పభూమికిని, కాలప్రమాణమునకును పేరు.
త్రోటిః-॥స్త్రీ॥ ఇది పక్షులముక్కునకును, గుమ్మడిచెట్టునకును పేరు.

శేటి ర్వహ్నే శ్చ రటితం
వాణీ చాసజ్గతోత్కటా.
పట్టి ర్లలాటభూషాయా
మపి లాక్షాప్రసాదనే,
యాగేచ్ఛా దాన దేవా
ర్చా స్విష్టిః
సృష్ట్యాదయ స్త్రిషు. ౨౩
వ్యుష్టం ప్రభాత దివసఫల
పర్యుషితే ష్వపి,
రిష్టం స్యా దశుభ క్షేమ
నాశ నిస్త్రింశ పాప్మసు.
కూటోఽస్త్రీ గిరిశృఙ్గే
యన్త్రే రాశా వయోఘనే
వ్యాజే,అనృతే మాయాయా
మపి సీరాఙ్గే నిశ్చలేచ పా
పేచ. ౨౪
ఖేటః కఫ కుత్సితయో
ర్గ్రామే ఫలే గుడవికారే చ,
శ్రోణ్యాం భృశే కళింగే
గజగండే శపథే శవే చ క
టః. ౨౫
కటు స్త్రీ కర్తరసే క్షారరసే
నా తద్వతి త్రిషు, సుగన్ధి
మ త్పరాకా ర్యాప్రియ తీ
క్ష్ణే ష్వపి త్రిషు. ౨౬. కటు
స్త్రీ(స్త్రీ) కటురోహిణ్యాం దూ
షణే తు నపుంసకమ్,
ఘటః కుమ్భే సమాధౌచ
ఘటా తు గజసంహతౌ.
ఘటనాయాంచ గోష్ఠ్యాంచ
కుట స్తు ఘటవేశ్మనోః,
కుటి స్త్రీ(స్త్రీ) స్యా త్కుంభ

శేటిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది అగ్నియందు బుట్టుధ్వనికిని, ఒకదానిత్ జేరక మిక్కిలి విస్తారమయిన వాక్కునకును పేరు.

పట్టిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది నొసటఁగట్టుసొమ్మునకును, ఎఱ్ఱ లొద్ద చెట్టునకును పేరు.

ఇష్టిః-॥స్త్రీ॥ ఇదియాగమునకును, ఇచ్ఛకును, దానమునకు దేవపూజకును పేరు.

సృష్టిశబ్దము మొదలు ఈ ౧౭ శబ్దములును త్రిలింగము

వ్యుష్టమ్-॥న॥ ఇది ప్రాతఃకాలమునకును, దినమునకు ఫలమునకును, చద్దికిని పేరు.

రిష్టమ్-॥న॥ ఇది అశుభమునకును, క్షేమమునకును, నాశనకును, కత్తికిని, పాపమునకును పేరు.

కూటః-॥పు॥ ఇది పర్వతశిఖరమునకును, మృగాదులహించునట్టి యంత్రము మొదలయిన సాధనములకును, రాశికి సమ్మెటకును, కపటమునకును, బొంకునకును, ఇంద్రజాల మొదలగు మాయలకును, నాఁగేటికఱ్ఱునకును, కదలనియా శము మొదలయినవానికిని, పాపమునకును పేరు.

ఖేటః-॥పు॥ ఇది కఫమునకును, కుత్సితమునకును, గ్రామ నకును, డాలునకును, బెల్లముయొక్క వికారమునకును పేరు.

కటః - ॥పు॥ ఇది పిరుఁదునకును, ఎక్కువకును, కూఁక మూఁగయను పక్షికిని, ఏనుఁగు గండస్థలమునకును, ఒట్టునకు శవమునకును పేరు.

కటుః-ఇది చేదునకును, ఉప్పైనరసమునకును, ఒట్టునకు ॥పు॥ ఆ చేఁదు నుప్పనయుఁగల వస్తువులకుఁ బేరగునపుడు ॥త్రి పరిమళముగలదానికిని, పరులసంపద నోర్వమికిని, అకార్య నకును, అనిష్టమునకును, తీక్ష్ణమునకును పేరగునపుడు ॥త్రి కటుకరోహిణికిఁ బేరగునపుడు॥స్త్రీ॥దూషించుటకు పేరగునపు ॥న॥

ఘటః-ఇది కడవకును, సమాధికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ ఏ గు గుంపునకును, కూర్చుటకును, సభకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

కుటః - ॥పు॥ ఇది కడవకును, గృహమునకును పేరు.

కుటిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది నీళ్ల మోయుఁ బానిసెకును, గుడిసెకు

్యా మల్పవేశ్మని చా
రా
స్త్వట్టాలకే పూరే
ష్కేఽవ్యయం త్రి
ష్టం త్వన్నేఽ

ృష్టి స్త్రీ, కర్షణే
తు నా. ర్ఘా
రప్రసూతా గౌర్ఘృ
) సూకరే తు నా,
దైవ పరిణామానన్దే
యే తు నా. కాం
త్రిషు పటు స్తీక్ష్ణే
నిపుణేఽపి చ,
తీరభృగూ
స్త్వ్యక్త నిశ్చిత నిర్మి
కాం
హాశంసితే దత్తే హు
యో రపి,
మ్లానా స్పష్టవాచా
ంఫుల్లయో స్స్ఫు
కాం
తి టాన్తాః.

వాచకశబ్దే స్యా
నే గళే ధ్వనౌ,
ు నాశే నిష్పత్తౌ
త్పర్యయాచ్ఞయోః.
చరమమాత్రే చ
చ్చరమే చ తత్,
త్వలక్ష్మ్యాం నక్షత్ర

నామధేయములు.

అట్టః-ఇది బురుజుమీఁదనయినను, వాకిటిమంటపముమీఁదనయినను, యుద్ధముచేయుటకై కట్టినయింటికిని, ప్రవాహమునకును, మిక్కిలి యెండినవానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥ అన్నమునకు పేరగునపుడు ॥న॥

కృష్టిః-ఇది దున్నుటకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ పండితునికి పేరగునపుడు ॥పు॥

ఘృష్టిః-ఇది ఒకతూరి యీనినయావునకు పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥ పందికి పేరగునపుడు ॥పు॥

దిష్టమ్-ఇది దైవమునకును, పరిపక్వమునకును, సంతోషమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ కాలమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

పటుః-॥త్రి॥ ఇది తీక్ష్ణమయినదానికిని, రోగములేనిదానికిని, సమర్థమయినదానికిని పేరు.

తటమ్-॥పు॥ ఇది గట్టునకును, కొండచఱియకిని పేరు.

స్పష్టః-॥పు॥ ఇది విడువఁబడినదానికిని, నిశ్చయింపఁబడినదానికిని, చేయఁబడినదానికిని పేరు.

ఇష్టమ్-॥న॥ ఇది చెప్పఁబడినదానికిని, ఇయ్యఁబడినదానికిని, హోమము చేయఁబడినదానికిని, పూజింపఁబడినదానికిని పేరు.

మ్లిష్టః-॥పు॥ ఇది వాడినదానికిని, స్ఫుటముకాని మాటకును పేరు.

స్ఫుటః-॥పు॥ ఇది ప్రకాశమైనదానికిని, వికసించినదానికిని పేరు.

టాంతపదవర్గము ముగిసెను.

కంఠః-॥పు॥ ఇది అర్థముగలశబ్దమునకును, సమీపమునకును, కంఠమునకును, ధ్వనికిని పేరు.

నిష్ఠా- ॥స్త్రీ॥ ఇది నాశమునకును, కలుగుటకును, తుదకును, తాత్పర్యమునకును, యాచనకును పేరు.

పృష్ఠమ్-॥న॥ ఇది తుదకును, శరీరముయొక్క వెనుకప్రక్కకును పేరు.

జ్యేష్ఠా- ఇది అలక్ష్మికిని, జ్యేష్ఠానక్షత్రమునకును, బల్లికిని

గృహ గోధాసు మాసి నా.
అయం వృద్ధతమ శ్రేష్ఠ
పూర్వజేషు త్రిలింగకః,
సభాసల్లాపయో ర్గోష్ఠి
గోష్ఠం గోస్థానకే భవేత్.
శ్రేష్ఠో నా ధనదే వర్యే
త్రిషు
కాష్ఠం చ దారుణి, కాష్ఠా
దర్వ్యాం కాలభేదే ప్రక
ర్షే దిశి సామ్నిచ. ౯౬
కుక్షే రక్త ర్గృహ స్యా
న్తః కుసూలే కోష్ఠ మస్త్రి
యామ్,
పాఠో నా పఠనే పాఠా
విద్ధకర్ణ్యా
మఠా మఠే. ౯౭. గదే
చ కుష్ఠ మస్త్రీ స్యా
త్ప్రేష్ఠ స్త్రిష్వగ్రగే
పరే, కుంఠ స్స్యా దకృ
తో ద్వాహే ఖర్వే ప్యనిశి
తాయుధే. ౯౮

ఇతి ఠాంతాః.

గణ్డో వ్రణే కపోలే
పిటకే గర్వే మృగాన్తరే
యోగే, మూలాదిదుష్టభా
గే హయభూషణే బుద్బుదే
ఽప్యుపాయే చ. ౯౯
దణ్డీ ద్వాస్థే యమే పిణ్డ
స్థగనే తిలకల్కకే,
చోడా కంచులికా దేశా
వ్యాడా హింస్రపశూరగా.

పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ జ్యేష్ఠమాసమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

ఈజ్యేష్ఠశబ్దము మిక్కిలి ముసలివానికిని, శ్రేష్ఠునికిని, అన్న కును పేరగునపుడు ॥త్రి॥

గోష్ఠిః-ఇది సభకును, ఏకాంతమున మాటలాడుటకును పేర నపుడు ॥స్త్రీ॥ ఆవులదొడ్డికి పేరగునపుడు (గోష్ఠ) ॥న॥

శ్రేష్ఠః-ఇది కుబేరునికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ శ్రేష్ఠమైనదాని పేరగునపుడు ॥త్రి॥

కాష్ఠమ్-ఇదికొయ్యకు పేరగునపుడు ॥న॥ కొయ్యతెడ్డునకును కాలభేదమునకును, అతిశయమునకును, దిక్కునకును, సా వేదమునకును బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

కోష్ఠమ్-॥పు॥ ఇది లోనికడుపునకును, లోయింటికిని, ... డికును పేరు.

పాఠః-ఇది పఠించుటకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ అగరుకొం పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

కుష్ఠమ్-॥పు॥ ఇది చెంగల్వకోష్ఠునకును, కుష్ఠవ్యాధికిని పేరు.

ప్రేష్ఠః-॥త్రి॥ ఇది మొదటివానికిని, శ్రేష్ఠునికిని పేరు.

కుంఠః-॥పు॥ ఇది వివాహము చేసుకొనినవానికిని, పొట్టివా కిని, వాడిలేనియాయుధముగలవానికిని, అపిశబ్దమువలన కార్య ములయందు మందుఁడగువానికిని పేరు.

ఠాంతపదవర్గము ముగిసెను.

గండః-॥పు॥ఇది వ్రణమునకును, చెక్కిలికిని, బొబ్బలకును గర్వమునకును, ఖడ్గమృగమునకును, గండనామయోగము, గండ దోషమునకును, గుఱ్ఱపు సొమ్ములకును, నీరుబొబ్బలకును, ఉపా యమునకును పేరు. అపిశబ్దమువలన గండశిలకును పేరు.

దండి(న్)-॥పు॥ ఇది ద్వారపాలకునికిని, యమునికిని, పిండ ము నంటినరోగమునకును, గానుగుపిండికిని బేరు.

చోడః-॥పు॥ ఇది రవికెకును, అజ్ఞకును బేరు.

వ్యాడః-॥పు॥ ఇది హింసించుదుష్టపశువునకును, సర్పము

నకును పేరు.

వ్యధాకరుణయో
ల్యాపగర్వయోః,

పీడాః-॥సీ॥ ఇది బాధకును, దయకును, శిరస్సునఁ జుట్టు పుష్పమాలికకును, గర్వములేనివానికిని పేరు.

నాళఘటీ దూర్వా
స్వంగసిరాసు చ.

నాడీః - ॥సీ॥ ఇది పయిరుకాఁడకును, కడవకును, దూర్వకును, నారికురుపునకును, శరీరమునఁబుట్టిన నరములకును పేరు.

వాగ్గోద్యు భూనా
సా స్యా ద్బుధప

ఇడాః-॥సీ॥ ఇది వాక్కునకును, గోవునకును, స్వర్గమునకును భూమికిని, ప్రేవులకును, బుధునిభార్యకును పేరు.

కరికరే మధ్యే
వారయోషితి.

శుండాః-॥సీ॥ ఇది ఏనుఁగుతొండమునకును, మధ్యభాగమునకును, తామరకొలనుకును, వేశ్యకును పేరు.

ర్తృకనారీ తు రణ్డా
పర్ణ్యపి,

రండాః - ॥సీ॥ ఇది పెనిమిటిచచ్చిన స్త్రీకిని, ఎలికెచెవిచెట్టునకును బేరు.

ముష్కే విహం

అండమ్ - ॥న॥ ఇది వృషణమునకును, పక్షులు మొదలయినవాని గ్రుడ్డునకును బేరు.

తు మార్జనే. ౧౦౩
ధనేఽమత్రే భూ
శ్వభూషణే,

భాండః - ॥న॥ ఇది మద్దెలకుండకును, వర్తకము చేయుటకై యుంచిన మొదటిసొమ్మునకును, పాత్రమునకును, భూషణమునకును, గుఱ్ఱపుసొమ్మునకును బేరు.

ర్ణ్పే గదే శ్వే
గుణిని త్రిషు.
౧౦౪

పాండుః - ఇదిపాండురాజునకును, పాండురోగమునకును, తెల్లనిగుణమునకు బేరగునపుడు ॥పు॥ గుణముగలదానికి బేరగునపుడు ॥త్రి॥

దైత్యాంతరే రా
ర్థిని త్రిషు తు

ముండః-ఇది రాక్షసునికిని, రాహువుకును, శిరస్సునకును బేరగునపుడు ॥పు॥ బోడితలవానికి బేరగునపుడు ॥త్రి॥

విఖ్యాతయో శ్శౌ
పుంసి తు కుక్కు
౧౦౫

శౌండః - ఇది మంత్రమునకును, ప్రసిద్ధునికిని బేరగునపుడు ॥త్రి॥ కోడికి బేరగునపుడు ॥పు॥

ర్జలదపజ్క్తౌ చపిప్ప
రపి,

శౌండీః-॥సీ॥ఇది మేఘపంక్తికిని, పిప్పలికిని, చవ్యమునకును బేరు.

మస్త్రీ మణే ర్దో
కేక్షువికారయోః.

ఖండమ్-॥న॥ ఇది మణులయొక్క దోషమునకును, తునుకకును, కండచక్కెరకును బేరు.

స్నుహీగుళికయో
ణ్డేక్షుపాకయోః,

గుడాః - ఇది జెముడుచెట్టునకును, గుళికకును బేరగునపుడు॥సీ॥ పిండమునకును, బెల్లమునకును బేరగునపుడు ॥పు॥

జడ స్త్వన్ధే బుద్ధిహీనే హిమగ్రస్తేఽపివాచ్యవత్.
శరాశరింబ్యాం జడా

నీడ మస్త్రీ స్థాన కులాయ యోః,

క్రోడో నా సూకరే క్లీబ ముత్సంగే వక్షసి ద్వయోః.

క్ష్వేడా వేణు శలాకా యాం సింహనాదేఽపి చ స్త్రియామ్, క్ష్వేడో వా పుంసి గరళే ధ్వనౌ రక్తార్క పాదపే. ౧౦౯

బాణావసర గ్రంథి స్తంభ రహో వాజి వారి వర్గేషు, స్కన్ధే చ భూరుహాణాం గర్వే నాళే బలే చ కాణ్డో ఽస్త్రీ. ౧౧౦

చండో దైత్య విశేషే యమదాసే త్రిషు తు తీవ్ర కోపనయోః, చణ్డీ గౌర్య

భ మస్తుని మణ్డ మసౌ సారపింఛయోః పుంసి.

కుణ్డం పిఠరే తోయా ధారవిశేషేచ వహ్నిగర్తేచ, కుండో జారా జ్జాత స్సభ ర్తృకాయాం
కమణ్డలుః కుణ్డీ. ౧౧౧

దండోఽస్త్రీ దమహింసా సేనా లగుడేషు శాసనే రాజ్ఞామ్, దణ్డో మానవిశేషే వ్యూహే రవిపారిపార్శ్వ
కే పుంసి. ౧౧౨

జడః-ఇది జాగ్రతలేనిమందునికిని, బుద్ధిహీనునికిని,
తఁ గొట్టువడినవానికిని పేరగునపుడు విశేష్యలింగము.ఁ
డికి బేరగునపుడు ॥న॥

నీడమ్-॥పు॥ఇది స్థానము,పక్షియొక్క గూఁడు వీని

క్రోడః - ఇది పందికి బేరగునపుడు ॥పు॥ ఒడికి బేర
॥న॥ రొమ్మునకు బేరగునపుడు ॥పు॥

క్ష్వేడాః-ఇది వెదురుతూలికెకును, సింహనాదము
గునపుడు ॥సీ॥ విషమునకును, ధ్వనికిని, ఎఱ్ఱజిల్లేడుచె
పేరగునపుడు ॥పు॥

కాండః-॥పు॥ ఇది బాణమునకును, సమయమునకు
పునకును, స్తంభమునకును, ఏకాంతమునకును, గుఱ్ఱ
ఉదకమునకును, గుంపునకును, వ్రానియొక్క వ్రేళ్ల
కొని కొమ్ములవఱకుగల మధ్యభాగమునకును, గర్వ
ఊఁచకును, బలమునకును పేరు.

చండః - ఇది చండుఁ డనురాక్షసునకును, యమ
పేరగునపుడు ॥పు॥ తీవ్రముగలవానికిని, మిక్కిలి కో
కును పేరగునపుడు ॥త్రి॥ గౌరికి బేరగునపుడు (చండీ

మండమ్-ఇది మీఁగడకు బేరగునపుడు ॥న॥ సత్తున
మలిపింఛమునకును బేరైనపుడు ॥పు॥

కుండమ్-ఇది కుండ, ఉదకపాత్ర, అగ్నికుండ
నామమయ్యెనేని ॥న॥ రంకులాడికి మగండుండఁగ జా
గలిగిన తనయునికి నామమయ్యెనేని ॥పు॥

కుండీః - ॥సీ॥ ఇది కమండలమునకుఁ బేరు.

దండః - ఇది శిక్షించుట, హింసించుట, సేవ, ద
రాజాజ్ఞ, కప్పు, కోలత, గుంపు వీనికి నామమయ్యె
సూర్యపార్శ్వవర్తికి నామమయ్యెనేని ॥పు॥

ండో వపుషి నివాపే
ళే పృథ పిణ్డ మయసి
శా, ఆజీవనే

డుస్తు త్రిషు కుబ్జే పుంసి
పుష్ట్యోః. ౧౧౪
ణ్డ షణ్డే వర్ష్మధరే గోప
వధ్యపూరుషే.
ఇతి డాన్తాః.

ఢదంష్ట్రా చ్ఛ యో
ఢా సుతే నా ధర్తరి
షు. ౧౧౫
ాఢం రహసి గుహ్యే
బే త్రిషుతు సంవృతే,
ఢం త్రిషు దృఢే క్లీబ
మత్యా
ఢ త్రిషు. ౧౧౬. మూ
ఢే మూర్ఛితే
్యూఢం విన్యస్తే సంహతే
,
)ఢా బలి స్థూల గాఢా

సోఢా శక్తిక్షమావతోః.
ఇతి ఢాన్తాః.

ార్వీ సూద వృకోదర
త్వావృత్తీన్ద్రియేషు రూ
వౌ, సత్వాదౌ సంధ్యా
త్యాగాదౌ వప్రధానే
ుణః. ౧౧౭

పిండః-ఇది శరీరము, పితృదేవతలను గూర్చి జేయు దానాదులు, మన్ను మొదలైనవానిచేతఁ జేయఁబడిన యుంటలు వీటికి నామమయ్యేనేని ॥పు॥ ఇనుము, గర్భముననున్న శిశువు, కడుపు కూటికిని పేరగునపుడు ॥న॥

గడుః-ఇది మరుగుజ్జువానికి నామమయ్యేనేని ॥త్రి॥ కణిలికిని, పుష్టికిని నామమయ్యేనేని ॥పు॥

షండః-॥పు॥ ఇది నపుంసకుఁడు, వృషణహీనుఁడు, ఆఁబోతు చంపఁదగిన తప్పు చేసినవానికి పేరు.

డాంతపదవర్గము ముగిసెను.

వోఢాః-ఇది గాఢమయినకోరకును, స్వచ్ఛమైనదానికిని, పుత్రునికిని బేరయ్యేనేని ॥పు॥ బరువుమోయువానికి నామమయ్యేనేని ॥త్రి॥

గూఢమ్-ఇది రహస్యము, గుహ్యదేశము-వీనికి నామమయ్యేనేని ॥న॥ దాఁగినదానికిఁ బేరైనపుడు ॥త్రి॥

బాఢమ్-ఇది దృఢమైనదానికి నామమయ్యేనేని ॥త్రి॥ అనుమతికి నామమయ్యేనేని ॥న॥

మూఢః-॥త్రి॥ ఇది మూఢునకు, మూర్ఛగలవానికిని పేరు

వ్యూఢమ్-॥న॥ ఇది ఉంచఁబడినదానికిని, కూడినదానికిని, ఊరిచుట్టు వేసిన కంపవెలుగునకును నామము.

దృఢః-॥పు॥ ఇది బలవంతునికిని, లావువానికిని, దట్టమైనదానికిని బేరు.

సోఢాః-॥పు॥ ఇది సమర్థునకు, ఓర్పుగలవానికిని బేరు.

ఢాంతపదవర్గము ముగిసెను.

గుణః-॥పు॥ ఇది వింటినారికిని, వంటవానికిని, భీమునకును, దారమునకును, పలుమారు చెప్పుటకును, ఇంద్రియమునకును, రూపాదిగుణములకును, సత్వరజస్తమస్సులకును, సంధివిగ్రహాది షడ్గుణములకును, పక్షాంతరమున వ్యాకరణశాస్త్రమునఁ జెప్పియున్న గుణమను పేరుగలసంధికిని, త్యాగాదిగుణములకును, అప్రధానకార్యమునకును నామము.

వ్యవహారే భృతిధనయోః
పూలీషుచ విక్రయార్హాశా
కాదేః, మూల్యే వరాటే
మానే ద్యూతే కార్షాపణే
గ్లహే చ పణః. ౧౧౯

వ్యాపార వికలతాయా
ముత్సవ పరతంత్రతా ము
హూర్తేషు, పరమాణు కాల
భేదే ఘటీషడంగే క్షణ
స్తథావసరే. ౧౨౦

సైన్యభేదే సమూహేచ
సంఖ్యాయాం ప్రమథే గ
ణః,

శ్రోత్రరాధేయయోః కర్ణః
కోణోఽశ్రౌలగుడేఽర్కజే.
వీణాదివాదనోపాయే వాద్య
గేహైకదేశయోః,

దేవేఽర్కేతర్ణి
రర్కాగ్న్యో ర్జూర్ణి
రగ్న్యర్చిషో ర్ఘృణిః.

వృష్ణిస్తు యాదవే మేషే
పాషణ్డే హిమదీధితౌ,

శాణః కర్షోపలే మాషచ
తుష్కే కరపత్రకే. ౧౨౩

దేహాన్తరానిలే ప్రాణో
జీవాత్మ పరమాత్మనోః, ఆ
యు రిన్ద్రియసత్త్వేషు ప్రణ
వే కార్యమర్మణి. ౧౨౪

భ్రూణో ఽర్భకే స్త్రైణ
గర్భే గర్భిణ్యాం శ్రోత్రి
యే ద్విజే,

ఊర్ణా భ్రూమధ్య మావ

పణః-॥పు॥ ఇది వ్యవహారమునకు, కూలికిని, ధనమున ముద్రగలవరాకు, విక్రయయోగ్యమగువస్తువుల క్రయమున గుడ్డిగవ్వకు, ప్రమాణమునకు, ద్యూతమునకు, పదియూఱు గ గింజల యెత్తుగలవెండిటంకమునకు, జూదమందలి పందెమున చకారమువలన రెండున్నరయెత్తుగల రాగిముద్రకును నామమ

క్షణః-॥పు॥ ఇది వ్యాపారములేకయుండుటకు, ఉత్సవ నకు, పరాధీనమగుటకు, అహోరాత్రకాలమున ముప్పదవభాగ నకు, పరమాణువునకు, సమానమయిన స్వల్పకాలమునకు, ౭ గడియకాలమున నాఱవభాగమునకు, సమయమునకు నామమ

గణః-॥పు॥ ఇది ౨౭ ఏనుఁగులు, ౨౭ రథములు, ౮౧ గు ములు, ౧౩౫ కాలుబంట్లునుగల దండునకు, సమూహమున లెక్కకును, నంది మొదలయిన ప్రమథగణములకును నామమ

కర్ణః-॥పు॥ ఇది చెవికిని, కర్ణునకును నామము.

కోణః-॥పు॥ ఇది అంచునకును, దుడ్డుకోలకును, శనికి వీణాదులవాయించుకోలునకును, వాద్యగృహమునకును, ఇ మూలకును నామము.

తర్ణిః-॥పు॥ ఇది దేవునకును, సూర్యునకును నామము.

జూర్ణిః-॥పు॥ ఇది సూర్యునకును, అగ్నికిని నామము.

ఘృణిః-॥పు॥ ఇది అగ్నికిని, జ్వాలకును నామము.

వృష్ణిః-॥పు॥ ఇది వార్ష్ణేయునకును, గొఱ్ఱెకును, పాషం నకును, చంద్రునకును నామము.

శాణః-॥పు॥ ఇది ఒరగంటికిని, ౨౦ గురిగింజలయెత్తున రంపమునకును నామము.

ప్రాణః-॥పు॥ ఇది దేహమునందలి ప్రాణవాయువునకు జీవునకును, పరమాత్మకును, ఆయువునకును, ఇంద్రియమునకు బలమునకును, ప్రణవమునకును, కార్యరహస్యమునకును నామ

భ్రూణః-॥పు॥ ఇది పిన్నవానికిని, స్త్రీలగర్భమునకును, గర్భి స్త్రీకిని, వేదవేత్తకును, బ్రాహ్మణులకును నామము.

ఊర్ణా-॥స్త్రీ॥ ఇది కనుబొమ్మలనడుమనుండు సుడికిని, ౽

ర్తే తన్త్రా మేషావిలోమసు.
౧౨౭
వేణిః ప్రవాహే సరితాఫ్మే
నే కేశబన్ధనే, దేవశాఙ్గే
వృథ స్థూణే స్తమ్భాయశ
ప్రతిమే స్త్రియా. ౧౨౮
వీణా తటి చ్చ

ఘోణా తు నాసికా రథ
ణ్డికా,
ఘృణా జుగుప్సాకృపయో
స్తృష్ణాత్వీహాపిపాసయోః.
వర్ణ స్స్వర్ణ కథా కుథనుతి
ణ శోభా యశోవిశేషేషు,
తిక్రమే ద్విజాదౌ శుక్లా
చాక్షరేషు వర్ణం వా.
కణా జీరకపిప్పల్యోః క
ధాన్యాంశలేశయోః,
ద్రోణః కృపీపతౌ కాకే
కవృశ్చికయో శ్చ నా.
స్త్ర్యాఢకచతుష్కేచ
ద్రోణీకాష్ఠాంబువాహినీ,
బాణౌ దైత్యశరౌ చాథ
యో ర్నీలీ కురణ్టకే.
౧౩౦
తీక్ష్ణం క్లీబే విషే యుద్ధే
ముద్రలవణాయసోః, త్రి
తిగ్మే తుతే క్షారే
శోణ స్త్వరళుపాదపే.
వేఽగ్నౌ రక్తతురగే రాగే
తద్వతి త్రిషు,
మూర్ణో గద్యే స్త్రియాం

మునకును, గొఱ్ఱె కుందేలు ఎలుక మొదలయినవాని వెండ్రుకలకును నామము.

వేణిః—॥స్త్రీ॥ ఇది ప్రవాహమునకును, నదులుగు డుటకును జెడకును, సమర్థుఁడైన దేవతకును నామము.

స్థూణాః—॥స్త్రీ॥ ఇది స్తంభమునకును, ఇనుపప్రతిమకును నామము.

వీణాః—॥స్త్రీ॥ ఇది మెఱుపునకును, చకారమువలన వీణెకును నామము.

ఘోణాః—॥స్త్రీ॥ ఇది ముక్కునకును, రథచక్రముయొక్క కుండకును నామము.

ఘృణాః—॥స్త్రీ॥ ఇది రోఁతకును, దయకును నామము.

తృష్ణాః—॥స్త్రీ॥ ఇది ఆశకును, దాహమునకును నామము.

వర్ణః—ఇది పైఁడికిని, కథకును, ఏనుఁగువీపున వేయు రత్నకంబళికిని, స్తుతికిని, గుంపునకును, కాంతికిని, కీర్తికిని నామమయ్యేనేని ॥పు॥ గానమునకును, బ్రాహ్మణాదిజాతులకును, శుక్లాదివర్ణములకును, అక్షరమునకును నామమయ్యేనేని ॥న॥

కణాః—ఇది జీరకమునకును, పిప్పలికిని నామమయ్యేనేని ॥స్త్రీ॥ నూకలకును, కొంచెమైనదానికిని నామమయ్యేనేని ॥పు॥

ద్రోణః—ఇది ద్రోణాచార్యునకును, మాలకాకికిని, కప్పకును, తేలునకును నామమయ్యేనేని ॥పు॥ నలుదూములకు నామమయ్యేనేని ॥న॥

ద్రోణీః—॥స్త్రీ॥ ఇది దోనెకు నామము.

బాణః—ఇది బాణాసురునకును, బాణమునకును నామమయ్యేనేని ॥పు॥ నల్లపువ్వులగోరింటకును, పచ్చపువ్వులగోరింటకును నామమయ్యేనేని ॥స్త్రీ॥

తీక్ష్ణమ్—ఇది విషమునకును, యుద్ధమునకును, సముద్రలవణమునకును, ఇనుమునకును నామమయ్యేనేని ॥న॥ వేఁడికిని, తుమ్మునకును, గాఱుప్పునకును నామమయ్యేనేని ॥త్రి॥

శోణః—॥పు॥ ఇది దుండిగపుమ్రానికిని, శోణనదమునకును, అగ్నికిని, ఎఱ్ఱగుఱ్ఱమునకును, ఎఱుపునకును నామము. ఎఱుపుగలదానికిని నామమయ్యేనేని ॥త్రి॥

చూర్ణః—॥పు॥ ఇది చూర్ణికకు నామమయ్యేనేని॥ స్త్రీ॥ పొడికిని,

చూర్ణం క్షోదే క్షారాన్త
రేఽపి తత్. ౧౩౨. పర్పా
టకే స్త్రియాం

సున్నమునకును నామమయ్యెనేని ॥న॥ పర్పాటకమునకు నామమయ్యెనేని ॥సీ॥

రేణు ర్ద్వయో ర్ధూళ్యా
మణు స్తు నా, ధాన్యభేదే
త్రిషు స్వల్పే

రేణుః-॥ప్న॥ ఇది దుమ్మునకు నామము.

అణుః-ఇది చిరువడ్లకు నామమయ్యెనేని ॥పు॥ అల్పమైన దానికి నామమయ్యెనేని ॥త్రి॥

రణోఽస్త్రీ యుధి నా ధ్వ
నౌ. ౧౩౩

రణః-ఇది యుద్ధమునకును నామమయ్యెనేని ॥పు॥ ధ్వనికి నామమయ్యెనేని ॥పు॥

మణి ర్ద్వయో రజాకణ్ఠస్త
నే రత్నేప్యళిఞ్జలే,

మణిః-॥ప్న॥ ఇది మేఁక మెడచంటికిని, రత్నసామాన్యమునకును, కాఁగునకును నామము.

మేహనాగ్రే తు నాసా
యాం ఘ్రాణం ఘ్రాతే
త్వయం త్రిషు. ౧౩౪

ఘ్రాణమ్-ఇది శిశ్నముయొక్క కొనముక్కునకు నామమయ్యెనేని ॥న॥ మూర్కొనఁబడినదానికి నామమయ్యెనేని ॥త్రి॥

పార్ష్ణి రన్మృత్త నార్యాం
స్త్రీ నా త్వయం గుల్ఫయో
రధః, పశ్చాద్భాగే సైన్య
పృష్ఠే

పార్ష్ణిః-ఇది వెఱ్ఱిపట్టిన స్త్రీకి నామమయ్యెనేని ॥సీ॥ కాలిమడిమెకును, వెనుకప్రక్కకును, సేనయొక్క పృష్ఠభాగమునకును నామమయ్యెనేని ॥పు॥

జిష్ణు స్తు త్రిషు జిత్వరే.
౧౩౫. పార్థేన్ద్రయో ర్నా

జిష్ణుః-ఇది గెలుచు స్వభావముగలవానికి నామమయ్యెనేని ॥త్రి॥ అర్జునునికిని, ఇంద్రునికిని నామమయ్యెనేని ॥పు॥

పర్ణం తు పత్రే పుంసి తు
కింశుకే,

పర్ణమ్-ఇది పత్రమునకు నామమయ్యెనేని ॥న॥ మోదుగచెట్టునకు నామమయ్యెనేని ॥పు॥

శ్రేణి ర్ద్వయో స్సజాతీ
యశిల్పిసంహతి రావళిః.

శ్రేణిః-॥ప్న॥ ఇది భేదములేని కార్యసమూహమునకును, పంక్తికిని నామము.

ద్వయో రాణి రణి శ్చా
సౌ సీమ న్యక్షోఽగ్రకీలకే,

ఆణిః, అణిః-॥ప్న॥ ఈ రెండును ఎల్లకును, బండియొక్క యిరుసునకును, కడపట బండికన్ను జారకుండుటకై యుంచిన చీలకును నామము.

స్థాణుః పుమా న్మహాదేవే
శఙ్కా వస్త్రీ స్థిరే త్రిషు.

స్థాణుః-ఇది శివునకు నామమయ్యెనేని ॥పు॥ మేఁకునకు నామమయ్యెనేని ॥ప్న॥ స్థిరమైనదానికి నామమయ్యెనేని ॥త్రి॥

శ్రాణా యవాగ్వాం పక్వే
తు త్రిషూ

శ్రాణాః-ఇది గంజికి నామమయ్యెనేని ॥సీ॥ పక్వమునకు నామమయ్యెనేని ॥త్రి॥

ష్ణ స్త్వాతపోష్మణోః,
జవహ్నౌ తు పుంసి చతుర

ఉష్ణః-ఇది ఎండకును, వేఁడికిని, అగ్నికిని నామమయ్యెనేని ॥పు॥ సమర్థునకును, వేఁడిగలదానికిని నామమయ్యెనేని విశేష్య

తిగ్మయో స్త్వేష వాచ్యవత్.

లింగము.

వ్యాసార్జు నాగ్ని హ
రి కోకిల కాక శూద్ర తా
మిస్ర పక్ష కరి నీలగుణేషు
కృష్ణః, ద్రవ్యే త్రిషు ద్రుప
దజా తటినీ కణాసు కృష్ణా
థ లోహమరిచే దురితంచ
కృష్ణమ్. ౧౩౯

కృష్ణః-ఇది వ్యాసముని, అర్జునుఁడు, అగ్ని, విష్ణువు, కోకిల కాకి, శూద్రుఁడు, కృష్ణపక్షము, ఏనుఁగు, నీలగుణమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ నలుపుగల ద్రవ్యమునకు నామమయ్యేనేని ॥త్రి॥ ద్రౌపది, కృష్ణానది, నల్లజీలకఱ్ఱకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ ఇనుము మిరియము, పాపమునకు నామమయ్యేనేని ॥న॥

ఇతి ణాన్తాః.

ణాంతపదవర్గము ముగిసెను.

వసాదయ స్సప్త కఫాద
య స్త్రయో భూతాని పం
చ స్వగుణా శ్చ గైరికమ్,
శిలావికా రేంద్రియ శబ్ద
యోనయో లోహం స్వ
భావః కనకం చ ధాతవః. ౧౪౦

ధాతుః - ॥పు॥ ఇది వసాదులు (అనఁగా నన్ని మాంసములో మేలైన క్రొవ్వు, నెత్తురు, మాంసము, మెదడు, ఎముక పులినీరు, రేతస్సు, ఈయేడింటికి) కఫ, వాత, పిత్తము లనుమూడింటికి, పృథివి, అప్పు, తేజము, వాయువు, ఆకాశము అననీపంచభూతములు. వానిగుణములగు గంధరసరూపస్పర్శశబ్దములు, జేగురు, మనశ్శిలా హరితాళ గంధకములు మొదలైన శిలావికారము, త్వక్చక్షుశ్శ్రోత్ర జిహ్వాఘ్రాణములు పంచేంద్రియములు శబ్దకారణములైన భాన్వాదిధాతువులు, ఇనుము మొదలైన లోహజాతి, స్వభావము, బంగారమునకు పేరు.

కేతుర్గ్రహే ధ్వజే చిహ్నే
కిరణోత్పాత వహ్నిషు,
మర్త్యాపరాధయో ర్మంతుః
కంతుః కామకుసూలయోః.
క్రతు ర్మున్యంతరే యజ్ఞే
హన్తు ర్మృత్యౌ మహా
గదే,

కేతుః - ఇది కేతుగ్రహము, టెక్కెము, గుఱుతు, కిరణము ధూమకేతువు మొదలైనయుత్పాతకములకును, అగ్నికిని పేరు

మంతుః - ॥పు॥ ఇది మనుష్యుఁడు, అపరాధమునకును పేరు

కంతుః - ॥పు॥ ఇది మన్మథుఁడు, గాదెకును నామము.

క్రతుః - ॥పు॥ ఇది ముని, యజ్ఞమునకు పేరు.

హంతుః - ॥పు॥ ఇది మృత్యువు, పెద్దరోగమునకు పేరు.

ఆళిప్రకారయో స్సేతు
ర్హేతుః కారణ కర్మణోః.
తాతో దయాయాం పితరి
గ్రీష్మాదౌ స్త్రీరజస్యృతుః,
గాతుః పుంస్కోకిలే భృంగే
యన్తా హస్తిపసూతయోః.

సేతుః - ॥పు॥ ఇది పంక్తికిని, రీతికిని పేరు.

హేతుః-॥పు॥ ఇది కారణమునకు, కార్యమునకును నామము.

తాతః - ॥పు॥ ఇది దయకు, తండ్రికిని నామము.

ఋతుః - ॥పు॥ ఇది షడృతువులకు, స్త్రీలరజస్సునకు పేరు.

గాతుః - ॥పు॥ ఇది మొగకోయిలకు, తుమ్మెదకును పేరు.

యన్తా - ॥పు॥ ఇది మావటివానికిని, సారథికిని నామము.

క్షత్తా స్యాత్సారథౌ ద్వార్స్థే వైశ్యాయామపి శూద్రజే,

క్షత్తా - ॥పు॥ ఇది సారథికి, ద్వారపాలకునకు, వైశ్యస్త్రీయందు శూద్రునివలన జనించినవానికిని, అపిశబ్దమువలన క్షత్త్రియస్త్రీయందు శూద్రునివలనం బుట్టినవానికిని నామము.

మూత మూతంచన ద్రవ్యే తృణై ర్వీవ్యాదిబంధనే.
౧౪౪

మూతమ్-ఇది బంగారు మొదలయినవాని కరిగించి ద్రవ్యాంతరముతోఁ జేర్చిపోఁడిచేయుట, వడ్లు మొదలైనవానికిఁ గట్టిఁ ముడికిని నామము.

దంతోఽద్రికటకే కుంజే రదనేఽప్యన్నతోఽపలే,

దంతః - ॥పు॥ ఇది కొండనడిమిభాగము, పొద, దంతము పోడవగు ఱాతికిని పేరు.

యానపాత్రశిశూ పోతౌ

పోతః-॥పు॥ఇది ఏరుదాఁటునట్టియోడ,శిశువునకును నామము

హస్త స్సాన్య ద్విస్తృతే కరే.
౧౪౫

హస్తః - ॥పు॥ ఇది విస్తారమునకు, హస్తమునకును పేరు.

సీతా సస్యే నభోనద్యాం జానక్యాం లాఙ్గలాధ్వని,

సీతా - ॥స్త్రీ॥ ఇది పైరునకు, ఆకాశగంగకు, జానకికి, నాఁగేటిచాలునకును నామము.

లతా కస్తూరికా శాఖా దూర్వా వల్లీ ప్రియఙ్గుషు. పిపీలికాయాం మాధవ్యాం జ్యోతిష్మ త్యూర్ణ నాభయోః,

లతా - ॥స్త్రీ॥ ఇది కస్తూరి, కొమ్మ, దూర్వ, తీఁగ, ప్రేంకణపుచెట్టు, చీమ, బండిగురుగింజ, మెఱుపుతీఁగె, సాలెపురుగునకును నామము.

ఆర్తిః పీడా ధనుష్కోట్యో ర్మూర్తిః కాఠిన్య కాయయోః.
౧౪౬

ఆర్తిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది పీడ, వింటికొప్పునకును నామము.

మూర్తిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది కఠినత్వము, శరీరమునకును పేరు.

కీర్తిః ప్రసాదే యశసికర్దమే విస్తృతా వపి,

కీర్తిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది అనుగ్రహము, కీర్తి, అడుసు, విస్తరించుటకును పేరు.

వర్తి ర్దీపదశా గాత్రలేపయో ర్మణిరఞ్జనే.
౧౪౭
వ్రణభేదే భేషజే చ నయనాంజనలేఖయోః,

వర్తిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది దీపపువత్తి, గంధద్రవ్యముంజేర్చి మెదిపినముద్ద, మణులచేతఁ జెక్కఁబడుట, వ్రణము, ఔషధము, నేత్రము, కాటుకరేఖకును నామము.

శాన్తిః కల్యాణక్షమయోః

శాంతిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది శుభము, ఓర్పునకు నామము.

కాన్తి శ్శోభావరేణ్యయోః.

కాంతిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది కాంతి, శ్రేష్ఠమగుదానికిని పేరు.

పఙ్క్తి శ్ఛన్దోఽపి దశమం

పఙ్క్తిః - ॥పు॥ ఇది పదియక్షరములపాదముగల ఛందస్సు, అపిశబ్దమువలన బారుగానుండుటవలన, పదింటికి నామము.

భ్రాన్తి ర్మిథ్యామతా వపి,

భ్రాంతిః-॥స్త్రీ॥ ఇది భ్రాంతి, అపిశబ్దమువలనఁ దిరుగుటకు పేరు.

న్యాయ యోజనయో ర్యు
క్తి ర్భక్తి స్స్యా ద్భాగ
సేవయోః. ౧౫౦

యుక్తిః - ॥సీ॥ ఇది న్యాయము, కూర్చుటకును నామము.
భక్తిః - ॥సీ॥ ఇది భాగము, సేవచేయుటకును నామము.

శక్తిః కాసూప్రభుత్వాది
బలదుర్గాదిదేవతాః,

శక్తిః-॥సీ॥ ఇది భల్లమనునాయుధము, ప్రభుమంత్రోత్సాహశక్తులు, బలము దుర్గము మొదలైనశక్తులకును నామము.

శుక్తిః కపాలశకలం దు
ర్నామా నయనామయః.
ముక్తాస్ఫోటో హయావర్త
శ్శఙ్ఖ శ్శఙ్ఖనఖో నఖః,

శుక్తిః-॥సీ॥ ఇది వెంకు, ఏనుఁగుజెలగ, కంటిరోగము, ముత్తెపుచిప్ప, గుల్లపుసుడి, శంఖము, నత్తగుల్ల, గోటికిని పేరు.

కృత్తి శ్చర్మణి భూర్జే చ
కర్తనే కృత్తికాసు చ.

కృత్తిః-॥సీ॥ ఇది చర్మము, భుజపత్రపుచెట్టు, ఛేదించుట, కృత్తికానక్షత్రమునకు నామము.

గుప్తి స్స్యా ద్భూవ్యదా
సేఽపి కారావేశ్మనిరక్షణే,

గుప్తిః - ॥సీ॥ ఇది నేలగుంట, చెఱసాల, రక్షించుటకు పేరు.

ఆప్తి స్సమ్బన్ధ లాభ దా

ఆప్తిః - ॥సీ॥ ఇది సంబంధము, లాభము మొదలయినవానికి నామము.

ప్రాప్తి స్స్యా దుదయేఽ
పి చ. ౧౫౩

ప్రాప్తిః-॥సీ॥ ఇది ఉదయము, అపిశబ్దమువలన పొందుటకు నామము.

భిత్తిః కుడ్యే భేదనే స్యా
దవకాశ ప్రకాశయోః,

భిత్తిః-॥సీ॥ ఇది గోడ, భేదించుట, అవకాశము, ప్రకాశమునకు నామము.

వర్తనం జీవనం టీకా కై
శిక్యాద్యాశ్చ వృత్తయః.
౧౫౪

వృత్తిః - ॥సీ॥ ఇది ఉంచుట, కృష్యాదిజీవనోపాయములు, సూత్రాదివివరణగ్రంథములు, అలంకారశాస్త్రప్రసిద్ధములగు కైశిక్యాదివృత్తులకును నామము.

విత్తి ర్విచార సద్భావ
జ్ఞాన లాభే ష్వ

విత్తిః - ॥సీ॥ ఇది విచారము, సత్స్వభావము, జ్ఞానము లాభమునకు నామము.

థో రతిః, రతీ కామప్రి
యా ప్రీత్యో

రతిః - రతీ ॥సీ॥ ఈరెండును, మన్మథునిభార్య, ప్రీతికిని నామము.

స్సృతి స్తు గతిమార్గయోః.

సృతిః - ॥సీ॥ ఇది నడుచుట, మార్గమునకు పేరు.

జాతి శ్ఛన్దో జన్మగోత్రం
స్వవ్యాపి హాతి కరోత్తరమ్,
సామాన్యం మాలతీ చాథ

జాతిః-॥సీ॥ ఇది ఛందస్సు, పుట్టుట, వంశము, తనకువిరోధకరమైన మాటకును, గోత్వబ్రాహ్మణత్వాదులు, జాజితీఁగెకును నామము.

సాతి ర్దానావసాదయోః.

సాతిః - ॥సీ॥ ఇది దానము, ముగియుటకును నామము.

[illegible]

శ్రుతి రామ్నాయ వార్త యోః, కర్ణే ప్యాకర్ణనే	శ్రుతిః-॥సీ॥ ఇది వేదము, వార్త, చెవి, వినుటకు నామము.
చాథ ధర్మశాస్త్రేఽపి చ స్మృతిః. ౧౫౭	స్మృతిః-॥సీ॥ ఇది మన్వాదిధర్మశాస్త్రము, అపిశబ్దమువలన స్మరించుట, జ్ఞాపకమునకు నామము.
ధృతి ర్యోగాన్తరే ధైర్యే ధారణే ప్రీతిసౌఖ్యయోః,	ధృతిః - ॥సీ॥ ఇది యోగభేదము, ధైర్యము, ధరించుట, సంతోషము, సౌఖ్యమునకును నామము.
గీతి ర్వృత్తాన్తరే గానే	గీతిః - ॥సీ॥ ఇది వృత్తభేదము, గానమునకు నామము.
నీతి స్స్యా త్ప్రాపణే నయే. ౧౫౮	నీతిః - ॥సీ॥ ఇది పొందించుట,నీతిశాస్త్రమునకును నామము.
ఈతి స్స్యా దతివృష్ట్యాది షట్కేఽడింభప్రవాసయోః,	ఈతిః-॥సీ॥ ఇది అతివృష్టిమొదలయిన యీతిబాధల కారుం టికి, బాలుఁడు, ప్రవాసమునకు నామము. ఈతిబాధలనఁగా- 'శ్లో. అతివృష్టి రనావృష్టిశ్శలభా మూషకా శ్శుకాః, అత్యా సన్నాశ్చ రాజాన షడేతా ఈతయస్స్మృతాః' అనునీశ్లోకమున జెప్పఁబడిన షడుపద్రవములు.
చితి శ్చితా స్తోమ ధీషు	చితిః - ॥సీ॥ ఇది చితి, సమూహమునకు, బుద్ధికిని నామము.
భృతి ర్భరణమూల్యయోః.	భృతిః - ॥సీ॥ ఇది కూలి, వెలకును నామము.
గతి స్తు గమనే మార్గేదశా యాం బుద్ధ్యుపాయయోః,	గతిః-॥సీ॥ ఇది నడుచుట, దారి, బాల్యము మొదలయిన యవస్థలు, బుద్ధి, ఉపాయమునకును పేరు.
భూతి ర్మాతఙ్గ శృఙ్గారే జన్మ సంపత్తి భస్మసు. ౧౬౦	భూతిః-॥సీ॥ ఇది ఏనుఁగునలంకరించుట, పుట్టుట, సంపద, భస్మమునకును నామము.
సేవనే సన్తతౌ వ్యూతి	వ్యూతిః - ॥సీ॥ ఇది సేవించుట, సంతతికిని నామము.
రూతి స్స్యూతౌ చరక్షణే,	ఊతిః-॥సీ॥ ఇది బట్టలుమొదలైనవానినిగుట్టుట, రక్షించుట కును నామము.
భీతిః కమ్పే భయే	భీతిః - ॥సీ॥ ఇది వడంకుట, భయమునకును నామము.
ప్రీతిః ప్రేమ్ణి యోగాన్తరే ముది. ౧౬౧	ప్రీతిః-॥సీ॥ ఇది ప్రేమ, ప్రీతియనుయోగము, సంతోషము నకును నామము.
క్షితిః క్షయావాసభూషు	క్షితిః - ॥సీ॥ ఇది నాశము, ఉనికిపట్టునకును, భూమికిని నామము.
హేతి ర్జ్వాలా యుధాంశుషు,	హేతిః - ॥సీ॥ ఇది జ్వాల, ఆయుధము, కిరణమునకును నామము.
రీతి స్స్యన్దే లోహకిట్టే వైదర్భ్యా ద్యారకూట	రీతిః - ॥సీ॥ ఇది జారుట, ఇనుపచిట్టెము, వైదర్భిమొదల యినరీతులు, పిత్తళి, మర్యాద, వ్యవహారమునకును నామము.

యోః. ౧౬౨. మర్యాదా
యాం ప్రచారేఽ
థఖణ్డనే దైత్యమాతరి,దితిః
కృతి స్త్రియత్నే చ వర్గా
ఖ్యగణితేఽపి నా ౧౬౩
మతి రిచ్ఛాధిషణయోః
స్థానమర్యాదయోస్థ్సితిః,
సతీ దక్షసుతాసాధ్వ్యో
స్త్రేతా త్వగ్నిత్రయే యు
గే. ౧౬౪
వృన్తంపయోధరాగ్రేఽపి
స్యాచ్చ ప్రసవబంధనే,
జ్యోతిస్తా రాగ్ని భా జ్వా
లా దృక్పుత్రార్థాధ్వ రా
త్మసు. ౧౬౫
స్రోతోఽంబునిర్గమద్వా
రే ప్రవాహేంద్రియయో
ర్జలే,
రేతస్తు సలిలే శుక్లే
స్వాంతం గహ్వర చిత్త
యోః. ౧౬౬
స్త్రియాం వీతి ర్గతా వ
గ్నేః ప్రభాయాం ఘోట
కేతు నా,
పత్తిః పదాతౌ నాస్త్రీ
ం గతి సేనావిశేషయోః.
యతి ర్భిక్షౌ పుమాన్ స్త్రీ
ం నియమే, శ్లోకవిశ్రమే,
అన్తోఽస్త్రీనిశ్చయేనాశేస్వ
రూపేఽగ్రేఽన్తికేఽన్తరే.
వాస్తు రస్త్రీ గృహం సీమా
సురంగా గృహభూః పురీ,

దితిః ॥సీ॥ ఇది ఖండించుట, దితిదేవికిని నామము.

కృతిః-॥ష్ప॥ ఇది యత్నము, వర్గయను పేరుగలగణితము, అపిశబ్దమువలన ప్రబంధమునకును నామము.

మతిః-॥సీ॥ ఇది ఇచ్ఛ, బుద్ధికిని నామము.

స్థితిః-॥సీ॥ ఇది ఉనికి, మర్యాదకును నామము.

సతీ-॥సీ॥ ఇది దాక్షాయణి, పతివ్రతకును పేరు.

త్రేతా-॥సీ॥ ఇది గార్హపత్యాహవనీయ దక్షిణాగ్నులు, త్రేతాయుగమునకును నామము.

వృంతమ్-॥న॥ఇది స్త్రీలయొక్క చనుగొనలు, పూవులయొక్క తొడిమె, చకారమువలన వాఁకుఁజెట్టునకును నామము

జ్యోతిః-॥స్॥ ॥న॥ ఇది నక్షత్రము, అగ్ని, కాంతి, జ్వాల, నేత్రము, పుత్రుఁడును, ధనము, యాగము, ఆత్మకును నామము.

స్రోతః (స్) ॥న॥ ఇది జలదారి, ప్రవాహము, ఇంద్రియములు, ఉదకమునకును నామము.

రేతః-(స్) ॥న॥ ఇది ఉదకము, రేతస్సునకును నామము.

స్వాంతం ॥న॥ ఇది గుహ, చిత్తమునకును నామము.

వీతిః-॥సీ॥ ఇది నడుపు, అగ్ని, తేజస్సునకును నామమయ్యెనేని ॥సీ॥ గుఱ్ఱమునకు నామమయ్యెనేని ॥పు॥

పత్తిః-ఇది కాలిబంటునకు నామమయ్యెనేని ॥పు॥ నడక, సేనాభేదమునకును, నామమయ్యెనేని ॥సీ॥

యతిః-ఇది సన్న్యాసికి నామమయ్యెనేని ॥పు॥ నియమము, శ్లోకముయొక్క విశ్రమస్థానమునకును నామమయ్యెనేని ॥సీ॥

అంతః-॥ష్న॥ ఇది నిశ్చయము, నాశము, స్వరూపము, ముందుభాగము, సమీపము, మధ్యమునకును నామము.

వాస్తుః-॥ష్న॥ ఇది గృహము, ఎల్లకును, సురంగము, గృహభూమికిని, పట్టణమునకు నామము.

అనుక్తలింగే ష్వేతేషు వాచ్యలింగత్వ మామృతాత్. ౧౮౯

బ్రాహ్మ్యాదికా అకారాద్యాః ప్రసూ ర్గౌరీ చ మాతరః, స్త్రియాం మాతా మాపకే నా

ధాతా భర్తరి నా విధౌ.

శాస్తాచ శాసనేనాతుబుద్ధే

వప్తా తు వాపకే, పుమానయం స్యా త్పితరి

శీతా వలసశీతలా. ౧౯౧

శీతం క్లీబే శైత్యగుణే శేలువేతసయోః పుమాన్,

వృత్తిషు స్త్రీరుజో ర్వార్తం త్రిషు చారోగ్యఫల్గునోః. ౧౯౨. స్త్రియా ముదన్తే వార్తాకే కృష్యాదావర్తనేఽపి చ,

శ్వేతో వళక్షే క్లీబే తు రూప్యే నాద్వీపపర్వయోః.

కృతీ కృతార్థవిదుషో

శ్శితి ర్ధవళనీలయోః,

స్వామిపోషకయో ర్భర్తా

వక్తా పణ్డితవాగ్మినోః. ౧౯౪

పూతం పవిత్రే వస్త్రాది శోధితే బహుళీకృతే,

యంతో యుక్తపృథగ్భూతా

మతో సమ్మతపూజితౌ. ౧౯౫

ఇది మొదలు-ఆమృతాత్=ముందు చెప్పఁ
వఱకు అనుక్తలింగేషు=లింగమును దెలియఁజెప్ప
శబ్దములయందు, వాచ్యలింగత్వం=విశేషలింగత

మాతా-ఇది బ్రాహ్మి, మహేశ్వరి, కౌమారి,
రాహి, ఇంద్రాణి, చాముండి యనునీయేడ్గురికి
షోడశాక్షరములకును, కన్నతల్లికిని, గౌరికిని
॥స్త్రీ॥ కొలతగానికి నామమయ్యెనేని ॥పు॥

ధాతా-॥పు॥ ఇది ధరించువానికిని, బ్రహ్మకు

శాస్తా-॥పు॥ ఇది శిక్షకునికిని, బుద్ధదేవునకు న

వప్తా-॥పు॥ ఇది విత్తెడువానికిని, తండ్రికిని నా

శీతః-॥పు॥ ఇది మందునికిని, చల్లనైనదానికిని

శీతమ్-ఇది చల్లదనమునకు పేరగునపుడు ॥
కును, ప్రబ్బలిచెట్టునకును నామమయ్యెనేని ॥పు॥

వార్తమ్-ఇది జీవనముగలవానికిని, రోగహీ
మయ్యెనేని ॥న॥ ఆరోగ్యమునకును, తుచ్ఛమునక
య్యెనేని ॥త్రి॥ లోకవార్తకును మునగచెట్టున
జీవనోపాయములకును, జీవనమునకు నామమయ్యె

శ్వేతః-ఇది తెలుపునకు నామమయ్యెనేని ॥పు
మయ్యెనేని ॥న॥ ద్వీపము, కొంతికిని నామమ

కృతీ-॥పు॥ ఇది కృతకృత్యునకును, విద్వాంసు

శితిః-॥త్రి॥ ఇది తెల్లనిదానికిని, నల్లనిదానికిని

భర్తా-॥పు॥ ఇది ప్రభువునకును, పోషకునికిని

వక్తా-॥పు॥ ఇది పండితునకును, తానుబలుక
యర్థమును జక్కఁగా నిర్వహించిపలుకువానికిని

పూతమ్-॥త్రి॥ పరిశుద్ధమైనదానికిని, వస్త్రాదు
గట్టఁబడినదానికిని, విస్తారము చేయఁబడినదానికిని

యంతః-॥పు॥ ఇది కూడినదానికిని, వేఱైనదా

మతః-॥పు॥ ఇది ఇష్టమైనదానికిని, పూజిం
పేరు.

మితౌ జ్ఞాతపరిచ్ఛిన్నౌ
వేతౌ వాగతకర్బురౌ,
యతౌ తు బద్ధనియతౌ
వక్రబంధురయో ర్నతం.
గతిహీన ప్రతిజ్ఞాత నిశ్చి
తోర్ధ్వజ్ఞు సుస్థితం,
అవాప్త న్యాయ్యయోః
ప్రాప్త
మాప్త స్సాన్వ త్సభ్యలబ్ధ
యోః. ౧౭౭
గూఢరక్షితయో ర్గుప్తం
లిప్తం భక్షితదిగ్ధయోః,
స్థాపితే ప్రేరితే క్షిప్తం
హితం ప్రహితపథ్యయోః.
శుక్తౌ పూత్యమ్లపరుషౌ
మృతం స్యా ద్యాచితేఽ
పి చ,
న్యాయ్యేఽపి యుక్తం
గ్రస్త స్తు లుప్తవర్ణపదే
ఽపిచ. ౧౭౮
ఇతం గతం చ జ్ఞానేఽపి
ధుతం ధూత ఇచ్ఛ కమ్పి
తే, త్యక్తే

మితః - ॥పు॥ ఇది తెలియఁబడినదానికిని, కొలువఁబడిన దానికిని నామము.

ఏతః - ॥పు॥ ఇది వచ్చుటకును, చిత్రవర్ణమునకును పేరు.

యతః - ॥పు॥ ఇది కట్టఁబడినదానికిని, నియమముతోఁ గూడినదానికిని నామము.

నతమ్-॥న॥ ఇది వక్రమైనదానికిని, వంగినదానికిని నామము.

స్థితమ్-॥న॥ ఇది గమనహీనమైనదానికిని, ప్రతిజ్ఞ చేయఁబడినదానికిని, నిశ్చయింపఁబడినదానికిని, పొడుగు మోఁకాళ్లు గలదానికిని పేరు.

ప్రాప్తమ్- ॥న॥ ఇది పొందఁబడినదానికిని, న్యాయముగల దానికిని నామము.

ఆప్తః - ॥పు॥ ఇది సభాయోగ్యునకును, పొందఁబడినదానికిని నామము.

గుప్తమ్-॥న॥ ఇది రహస్యమైనదానికిని, రక్షింపఁబడినదానికిని నామము.

లిప్తమ్-॥న॥ ఇది భక్షింపఁబడినదానికిని, పూయఁబడినదానికిని నామము.

క్షిప్తమ్ - ॥న॥ ఇది ఉంపఁబడినదానికిని, ప్రేరేపింపఁబడిన దానికిని నామము.

హితమ్-॥న॥ ఇది పంపించుటకును, పథ్యమునకును పేరు.

శుక్తః-॥పు॥ ఇది దుర్వాసనగలపులుసునకును, కఠినమయిన దానికిని పేరు. దుర్వాసనగల పులుసనగాఁ గుండయందు తేనె, బెల్లము, కలి ఈ 3 నుం గలిపి ధాన్యరాశియందు 3 రాత్రిళ్లు పెట్టినపులుసునకు నామము.

మృతమ్ - ॥న॥ ఇది యాచింపఁబడినభైక్షమునకును, అపి శబ్దమువలన మృతిబొందెననుటకును నామము.

యుక్తమ్ - ॥న॥ ఇది న్యాయము నతిక్రమింపనిదానికిని, అపిశబ్దమువలనఁ గూడినదానికిని నామము.

గ్రస్తమ్ - ॥న॥ ఇది అక్షరలోపమైనపదము, అపిశబ్దము వలన గ్రహింపఁబడినదానికిని పేరు.

ఇతమ్-గతమ్॥న॥ ఈ ౨-ను జ్ఞానము, అపిశబ్దమువలన బొందుటకును పేరు.

ధుతమ్-ధూతమ్॥న॥ ఈ ౨-ను కదిలింపఁబడినదానికిని, విడువఁబడినదానికిని పేరు.

పృథ శ్రుతం క్లీబే శాస్త్రా వధృతయో రపి. ౧౮౦

శ్రుతమ్-॥న॥ ఇది శాస్త్రము, వినఁబడినదానికిని పేరు.

క్లీబే శాతం శితం చాపి సుఖే చ నిశితే కృశే,

శాతమ్-శితమ్ ॥న॥ ఈ ౨ను సుఖము, తీక్ష్ణము, కృశించిన దానికిని పేరు.

శ్వేతే బద్ధే సితం శర్కరాయాం స్త్రీ నా గుణే కవౌ. ౧౮౧

సితమ్-ఇది తెలుపు, బంధమునకును నామమయ్యోనేని ॥న॥ చక్కెరకు పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ తెలుపు, శుక్రునకును నామమయో నేని ॥పు॥

తతం వ్యాప్తే విస్తృతే చ వీణాదౌ తు నపుంసకమ్,

తతమ్-॥న॥ ఇది వ్యాపింపఁబడినది, విస్తరింపఁబడినది, వీణె మొదలగు వాద్యములకును పేరు.

క్లీబే కృతంయుగేఽపి స్యాత్ఫలపర్యాప్తయో రపి.

కృతమ్ - ॥న॥ ఇది కృతయుగము, ఫలము, నివారించుట కును పేరు.

ద్రుతం విలీనాపదీర్ణ వేగే ష్వేష తు న ద్వయోః, శీఘ్రే శీఘ్రగతౌ చా

ద్రుతమ్ - ॥న॥ ఇది కరుగుట, కరిగినఘృతాదుల వేగము, శీఘ్రగమనమునకును పేరు.

థ ప్రాపితే తు భవే దృతమ్. శిలోఞ్ఛ సత్య సలిలసు శీలేషు తు న ద్వయోః,

ఋతమ్ - ॥న॥ ఇది పొందింపఁబడినది, మళ్లలోని ధాన్యము నేరి బ్రదుకుట, ఉంఛవృత్తి, సత్యము, ఉదకము, సత్స్వభావ మునకును పేరు.

ప్లుతం త్రిమాత్రకేఽప్యశ్వ గతౌ తు స్యా న్నపుంసకమ్.

ప్లుతమ్-॥న॥ ఇది త్రిమాత్రాకాలము, గుఱ్ఱము పేరెమువదిలి కాళ్లను మీఁదికిఁ గదిలించుటకును పేరు.

మృతే నారకసత్త్వే చ ప్రేతో భూతాన్తరే తు నా,

ప్రేతమ్ - ॥పు॥ ఇది చచ్చినవానికిని, నరకమునందుండు జంతువు, పిశాచమునకును పేరు.

భూతం న్యాయ్యే సమే ప్రాప్తే యథార్థాతీతయో రపి. ౧౮౨. క్లీబే త్వయం పిశాచాదౌ భూమ్యాదౌ జంతు సత్యయోః,

భూతమ్ - ఇది యోగ్యమయినదానికిని పేరయినపుడు ॥న॥ సమానమయినదానికి, పొందఁబడినదానికి, యథార్థము, గడిచిన దానికిని నామమయ్యోనేని ॥త్రి॥ పిశాచాదులు, పృథివ్యాది పంచభూతము, జంతుమాత్రము, సత్యమునకును పేరగునపుడు॥న॥

ఉత్పన్నభూతయో ర్జాతం బృందజాత్యోస్తు నద్వయోః. ౧౮౬

జాతమ్-ఇది పుట్టినదానికి నామమయ్యోనేని ॥త్రి॥ అయినది యనుట, గుంపు, జాతికిని పేరగునపుడు ॥న॥

పీతం పీతే హారిద్రాభే గౌరవర్ణే తు పుం స్యయమ్, పీతా హారిద్రా

పీతమ్-ఇది ఆకుపచ్చ, పసుపువన్నెకును పేరగునపుడు ॥న॥ తెల్లనికాంతికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ పసుపునకును నామమయ్యో నేని ॥స్త్రీ॥

పాతస్తు రక్షితే పతనే చ నా. ౧౮౭

పాతః-॥పు॥ ఇది రక్షింపఁబడినదానికిని, పడుటకును పేరు.

పీతం శాన్తే దుర్బలాశ్వే గతే చ బలవర్జితే,

పీతం-॥న॥ ఇది శాంతమునకును, బలములేనిగుఱ్ఱమునకును, అట్టియేనుఁగునకును పేరు.

సుత స్త్వభిషుతే పుత్ర్యాం సుతా నా త్వాత్మజే నృపే. ౧౮౮

సుతః-ఇది యజ్ఞమునందు సోమలతలంబిండినవానికి పేరయినపుడు ॥పు॥ కొమార్తెకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ పుత్రునకు, రాజునకు పేరయినపుడు ॥పు॥

పిత్రోః ప్రసూతే సూత స్స్యాత్సతు వా తక్ష్ణిసారథౌ, క్షత్త్రా ద్ద్విజాసుతే వ్యాసశిష్యే పారదవన్దినోః.

సూతః-॥పు॥ ఇది తల్లిదండ్రులకును, కనుటకును, వడ్లవానికిని, సారథికిని, రాజువలన బ్రాహ్మణస్త్రీకిఁ బుట్టినవానికిని, వ్యాసశిష్యునికిని, రసమునకును, భట్టువానికిని పేరు.

సుప్తే ఽస్తం పశ్చిమాద్రౌ తు పుంసి

అస్త-ఇది నిదురఁబోయినవానికి నామమయ్యోనేని ॥న॥ పశ్చిమాద్రికి నామమయ్యోనేని ॥పు॥

శస్తంతు విశ్రుతే, క్లీబం క్షేమే

శస్తం-॥న॥ ప్రసిద్ధమునకును, క్షేమమునకును పేరు.

ఽథ భక్తం స్యాత్సత్వరే ఽన్నేతు న ద్వయోః.

భక్తం-॥న॥ ఇది త్వరకును, అన్నమునకును పేరు.

వృత్తం స్యాద్వర్తులాతీతదృఢేషు త్రిషు న ద్వయోః, స్వరూపే చరితే పద్యే జననే వర్తనేఽపి చ.

వృత్త-ఇది వట్రువయినదానికి, గడచినదానికి, బటువయినదానికిని నామమయ్యోనేని ॥త్రి॥ స్వరూపము, చరిత్రము, పద్యము, వేగము, జీవనోపాయములకును నామమయ్యోనేని ॥న॥

ఉక్తం ప్రోక్తే న ద్వయోస్తు ఛన్దోభేదేఽపి భాషణే,

ఉక్తం-॥న॥ ఇది చెప్పఁబడినదానికిని, మొదటిఛందస్సునకును, మాటకును పేరు.

వ్యక్తం స్పష్టే నా తు బుధే

వ్యక్త - ఇది స్పష్టమయినదానికి నామమయ్యోనేని ॥న॥ పండితునకు నామమయ్యోనేని ॥పు॥

తిక్తస్తు రసభేదవాక్. తిక్తా స్త్రీకటురోహిణ్యాం సుగన్ధరసయోస్తు నా,

తిక్త-ఇది చేఁదుగలదానికి నామమయ్యోనేని ॥పు॥ కటుకరోహిణికి నామమయ్యోనేని ॥స్త్రీ॥ సుగంధమునకును, రుచికిని నామమయ్యోనేని ॥పు॥

రక్తోఽనురక్తే నీల్యాదిరంజితే లోహితేఽపి చ. వర్ణే చ నా కుంకుమాసృక్తామ్రేషు త్వేష న ద్వయోః,

రక్త-ఇది ప్రేమగలవానికి, నీలిమొదలయినచాయవేయఁబడినదానికి, ఎఱుపుగలదానికి, ఎఱుపునకును నామమయ్యోనేని ॥పు॥ కుంకుమ, నెత్తురు, రాగికిని నామమయ్యోనేని ॥న॥

పరిత్యక్తేఽపి ముక్తస్స్యా
న్ముక్తా ముక్తాఫలే స్త్రియా
మ్. ౧౯౪

ముక్తః-ఇది విడువఁబడినదానికిని, అపిశబ్దమువలన ముక్తునకును నామమయ్యెనేని ॥పు॥ ముక్తా, ముత్యమునకును నామమయ్యెనేని ॥స్త్రీ॥

కాంతం చారౌ స్త్రీ తు
యోషి త్ప్రియంగౌ పుష
లేఽపి నా,
క్లీబే రతం గుహ్యరత్యోః
క్లీబ మాజ్యామ్బునో ర్ఘృ
తమ్. ౧౯౫

కాంతమ్-ఇది అందమయినదానికి నామమయ్యెనేని ॥న॥ స్త్రీకి నామమయ్యెనేని ॥స్త్రీ॥ ప్రేంకణపుచెట్టు, సూదంటుఱాయి, అపిశబ్దమువలన ప్రియమునకును నామమయ్యెనేని ॥పు॥

రతమ్-॥న॥ ఇది రహస్యము, రతికిని పేరు.

ఘృతమ్-॥న॥ ఇది నేతికిని, నీళ్లకును పేరు.

పూతాదీనాం త్రిలిఙ్గత్వం
నిష్ఠా చే త్కర్తృ కర్మ
ణోః, భావే చే త్క్లీబమేవా
త్ర సర్వతంత్రే ష్వయం
విధిః. ౧౯౬

అత్ర=ఈగ్రంథమున, పూతాదీనాం=పూతశబ్దము మొదలైనవానికి, కర్తృకర్మణోః = కర్త్రర్థక కర్మార్థకములయందు, నిష్ఠాచేత్=క్తప్రత్యయమువచ్చెనేని, త్రిలింగత్వం=ముల్లింగములుంగలుగుట, భవేత్=అగును. భావేచేత్ = భావార్థమున క్తప్రత్యయమువచ్చెనేని, క్లీబమేవ=నపుంసకమే, సర్వతంత్రేషు = సకలసిద్ధాంతములయందును, అయమ్=ఇది, విధిః=విధానము.

ఇతి తాన్తాః.

తాంతపదవర్గము ముగిసెను.

అర్థః ప్రకారే విషయే
వ్యవహారే ప్రయోజనే, అ
భిధేయే ధనే శాస్త్రే వస్తు
హేతు నివృత్తిషు. ౧౯౭

అర్థః-॥పు॥ ఇది భేదమునకును,మృత్పాషాణాదులకును, వ్యవహారమునకును, ప్రయోజనమునకును, వాచ్యార్థమునకును, ధనమునకును, శాస్త్రమునకును, వస్తువునకును, హేతువునకును, నివర్తించుటకును పేరు.

గజపృష్ఠాస్తీర్ణ చిత్రద్ర
వ్యే వేణ్వాం కుశే కుథః,
రథో దేహేఽపి

కుథః-॥పు॥ ఇది ఏనుఁగుపీఁపునఁబరుచు రత్నకంబళికిని, వెదురుకును, దర్భకును పేరు.

రథః-॥పు॥ ఇది దేహమునకును, అపిశబ్దమువలన మనోరథమునకును, రథమునకును, వాహనమునకును పేరు.

సార్థస్తు వణిక్సఙ్ఘే చ సం
హతౌ. ౧౯౮

సార్థః-॥పు॥ ఇది వర్తకులసమూహమునకును, గుంపునకును పేరు.

మన్థా సాక్తవమన్థానౌ
గ్రన్థిః పర్వగదాన్తరే,
గ్రన్థో ధనే వాక్సన్దర్భే
ద్వాత్రింశద్వర్ణసంహతౌ.

మంథః-॥పు॥ ఇది పిండికిని, పక్వమునకును పేరు.

గ్రంథిః-॥పు॥ ఇది గణుపునకును, రోగభేదమునకును పేరు.

గ్రంథః-॥పు॥ ఇది ధనమునకును, శబ్దములఁగూర్చిన ప్రబంధమునకును, ౩౨. అక్షరముల సముదాయమునకును పేరు.

ఆస్థా ప్రతిజ్ఞా తాత్పర్య గోష్ఠీయత్నోపలమ్భనే,

ఆస్థా-॥సీ॥ ఇది ప్రతిజ్ఞకును, తాత్పర్యమునకును, కొలువుకూటమునకును, యత్నమునకును, అనుభవించుటకును పేరు.

సంస్థా స్థితౌ వ్యవస్థాయాం సమాప్త్యాకార మృత్యుషు. ౨౦౦

సంస్థా-॥సీ॥ ఇది స్థితికిని, మర్యాదకును, సమాప్తికిని, స్వరూపమునకును, మృతికిని పేరు.

వీథీ వర్త్మని పంక్తౌ చ గృహాంగే రూపకాన్తరే,

వీథీ-॥సీ॥ ఇది మార్గమునకును, పంక్తికిని, గృహావయవమునకును, నాటక భేదమునకును పేరు.

నవనీతం జలం పాథ

పాథం - ॥న॥ ఇది వెన్నకును, ఉదకమునకును పేరు.

మన్నంతోయంచ పాథసీ.

పాథః-॥స్॥ ॥న॥ ఇది అన్నమునకును, ఉదకమునకును పేరు.

జలావతారో గురు యోన్యుపాయ శాస్త్రాది యజ్ఞో మునిజుష్టతోయమ్, మన్త్రాద యోఽష్టాదశ పుణ్యభూమిః పాత్రం జలం స్త్రీకుసుమం చ తీర్థమ్. ౨౦౨

తీర్థమ్-॥న॥ ఇది రేవునకును, గురువునకును, యోనికిని, ఉపాయమునకును, శాస్త్రమునకును, యజ్ఞమునకును, మహర్షులుస్నానము చేయుం జలాశయమునకును, రాజుయొక్క యాలోచనస్థలము మొదలగు ౧౮ స్థలములకును, పుణ్యస్థలమునకును, పాత్రమునకును, ఉదకమునకును, స్త్రీలముట్టునకును పేరు.

పృథుర్నృపే స్త్రీతు కృష్ణజీరకే మహతి త్రిషు,

పృథుః - ఇది ఒకరాజునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ నల్లజీలకఱ్ఱకు పేరగునపుడు ॥సీ॥ విస్తారముయినదానికి పేరయినపుడు ॥త్రి॥

కటే స్త్రీ గర్భయో రశ్వఘోణాయాం ప్రోథమస్త్రియామ్. ౨౦౩

ప్రోథమ్-॥ప్న॥ ఇది పిఱుదునకును, స్త్రీకిని, గర్భమునకును, గుఱ్ఱముయొక్క ముక్కునకును పేరు.

సిక్థో భక్తపులాకే నా మధూచ్ఛిష్టేతు న స్త్రియామ్,

సిక్థః-ఇది మెతుకునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ మైనమునకు పేరగునపుడు ॥ప్న॥

నలీ సూక్ష్మైలయో స్తుత్థాతుత్థ స్స్యా దఙ్జనే పుమాన్. ౨౦౪

తుత్థా-ఇది నీలిచెట్టునకును, స్వల్పభూమికిని పేరగునపుడు ॥సీ॥ రసాంజనమునకు పేరైనపుడు ॥పు॥

[పేరగునపుడు ॥పు

నాథస్త్రిషు ప్రభౌ నేన్ద్రే)

నాథః-ఇది ప్రభువునకుఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥ ఇంద్రునక

ప్రస్థోఽస్త్రీసానుమానయోః,

ప్రస్థః-॥ప్న॥ ఇది కొండచరికిని, కుంచమునకును పేరు.

యాచకే ధనికే త

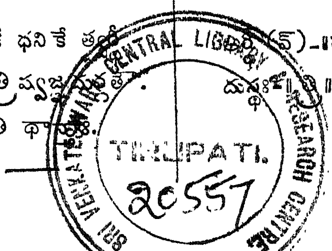
(వ్)-॥పు॥ ఇది యాచకునకును, ధనికునకును పేరు.

దుస్థౌ త్రిష్వజ్ఞ [illegible] తే.

దుస్థః-॥త్రి॥ ఇది మూఢునకును, కష్టమును జెందినవానికిని పేరు

ఇతి థా

థాంతపదవర్గము ముగిసెను.

శబ్దోఽక్షర యశో గీత
వ్యోమవాక్యధ్వనిష్వపి,
అబ్ద స్సంవత్సరే మేఘే
క్షోదో రజసి పేషణే. ౨౦౬
వశాభిప్రాయయో శ్ఛన్ద
స్స్యా త్పర్ణే గరుతి చ్ఛదః,
గజదానం గర్వహర్ష రేతో
మృగమదా మదాః. ౨౦౭
వేద శ్ఛన్దసి యజ్ఞాంగే
రదో దన్తే విలేఖనే,
భేద స్స్యా దుపజాపే చ
విదారణ విశేషయోః. ౨౦౮
శాదః పఙ్కే బాలతృణే
స్వేద స్స్వేదనఘర్మయోః,
పాదో బుధ్నే తురీయాంశే
శైలప్రత్యన్తపర్వతే.
౨౦౯. చరణే కిరణే చాథ
క్లేదో రసశశాఙ్కయోః,
కన్దో వృక్షాదిమూలేచసూ
రణామ్బుదయోరపి. ౨౧౦
స్కన్దో గుహే నదీకూలే
సా ద్యశ్వారోహ సూతయోః,
పాదుకోపానహోః పాదూ
ఛర్ది ర్వమన రేతసోః
పాదభూషాశృఙ్ఖలయో రదుస్త్రయ
స్త్వమీ స్త్రియః,
పదవ్యాజాంఘ్రి తచ్చి

శబ్దః-॥పు॥ ఇది అక్షరమునకును, కీర్తికిని, గానమునకును, ఆకాశమునకును, వాక్యమునకును, ధ్వనికిని పేరు.

అబ్దః-॥పు॥ ఇది సంవత్సరమునకును, మేఘమునకును పేరు.

క్షోదః-॥పు॥ ఇది ధూళికిని, నూఱుటకును పేరు.

చందః-॥పు॥ ఇది అధీనునికిని, అభిప్రాయమునకును పేరు.

ఛదః-॥పు॥ ఇది ఆకునకును, ఱెక్కకును పేరు.

మదః-॥పు॥ ఇది ఏనుఁగు మదమునకును, గర్వమునకును, సంతోషమునకును, రేతస్సునకును, కస్తూరికిని పేరు.

వేదః-॥పు॥ ఇది వేదమునకును, అత్తిచెట్టునకును పేరు.

రదః-॥పు॥ ఇది దంతమునకును, గీరుటకును పేరు.

భేదః-॥పు॥ ఇది భేదోపాయమునకును, పగల్చుటకును, విశేషజ్ఞానమునకును పేరు.

శాదః-॥పు॥ ఇది అడుసునకును, లేఁతకసవునకును పేరు.

స్వేదః-॥పు॥ ఇది చెమటపట్టుటకును, చెమటకును పేరు.

పాదః-॥పు॥ ఇది చెట్టుమొదటికిని, నాలవభాగమునకును, కొండసమీపమునను న్నతిప్పకును, పాదమునకును, కిరణమునకును పేరు.

క్లేదః-॥పు॥ ఇది రుచికిని, చంద్రునకును పేరు.

కన్దః-॥పు॥ ఇది వృక్షాదులయొక్క వేరునకును, కలువగడ్డకును, మేఘమునకును పేరు.

స్కందః-॥పు॥ ఇది కుమారస్వామికిని, నదియొక్క గట్టునకును పేరు.

సాదీ (న్)-॥పు॥ ఇది గుఱ్ఱపురౌతునకును, సారథికిని పేరు.

పాదూ-॥స్త్రీ॥ ఇది చెప్పునకును, పావుకోళ్లకును పేరు.

ఛర్దిః-॥స్త్రీ॥ ఇది కక్కుటకును, రేతస్సునకును పేరు.

అదుః-॥స్త్రీ॥ ఇది అందెమొదలయిన పాదాభరణములకును, ఏనుఁగులఁగట్టుగొలుసునకును పేరు.

అమీ-ఈ పాదూ, ఛర్ది, అదు, అనుశబ్దములు 3 ను, స్త్రియః=స్త్రీలింగములుగలవి.

పదమ్॥న॥ ఇది స్వార్థమయి యొకదానినుద్దేశించి మఱియొక

హ్నా స్థాన త్రాణాంశు లక్ష్మసు. ౨౧౨. వ్యవసాయే సుస్తిఙోఘే సాయకే వస్తు వాక్యయోః,

ఛందాంసి త్రిష్టుబాదిని శ్రుతీచ్ఛానునయా అపి.

నద స్సముద్రే నినదే సరిద్భేదే

నదీ సరిత్,

గదో రోగహరిభ్రాత్రో ర్గదా స్యా దాయుధాంతరే. ౨౧౪

కున్దం మాఘ్యేచ కుందో నా నిధిభేదమురద్విషోః,

మన్దః పుంసి రవే స్సూనౌ గజభేదే త్వయం త్రిషు. ఖలమూర్ఖ జడస్వైరస్వల్ప నిర్భాగ్యరోగిషు,

మృ ద్వనుష్ణేఽపి

మధురం మృష్ట స్స్వాత్స్వా

ద్వి మా త్రిషు. ౨౧౬

ఇతి దాంతాః.

బుధ స్సూరౌ సురే సౌమ్యే

వేధా విష్ణౌ విధాతరి,

విధు స్సుధాకరే కాలే విష్ణౌ వాతేఽగ్నిరక్షసోః.

విధి ర్విధానే నియతౌ కాలే పద్మభవే

దానిఁజేయుంటకును, పాదమునకును, అడుగుజాడకును, స్థానమునకును, రక్షించుటకును, కిరణమునకును, అడియాళమునకును, ఉద్యోగమునకును, సుబంతతిజంతసమూహమునకును, బాణమునకును, వస్తువునకును, వాక్యమునకును పేరు.

ఛందః (స్) - ॥న॥ ఇది త్రిష్టుప్ మొదలగుఛందస్సులకును, వేదమునకును, ఇచ్ఛకును, ఊరడించుటకును బేరు.

నదః-॥పు॥ ఇది సముద్రమునకును, ధ్వనికిని, పడమరగాఁ బారునదికిని పేరు.

నదీ-॥సీ॥ ఇది నదికిఁ బేరు.

గదః-ఇది రోగమునకును, శ్రీకృష్ణునితమ్మునికిని పేరైనపుడు ॥పు॥ ఆయుధవిశేషమునకుఁ బేరగునపుడు ॥సీ॥

కుందమ్-ఇది మొల్లపూవునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ నిధికిని విష్ణువునకును బేరగునపుడు ॥పు॥

మందః-ఇది శనైశ్చరునకుఁ బేరైనపుడు ॥పు॥ మందజాతియేనుఁగునకును, కొండెగానికిని, మూర్ఖునకును, వివేకహీనునకును, స్వేచ్ఛకును, కొంచెమునకును, నిర్భాగ్యునకును, రోగికిని పేరయినపుడు ॥త్రి॥

మృదు-॥త్రి॥ ఇది వేఁడిలేనిదానికిని, అపిశబ్దమువలన మెత్తనిదానికిని పేరు.

స్వాదు - ॥త్రి॥ ఇది మధురమయినదానికిని, రుచిగలదానికిని పేరు.

ఈమృదుస్వాదుశబ్దములు రెండును త్రిలింగములు గలవి.

దాంతపదవర్గము ముగిసెను.

బుధః-॥పు॥ఇది పండితునకును, దేవతకును, బుధునకును పేరు.

వేధాః(స్)-॥పు॥ ఇది విష్ణువునకును, బ్రహ్మకును పేరు.

విధుః-॥పు॥ ఇది చంద్రునకును, కాలమునకును, విష్ణువునకును, వాయువునకును, అగ్నికిని, రాక్షసునికిని పేరు.

విధిః॥పు॥ ఇది చేయుంటకును, దైవమునకును, కాలమునకును, బ్రహ్మకును, అపిశబ్దమువలన ప్రకాశమునకును, విధాయకవాక్యమునకును పేరు.

వ్యథ, అధిష్ఠానే చిత్త
దుఃఖే వ్యసనే బంధనేఽపి
చ. ౨౧౮. ఆధి
ర్బోధి స్సమాధౌచ కు
క్కుటాశ్వత్థబుద్ధిషు,
అబ్ధి స్సరస్సరస్వంతౌ
బంధూబంధూకబాంధవౌ.
గంధో గంధక సంబంధా
మోద లేశ స్మయేషుచ,
స్కంధో దేహావిభాగే
ఽంసే ప్రకాండే సంహతౌ
నృపే. ౨౨౦

విధా విధానే హస్త్య
న్నే ప్రకారే వేతనేఽపిచ,
సుధామృతం లేపభేదో
మూర్వా సర్పాశనం స్ను
హీ. వధూ ర్నవోఢాస్ను
షయో ర్భార్యా స్త్రీ శారి
బాసుచ,
గోధా తలే నిహాకాయా

ఋద్ధి ర్మోదసుఖర్ధిషు.
సంధాఽవధౌ ప్రతిజ్ఞాయాం
శ్రద్ధా త్వాస్తిక్య కాం
క్షయోః,
ఆలస్యనిద్రయో ర్మిద్ధం
ఖండేఽర్ధో ఽర్ధం సమాంశ
కే. ౨౨3
చైత్రవసంత మధుద్రుహ
దైత్యవిశేషు పుంసి మ
ధుశబ్దః, క్లీబే త్వంబునిదుగ్ధ

ఆధిః-॥పు॥ఇది ఒకదానికినాధారమైనదానికిని, మనోవ్యాధికిని, వ్యసనమునకును, బంధనమునకును పేరు.

బోధిః-॥పు॥ ఇది సమాధికిని, కోడికిని, రావిచెట్టునకును, బుద్ధికిని పేరు.

అబ్ధిః - ॥పు॥ ఇది కొలనికిని, సముద్రమునకును పేరు.

బంధుః - ॥పు॥ ఇది మంకెనచెట్టునకును, బంధువునకును పేరు.

గంధః-॥పు॥ ఇది గంధకమునకును, సంబంధమునకును, పరిమళమునకును, లేశమునకును, గర్వమునకును పేరు.

స్కంధః-॥పు॥ ఇది బౌద్ధశాస్త్రమునఁజెప్పిన రూపవేదనావిజ్ఞాన సంజ్ఞాసంస్కారములను పంచస్కంధములకును, మూఁపునకును, వేళ్లుమొదలుకొని కొమ్మలవఱకుఁగలచెట్టుయొక్క మధ్యభాగమునకును, గుంపునకును, రాజునకును పేరు.

విధా-॥స్త్రీ॥ ఇది చేయుంటకును, గజాన్నమునకును, ప్రకారమునకును, కూలికిని పేరు.

సుధా - ॥స్త్రీ॥ ఇది అమృతమునకును, సున్నముపూఁతకును, చాఁగకును, సర్పాశనమునకును, జెముడుచెట్టునకును పేరు.

వధూః-॥స్త్రీ॥ ఇది నూతనముగ వివాహము చేయఁబడిన పెండ్లికూఁతునకును, కోడలికిని, భార్యకును, స్త్రీకిని, సుగంధపాలతీఁగెకును పేరు.

గోధా - ॥స్త్రీ॥ఇది వింటినారిదెబ్బతగులకుండుటకై చేతఁగట్టుకొను తోలునకును, నీరుడుమునకును పేరు.

ఋద్ధిః-॥స్త్రీ॥ఇదిసంతోషమునకును,సుఖమునకును,వృద్ధికిని పేరు.

సంధా-॥స్త్రీ॥ ఇది మర్యాదకును, ప్రతిజ్ఞకును పేరు.

శ్రద్ధా-॥స్త్రీ॥ ఇది కలదనునమ్మకమునకును, ఇచ్ఛకును పేరు.

మిద్ధమ్-॥న॥ ఇది ఆలస్యమునకును, నిద్రకును పేరు.

అర్ధః - ఇది ఖండమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ సమాంశమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥

మధుః-ఇది చైత్రమాసమునకును, వసంతర్తువునకును, విష్ణువునకును, రాక్షసునకును, పేరైనపుడు॥పు॥ ఉదకమునకును, పాలకును పూఁదేనెకును, భ్రామరమను తేనెకును, ఇప్పపువ్వుకల్లు

మకరన్దేక్షౌద్రమద్యయో ర
స్త్రీ. ౨౨౪
రాధా కర్ణస్యోపమా
తా విశాఖా గోపికాసు చ,
నా వైశాఖే
అథ బాధా స్యాద్వా నా
దుఃఖనిషేధయోః. ౨౨౫
సిద్ధః పుమాన్ దేవయో
నా నిత్యనిష్పన్నయో స్త్రిషు,

దిగ్ధో విషాక్తబాణే నా
త్రిషు లిప్తప్రబుద్ధయోః. ౨౨౬

త్రిషు స్యాద్బుధితే బు
ద్ధం విద్వత్సుగతయోః పు
మాన్,
శ్రద్ధావతి త్రిషు శ్రాద్ధ
పితృకృత్యేతు న ద్వయోః.
సాధు స్త్రిష్వాచితే చారౌ
సభ్యే వార్ధుషికే ఽపి
నా,
వినేత్రేఽన్ధ స్త్రిషు ధ్వా
న్తే క్లీబే
సిన్ధు స్తు వారిధౌ. ౨౨౭
దేశే నదే గజమదే నా
నద్యాంతు స్త్రియా మయం,
దుగ్ధం నపుంసకం క్షీరే
భేద్యలింగం ప్రపూరితే.
లుబ్ధో నా మృగయా
గృధ్నౌ త్రిలింగ స్త్వన్య
దశ త్రిషు, ముగ్ధ స్సౌ
మ్యే నవే మూఢే

నకును పేరగునపుడు ॥స్పు॥

రాధా - ఇది కర్ణుని దాదికిని, విశాఖానక్షత్రమునకును, రాధ యను గోపికకును పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ వైశాఖమాసమునకు పేరైనపుడు ॥పు॥

బాధా-॥స్పు॥ ఇది దుఃఖమునకును, నిషేధమునకును పేరు.

సిద్ధః - ఇది దేవయోనివిశేషమయిన సిద్ధునికిఁ బేరైనపుడు ॥పు॥ నిత్యమయిన దానికిని, పాకాదులచేత నాయతమయిన యన్నాదులకును పేరైనపుడు ॥త్రి॥

దిగ్ధః - ఇది విషముచేఁబూయఁబడిన బాణమునకు పేరైనపుడు ॥పు॥ లేపము చేయఁబడిన దానికిని, వికసించిన దానికిని పేరైనపుడు ॥త్రి॥

బుద్ధమ్ - ఇది మేలుకొన్నవానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥ విద్వాంసునకును, బుద్ధదేవునకును పేరైనపుడు ॥పు॥

శ్రాద్ధః-ఇది శ్రద్ధగలవానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥ పితృకార్యమునకు పేరైనపుడు ॥న॥

సాధుః - ఇది యోగ్యమయిన దానికిని, సుందరమైన దానికిని పేరైనపుడు ॥త్రి॥ సభాయోగ్యునకును, వడ్డివల్ల జీవించువానికిని పేరైనపుడు ॥పు॥

అంధః - ఇది గ్రుడ్డివానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥ అంధకారమునకు పేరైనపుడు ॥న॥

సింధుః - సముద్రమునకును, సింధుదేశమునకును, పడమరగా ప్రవహించు పురుషనదమునకును, ఏనుఁగుమదమునకును పేరైనపుడు ॥పు॥ నదికి పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥

దుగ్ధమ్ - ఇది పాలకు పేరైనపుడు ॥న॥ నిండింపఁబడిన దానికి పేరగునపుడు విశేష్యలింగము.

లుబ్ధః - ఇది వేటగానికి పేరైనపుడు ॥పు॥ ఆశగలవానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥

ముగ్ధః-॥త్రి॥ ఇది సాధునకును, క్రొత్తదానికిని, మూఢునకును పేరు.

విద్ధ స్తాడితనున్నయోః.
౨౩౦
సమృద్ధౌ స్థవిరే వృద్ధ
శ్శుద్ధః కేవలపూతయోః,
ఇతి ధాన్తాః.

జన స్సమూహే లోకేఽపి
జినా వర్హ త్తథాగతౌ.
భేనౌ భానునిశానాథౌ
భానూ కిరణభాస్కరౌ,
వహ్ని రక్ష్ణి హయేఽ
గ్నౌ చ
ముని ర్బుద్ధ ద్రుమర్షిషు.
౨౩౨
బుధ్న శ్శిఫాయాం మూ
లే చ
సూనుః పుత్రేఽనుజే రవౌ,
వీనో మృగాన్తరే తన్తౌ
వ్రీహిభేదే శుకాన్తరే.
స్వప్న స్సుప్తస్య ధీ ర్ని
ద్రా
మీనో రాశ్యంతరేఽపిచ,
ధానా భ్రష్టయవే వృక్ష
బీజే స్యా ద్ధాన్యకేఽపిచ
పరస్త్రీభార్యయో ర్జాని
ర్జని ర్జన్మ జని స్స్నుషా,
జ్యోత్స్నీ పటోలికాసా చ
రాత్రి శ్చన్ద్రికయాఽన్వితా
జ్యోత్స్నా సచన్ద్ర న
క్షత్రరాత్రౌ చంద్రాతపేఽ
పి చ,

విద్ధః ॥పు॥ ఇది కొట్టువడినదానికిని, త్రోయఁబడినవానికిఁ పేరు.

వృద్ధః-॥పు॥ ఇది సమృద్ధికిని, ముదిసినదానికిని పేరు.

శుద్ధః-॥పు॥ ఇది ఒంటరిగానికిని, పరిశుద్ధునకును పేరు.

ధాంతపదవర్గము ముగిసెను.

జనః-॥పు॥ఇదిసమూహమునకును, లోకవిశేషమునకునుజనమునకును పేరు. 'జనోలోకేలోకభేదే' యని పాఠాంతరముంగలదు

జినః - ॥పు॥ ఇది పూజ్యునకును, బుద్ధదేవునకును పేరు.

భేనః - ॥పు॥ ఇది సూర్యునకును, చంద్రునకును పేరు.

భానుః - ॥పు॥ ఇది కిరణమునకును, సూర్యునకును పేరు.

వహ్నిః - ॥పు॥ ఇది కంటికిని, గుఱ్ఱమునకును, అగ్నికిని పేరు.

మునిః - ॥పు॥ ఇది బుద్ధదేవునకును, వృక్షవిశేషమునకును, మునికిని పేరు.

బుధ్నః - ॥పు॥ ఇది చెట్టుమొదలుకొని తుదవఱకుఁబోయిన తీఁగెకును (అనఁగా నూడ), చెట్టుమొదటికిని పేరు.

సూనుః-॥పు॥ఇది కుమారునకును,తమ్మునకును, సూర్యునకును పేరు.

వీనః-॥పు॥ ఇది మృగవిశేషమునకును, దారమునకును, ధాన్యభేదమునకును, చిలుకలలో నొకభేదమునకును పేరు.

స్వప్నః - ॥పు॥ ఇది నిద్రపోయినబుద్ధికిని, నిద్రకును పేరు.

మీనః - ॥పు॥ మీనరాశికిని, అపిశబ్దమువలన మత్స్యము [నకును పేరు.

ధానా - ॥స్త్రీ॥ ఇది బొరుగులకును, వృక్షబీజమునకును, ధాన్యమునకును పేరు.

జానిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది పరస్త్రీకిని, భార్యకును పేరు.

జనిః-ఇదిపుట్టుకకు పేరైనపుడు ॥ప్న॥కోడలికి పేరైనపుడు॥స్త్రీ॥

జ్యోత్స్నీ-॥స్త్రీ॥ ఇది పొట్లతీఁగెకును, వెన్నెలతోఁగూడిన రాత్రికిని, వెన్నెలకును పేరు.

జ్యోత్స్నా-॥స్త్రీ॥ ఇదిచంద్రనక్షత్రములతోఁగూడినరాత్రికిని, వెన్నెలకును పేరు.

రత్నం మణౌ చ శ్రేష్ఠేచ — రత్నమ్-॥న॥ ఇది మణికిని, శ్రేష్ఠవస్తువునకును పేరు.

వనం కాననసీరయోః. — వనమ్-॥న॥ ఇది అడవికిని, ఉదకమునకును పేరు.

గతి వాహనయో ర్యానం — యానమ్-॥న॥ ఇది పోవుటకును, వాహనమునకును పేరు.

పానం పీతౌ చ రక్షణే, — పానమ్-॥న॥ ఇది త్రాగుటకును, రక్షించుటకును పేరు.

దానం గజమదే త్యాగే శుద్ధిఖణ్డనయో రపి. ౨౩౭ — దానమ్-॥న॥ ఇది ఏనుఁగుమదమునకును, త్యాగమునకును, పరిశుద్ధికిని, ఖండించుటకును పేరు.

అవకాశే స్థితౌ స్థానం — స్థానమ్-॥న॥ ఇది తావునకును, ఉనికికిని పేరు.

స్థానే స్యా దుచితేఽవ్యయం, — స్థానే-॥అవ్య॥ ఇది యుక్తమనుటకు పేరు.

చిహ్నాఙ్కేపతాకాయాం — చిహ్నమ్-॥న॥ ఇది గుఱుతునకును, టెక్కెమునకును పేరు.

ద్యుమ్నం విత్తే పరాక్రమే. — ద్యుమ్నమ్-॥న॥ ఇది ధనమునకును, పరాక్రమమునకును పేరు.

స్నానీయసేకయోస్స్నాన — స్నానమ్-॥న॥ ఇది స్నానయోగ్యవస్తువునకును, స్నానమునకును పేరు.

మేన స్స్యాన్మన్తుకిల్బిషే, — ఏనః-॥న్-న॥ ఇది అపరాధమునకును, పాపమునకును పేరు

ఇనో భూపే రవౌ పుంసి ధనిక స్వామినో స్త్రిషు. — ఇనః-ఇది రాజునకును, సూర్యునకును పేరయినపుడు ॥పు॥ ధనికునకును, పోషకునకును పేరయినపుడు ॥త్రి॥

యోనిర్ద్వయో ర్భగే స్థానే కారణాకారయో రపి, — యోనిః-॥స్త్రీ॥ ఇది భగమునకును, స్థానమునకును, కారణమునకును, ఆకారమునకును పేరు.

తను స్త్వక్కాయయోః స్త్రీ స్యా ద్విరళస్వల్పయో స్త్రిషు. ౨౪౦ — తనుః-ఇది చర్మమునకును, శరీరమునకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ విరళమగుటకును, స్వల్పమునకును పేరగునపుడు ॥త్రి॥

కఠినాధిక సాంద్రేషు వాద్య మధ్యమవృత్తయోః, ముస్తాముద్గరమూర్తేషు త్రిషు మేఘే పుమాన్ ఘనః — ఘనః-ఇది కఠినమయినదానికిని, అధికమైనదానికిని, దట్టమయినదానికిని, కాంస్యతాళమధ్యభాగమునకును, వృత్తమునకును, తుంగముస్తకును, ఇనుపగుదియకును, కాఠిన్యమునకును పేరైనపుడు ॥త్రి॥ మేఘమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

వానం శుష్కే శుష్కఫలే వనసమ్బన్ధిని త్రిషు, క్లీబే త్వయం సురఙ్గాయాం సౌరభే సేవనే గతౌ. — వానమ్-ఇది ఎండినదానికిని, ఎండినఫలమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ వనసంబంధియైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ సురంగకును, పరిమళమునకును, కుట్టుటకును, పోవుటకును పేరగునపుడు ॥న॥

మాన స్స్త్రీణాం కోపభేదే గర్వే చిత్తోన్నతా వపి, మానం ప్రమాణే ప్ర — మానః-ఇది స్త్రీలయొక్క కోపవిశేషమునకును, గర్వమునకును, చేతసః ఔన్నత్యమునకును పేరగునపుడు॥పు॥ ప్రమాణమునకును, మంత మొదలగు కొలుచుసాధనములకు

స్థాదౌ
భక్తేఽన్నంభక్షితే త్రిషు.
నగ్నో వస్త్రి క్షపణయో ర
యం వివసనే త్రిషు,
సూనం శూన్యే త్రిషు
క్లీబే పుష్పే సూనా తు మే
ఖలా. రశ్మౌ నద్యాం వధ
స్థానేరసనాధస్థ స్సిలేఽపిసా,
స్యాచ్ఛన్నం రహసిక్లీబే
ఛాదితే తు త్రిలిఙ్గకమ్.
సన్న మల్పే విశీర్ణాదౌ
విన్నం లబ్ధే విచారితే,

అన్యదారితమిశ్రేషు భిన్న
మేతే త్రయ స్త్రిషు.
౨౮౬

ఇతి నాన్తాః.

పేరగునపుడు ॥న॥ [దానికి పేరైనపుడు ॥త్రి

అన్నమ్-ఇది అన్నమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ భక్షింపఁబడి

నగ్నః-ఇది కనినవానికిని, క్షపణకుండను జైనమతోద్ధారకు కును పేరగునపుడు ॥పు॥ వస్త్రహీనునకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥

సూనమ్-ఇది శూన్యమయినదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ పు ష్పమునకు పేరగునపుడు॥న॥ మొలనూలునకును, కిరణమునకును నదికిని, చంపునట్టిస్థలమునకును, నాలుక యడుగుననున్న కొం నాలుకకును పేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥

ఛన్నమ్-ఇది రహస్యమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ కప్పఁ డినదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

సన్నమ్-॥న॥ ఇది అల్పమునకును, జీర్ణమగుటకును పేరు.

విన్నమ్-॥న॥ ఇది పొందఁబడినదానికిని, విచారింపఁబడి దానికిని పేరు. [డినదానికిని పేరు

భిన్నమ్-॥న॥ ఇది వేఱైనదానికిని, ధరింపఁబడినదానికిని, కూ

ఏతే=ఈ సన్న, విన్న, భిన్నశబ్దములు. త్రయః = మూ డును, త్రిషు=త్రిలింగములయందును వర్తించును.

నాంతపదవర్గము ముగిసెను.

రోపో బాణే రోపణే చ
లేపో భోజనగర్వయోః,
దర్పోఽహఙ్కారకస్తూర్యో
ర్బాష్పో నేత్రజలోష్మణోః.
సూపో వ్యఞ్జనభేదేచ సూ
పకారేచ సూపవత్,
శపథాక్రోశయోః శ్శాపః
కపయోఽర్కేభవానరాః.
కూపః కుకున్దరే గర్తే గుణ
వృక్షే ప్రపా వపి,

కల్పస్తు ప్రళయే న్యాయే
శాస్త్రే బ్రహ్మదినే విధౌ.
౨౮౯. సురద్రుమే వికల్పే

రోపః-॥పు॥ ఇది బాణమునకును, ఎక్కుపెట్టుటకును పేరు.

లేపః-॥పు॥ ఇది భోజనమునకును, గర్వమునకును పేరు.

దర్పః-॥పు॥ ఇది అహంకారమునకును, కస్తూరికిని పేరు.

బాష్పః-॥పు॥ ఇది కన్నీటికిని, వేఁడిమికిని పేరు.

సూపః-॥పు॥ ఈశబ్దము సూదశబ్దమువలె పప్పునకును, వంట వానికిని పేరు. [తిట్టునకును పేరు.

శాపః-॥పు॥ ఇది శపథమునకును, కోపమువలన తిట్టునట్టి

కపిః-॥పు॥ ఇది సూర్యునకును, ఏనుఁగునకును, కోఁతికిని పేరు.

కూపః-॥పు॥ ఇది ఆఁడుదానిపిఱుఁదులమీఁదనుండు గుంతల కును, గుంటకును, ఓడమీఁది టెక్కెముగట్టుస్తంభమునకును, బావికిని పేరు.

కల్పః-॥పు॥ ఇది ప్రళయమునకును, న్యాయమునకును, శా స్త్రమునకును, బ్రహ్మయొక్క దినమునకును, విధికిని, కల్ప వృక్షమునకును, వికల్పమునకును పేరు. ఈకల్పశబ్దము వ్యాకరణ

చ ప్రత్యయ శ్చే త్సమార్థకః,	శాస్త్రమున విధింపఁబడిన కల్పప్రత్యయమాయెనేని సమాసార్థము. అనఁగా 'ప్రభాతకల్పారాత్రిః, అగ్నికల్పశ్శత్రుః' ఇత్యాది స్థలములయందు ప్రాతఃకాలసమానము రాత్రియనియు, అగ్నితుల్యుఁడు శత్రువనియు తెలిసికొనునది.
నిందా విలమ్బయోః క్షేపో	క్షేపః-॥పు॥ ఇది నిందకును, కాలవిడంబమునకును పేరు.
వపా వివరమేదసోః.	వపా-॥సీ॥ ఇది బిలమునకును, మెదడునకును పేరు.
రూపం స్వభావే శుక్లాదౌ సౌన్దర్యే నాటకేఽపి చ,	రూపమ్-॥న॥ ఇదిస్వభావమునకును, శుక్లాదులకును, సౌందర్యమునకును, నాటకమునకును,అపిశబ్దమువలనఆకారమునకును పేరు.
వపుః కాయే శుభాకారే	వపుః॥న్-న॥ఇదిశరీరమునకును,శుభమైనయాకారమునకును పేరు.
త్రపు సీసకరఙ్గయోః.	త్రపుః ॥న॥ ఇది సీసమునకును, తగరమునకును పేరు.
స్త్రీణా మృతౌ వికాసే చ పుష్పం	పుష్పమ్-॥న॥ఇది స్త్రీ ఋతువునకును, వికసించుటకును పేరు.
సర్పి ర్ఘృతామ్బునోః,	సర్పిః॥న్-న॥ ఇది నేతికిని, ఉదకమునకును పేరు.
తల్పం శయ్యాట్టజాయాసు	తల్పమ్-॥న॥ ఇది పాన్పునకును,నీళ్లు కుగట్టునట్టుళ్లకును, ఆలికిని పేరు.
కృపః కశ్చి త్కృపా దయా. ౨౪౧-౨	కృపః-ఇది కృపాచార్యునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ దయకు పేరగునపుడు ॥సీ॥
మాఘే పుమాన్ ప్రతే క్లీబే తపో	తపః॥న్-న॥ ఇది మాఘమాసమునకు పేరైనపుడు ॥పు॥వ్రతమునకు పేరైనపుడు ॥న॥
గోపస్తు పల్లవే, గోష్ఠాధ్యక్షే మహీశే చ	గోపః-॥పు॥ ఇది గొల్లవానికిని, పశువులదొడ్డికావలివానికిని, భూమిపతికిని పేరు.
స్యా ద్గోపీ శారిబాఽపిచ.	గోపీ॥సీ॥ ఇది సుగంధపాలతీఁగెకును, చకారమువలన గొల్లదానికిని పేరు.
ఇతి పాన్తాః.	పాంతపదవర్గము ముగిసెను.
శిఫా తరుజటాయాం చ శాఖామాంసనదీషు చ,	శిఫా ॥సీ॥ ఇది ఊడకును, కొమ్మకును, మాంసమునకును, నదికిని పేరు.
శఫం తరూణాం మూలేఽపి గవాదీనాం ఖురేషు చ.	శఫమ్ ॥న॥ ఇది వృక్షముల మొదటికిని, గోవులు మొదలైనవాని గొరిసెలకును పేరు.
రేఫ శ్శబ్దే చ వర్ణే స్యా దధమే తు త్రిలిఙ్గకః,	రేఫః-ఇది ధ్వనికిని, రకారమునకును పేరైనపుడు ॥పు॥ అధమునకును పేరైనపుడు ॥త్రి॥
ఇతి ఫాన్తాః.	ఫాంతపదవర్గము ముగిసెను.
స్తంబో గుల్మేఽప్యకాఖే ఽద్రౌ	స్తంబః-॥పు॥ ఇది పొదకును, కొమ్మలులేనిమ్రానికిని, అపిశబ్దమువలన తృణాదులకును పేరు.

డిమ్బః ప్లీహాఖగాణ్డయోః, ౨౫౫

డింబః-॥పు॥ ఇది బొమ్ములో నెడమప్రక్కనుండు పచ్చని మాంసమునకును, పక్షిగ్రుడ్డునకును పేరు.

శమ్బస్తు ముసలాగ్రస్థలోహమణ్డలకే పవౌ,

శంబః-॥పు॥ ఇది రోఁకటిపొన్నునకును, వజ్రాయుధమునకును పేరు.

కంబి రంశే చ వంశస్య ఖజాకాయామపి స్త్రియామ్.

కంబిః-॥స్త్రీ॥ ఇది వెదురుయొక్కభాగమునకును, తెడ్డునకును పేరు.

ప్రతిబిమ్బే తత్ప్రకృతౌ ప్రతికృత్యాం చ మండలే, లాఞ్ఛనేఽపి చ బింబోఽస్త్రీ న ద్వయో ర్బిమ్బికాఫలే.

బింబః- ఇది నీడకును, ఆనీడకు గారణమైన ప్రకృతికిని, సమానరూపముగా చేయఁబడిన ప్రతిమకును, మండలమునకును, గుఱుతునకును పేరైనపుడు ॥పు॥ దొండపండునకును పేరైనపుడు ॥న॥

కమ్బు ర్నావలయే శంఖే సఙ్ఖ్యాయాం జలశుక్తిషు,

కంబుః-॥పు॥ ఇది కడియమునకును, శంఖమునకును, సంఖ్యకును, కప్పచిప్పలకును పేరు.

నద్యాం ద్రుమే చ జమ్బూ స్త్రీ వా క్లీబే జామ్బవే ఫలే. ౨౫౬

జంబూః-॥స్త్రీ॥ ఇది నదికిని, నేరేడుచెట్టునకును పేరు. నేరేడుపండునకు పేరగునపుడు ॥స్న॥

త్రిషు నిర్విక్రమే క్లీబ షణ్డే త్వేష నపుంసకమ్,

క్లీబః-ఇది పౌరుషములేనివానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥ నపుంసకునకు పేరైనపుడు ॥న॥

ఇతి బాంతాః.

బాంతపదవర్గము ముగిసెను.

కుమ్భః కుఞ్జరమూర్ధాగ్రే కుమ్భకర్ణే ఘటే విటే.

కుంభః-॥పు॥ ఇది ఏనుఁగు శిరస్సునకును, కుంభకర్ణునికిని, కడవకును, విటునికిని పేరు.

భూపాద్రీ భూభృతౌ

భూభృత్-॥పు॥ ఇది భూమినిఁ బాలించురాజునకును, పర్వతమునకును పేరు.

జమ్భో దమ్భ జమ్బీరదానవాః, దన్తేఽపి చ పుమానేవ భక్ష్యవాచిషు స త్రిషు.

జంభః-॥పు॥ ఇది డంభమునకును, నిమ్మపంటికిని, జంభాసురునకును, దంతమునకును పేరు. ఇది భక్ష్యవాచకమైనపుడు ॥త్రి॥

గర్భోఽర్భకే నాట్యసన్ధౌ కుక్షౌ పనసకంటకే, భ్రూణే ప్రవరకే

గర్భః-॥పు॥ ఇది బాలునికిని, నాట్యసంధికిని, కుక్షికిని, పనసకాయముంటికిని, స్త్రీలగర్భమునకును, శ్రేష్ఠునకును పేరు.

చాథ స్వభూ ర్వేధా స్మరో హరిః. ౨౬౧

స్వభూః-॥పు॥ ఇది బ్రహ్మకును, మన్మథునికిని, విష్ణువునకును పేరు.

శమ్భు ర్ధాతృ హరీశేషు

శంభుః-॥పు॥ ఇది బ్రహ్మకును, విష్ణువునకును, శివునికిని పేరు.

డిమ్భో బాలకమూర్ఖయోః,

డింభః-॥పు॥ ఇది చన్నుఁగుడుచుబాలునకును, మూర్ఖునికిని పేరు.

నాభిర్మధ్యే ప్రధానేఽం
గే కస్తూర్యాం క్షత్రియే
నృపే. ౨౬౨

నాభిః-ఇది మధ్యభాగమునకును, ప్రధానమునకును పేరైనపుడు ॥సీ॥ బొడ్డునకు పేరైనపుడు ॥పు॥ కస్తూరికి పేరైనపుడ ॥సీ॥ క్షత్రియునికిని, జనపాలునకును పేరైనపుడు ॥పు॥ 'నాభిః ప్రధానేప్రాణ్యంగే' అని యొకపాఠాంతరముగలదు.

స్తమ్భో జాడ్యేఽప్య

స్తంభః - ॥పు॥ ఇది జడభావమునకును, అపిశబ్దమువలన స్తంభమునకును పేరు.

థ సభా సమాజ ద్యూత
సద్మసు,

సభా - ॥సీ॥ ఇది సమూహమునకును, ద్యూతమునకును, శాలకును పేరు.

కదళ్యా మప్సరోభేదే ర
మ్భా

రంభా - ॥సీ॥ ఇది అరంటిచెట్టునకును, రంభయను నప్సరసకును పేరు

భాజ్వాలయోః ప్రభా.

ప్రభా - ॥సీ॥ ఇది కాంతికిని, జ్వాలకును పేరు.

వారిపర్ణ్యాం కట్ఫలే చ కు
మ్భీ స్త్రీ కుమ్భినో గజాః,

కుంభీ - ఇది నాచునకును, కేకుమ్రానికిని బేరగునపుడు ॥సీ॥ ఏనుగునకును పేరగునపుడు ॥న్-పు॥

భవ్యే క్లీబే శుభం ద్ర
వ్యే త్రిషు

శుభమ్-ఇది కలుగంబోయెడు శుభమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ ద్రవ్యమునకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥

జృమ్భస్తు జృమ్భణే.
త్రిషు నా తు వికాసే స్యా

జృంభః - ఆవులింతకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥ వికాసమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

న్నభః ఖం శ్రావణో న
భాః,

నభః - ॥న్-న॥ ఇది ఆకాశమునకు పేరు, శ్రావణమాసమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

వ్యాజే నిభో వా సదృశే
త్రిష్వ

నిభః-ఇది వ్యాజమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ ఉపమావాచకమైనపుడు ॥త్రి॥

థో వాచ్యలిఙ్గకౌ. ౨౬౫
ప్రభూ శక్తాధిపౌ

ప్రభుః - ఇది సమర్థునకును, ప్రభువునకును పేరగునపుడు విశేష్యలింగము.

నిత్యే పత్యౌ సర్వగతే
విభుః,

విభుః - ॥పు॥ ఇది నిత్యమైనదానికిని, పతికిని, అంతటనున్న దానికిని పేరు.

ఇతి భాన్తాః.

భాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ద్రుమౌ చైద్యసుహృ
ద్వృక్షౌ

ద్రుమః - ॥పు॥ ఇది శిశుపాలుని స్నేహితునకును, వృక్షమునకును పేరు.

భ్రమౌ భ్రాన్త్యమ్బు
నిర్గమౌ. ౨౬౬

భ్రమః - ॥పు॥ ఇది భ్రాంతికిని, జలధారకిని పేరు.

సోమః కుబేరే కర్పూరే

సోమః - ॥పు॥ ఇది కుబేరునకును, పచ్చకర్పూరమునకును,

గాభేదే నిశాకరే,

సోమలతకును, చంద్రునకును పేరు.

గ్రామః పల్యాం స్వరే
న్దే త్వయం శబ్దాది పూ
కః. ౨౬౭

గ్రామః-॥పు॥ ఇది పల్లెకును, స్వరమునకును పేరు. ఈ గ్రామ శబ్దము సమూహవాచకమైనపుడు శబ్దము మొదలైన శబ్దములు ముందుగలదై యుండును. ఉదాహరణము.—'శబ్దగ్రామః, భూతగ్రామః, గుణగ్రామః' ఇత్యాదులు.

స్మరాభిలాషయోః కా
ఽనుజ్ఞాయాం కామ
వ్యయమ్,

కామః - ॥పు॥ ఇది మన్మథునకును, కోరికకును పేరు. అనుజ్ఞకుం జేరినపుడు 'కామమ్' అని యవ్యయము.

క్త్యాం చరణవిక్షేపే పరి
ట్యా మపి క్రమః. ౨౬౮

క్రమః - ॥పు॥ ఇది సామర్థ్యమునకును, నడుపునకును, స్వాధ్యాయక్రమమునకును బేరు.

ఆత్మా యత్న ధృతి స్వా
స్వభావ పరమాత్మసు,
బుద్ధి శరీరేషు

ఆత్మా ॥న్-పు॥ ఇది యత్నమునకును, ధైర్యమునకును, మనస్సునకును, స్వభావమునకును, పరమాత్మకును, జీవునికిని, బుద్ధికిని, శరీరమునకును పేరు.

శ్మిస్తు ప్రగ్రహద్యుతౌ.

రశ్మి - ॥పు॥ ఇది పగ్గమునకును, కాంతికిని పేరు.

త్యమకాదౌ ద్రుమే
త్

గరుత్ - ॥స్త్రీ॥ ఇది చేమలు, ఊదరలు మొదలైన తృణధాన్యములకును, వృక్షమునకును బేరు.

క్రిమి స్స్యా త్కీటలా
లాః,

క్రిమిః - ॥పు॥ ఇది పురుగునకును, లత్తుకకును బేరు.

[కన్నీటికిని బేరు.

గ్రీష్మోష్మబాష్ప ఊష్మాణ
మో వ్యోమనిపత్తనే.
సామ వేదే సామ్ని

ఊష్మా - ॥న్-పు॥ ఇది గ్రీష్మకాలమునకును, వేడిమికిని,

ఊమః - ॥పు॥ ఇది ఆకాశమునకును, పత్తనమునకును బేరు.

సామః - ॥న॥ ఇది సామవేదమునకును, మంచిమాటలాడుటకును బేరు.

దమో దణ్డే చేన్ద్రియని
హే,

దమః-॥పు॥ ఇది శిక్షకును, ఇంద్రియనిగ్రహమునకును బేరు.

ల్మ స్సమ్మో ప్లీహ్ని ఘ
గ సైన్యవిశేషయోః.
౨౭౦

గుల్మః-॥పు॥ ఇది చెట్టుమొదలుకొని కొమ్మలవఱకుంగల భాగమునకును, ఱొమ్మున నెడమప్రక్కనుండు పచ్చనిమాంసవిశేషమునకును, కడవకును, గుల్మవ్యాధికిని, సేనాభేదమునకును బేరు.

ష్యామ స్స్యామా జలే

ష్యామః-స్యూమః - ॥పు॥ ఈ ౨-ను ఉదకమునకును, చంద్రునకును బేరు.

యమస్తు యమళేఽన్తకే,
గాధనాపేక్ష నిత్య
సంయమే. ౨౭౧

యమః - ॥పు॥ ఇది అమడలకును, యమునికిని, శరీరమాత్రమును సాధనముగా నపేక్షించుచు నిత్యముగాం జేయందగిన సత్యాహింసాది కర్మకును, సంయమునకును బేరు.

ఉమా స్యా దతసీ గౌరీ
హరిద్రా కీర్తి కాన్తిషు,
సీమసీమే ఇమే క్షేత్రే
కూలమర్యాదయో రపి.
బ్రాహ్మీ తు బ్రహ్మశక్తి
స్స్యా న్మత్స్యాక్షీ భార
తీ చ సా,
లక్ష్మీ స్సమ్పద్రమా శోభా
జామిస్స్వసృకులస్త్రియోః.
రుమా సుగ్రీవభార్యాయాం
సైవ స్యా ల్లవణాకరే,
సూక్ష్మః ప్రాన్తేషు సూ
త్రాదేః కిఞ్జల్కే నేత్రలో
మసు. ౨౭౫
ఛుల్లిర్హస్తే చ పక్ష్మ స్యా
ల్లక్ష్మ చిహ్న వరిష్ఠయోః,
ధామ జన్మప్రభాస్థానప్ర
భావసుఖసద్మసు. ౨౭౬
కర్మ వ్యాసే క్రియాయాఞ్చ
వర్త్మ నేత్రచ్ఛదాధ్వనోః,
నీహేమ్ని రేతసి భర్మ స్యా
చ్ఛద్మ సద్మని కైతవే.
తమో రాహౌ గుణే
ధ్వాన్తే శోకే
వ్యోమ నభోమ్బునోః,
రామః పశౌ జామద
గ్న్యే బలరాఘవయోశ్చ
నా. ౨౭౭. సితాసితమనో
జ్ఞేషు త్రిషు
రామా తు భామినీ,
శ్యామా షోడశవర్షా స్త్రీ
త్రివృత్తా శారిబా నిశా.

ఉమా-॥సీ॥ ఇది నల్ల అగిసెచెట్టునకును, గౌరికిని, పసపునకును, కీర్తికిని, కాంతికిని పేరు

సీమాక్-॥న్-సీ॥ సీమా ॥సీ॥ ఈ ౨ క్షేత్రమునకును, నద్యాదులయొక్క గట్టునకును, పొలిమేరకును నామము

బ్రాహ్మీ - ॥సీ॥ ఇది బ్రహ్మశక్తికిని, పొన్నగంటిచెట్టునకును సరస్వతికిని బేరు.

లక్ష్మీః-॥సీ॥ ఇది సంపత్తునకును, లక్ష్మీదేవికిని, కాంతికిని బేరు.

జామిః - ॥సీ॥ ఇది తోడఁబుట్టినదానికిని, కులస్త్రీకిని పేరు.

రుమా - ॥సీ॥ ఇది సుగ్రీవునిభార్యకును, ఉప్పుసముద్రమునకును బేరు.

సూక్ష్మః - ॥పు॥ ఇది దారము మొదలైనవానియొక్క కొనలకును, ఆకరుపువ్వులకును, కనుఱెప్పమీఁది రోమములకును బేరు.
[ఱెప్పకును బేరు.

పక్ష్మ-॥న్-న॥ ఇది ప్రాయిరంధ్రమునకును, చకారమువలన

లక్ష్మ-॥న్-న॥ ఇది చిహ్నమునకును, శ్రేష్ఠునకును బేరు.

ధామ॥న్-న॥ ఇది పుట్టుకకును, కాంతికిని, ఉనికిపట్టునకును, ప్రభావమునకును, సుఖమునకును, గృహమునకును బేరు.

కర్మ॥న్-న॥ ఇది వ్యాసునికిని, క్రియకును బేరు.

వర్త్మ॥న్-న॥ ఇది కనుఱెప్పకును, మార్గమునకును బేరు.

భర్మ-॥న్-న॥ ఇది బంగారమునకును, రేతస్సునకును బేరు.

ఛద్మ॥న్-న॥ ఇది గృహమునకును, కపటమునకును బేరు.

తమః॥న్-న॥ ఇది రాహువునకును, తమోగుణమునకును, చీఁకటికిని, శోకమునకును బేరు.

వ్యోమ॥న్-న॥ ఇది ఆకాశమునకును, ఉదకమునకును బేరు.

రామః-॥పు॥ ఇది పశువునకును, పరశురామునకును, బలరామునకును, శ్రీరామునకును బేరు. ఈశబ్దము తెలుపునకును నలుపునకును, సుందరమైనదానికిని బేరైనపుడు ॥త్రి॥

రామా - ॥సీ॥ ఇది స్త్రీకి పేరు.

శ్యామా-ఇది పదునాఱుసంవత్సరముల వయస్సుగల స్త్రీకిని తెల్లతెగడకును, సుగంధపాలకును, రాత్రికిని బేరైనపుడు ॥సీ

నీలీప్రియంగువర్ణేషు శ్యామో
యం తద్వతి త్రిషు,

నీలిచెట్టునకును, ప్రేంకణపుచెట్టునకును, నలుపువన్నెకును పేరైనపుడు ॥పు॥ ఆవర్ణముగలదానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥

క్షమా క్షోణ్యాం తితి
క్షాయాం యోగ్యశక్త హి
తేషు తు. ౨౫౦. త్రిష్వ

క్షమా - ఇది భూమికిని, ఓర్పునకును పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ యోగ్యునికిని, సమర్థునికిని, హితునికిని పేరైనపుడు ॥త్రి॥

థ క్షేమ మస్త్రీ స్యా
న్మఙ్గళే లబ్ధరక్షణే,

క్షేమమ్ - ॥ప్న॥ ఇది శుభమునకును, సంపాదించినదానికిని, రక్షించుటకును పేరు.

ఋజా వామ స్త్రిష్వప
క్వే త్వా మేత్యామన్త్రణే
ఽవ్యయమ్. ౨౫౧

ఆమః-ఇది ఋజువైనదానికి పేరైనపుడు ॥పు॥ అపక్వమైన దానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥ సంబోధమైనపు డవ్యయము.

భీమణే త్రిషు భీష్మస్స్యా
ద్రుద్ర గాంగేయ యోస్తునా,

భీష్మః-ఇది భయంకరమైనదానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥ శివునికిని, భీష్మాచార్యునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

క్షౌమం దుకూలే వానా
ఽల్పే

క్షౌమమ్ - ఇది తెల్లవస్త్రమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ అల్పమునకు పేరగునపుడు ॥ప్న॥

భీమ శ్శమ్భౌ వృకోదరే.
౨౫౨. ఘోరే త్రిష్వ

భీమః - ఇది శివునకును, భీమునికిని పేరగునపుడు ॥ప్న॥ భయంకరమైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

థ ధర్మోఽస్త్రీ పుణ్యే
సామాన్యభావయోః, చాప
న్యాయయో ర్ధ్వరాహింసా
యజ్వాచారయమేషు నా.

ధర్మః-ఇది పుణ్యమునకును, సామాన్యమునకును, సత్తకును పేరైనపుడు ॥ప్న॥ ధనుస్సునకును, న్యాయమునకును, యాగమునకును, హింసింపకుండుటకును, సోమయాజికిని, ఆచారమునకును, యమునికిని పేరగునపుడు ॥పు॥

హిమ శ్శీతే త్రిషు క్లీబే
ప్రాలేయే చన్దనేఽపి చ,

హిమః - ఇది చలికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥ మంచునకును, గంధమునకును పేరైనపుడు ॥న॥

తోక్మ క్లీబే కర్ణమలే
హరితేతు త్రిలిఙ్గకః. ౨౫౩
హారిద్ర్యవే నా

తోక్మ-ఇది గుబిలికి పేరైనపుడు ॥న॥ పచ్చనిదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ పచ్చయవలకు పేరైనపుడు ॥పు॥

ప్రేమాతు న స్త్రియాం స్నే
హవర్మణోః,

ప్రేమా-॥న్-ప్న॥ ఇది స్నేహమునకును, క్రీడకును పేరు.

వామా వధ్వాం సవ్య
రమ్య ప్రతీపే ష్వేష వాచ్య
వత్. ౨౫౪

వామా-ఇది స్త్రీకి పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ ఎడమప్రక్కకును, సుందరమైనదానికిని, ప్రతికూలమైనదానికిని పేరగునపుడు విశేష్యలింగము.

వామీ సృగాలీ బడబా

వామీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది స్త్రీజాతులైన నక్క, గుఱ్ఱము, గాడిదె,

రాసభీకరభీ ష్వథ,

ఒంటె పీనికిఁ బేరు.

క్రమా త్సంఖ్యా హస్తి బిన్ద్వో ర్నిధి వ్యూహా న్తరాహిషు. ౧౭౬. అబ్జే భార్జ్గిశ్రియోః పద్మః క్లీబే పుంస్య స్త్రియాం తు చ,

పద్మమ్-ఇది సంఖ్యకును, ఏనుఁగుశిబ్బెమునకును బేరైనపుడు ॥న॥ నిధికిని, పద్మవ్యూహమునకును, సరమునకును బేరైనపుడు ॥పు॥ కమలమునకుఁ బేరగునపుడు ॥ప్న॥ భారంగికిని, లక్ష్మికిని బేరగునపుడు ॥సీ॥

వర్ష్మ నస్త్రీ శుభాకారే ప్రమాణవపుషో రపి. ౧౭౭.

వర్ష్మ-॥న్-ప్న॥ ఇది శుభమైనయాకారమునకును, ప్రమాణమునకును, శరీరమునకును బేరు.

సమాః స్త్రీ వత్సరే సాధు సర్వతుల్యేషు తు త్రిషు,

సమాః-ఇది సంవత్సరమునకుఁ బేరగునపుడు ॥సీ॥ సజ్జనునికిఁ బేరైనపుడు, సర్వనామవాచకమైనపుడు, తుల్యవాచకమైనపుడు ॥త్రి॥

ఊర్మి ర్ద్వయో స్స్యా దుత్కణ్ఠా వస్త్ర సంకోచ రేఖికా. ౧౭౮. తరఙ్గ శ్చాథ

ఊర్మిః-॥ప్న॥ ఇది అత్యంతాసక్తికిని, వస్త్రపుకుచ్చిళ్లకును, అలకును, చకారమువలన పరంపరకును బేరు.

నేమి స్స్త్రీన చక్రాన్తే భిత్తిమూలకే, కూప త్రికాయాం నా త్వేష భవే త్తినిశపాదపే. ౧౭౯.

నేమిః-ఇది బండియంచునకును, గోడయడుగునకును, బావియంచునకును బేరైనపుడు ॥సీ॥ నెమ్మిచెట్టునకుఁ బేరైనపుడు ॥పు॥

పరమాత్మా తపో వేదో బ్రహ్మ బ్రహ్మాఽబ్జజే ద్విజే, ఋత్విజ్య థ కుజే దైత్యే భౌమో నా భూభవే త్రిషు. ౧౮౦

బ్రహ్మ-ఇది పరమాత్మకును, తపస్సునకును, వేదమునకును బేరగునపుడు ॥న॥ బ్రహ్మదేవునికిని, బ్రాహ్మణునికిని, ఋత్విక్కునకును బేరైనపుడు ॥న॥

భౌమః-ఇది అంగారకునకును, నరకాసురునకును బేరైనపుడు ॥పు॥ భూమియందుఁ బుట్టినదానికిఁ బేరగునప్రుడు ॥త్రి॥

శ్రీమాన్ తిలకవృక్షేఽపి ధీమాన్ వాచస్పతావపి,

శ్రీమా॥న్-పు॥ ఇదితిలకవృక్షమునకును, అపిశబ్దమువలన శ్రీమంతునకును బేరు.

ధీమా-॥న్-పు॥ ఇది బృహస్పతికిని, అపిశబ్దమువలన బుద్ధిమంతునికిని, పండితునకును బేరు.

స్వామీ స్కన్దే ఽప్య థో జాల్మ స్త్వన్ధే ఽనాలోచ్యకారిణి. నిర్బుద్ధా వపి జిహ్మ స్తు మందే వక్రే ప్యుభౌ త్రిషు,

స్వామీ-॥న్-పు॥ ఇది కుమారస్వామికిని, అపిశబ్దమువలన నేలెడువానికిని, ధనికునికిని బేరు.

జాల్మః-॥పు॥ ఇది జడునకును, ఆలోచన సేయక కార్యమును జేయువానికిని, బుద్ధిహీనునికిని బేరు.

జిహ్మః-॥త్రి॥ ఇది మందునికిని, వక్రమైనదానికిని బేరు.

ఉభౌ-ఈజాల్మజిహ్మశబ్దములు ౨-ను, త్రిషు=త్రిలింగములఁ జెందుచు వర్తించును.

ఇతి మాంతాః.

మాంతపదవర్గము ముగిసెను.

చయ స్సమూహే ప్రాగారే మూలబంధే చ సంగ్రహే. ౨౯౨

చయః - ॥పు॥ ఇది సమూహమునకును, ప్రాకారమునకును, సంసారబంధమునకును, సంగ్రహించుటకును పేరు.

నయో నీతౌ ద్యూతభేదే

నయః-॥పు॥ ఇది నీతికిని, ద్యూతవిశేషమునకును పేరు.

తార్క్ష్యో ఒశ్వే గరుడే రథే,

తార్క్ష్యః-॥పు॥ ఇది గుఱ్ఱమునకును, గరుడునకును, రథమునకును పేరు.

కలినక్షత్రయో స్తిష్యః

తిష్యః-॥పు॥ ఇది కలియుగమునకును, పుష్యనక్షత్రమునకును పేరు.

స్యా ద్వియః కాల ఘూయోః. ౨౯౩

వియః-॥పు॥ ఇది యమునికిని, గుడ్లగూబకును పేరు.

మన్యుః క్రోధే క్రతౌ దైన్యే

మన్యుః-॥పు॥ ఇది కోపమునకును, యాగమునకును, దైన్యమునకును పేరు.

దస్యుః ప్రత్యర్థిచోరయోః,

దస్యుః-॥పు॥ ఇది విరోధికిని, దొంగకును పేరు.

క్షయో రోగాన్తరే కల్పాన్తే గృహేఽపచయేఽప్యథ.

క్షయః-॥పు॥ ఇది రోగభేదమునకును, కల్పాంతమునకును, గృహమునకును, నాశమునకును పేరు.

నాశే సంశ్లేషణే తౌర్యత్రికసామ్యే భవే ల్లయః,

లయః-॥పు॥ ఇది నాశమునకును, ఆలింగనమునకును, నృత్తగీతవాద్యముల సామ్యమునకును పేరు.

దాయో ధనే విభక్తవ్య పితృద్రవ్యే చ యౌతకే. ౨౯౪

దాయః-॥పు॥ ఇది ధనమునకు, విభాగించుకొనఁదగినపితృద్రవ్యమునకు, వివాహకాలమునందు నల్లునికి మామయిచ్చు వస్తువులకును పేరు.

ప్రాయో వయో మృత్యుతుల్య బాహుళ్యానశనేషు, ప్రాయోఽవ్యయం చ బాహుళ్యే

ప్రాయః - ॥పు॥ ఇది వయస్సునకును, మృత్యువునకును, సమానమగుటకును, బాహుళ్యమునకును, అనశనవ్రతమునకును పేరు. ఈప్రాయశబ్దము బాహుళ్యార్థకమైనపు డవ్యయముం గలదు.

స్యా దర్య స్స్వామి వైశ్యయోః. ౨౯౫

అర్యః-॥పు॥ ఇది ప్రభువునకును, వైశ్యునికిని పేరు.

కక్ష్యా కచ్ఛే వరత్రాయాం కాంచ్యాం గేహప్రకోష్ఠకే,

కక్ష్యా-॥స్త్రీ॥ ఇది కచ్ఛకును, ఏనుఁగునడుమన గట్టుతోలుమోకునకును, మొలనూలికిని, యిండ్లతొట్టికట్టునకును పేరు.

సన్ధ్యా సన్ధౌ పితృప్రసూ ప్రతిజ్ఞాసీమయోరపి.

సంధ్యా-॥స్త్రీ॥ ఇది సంధికిని, సాయంకాలమునకును, ప్రతిజ్ఞకును, ఎల్లకును పేరు.

ఛాయా కాన్తి స్సూర్యజాయా ప్రతిబింబ మనాతపః,

ఛాయా-॥స్త్రీ॥ ఇది కాంతికిని, సూర్యునిభార్యకును, ప్రతిబింబమునకును, నీడకును పేరు.

త్రయీ త్రివేద్యాం త్రిత

త్రయీ-॥స్త్రీ॥ ఇది వేదత్రయమునకును, మూఁడింటికిని పేరు.

యే ప్రజ్యా వర్గే సతా
మపి. ౨౯౮

ప్రజ్యా-॥సీ॥ ఇది సజ్జనుల సమూహమునకును, అపిశబ్దమువలన భిక్షార్థమై పలుమాఱుదిరుగుటకును బేరు.

క్రియా తు చేష్టాకరణసం
ప్రధారణకర్మసు, శిక్షారం
భోపాయ పూజా చికిత్సా
నిష్కృతి ష్వపి. ౨౯౯

క్రియా-॥సీ॥ ఇది బుద్ధిపూర్వకవ్యాపారమునకును, వ్యవహారమునందు నిశ్చయముబుట్టించు లిఖితసాక్ష్యాదులకును, వ్యాపారమునకును, శిక్షకును, ఉద్యోగమునకును, ఉపాయమునకును, పూజకును, చికిత్సకును, ప్రాయశ్చిత్తమునకును, అపిశబ్దమువలన ధాత్వర్థమునకును పేరు. [పాన్పునకును బేరు.

శబ్దగుమ్ఫేఽపి శయ్యాస్యా

శయ్యా-॥సీ॥ ఇది శబ్దములఁగూర్చుటకును, అపిశబ్దమువలన

త్కన్యారాశ్యన్తరేఽపిచ,

కన్యా -॥సీ॥ ఇది రాశిభేదమునకును, అపిశబ్దమువలన ఋతువుగానిపడుచునకును బేరు.

వీర్యం పరాక్రమే శుక్రే
ద్రవ్యంవిత్తేగుణాశ్రయే.
300

వీర్యమ్-॥న॥ ఇది పరాక్రమమునకును, రేతస్సునకును పేరు.

ద్రవ్యమ్-॥న॥ ఇది ధనమునకును, రూపాదిగుణముల కాశ్రయమైనవస్తువులకును బేరు.

గుహ్యం రహ స్యుపస్థే చ

గుహ్యమ్-ఇది రహస్యమునకు బేరైనపుడు ॥త్రి॥ స్త్రీపురుషుల గుహ్యావయవములకు బేరైనపుడు ॥న॥ చకారమువలన దాఁబేటికిని బేరు.

పయః పానీయదుగ్ధయోః,
వయః పక్షిణి బాల్యాదౌ
వత్సరే యౌవనేఽపిచ.

పయః-॥స్-న॥ ఇది ఉదకమునకును, పాలకును బేరు.

వయః-॥స్-॥ ఇది పక్షికిని, బాల్యము మొదలైన వయస్సులకును, సంవత్సరమునకును, యౌవనమునకును బేరు.

మాల్యం పుష్పే పుష్ప
దామ్ని

మాల్యమ్ -॥న॥ ఇది పుష్పమునకును, పుష్పహారమునకును బేరు.

మూల్యం వేతనవస్త్ర
యోః,

మూల్యమ్-॥న॥ ఇది కూలికిని, వస్త్రమునకును బేరు.

చైత్య మాయతనే బుద్ధే
డిమ్బే చోద్దేశపాదపే.

చైత్యమ్-॥న॥ ఇది యజ్ఞశాలకును, పక్షాంతరమున బౌద్ధాయమునకును, బుద్ధదేవునకును, శివునకును, రచ్చమ్రానికిని పేరు.

కాంస్యం వాద్యాన్తరే
పానపాత్రే తైజసవస్తుని,

కాంస్యమ్-॥న॥ఇది వాద్యభేదమునకును, పాత్రమునకును లోహవస్తువునకును పేరు. [మునకును బే

నాట్యంతౌర్యత్రికేనృత్తే౽

నాట్యమ్-॥న॥ఇది నృత్తగీతవాద్యములకుమూఁటికిని, నృ

ప్యాజ్యం శ్రీవాససర్పి
షోః. 303

ఆజ్యమ్-॥న॥ ఇది సరళదేవదారుబంకకును, నేతికిఁ బేరు.

శ్లోకే పద్యం స్త్రియాం

పద్యమ్-ఇది శ్లోకమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ మార్గమున

కావ్యం గ్రంథే కవౌ పుమాన్,

కావ్యమ్ - ఇది గ్రంథమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ శుక్రునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

గవ్యూతా వపి గవ్యా స్యా న్న ద్వయో ర్ద్రవ్యజాయయోః. ౩౦౪

గవ్యా - ఇది రెండుక్రోసులదూరమునకును, అపిశబ్దమువలన గోసమూహమునకును బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ గోవుల పాలు పెరుఁగు మొదలైన ద్రవ్యమునకును, భార్యకును బేరగునపుడు ॥న॥

రూప్యం స్యా దాహత స్వర్ణే రజతే తద్విభూషణే, సురూపే త్రిషు

రూప్యమ్ - ఇది కరిగిపోసినబంగారునకును, వెండికిని, ఆ వెండిసొమ్మునకును పేరగునపుడు ॥న॥ అందమైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

పూజ్య స్తు త్రిష్వర్చ్యే శ్వశురే పుమాన్. ౩౦౫

పూజ్యః - ఇది పూజ్యునికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ కన్యనిచ్చిన మామకు పేరగునపుడు ॥పు॥

స్యా త్తథ్యే శపథే సత్యం లోకే నా త్రిష్వృతాన్వితే,

సత్యమ్ - ఇది యథార్థమునకు, శపథమునకును బేరైనపుడు ॥న॥ సత్యలోకమునకు పేరైనపుడు ॥పు॥ సత్యవంతునికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

యయు ర్నా శ్వే ఽశ్వమేధీయే దీర్ఘయష్ట్యాం త్వయం స్త్రియాం. ౩౦౬

యయుః-ఇది అశ్వమేధయాగమునకుఁ దగిన గుఱ్ఱమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ పొడవైనకఱ్ఱకు పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥

ఋషితీర్థే భవేత్కాయం కాయో దేహసమూహయోః, కుదేవతాయాం త్రిష్వేష

కాయమ్-ఇది చిటికెనవ్రేలు దర్భవ్రేళ్లనడుమ విడువవలయుం. ఋషిసంబంధమైన తీర్థమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ దేహమునకును, సమూహమునకును పేరైనపుడు ॥ప్న॥ కుత్సితదేవతకును, ప్రియమైనదానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥

జయస్తు విజయే పుమాన్. ౩౦౭ జయా తు పథ్యాతర్కారీతిథిభేద ఉమాసఖీ,

జయః-ఇది జయమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ కరకచెట్టునకును, తక్కిలిచెట్టునకును, జయతిథికిని, పార్వతీదేవి చెలికత్తెకును బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

వన్యా వనసమూహే స్యా ద్వన్యం త్రిషు వనోద్భవే. ౩౦౮

వన్యా - ఇది వనసమూహమునకుఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ వనమునఁ బుట్టినవానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

ఏకత్వాదౌ విచారే చ సఙ్ఖ్యా సఙ్ఖ్యం తు సంయుగే,

సంఖ్యా-ఇది ఒకటిమొదలైన లెక్కకును, ప్రమాణముచేత నర్థమును పరీక్షించుటకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ యుద్ధమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥

ఆస్త్రీ మధ్యం సమే న్యాయ్యే ఽప్యవకాశావలగ్నయోః, త్రిషు సాధ్యం సాధనీ

మధ్యమ్-॥ప్న॥ ఇది సమభాగమునకును, న్యాయముగలదానికిని, మధ్యప్రదేశమునకును, నడుమునకును నామము.

సాధ్యమ్-ఇది సాధింపఁదగినదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥ సాధ్య

మే నా యోగే గణదైవతే,

నామయోగమునకును, గణదేవతకును బేరగునపుడు ॥పు॥

హృద్యం హృదో హితే హృజ్జే హృత్ప్రియే చ త్రిలిఙ్గకమ్. ౩౧౦. వశ్యకృద్వేదమన్త్రే తు హృద్యో హృద్యం విలేపనే,

హృద్యమ్-ఇది హృదయమున కిష్టమైనదానికిని, హృదయమునఁ బుట్టినదానికిని, మనస్సునకు సంతోషకరమైనదానికిని బేరగునపుడు ॥త్రి॥ వశ్యకరమైన వేదమంత్రమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ గంధాదిలేపనద్రవ్యమునకు పేరైనపుడు ॥న॥

సౌమ్యః పుమాన్ బుధే విప్రే త్రిషు స్యాత్సోమదైవతే. రమ్యేఽనుగ్రే చ

సౌమ్యః-ఇది బుధునికిని, బ్రాహ్మణునికిని బేరగునపుడు ॥పు॥ సోమదేవతాకమైన హవిస్సూక్తములకును, రమ్యమైనదానికిని, ఉగ్రముకానిదానికిని పేరైనపుడు ॥త్రి॥

జన్యస్తు రథ్యాకలహయుద్ధయోః, జన్యా మాతా పితా జన్య స్త్రిషు తూత్పాద్య నీచయోః. ౩౧౨. జాతౌ భృత్యాం నవోఢాయాం జన్యా స్స్నిగ్ధా వరస్య యే,

జన్యమ్-ఇది వీథిజగడమునకును, యుద్ధమునకును బేరైనపుడు ॥సీ॥ తల్లికిఁ బేరైనపుడు ॥సీ॥ తండ్రికిఁ బేరైనపుడు ॥పు॥ పుట్టింపఁదగినదానికిని, నీచునికిని బేరగునపుడు ॥త్రి॥ జాతికిని, కూలికిని, క్రొత్తపెండ్లికూఁతునకును, పెండ్లికొడుకుయొక్క చెలికాండ్రకును బేరగునపుడు ॥పు॥

ఆశ్లీలే సురతే గ్రామ్యం గ్రామ్యః పల్లిభవే జనే.

గ్రామ్యమ్-ఇది పామరజనవాక్యమునకును, సురతమునకును బేరగునపుడు ॥న॥ పల్లెయందు బుట్టినజనులకుఁ బేరైనపుడు ॥పు॥

రథ్యా రథౌఘే విశిఖే రథ్యస్తు రథవోఢరి,

రథ్యా-ఇది రథసమూహమునకును, గ్రామమునందు ప్రధానమైన రచ్చమిట్టకును బేరగునపుడు ॥సీ॥ రథమును వహించు గుఱ్ఱము మొదలయినవానికిఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

హారీతక్యాం తు పథ్యా స్యాద్ధితే పథ్యం త్రిలిఙ్గకమ్. ౩౧౪

పథ్యా-ఇది కరకచెట్టునకుఁ బేరైనపుడు ॥సీ॥ శరీరమునకు హితమైనదానికిఁ బేరైనపుడు ॥త్రి॥

కర్మావబోధకే గృహ్యమయం స్వవశగే త్రిషు, గృహ్యం కౌశా పురం గృహ్యే గృహాసక్తా మృగాః ఖగాః. ౩౧౫

గృహ్యమ్-ఇది కర్మబోధకగ్రంథమునకుఁ బేరైనపుడు ॥న॥ వశ్యునికిఁ బేరైనపుడు ॥త్రి॥ రాజధానికన్న వేఱుగా సమీపమునఁ గట్టఁబడియున్న పట్టణమునకు బేరైనపుడు ॥న॥ పెంపుడు మృగములకును, పక్షులకును బేరగునపుడు ॥పు॥

సహ్యో ఽద్రౌ సహ్య మారోగ్యం సోఢవ్యే త్వేష వాచ్యవత్,

సహ్యః-ఇది పర్వతమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ ఆరోగ్యమునకు పేరైనపుడు ॥న॥ సహింపఁదగినదానికి పేరగునపుడు విశేష్యలింగము.

యోగ్యం క్లీబే౽పూపమాన చన్దనాభ్యాస వాచకమ్.
ప్రవీణోపాయవచ్ఛక్తయోగార్హే ష్వ వ్యయం త్రిషు,

యోగ్యమ్-ఇది భక్ష్యమునకును, వాహనమునకును, చందనమునకును, అభ్యాసమునకును బేరైనపుడు ॥న॥ నేర్పరికిని, ఉపాయవంతునకును, సమర్థునకును, యోగాభ్యాసమునకుఁ దగినవానికిని బేరగునపుడు ॥త్రి॥

ధర్మామ్బు పుష్పస్వర్ణేషు పుణ్యం ధర్మవతి త్రిషు.

పుణ్యమ్-ఇది ధర్మమునకును, ఉదకమునకును, పుష్పమునకును, బంగారునకును బేరగునపుడు ॥న॥ ధర్మవంతునికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

త్రిషు చోద్యం చోదనార్హే క్లీబే తు ప్రశ్నచిత్రయోః,

చోద్యమ్-ఇది ప్రేరేపింపఁదగినదానికిఁ బేరైనపుడు ॥త్రి॥ ప్రశ్నకును, ఆశ్చర్యమునకును బేరైనపుడు ॥న॥

ధిష్ణ్యః శుక్రానలే ధిష్ణ్యమృక్షే స్థానే గృహే౽బలే.

ధిష్ణ్యః-ఇది శుక్రునకును, అగ్నికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ నక్షత్రమునకును, స్థానమునకును, గృహమునకును, బలమునకును బేరైనపుడు ॥న॥

భవ్యం సత్యే శుభే క్లీబం త్రిషుస్యాద్యోగ్య భావినోః,

భవ్యః-ఇది సత్యమునకును, శుభమునకును బేరగునపుడు ॥న॥ యోగ్యమైనదానికిని, ముందుకలుగబోవుదానికిని బేరైనపుడు ॥త్రి॥

సేవ్యం త్రిలిఙ్గం సేవార్హే క్లీబే తు స్యా దుశీరకే.

సేవ్యః-ఇది సేవింపఁదగినదానికిఁ బేరైనపుడు ॥త్రి॥ వట్టివేరునకుఁ బేరైనపుడు ॥న॥

ఇభ్యా కరేణ్వాం త్రిష్వాఢ్యే

ఇభ్యా-ఇది స్త్రీగజమునకుఁ బేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ ధనవంతునికిఁ [బేరైనపుడు ॥త్రి॥

భృత్యో దాసే భృతా స్త్రియాం,

భృత్యః-ఇది దాసునికిఁ బేరైనపుడు ॥పు॥ కూలికిఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

కృత్రిమా౽ల్పనదీకుల్యా ప్రణాళ్యాశ్చ కులోద్భవే. కుల్య స్త్రిష్వస్థి కుల్య స్స్యా

కుల్యా-ఇది త్రవ్వఁబడిన కొంచెపుకాలువకును, జలదారికిని బేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ సత్కులమునఁ బుట్టినవానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥ ఎముకకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥

దథ కల్య మహర్ముఖే, కల్యా కల్యాణవాచి స్యా త్రిషు నీరోగ దక్షయోః.

కల్యమ్-ఇది ప్రాతఃకాలమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ శుభవాక్కునకుఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ రోగహీనునికిని, నేర్పరికిని బేరైనపుడు ॥త్రి॥

శల్యం వంశశలాకాయాం శఙ్కౌ తోమరయో రపి, శల్యః కశ్చిన్మహీపాలశ్శ్వావి న్మదనపాదపః. 3-౨౨

శల్యమ్ - ఇది వెదురుతూలికపుల్లకును, మేకునకును, నేజాయను నాయుధమునకును బేరగునపుడు ॥న॥ శల్యుఁడను రాజునకును, ఏదుపందికిని, మంగచెట్టునకును బేరగునపుడు ॥పు॥

ఆస్యం వక్త్రే వక్త్రబిలే క్లీబే వక్త్రభవే త్రిషు,

ఆస్యమ్-ఇది ముఖమునకును, నోటికిని బేరగునపుడు ॥న॥ ముఖమునఁ బుట్టినదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

అశ్వమధ్యం సురా క
ం కశ్యా స్త్రీషు కశా
కే. 3౨3

కశ్యమ్-ఇది గుఱ్ఱముయొక్క నడుమునకును, కల్లునకును పేరగునపుడు ॥న॥ అపరాధమువలన చబుకుదెబ్బలకుఁ దగినవానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

దూష్యం పటగృహం
ష్యా కక్ష్యా నింద్యే
యం త్రిషు,

దూష్యమ్-ఇది గుడారమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ ఏనుఁగు నడుమునఁగట్టు తోలుమోకునకుఁ బేరగునపుడు ॥సీ॥ నిందింపఁ దగినవానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

శరవ్య సంఖ్యా వ్యాజేషు
్యందృశ్యే త్వయం త్రిషు,

లక్ష్యమ్ - ఇది గురికిని, లెక్కకును, ఱెక్కలకును బేరగునపుడు ॥న॥ అగపడుదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

ఇజ్యా స్త్రీ యాగ దా
ర్చా సంగే ష్విజ్యో
హస్పతౌ,

ఇజ్యా-ఇది యాగమునకును, దానమునకును, పూజకును, సంబంధమునకును బేరగునపుడు ॥సీ॥ బృహస్పతికిఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

గౌర్యా మర్యా త్రిషు
్షు కులీన న్యాయ్యసా
షు. 3౨౫

ఆర్యాః-ఇది పార్వతికిఁ బేరగునపుడు ॥సీ॥ సత్కులమునఁ బుట్టినవానికిని, న్యాయముఁ దెలిసినవానికిని, సజ్జనునకును బేరగునపుడు ॥త్రి॥

కృత్యం కార్యే దేవతా
ం కృత్యా స్త్రీ కుపితే
షు,

కృత్యమ్-ఇది కార్యమునకుఁ బేరగునపుడు ॥సీ॥ కోపమును బొందినవానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

పున రర్థేఽవ్యయం భూ
గా భూయాన్ బహు
కే త్రిషు. 3౨౬

భూయః-ఇది మఱల ననునర్థమున ॥అ॥ విస్తారమను నర్థమున ॥త్రి॥ భూయాన్ ॥పు॥ భూయసీ ॥సీ॥ భూయః ॥న్-న॥

ఆద్య ఆదిభవే ముఖ్యే
క్ష్యే చాపి త్రిలిఙ్గకమ్,
పూర్వేఽప్యాద్యా విధా
దా వుత్తరే వాచ్యలిఙ్గ
ః. 3౨౭

ఆద్యః - ॥త్రి॥ ఇది ముందుపుట్టినవానికిని, ముఖ్యునికిని, భక్ష్యవిశేషమునకును నామము.

ఆద్యః - ఇది బ్రహ్మ మొదలైనపూర్వికులకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ ఈ ఆద్యశబ్దము ఉత్తరపదమైనపుడు విశేష్యలింగము. ఉదాహరణము. ఇంద్రాద్యాః దేవాః, శబ్దాద్యాః స్త్రియః:—'ఇత్యాదులు.'

అర్థ్యో భవే దాత్మవతి
రణీయార్థ యుక్తయోః,
అర్ఘ్యయుక్తే చార్ఘ
ర్ఘ్యోఽ
న్యో భిన్నతుల్యయోః.

అర్థ్యః-॥పు॥ ఇది బుద్ధిమంతునికిని, ప్రార్థింపఁదగినదానికిని, అర్థముతోఁగూడినదానికిని నామము.

అర్ఘ్యః-॥పు॥ ఇది పూజార్థమైయుంచినదానికిని, పూజింపఁదగినదానికిని నామము.

అన్యః-॥పు॥ ఇది వేఱైనదానికిని, సమానమైనదానికిని పేరు.

వామదక్షిణయో స్సవ్య
మన్త్యోఽన్త్యజ కనిష్ఠ
యోః,

సవ్యమ్-॥సీ॥ ఇది ఎడమప్రక్కకును, కుడిప్రక్కకును పేరు.
అంత్యః-॥పు॥ ఇది అంత్యజాతికిని, కనిష్ఠునకును నామము.

సభ్య స్సామాజికే సాధౌ
జాత్య శ్శ్రేష్ఠకులీనయోః.

సభ్యః-॥పు॥ ఇది సభికునకును, సజ్జనునకును పేరు.
జాత్యః-॥పు॥ ఇది శ్రేష్ఠునకును, సత్కులమునఁ బుట్టిన వానికిఁ బేరు.

లభ్యో తు న్యాయ్యలబ్ధవ్యౌ

లభ్యః-॥పు॥ ఇది న్యాయముతోఁ గూడినదానికిని, పొందఁ దగినదానికి నామము.

నిత్యో సతతశాశ్వతౌ,
గర్హ్యేఽపి యాప్యో
జ్యాయాంసో వృద్ధశస్త
వరాగ్రజాః. 330

నిత్యః-॥పు॥ఇది ఎడతెగనిదానికిని, నాశములేనిదానికిని పేరు.
యాప్యః-॥పు॥ ఇది నిందకు నామము.
జ్యాయాన్-॥న్-పు॥ ఇది వృద్ధునికిని, ప్రశస్తునికిని, శ్రేష్ఠునకును, అన్నకును నామము.

ఇతి యాంతాః.

యాంతపదవర్గము ముగిసెను.

కరో వర్షోపలే పాణౌ
శుండాయాం కిరణే బలౌ,
నరో మను ష్యార్జునయో
ర్భరో ఽతిశయ భార
యోః. 331

కరః-॥పు॥ ఇది వడగండ్లకును, హస్తమునకును, ఏనుఁగు తొండమునకును, కాంతికిని, కప్పమునకును నామము.
నరః-॥పు॥ ఇది మనుష్యునికిని, అర్జునునకును నామము.
భరః-॥పు॥ ఇది అతిశయమునకును, భారమునకును పేరు.

నాసావాయు ప్రాణి రవ
షడ్జో దాత్తాయ స్స్వరాః,
క్షురస్తు ఛేదనద్రవ్యే
గోక్షురే కోకిలాక్షకే. 332
చారస్స్యా చ్ఛే ప్రియాళౌ చ

స్వరః-॥పు॥ ఇది ముక్కునఁబుట్టు నూపిరికిని, జంతువుల ధ్వనికిని, షడ్జాది స్వరములకును, ఉదాత్తాదులకును నామము.
క్షురః-॥పు॥ ఇది పిల్లకత్తికిని, పల్లేరుచెట్టునకును, గోలిమిడి చెట్టునకును నామము.
చారః-॥పు॥ ఇది వేగులవానికిని, మొరటచెట్టునకును పేరు.

ఖురః కోలదళే శఫే,
వార స్సూర్యాది దివసే
బృందావసరయో రపి. 333
భారో భరే వివధే చ
పలానాం ద్విసహస్రకే
క్షారస్తు లవణే కాచే ర

ఖురః-॥పు॥ ఇది రేఁగాకునకును, పశువులగొరిసెకును పేరు.
వారః -॥పు॥ ఇది భానుసోమాదివారమునకును, సమూహమునకును, అవసరమునకును నామము.
భారః-॥పు॥ ఇది బరువునకును, కావడికిని, ౨౦౦౦ పలముల యెత్తునకును నామములు.
క్షారః-॥పు॥ ఇది ఉప్పునకును, గాజునకును, రసవిశేషమున

సభేదే చ భస్మని. ౩౩౪

కును, భస్మమునకును నామము.

వృత్రోఽరి ధ్వాంత దైత్యేషు

వృత్రః-॥పు॥ ఇది శత్రువునకును, చీఁకటికిని, వృత్రాసురునకును నామము.

శక్రః కుటజ వజ్రిణోః,

శక్రః-॥పు॥ ఇది కొడిసెచెట్టునకును, ఇంద్రునికిని పేరు.

మంత్రో గూఢోక్తి వేదాంశౌ

మంత్రః-॥పు॥ ఇది రహస్యాలోచనమునకును, గాయత్ర్యాది వేదమంత్రములకును నామము.

యూపాంశే కులిశే స్వరుః. ౩౩౫

స్వరుః-॥పు॥ ఇది యూపస్తంభపుతునుకకును, వజ్రాయుధమునకును నామము.

కారు శ్శిల్పి ర్విశ్వకర్మా

కారుః-॥పు॥ ఇది శిల్పికిని, విశ్వకర్మకును నామము.

సురమారుతయో ర్మరుత్,

మరుత్-॥పు॥ ఇది దేవతకును, వాయువునకును నామము.

మరు ర్ధన్వని శైలే చ

మరుః-॥పు॥ ఇది నిర్జలభూమికిని, పర్వతమునకును నామము.

స్థాలీ హ వ్యాన్నయో శ్చరుః. ౩౩౬

చరుః-॥పు॥ ఇది స్థాలీపాకముచేసిన హవిస్సునకును, అన్నమునకును నామము.

అద్రయో ద్రుమశైలార్కాః

అద్రిః-॥పు॥ ఇది వృక్షమునకును, పర్వతమునకును, సూర్యునికిని నామము.

స్యా దంఘ్రిః పాద బుధ్నయోః,

అంఘ్రిః-॥పు॥ ఇది పాదమునకును, చెట్టుమొదటికిని పేరు.

ఐంద్రః కాకాసురేఽపి స్యా జ్జయన్తార్జునయో రపి.

ఐంద్రః -॥పు॥ ఇది కాకాసురునకును, జయంతునికిని, అర్జునునకును నామము.

దంష్ట్రీ సదంష్ట్రగ్రాహేఽహౌ శార్దూలే మూషికే కిటౌ,

దంష్ట్రిన్ -॥పు॥ ఇది లతాకారముగాఁ జుట్టుకొని ప్రాణిహింసచేయు పెద్దమత్స్యమునకును, సర్పమునకును, పెద్దపులికిని, పందికొక్కునకును, అడవిపందికిని నామము.

చక్రీ విష్ణౌ కులాలేఽహౌ

చక్రీ-॥న్-పు॥ ఇది విష్ణువునకును, కుమ్మరవానికిని, సర్పమునకును నామము.

పత్రీ శ్యేనేషు పక్షిషు.

పత్రీ-॥న్-పు॥ ఇది డేగకును, బాణమునకును, పక్షికినిపేరు.

సమ్రాజో ఽగ్నీన్ద్రవిష్ణ్వర్కా యశ్చ స్యా న్మండలేశ్వరః, రాజసూయేన యే నేష్టం రాజ్ఞ శ్శాస్తాజ్ఞయా చ యః. ౩౩౭

సమ్రాట్-॥జ్-పు॥ ఇది అగ్నికిని, ఇంద్రునకును, విష్ణువునకును, సూర్యునికిని, మండలాధిపతికిని, రాజసూయయాగము చేసినవానికిని, ఆజ్ఞతప్పక రాజ్యమునందలి యితరరాజుల శిక్షించురాజునకును పేరు. 'సమ్యక్ రాజత ఇతి సమ్రాట్' ఇది జకారాంతము.

ఇన్ద్రో వృషాశ్మ శక్రార్కాః

ఇంద్రః-॥పు॥ ఇది ఇంద్రనీలమణికిని, ఇంద్రునికిని, సూర్యునికిని నామము.

ఖరా రుద్రాగ్నిగర్దభాః,

ఖరః॥పు॥ ఇది రుద్రునికిని, అగ్నికిని, గాడిదెకును నామము.

పుండ్రో దేశేక్షు తిలక
భేదే క్రిమ్యతిముక్తయోః ౩౮౦

పుండ్రః ॥పు॥ ఇది దేశభేదమునకును, చెఱుకుయొక్క విశేషమునకును, తిలకభేదమునకును, పురుగునకును, పువ్వులగురివిందకును నామము.

ధారా పూః శాపి సేనా
గ్రం పతదంబ్వాదిసన్తతిః,
ఖడ్గాదినిశితప్రాంతే తురంగ
గతిపంచకే. ౩౮౧

ధారా॥స్త్రీ॥ ఇది ధారానగరమునకును, సేనాముఖభాగమునకును, పడుచున్న యుదకాదిధారకును, ఖడ్గము మొదలయిన యాయుధముల వాదరకును, గుఱ్ఱము యొక్క ఆస్కందితధౌరితకరేచితవల్గితప్లుతములను పంచధారలకును నామము.

ఇరా సురామ్బు వాగ్భూ
షు

ఇరా॥స్త్రీ॥ ఇది కల్లునకును, ఉదకమునకును, వాక్కునకును, భూమికిని నామము.

ఋతువత్సరయోశ్శరత్,

శరత్॥ద్_స్త్రీ॥ఇదిశరదృతువునకును,సంవత్సరమునకును పేరు.

ఉపమాతా చ ధాత్రీస్యా
ద్భూమి రామలకీ చ సా.

ధాత్రీ ॥స్త్రీ॥ ఇది దాదికిని, భూమికిని, నెల్లిచెట్టునకును నామము.

తరి ర్దశాయాం నావి స్యా
ద్వస్త్రాదీనాం చ పేటికే,

తరిః॥స్త్రీ॥ ఇది బద్దెకును, ఓడకును, వస్త్రాదులనుంచు పెట్టెకును నామము.

తన్ద్రీ తన్ద్రే త్యుభౌ శబ్దౌ
స్యాతాం నిద్రా ప్రమీల
యోః. ౩౮౩

తంద్రీ-తంద్రా ॥స్త్రీ॥ ఈ రెండుశబ్దములును నిద్రకును, ఒడలెఱుంగకయుండుటకును నామము.

వీరుధా గుల్మ గుల్మిన్యా

వీరుత్॥ధ్_స్త్రీ॥ ఇది వేళ్లుమొదలుకొని యాకులు తఱుచుగాఁగల చెట్టునకును, పొదలకును నామము. కొమ్మలయందలి యాకులయొక్క సమూహముతోఁ గూడిన ద్రాక్షాతాంబూలవల్ల్యాదులనియుం గొందఱు అందురు. [బేరైనపుడు ॥పు॥

గీర్ణా స్త్రీనాఽచలే గిరిః,

గిరిః-ఇది మ్రింగుటకు బేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ పర్వతమునకును

తద్రూర్ద్రోణిప్లవేదర్వ్యాం

ద్రూః॥స్త్రీ॥ ఇది దోనెకును, గరిటెకును నామము.

యాత్రా గత్యాం చ యా
పనే. ౩౮౪

యాత్రా॥స్త్రీ॥ ఇది గమనమునకును, భోజనము మొదలగువర్తనలకును నామము.

ద్వారం తు ద్వా ర్యుపా
యే చ

ద్వారమ్॥న॥ ఇది ద్వారమునకును, ఉపాయమునకును పేరు.

క్షీరం స్యాన్నీరదుగ్ధయోః,

క్షీరమ్॥న॥ ఇది ఉదకమునకును, పాలకును నామము.

అగ్రం పురశ్శిఖామానశ్రే
ష్ఠాధికఫలాదిషు. ౩౮౫

అగ్రమ్॥న॥ ఇది ముందునకును, శిఖకును, మానమునకును, శ్రేష్ఠమునకును, అధికఫలములకును, ఆదిశబ్దమువలన ౪ గ్రాసముల ప్రమాణముగల భిక్షకును నామము.

కృచ్ఛ్రం సాన్తపనాదౌ చ కష్టే దుఃఖైనసో రపి,	కృచ్ఛ్రమ్ - ఇది సాంతపనము మొదలైన వ్రతములకును, కష్టమునకును, దుఃఖమునకును, పాపమునకును నామము.
నభ స్స్వర్గాంబుదే ష్వభ్ర	అభ్రమ్-॥న॥ ఇది ఆకాశమునకును, స్వర్గమునకును, మేఘమునకును నామము.
మురసీ శ్రేష్ఠవక్షసీ.	ఉరః-॥స్-న॥ ఇది శ్రేష్ఠమునకును, ఱొమ్మునకును నామము.
సరసీ జలకాసారౌ	సరః-॥స్-న॥ ఇది ఉదకమునకును, కొలనికిని నామము.
తరసీ బలరంహసీ,	తరః-॥స్-న॥ ఇది బలమునకును, వేగమునకును పేరు.
శిరః ప్రధానే సేనాగ్రే ద్రుమాద్యగ్రేషు మస్తకే.	శిరః-॥స్-న॥ ఇది ప్రధానమునకును, సేనాగ్రమునకును, వృక్షము మొదలైనవానితుదకును, శిరస్సునకును నామము.
గాత్రం ప్రతీకేద న్త్యగ్ర జంఘాభాగే వపుష్యపి,	గాత్రమ్-॥న॥ ఇది ఒడలికిని, ఏనుఁగుయొక్క ముందు మోఁకాలి క్రింది ప్రక్కకును, ఆయేనుఁగుశరీరమునకును నామము.
పత్రం పర్ణే వాహనే చ ఛురికా గరుతో రపి. ౩౮౦	పత్రమ్-॥న॥ ఇది ఆకునకును, వాహనమునకును, పిల్లకత్తికిని, ఱెక్కలకును నామము.
సీర సూకరవక్త్రాగ్రం పోత్రం	పోత్రమ్-॥న॥ ఇది నాఁగేటిమొనకును, పందిమూఁతికిని పేరు.
పాత్రస్తు భాజనే, తీరద్వయాన్తరే యోగ్యే ద్రవిణే రాజమన్త్రిణి. ౩౮౧	పాత్రమ్-॥న॥ ఇది భోజనపాత్రమునకును, నద్యాదులయొక్కయిరుగడలనడిమికిని, యోగ్యునకును, ధనమునకును, రాజుయొక్కమంత్రికిని నామము.
సత్రం యజ్ఞే యజ్ఞభేదే సదాదానే వనే౽ంశుకే,	సత్రమ్-॥న॥ ఇది యజ్ఞసామాన్యమునకును, సత్రయాగమునకును, ఎడతెగనియీవికిని, వనమునకును, వస్త్రమునకును నామము.
సూత్రంతు సూచనగ్రంథభేదే తంతువ్యవస్థయోః.	సూత్రమ్-॥న॥ ఇది అర్థగౌరవముగల సూచనరూపమైన గ్రంథవిశేషమునకును, దారమునకును, మర్యాదకును నామము.
నేత్రం వస్త్రే౽క్ష్ణి వైశాఖగుణ భూరుహమూలయోః,	నేత్రమ్-॥న॥ ఇది వస్త్రమునకును, నేత్రమునకును, కవ్వపుత్రాటికిని, చెట్లయొక్క మొదటికిని నామము.
క్షేత్రం భార్యాంగకే దార పుణ్యభూగృహయోనిషు. ౩౮౨	క్షేత్రమ్-॥న॥ ఇది భార్యకును, ఒడలికిని, మడికిని, పుణ్యభూమికిని, గృహమునకును, యోనికిని నామము.
గ్రంథ శాసనయోః శాస్త్రం	శాస్త్రమ్-॥న॥ ఇది తర్కవ్యాకరణాదిగ్రంథములకును, ఆజ్ఞకును నామము.
శస్త్ర మాయుధ లోహయోః,	శస్త్రమ్-॥న॥ ఇది ఆయుధమునకును, లోహమునకును పేరు.

ఛిద్రం రంధ్రే భూషణేచ
వక్త్రం వృత్తాన్తరేఽపి చ. 3౹౨

రన్ధ్రంతు ద్విషతాం మృగ్య
దోషే ద్వారసురఙ్గయోః,
అరన్తు శీఘ్రే చక్రాంగే
శీఘ్రగామిని తు త్రిషు.
శ్రేష్ఠాన్య దూర జ్యేష్ఠేషు
పర స్స్యాత్ ద్వాచ్యలిఙ్గకః'
పరోఽరిః పరమాత్మా చ కే
వలే పర మవ్యయమ్. 3౹౪
దేవప్రసాదే వరణే జా
మాతరి వరః పుమాన్, క్లీబే
తు కుఙ్కుమే శ్రేష్ఠే త్రి
ష్విష్టేఽత్వవ్యయం వరమ్,
శరో దధ్యాద్యగ్రసారే
బాణే కాణ్డే తృణాంతరే,
శర మమ్బుని
దూతే తు చరో నా జఙ్గ
మే త్రిషు. 3౹౬
దరోఽస్త్రీ శఙ్ఖభయయో
ర్గర్తేఽపిచ గుహాదరీ, దరం
త్వవ్యయ మల్పార్థే
గుగ్గులౌ తు పురః పుమాన్.
3౹౭. గృహే పరిగ్రహే
దేహే నగరేచ పురం పురీ,
పురోఽగ్రే పూర్వకాలే
తు పురా స్యా దవ్యయం
ద్వయం. 3౹౮
సురో దేవే
సురా మద్యే
ధర శ్శైలే ధరా భువి,

ఛిద్రమ్-॥న॥ ఇది రంధ్రమునకును, భూషణమునకును పేరు.

వక్త్రమ్-॥న॥ ఇది పద్యభేదమునకును, అపిశబ్దమువలన ముఖమునకును పేరు.

రంధ్రమ్-॥న॥ ఇది శత్రువులచే వెదుకఁదగినదోషమునకును, ద్వారమునకును, సురంగమునకును పేరు.

అరమ్-ఇది శీఘ్రమునకును, బండికంటియాకులకును పేరైనపుడు ॥న॥ శీఘ్రగమనము గలదానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥

పరః-ఇది శ్రేష్ఠునికిని, అన్యునికిని, దూరగతునకును, జ్యేష్ఠునకును పేరైనపుడు విశేష్యలింగము. శత్రువునకును, పరమాత్మకును పేరైనపుడు ॥పు॥ తోడులేనిదానికి పేరైనపుడు 'పరమ్' అని యవ్యయము.

వరః - ఇది దేవప్రసాదమునకును, వరించుటకును, అల్లునికి పేరైనపుడు ॥పు॥ కుంకుమకు పేరైనపుడు ॥న॥ శ్రేష్ఠునికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ ఇష్టమునకు పేరైనపుడు 'వరమ్' అని యవ్యయము.

శరః-ఇది పెరుగు గంజి మొదలైనవాని మీఁగడకును, బాణమునకును, దండమునకును, రెల్లునకును పేరైనపుడు ॥పు॥ ఉదకమునకు పేరైనపుడు ॥న॥

చరః-ఇది దూతకు పేరైనపుడు ॥పు॥ సంచరించుమనుష్యాదులకు పేరైనపుడు ॥త్రి॥

దరః-ఇది శంఖమునకును, భయమునకును, పల్లమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ గుహకు పేరగునపుడు, దరీ ॥స్త్రీ॥ అల్పార్థమునందు 'దరమ్' అని యవ్యయము.

పురః - ఇది గుగ్గిలచెట్టునకు పేరైనపుడు ॥న॥ గృహమునకును, పరిగ్రహమునకును, దేహమునకును, పట్టణమునకును పేరైనపుడు, పురం ॥న॥ పురీ ॥స్త్రీ॥

పురః-(స్) ఇది అగ్రభాగమునకును, పురా = పూర్వకాలమునకును పేరు. ఈరెండు నవ్యయములు.

సురః ॥పు॥ ఇది దేవునికి పేరు.

సురా-॥స్త్రీ॥ ఇది మద్యమునకు పేరు.

ధరః-ఇది పర్వతమునకు పేరైనపుడు ॥పు॥ భూమికి పేరై [నపుడు ॥స్త్రీ॥

కారో వధే బలే యత్నే

కారః-ఇది వధకును, బలమునకును, యత్నమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

కారా స్యాద్బన్ధనాలయే.

కారా-ఇది బంధనగృహమునకును పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥

వారీ స్త్రీదన్తినాం పాదరజ్జ్వాం సృణిగుణే క్వచిత్,

వారీ-॥స్త్రీ॥ ఇది ఏనుఁగుల కాలిగొలుసునకును, అంకుశమున గట్టు త్రాటికిని పేరు.

పారీ పాత్ర్యాం

పారీ-॥స్త్రీ॥ ఇది పాత్రకు పేరు.

పరతటే పార

పారమ్-॥న॥ ఇది నదీసముద్రాదులయొక్క యావలిగట్టునకును పేరు.

మారస్తు భూసుతే. ౩౬౦

ఆరః-॥పు॥ ఇది అంగారకునకు పేరు.

ఆరా చర్మప్రభేదిన్యాం

ఆరా-॥స్త్రీ॥ ఇది చర్మముకుట్టు నాయుధమునకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

మిత్రం సుహృది నా రవౌ,

మిత్రమ్-ఇది స్నేహితునకు పేరగునపుడు ॥న॥ సూర్యునికి పేరగునపుడు ॥పు॥

తారోఽత్యుచ్చైస్స్వరే ముక్తా విశుద్ధే శుద్ధమౌక్తికే. ౩౬౧. తరణౌ చాథ తారా స్యాత్సుగ్రీవ గురుయోషితోః, కనీనికర్క్షయో స్త్వేష ద్వయోస్తారం తురూప్యకే.

తారః-ఇది మిక్కిలి గొప్పధ్వనికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ ముత్యములశుద్ధికిని, స్వచ్ఛమైన ముత్యమునకును, సూర్యునికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ సుగ్రీవ బృహస్పతుల భార్యలకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ కంటి నల్లగ్రుడ్డునకును, నక్షత్రమునకును పేరైనపుడు ॥ప్స॥ ముద్రవేయఁబడిన వెండి బంగారములకు పేరగునపుడు ॥న॥

మారో నా మరణే కామే

మారః-॥పు॥ ఇది మరణమునకును, మన్మథునికిని పేరు.

మారీ చణ్డ్యాం జనక్షయే,

మారీ ॥స్త్రీ॥ ఇది కోపవతికిని, జనక్షయమునకును పేరు.

ముక్తాళ్యాం హరణే హారో హారసమ్బన్ధిని త్రిషు.

హారః-ఇది ముత్యములహారమునకును, అపహరించుటకును పేరగునపుడు॥పు॥హారునిసంబంధియైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

చక్రం చయే జలావర్తే రథాంగే రాష్ట్రసైన్యయోః, ఘటసాధనభేదేఽపి క్లీబే కోకే తు పుంస్యయమ్. ౩౬౨

చక్రం-ఇది సమూహమునకును, నీటి సుడికిని, బండి కంటికిని, గ్రామసమూహమునకును, సైన్యమునకును, కుమ్మరసానకును పేరగునపుడు ॥న॥ చక్రవాకమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

శుక్రం రేతస్యక్షిరోగే పుణ్యే రుక్మే సురామ్బునోః, శుక్రోఽగ్ని మాసకావ్యేషు

శుక్రమ్-ఇది రేతస్సునకును, కంటిరోగమునకును, పుణ్యమునకును, బంగారమునకును,కల్లునకును,ఉదకమునకును పేరగునపుడు ॥న॥అగ్నికిని, జ్యేష్ఠమాసమునకును, శుక్రునికిని పేరగునపుడు॥పు॥

వక్రో భౌమే ఽనృజౌ త్రిషు. ౩౬౩

వక్రః-ఇది అంగారకునికిఁ బేరైనపుడు ॥పు॥ వక్రమైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

శూద్రాయాం క్షత్రజ శ్శమ్భౌ చోగ్రో ఘోరే త్వయం త్రిషు,

ఉగ్రః-ఇది శూద్రస్త్రీయందు క్షత్రియునకుఁ బుట్టినవానికిని, శివునికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ భయంకరమునకుఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

శుభ మఙ్గళయో ర్భద్రం స్యా ద్ద్రవ్యశ్రేష్ఠయో స్త్రిషు. ౩౧౭. భద్రా తు కరణే తిథ్యాం భద్రశ్చాపి గజాన్తరే,

భద్రః-ఇది కలుగఁబోవు శుభమునకును, వివాహాద్యుత్సవములకును పేరగునపుడు ॥న॥ ద్రవ్యమునకును, శ్రేష్ఠునకును పేరైనపుడు ॥త్రి॥ భద్రకరణమునకును, భద్రతిథులకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ భద్రమను పేరుగల గజభేదమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

క్షుద్ర స్త్రిషు హీనాంగే క్రూరే నీచాల్పయోరపి ౩౧౮. క్షుద్రా నిదిగ్ధికా వేశ్యా నటీచసరఘా చసా,

క్షుద్రః-ఇది హీనాంగునికిని; క్రూరునికిని, నీచునకును, కొంచమైనవానికిని పేరైనపుడు ॥త్రి॥ వాఁకుడుచెట్టునకును, వేశ్యకును, నాట్యమాడు స్త్రీకిని, తేనెటీఁగకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

రౌద్రో౽సాన్తఘోరే రే రుద్రసంబన్ధిని త్రిషు.

రౌద్రః-॥త్రి॥ ఇది రౌద్రరసమునకును, భయంకరమైన దానికిని, రుద్రసంబంధమైన దానికిని నామము.

ఇన్దుకర్పూరయో శ్చన్ద్ర స్తపనీయే పృథాస్త్రియామ్,

చంద్రః॥పు॥ ఇది చంద్రునికిని, పచ్చకర్పూరమునకును, బంగారమునకును, అశీశబ్దమువలన కాంపిల్యమను గ్రంథ్యద్రవ్యమునకును నామము.

రాష్ట్రం విషయఉత్పాతే వజ్రో౽స్త్రీ పవిహీరయోః. ౩౧౯

రాష్ట్రమ్-॥న॥ ఇది దేశమునకును, ఉత్పాతమునకును పేరు.

వజ్రః-॥న॥ ఇది వజ్రాయుధమునకును, వజ్రమనురత్నమునకును పేరు.

అశ్రుశోణితయో రస్ర మాస్రం చాద్యస్తు నా కచే, క్లేశే తూభౌ నరా స్యాతా

'అస్రమ్-ఆస్రమ్'-ఈ రెండును కన్నీటికిని, నెత్తురునకును పేరు. ఈ రెండుశబ్దములలో మొదటిదైన అస్రశబ్దము తలవెండ్రుకలకు పేరగునపుడు ॥పు॥ ఈ రెండును రాగద్వేషాదిరూపమైన క్లేశమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

మథ వ్యాఘ్రీ నిదిగ్ధికా. ౩౨౦. వ్యాఘ్రో ద్వీపి న్యయం శ్రేష్ఠవాచీ శబ్దా త్పరస్థితః,

వ్యాఘ్రీ-ఇది వాఁకుడుచెట్టునకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ పెద్దపులికి పేరగునపుడు అకారాంతము ॥పు॥ ఈ వ్యాఘ్రశబ్దము మఱియొకశబ్దము సుత్తరపదమై ఉపమానవాచకమైనపుడు ॥పు॥ పురుషవ్యాఘ్రః-ఇత్యాదులు.

పౌరం తు కత్తృణే క్లీబ మయం పురభవే త్రిషు.

పౌరమ్-ఇది కామంచి కసువునకు పేరగునపుడు ॥న॥ పురమున బుట్టినవానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

గౌరో౽రుణే సితే పీతే త్రిషు గౌరీతు పార్వతీ,

గౌరః-ఇది ఎఱుపునకును, తెలుపునకును, పచ్చకును పేరగునపుడు ॥త్రి॥ పార్వతికిని, ఋతువుగానికన్యకును పేరగునపుడు

నాగతర్తుకన్యా చ
తామ్రం శుల్బే రణే త్రి
ం. 3౨౧
సారో బలే స్థిరాంశే
న్యాయే క్లీబం వరే
ఘు, క్లీబ మప్సుని
శారస్తు యావనే కర్బురే
షు. 3౨3
బభ్రుః కృశానౌ నకులే
ఖ్యా నా త్రిషు పిఙ్గళే,
హరి ర్యమా ర్కా శ్వా
న్దు వి ష్ణ్వం ద్రాంశు
కేషు నా. 3౨౪ వాయు
శాహి సింహేషు కపౌ
కపిలే త్రిషు,
హీర స్సింహాహి వజ్రే
హీరా లక్ష్మీ పిపీలికా.
3౨౫
శస్త్రీ తు ఛురికా
శస్త్రం శంసావాక్యే
లోహయోః,
గురు ర్నిషేకాదికరే పు
ధసి బృహస్పతౌ. 3౨౬
ద్రాదౌ నా బృహత్యాత
ర్భరేషు చ స త్రిషు,
గజ్జమాతా కద్రూ స్త్రీ
ద్రు స్స్యా త్పిఙ్గళే త్రిషు.
3౨౭
గారిః పుంస్యేవ పల్యాణే
యా మేవ ఖగాన్తరే,
సి స్త్రియాం చ ద్యూ
ంగే

శారీ ॥సీ॥

తామ్రమ్-ఇది రాగికి పేరగునపుడు ॥న॥ ఎఱుపుగలదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

సారః-ఇది సత్తునకును, స్థిరాంశమునకు, శబ్దార్థమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ యుక్తమైనదానికి పేరగునపుడు ॥న॥ శ్రేష్ఠమైనదానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥ ఉదకమునకు పేరైనపుడు ॥న॥.

శారః-ఇది యావనమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ చిత్రవర్ణమునకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥

బభ్రుః-ఇది అగ్నికిని, ముంగిసకును, శివునికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ పచ్చవిచాయగలదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

హరిః-ఇది యమునికిని, సూర్యునికిని, గుఱ్ఱమునకును, అగ్నికిని, చంద్రునికిని, విష్ణువునకును, ఇంద్రునికిని, కిరణమునకును, చిలుకకును, వాయువునకును, కప్పకును, సర్పమునకును, సింహమునకును, కోతికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ బంగారుచాయగలదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

హీరః-ఇది సింహమునకును, సర్పమునకును, వజ్రమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ హీరా-ఇది లక్ష్మీదేవికిని, చీమకును పేరగునపుడు ॥సీ॥

శస్త్రీ - ॥సీ॥ ఇది చూరుకత్తికి పేరు.

శస్త్రమ్ - ॥న॥ ఇది ప్రశంసావాక్యమునకును, అస్త్రమునకును, లోహమునకును పేరు.

గురుః - ॥పు॥ ఇది నిషేకాదికర్మలఁజేయు తండ్రికిని, పురోహితునకును, బృహస్పతికిని, కన్నతండ్రికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ గొప్పవానికిని, ప్రసిద్ధిఁజెందినవానికిని, మోయఁదగిన బరువునకును పేరగునపుడు ॥త్రి॥

కద్రూః - ॥సీ॥ ఇది సర్పమాతకు పేరగునపుడు ॥సీ॥ బంగారుచాయగలదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

శారిః-ఇది గుఱ్ఱపుపల్లమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ గోరువంకపక్షికి పేరగునపుడు ॥సీ॥ పాచికలకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

భూరి స్స్వర్ణే బహౌ త్రిషు. ౩౭౮

భూరి-ఇది బంగారమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ విస్తారమునకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥

గజబన్ధనభూమౌతు వారీ వారి తు పాథసి,

వారీ-ఇది ఏనుఁగునుపట్టుటకై చేయఁబడిన మాటుగుంటకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ ఉదకమునకు పేరగునపుడు ॥న॥

శూరో నా కుక్కుటే వీరే త్రిషు

శూరః-ఇది కోడికి పేరగునపుడు ॥పు॥ వీరునికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

ధీర స్తు నా బుధే. ౩౭౯ అమ్బుధౌ చ త్రిషు త్వేష మన్దరే ధైర్యవ త్యపి,

ధీరః-ఇది విద్వాంసునకును, సముద్రమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ మందరాద్రికిని, ధైర్యవంతునకును, పేరగునపుడు ॥త్రి॥

హరిత్ క్లీబం తృణేనాఽశ్వే వర్ణే త్రిషు దిశి స్త్రియామ్. ౩౮౦

హరిత్-ఇది తృణమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ గుఱ్ఱమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ పచ్చవన్నెకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥ దిక్కునకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

స్థిరా క్షోణీసాలపర్ణ్యోరయం తు త్రిషు నిశ్చలే,

స్థిరా-ఇది భూమికిని, ముయ్యాకు పొన్నచెట్టునకును బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ చలింపనిదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

వప్రోఽస్త్రియాం తీరసేతు ప్రాకారక్షేత్రవాచకః.

వప్రః-॥పు॥ ఇది గట్టునకును, కట్టకును, ప్రాకారమునకును, వరిమడికిని బేరు.

ఆర్ద్రా భే స్త్రీ త్రిషు క్లిన్నే

ఆర్ద్రా-ఇది నక్షత్రమునకుఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ తడుపఁబడినదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

గౌ రుస్రా కిరణే తు నా,

ఉస్రా-ఇది ఆవునకుఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ కిరణమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

గోత్రం నామ్ని కులే క్షేత్రే గోత్రా భువి గవాం గణే. ౩౮౨. గోత్ర శ్శైలేఽథ మాత్రం స్యా దవధారణ కార్త్స్న్యయోః, మాత్రా పరిచ్ఛదే వర్ణమానే కర్ణవిభూషణే. ౩౮౩. సైవాల్పపరిమాణే చ

గోత్రమ్-ఇది నామధేయమునకును, కులమునకును, సిద్ధక్షేత్రమునకును బేరగునపుడు ॥న॥ భూమికిని, గోసమూహమునకును బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ పర్వతమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

మాత్రమ్-'ఇది, అదియ' యనునేవార్థకమునకును, సాకల్యమునకును పేరైనపుడు ॥న॥ పరివారమునకును, అక్షరోచ్చారణకాలమునకును, కర్ణభూషణమునకును, కొంచెమునకును పేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥

ఛత్ర మాతపవారణే, ఛత్రా మధురికాయాం స్యాత్కుస్తుమ్బుర్యాం శిలీంధ్రకే.

ఛత్రమ్-ఇది గొడుగునకు పేరయినపుడు ॥న॥ సదాపాకునకును, కొత్తమల్లికిని, నేలతాటికిని పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

తంత్రం స్వరాష్ట్రచిన్తా

తంత్రమ్-॥న॥ ఇది స్వరాష్ట్రచింతకును, నూలుపడుగునకును,

యాం తన్తువాయే పరిచ్ఛదే, యాగప్రయోగే సిద్ధాన్తే శాస్త్రముఖ్యౌషధేషు చ ३०ㅇ१. ఏకస్యైవోభయార్థత్వే కుటుమ్బ వ్యాపృతావపి,

పరివారమునకును, యాగాదిప్రయోగములకును, సిద్ధాంతమునకును, శాస్త్రమునకును, ముఖ్యమునకును, ఔషధమునకును, ఒకశబ్దమునకు రెండర్థములు గలుగుటకును, కుటుంబపోషణకును పేరు.

తంత్రీ గుడూచ్యాం వీణాదిగుణే దేహసిరాసు చ.

తంత్రీ-॥స్త్రీ॥ ఇది తిప్పతీగెకును, వీణాదితంతువులకును, దేహమునందు నరములకును పేరు.

తిలకాలేఖ్యయో శ్చిత్రం త్రిషు త్వాశ్చర్యవర్ణయోః, చిత్రాఽఖుపర్ణీ గోతుమ్బా తారాభేదే వ్యథోత్తరే. ३०२ త్రిషు

చిత్రమ్-ఇది తిలకమునకును, చిత్తరువునకును పేరగునపుడు ॥న॥ ఆశ్చర్యమునకును, చిత్రవర్ణమునకును పేరగునపుడు త్రి॥ ఎలికెచెవియాకునకును, బుడమచెట్టునకును, చిత్రానక్షత్రమునకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ ముందుచెప్పఁగలశబ్దములు త్రిలింగములయందును వర్తించును.

క్రూరాః కర్కశోష్ణ నృశంస క్రుద్ధ భీషణాః,

క్రూరః-॥త్రి॥ ఇది కఠినమైనదానికిని, వేడియైనదానికిని, ఘాతుకమైనదానికిని, కోపించినదానికిని, భయంకరమైనదానికిని పేరు.

సుభటోత్తమయో ర్వీర

వీరః-॥త్రి॥ ఇది శ్రేష్ఠుఁడైనబంటునకును, ఉత్తమునికిని పేరు

స్స్వైర స్స్వచ్ఛన్ద మన్దయోః. ३०३

స్వైరః-॥త్రి॥ ఇది స్వేచ్ఛగాఁ దిరుగువానికిని, మందునికిని పేరు.

తీవ్రః కటుభృశోష్ణేషు

తీవ్రః-॥త్రి॥ ఇది కారమైనదానికిని, అతిశయమయినదానికిని, వేడియయినదానికిని పేరు.

వ్యగ్రో వ్యాపృత ఆకులే,

వ్యగ్రః-॥త్రి॥ ఇది వ్యాపారవంతునకును, వ్యాకులవంతునకును పేరు.

ఇతి రేఫాన్తాః.

రేఫాంతపదవర్గము ముగిసెను.

పీలుః ప్రసూన కాణ్డేభ ద్రుఖేదపరమాణుషు. ३०४

పీలుః-॥పు॥ ఇది పుష్పమునకును, బాణమునకును, ఏనుఁగునకును, గోఁగుచెట్టునకును, పరమాణువునకును పేరు.

సాలో ద్రుమే మత్స్యభేదే ప్రాకారే సర్జకద్రుమే.

సాలః-॥పు॥ ఇది వృక్షమునకును, మత్స్యవిశేషమునకును ప్రాకారమునకును, మద్దిచెట్టునకును పేరు.

బలిః పూజోపహారే చ కరే దైత్యాన్తరేఽపి సః.

బలిః-ఇది పూజాద్రవ్యమునకును, కప్పమునకును, బలిచక్రవర్తియను దైత్యునికిని పేరు.

హేళి రాలిఙ్గనేఽర్కే చ

హేళిః-॥పు॥ ఇది ఆలింగనమునకును, సూర్యునికిని పేరు.

హాఽన్త్యయం గే కలిః
పోటగళే రాజ
కపినాయకే. ౩౯౧
రాశౌ పలశతే సా
పృ న్మానసాధనే,
ద్వారాన్త రేఖాణ్డే
ఽవజ్ఞావిలాసయోః.
తు స్కన్ధశాఖా
గేహ గేహైకదేశ

ర్వళీ చా ప్యుదరరే
మరదణ్డయోః. ౩౯౩.
దారువిశేషే చ జరా
ర్మణి,

కేళి ర్విలాసశ్చ
రప్రభవా క్రియా.
ః కర్ణలతాగ్రే చ ప్ర
శ్రీ పఙ్క్తిషు,
దేచయా కాయాం
శ్మశ్రుయోషితి.
౩౯౪

ళీతు స్సఖీ పఙ్క్తిః
ల్పగ్రామకే కుటౌ,
బ్ధి తీరాబ్ధివృద్ధ్యోః
ర్యాదయో రపి.
౩౯౫
రన్ధ్రే గుహాయాఞ్చ
మున్మాన మాంస

సీరోపకరణే కా
పనే వ్య
౯౭. గేహే దే

కలిః-॥పు॥ ఇది కలహమునకును, కలియుగమునకును పేరు.

నలః-॥పు॥ ఇది గనపదంటునకును, కసవునకును, నళమహారాజునకును నలుఁడను వానరసేనాపతికిని పేరు.

తులా-॥స్త్రీ॥ ఇది రాశిభేదమునకును, నూఱుపలములయెత్తునకును, ఉపమానమునకును, త్రాసునకును, గృహద్వారమధ్యభాగమునకును, గోనెకడవ మొదలయిన వస్తువులకును పేరు.

హేలా-॥స్త్రీ॥ ఇది అవమానమునకును, విలాసమునకును పేరు.

శాలా-॥స్త్రీ॥ ఇది వృక్షముల మొదటికొమ్మకును, గృహమునకును, గృహభేదమునకును పేరు.

వళిః-వళీ-ఈరెండును కడుపుమడతలకును, చామరదండమునకును, ఇంటిపంచమోపునకును, ముదిమిచే వదలిన దేహమునందలి చర్మమునకును పేరు.

లీలా-॥స్త్రీ॥ ఇది క్రీడకును, విలాసమునకును, శృంగార రసమువలనం బుట్టిన క్రియాభేదమునకును పేరు.

పాళిః-॥స్త్రీ॥ ఇది చెవితమ్మెకును, ప్రదేశమునకును, చిహ్నమునకును, అంచునకును, పఙ్క్తికిని, కత్తిపిడిమూఁతకును, పేనుకును, మీసముగల స్త్రీకిని పేరు.

ఆళిః-॥స్త్రీ॥ ఇది కట్టకును, చెలికత్తెకును, పఙ్క్తికిని పేరు.

పల్లీ-॥స్త్రీ॥ ఇది అల్పగ్రామమునకును, కొద్దిగృహమునకును పేరు.

వేలా-॥స్త్రీ॥ ఇది చెల్లెలికట్టకును, సముద్రముపొంగుటకును, కార్యోచితకాలమునకును, మర్యాదకును, అపిశబ్దమువలన రాజభోజనమునకును, అనాయాసమరణమునకును పేరు.

బిలమ్-॥న॥ ఇది రంధ్రమునకును, పర్వతగుహకును పేరు.

పలమ్-॥న॥ ఇది పదివరహాలయెత్తునకును, మాంసమునకును పేరు.

ఫాలమ్-॥న్న॥ ఇది కఱ్ఱునకును, ప్రత్తికిని, ముఖమునకును పేరు.

కులమ్-॥న॥ ఇది గృహమునకును, దేహమునకును, దేశమున

హే జనపదే సజాతీయ గ
ణేఽన్వయే, కులం

కునుం, సజాతీయమైన ప్రాణిసమూహమునకును, వంశమునకును పేరు.

కూలం తు సేనాయాః
పృష్ఠే సూదేచ రోధసి.

కూలమ్-॥న॥ ఇది సేనాపృష్ఠభాగమునకును, వంటవానికిని, గట్టునకును పేరు.

మూల మాదౌ శిఫాయాం
చ సమీపే తారకాన్తరే,

మూలమ్-॥న॥ మొదటికిని, ఊడకును, సమీపమునకును, నక్షత్రవిశేషమునకును పేరు.

జాలం జాలక మిత్యేతౌ
గవాక్షా నాయయోర్గణే
దమ్భ కుట్మలయోశ్చాథ

జాలమ్-జాలకమ్-॥న॥ ఈరెండును, గవాక్షికిని, వలకును, సమూహమునకును, డంభమునకును, మొగ్గలకును పేరు.

శీలం వృత్తిస్వభావయోః,

శీలమ్-॥న॥ ఇది మంచినడతకును, స్వభావమునకును పేరు.

సైన్యాస్థి రూపరేత స్స్థా
ల్యశ్శక్తిషు చే ద్బలంక్లీబే.
౮౦౦. వాట్యాలకే స్త్రి
యాం త్రిషు బలవతి నా
సీరిదైత్య కాకేషు,

బలమ్-ఇది సేనకును, ఎముకకును, రూపమునకును, రేతస్సునకును, బలిసియుంటకును, సత్తువకును పేరగునపుడు ॥న॥ చిట్టాముదపుచెట్టునకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ బలవంతునికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ బలరామునికిని,బలాసురునకును, కాకికిని పేరైనపుడు ॥పు॥

ఫల మిష్వగ్రే సస్యే ఫ
లకే జాతిఫలే ధనే ఫాలే.
౮౦౧. భోగబీజే లాభ
హేతూత్పన్నే ఫలీతు ఫలినీ
స్యాత్,

ఫలమ్-॥న॥ ఇది బాణముయొక్క కొనకును, పైరునకును, కేడమునకును, జాజిఫలమునకును, ధనమునకును, నొసటికిని, భోగమునకును, విత్తునకును, లాభమునకును, హేతువువలనం బుట్టిన ప్రయోజనమునకును పేరు. ప్రేంకణపుచెట్టునకు పేరగునపుడు ఫలీ ॥స్త్రీ॥

దళః ఖణ్డే దళం పర్ణే

దళః-ఇది తునుకకు పేరగునపుడు ॥పు॥ ఆకునకు పేరగునపుడు ॥న॥

జలం నీరే జడే త్రిషు.
౮౦౨

జలమ్-ఇది ఉదకమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ జడునకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥

తలం స్వరూపాధరయో
రస్త్రీ తాళతరౌ పుమాన్,
క్లీబే చపేటే జ్యాఘాత
వారణే సమభూతలే. ౮౦౩

తలమ్-ఇది స్వరూపమునకును, క్రిందికిని పేరగునపుడు ॥న్న॥ తాటిచెట్టునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ అఱచేతిదెబ్బకును, నారిదెబ్బతగులకుండునటులం జేతగట్టుకొనెడితోలునకును, సమభూమికిని పేరగునపుడు ॥న॥

వ్రీహ్యాద్యాఘట్టన స్థానే
ఖలో ధూర్తేత్వయం త్రిషు

ఖలమ్-ఇది కళ్లమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ మోసగానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

తాలః కాల క్రియామానే
కరాస్ఫాలే ద్రుమాన్తరే.

తాలః-ఇది కాలమునకును, హస్తాకుంచనప్రసారణాదిక్రియకును, కలగియున్న ప్రమాణమునకును, చేతులుదట్టుటకును

స్యా ద్విస్తృతాభ్యా మంగుష్ఠమధ్యమాభ్యాం మితావపి, త్సరౌ కరతలే చాపి తాలంచ హరితాలకే ౪౦౫

తాటిచెట్టునకును, నడిమివ్రేలితోకూడి పఱుపఁబడి పెనువ్రేలి చేత కొలువఁబడినకొలతకును, కత్తిపిడికిని, హస్తప్రదేశమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ హరిదళమునకు పేరగునపుడు ॥న॥

కాలో౽నేహా యమో మృత్యు శ్శ్యామో నా తద్వతి త్రిషు, కాలాతు కృష్ణత్రివృతే నీలిన్యాం కృష్ణజీరకే. ౪౦౬

కాలః-ఇది కాలమునకును, యమునకును, మృత్యువునకును, నలుపునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ నల్లనివస్తువునకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥ నల్లతెగడకును, నీలిచెట్టునకును, నల్లజీలకఱ్ఱకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

కాళీ నవాంబుదశ్రేణ్యాం భవానీ మాతృభేదయోః,

కాళీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది నూతనమేఘపఙ్క్తికిని, గౌరికిని, కాళికాశక్తికిని నామము.

మాల మున్నతభూ ర్మాలా పఙ్క్తౌ పుష్పాదిదామని. ౪౦౭

మాలమ్-ఇది ఉన్నతభూమికి పేరగునపుడు ॥న॥ పఙ్క్తికిని, పుష్పములు మొదలైనవానిదండకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

ఉఖాయాం పాటలాయాంచ స్థాలీ

స్థాలీ-॥స్త్రీ॥ ఇది కుండకును, కలిగొట్టుచెట్టునకును పేరు.

స్థాలంతు భాజనే,

స్థాలమ్-॥న॥ ఇది భోజనపాత్రకు పేరు.

వ్యాళ స్సర్పే దుష్టగజే శ్వాపదే నా శఠే త్రిషు

వ్యాళమ్-ఇది సర్పమునకును, దుష్టగజమునకును, దుష్టమృగమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ దుష్టునకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥

చేలం వస్త్రే బర్హిచంద్రే త్రిషు త్వథ మనిన్ద్యయోః,

చేలమ్-ఇది వస్త్రమునకును, నెమలిపురికన్నునకును పేరగునపుడు ॥న॥ అసమర్థునికిని, నిందింపఁదగినవానికిని పేరైనపుడు ॥త్రి॥

పిప్పలీ చవ్యయోః కోలం సూకరోడుపయోః పుమాన్. ౪౦౮

కోలమ్-ఇది పిప్పలికిని, చవ్యమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ అడవిపందికిని, తెప్పకును పేరగునపుడు ॥పు॥

శైలీ రీత్యాం

శైలీ-॥స్త్రీ॥ ఇది రీతికి పేరు.

గిరౌ శైల శ్శైలేయే తు నపుంసకమ్,

శైలః-ఇది పర్వతమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ జాతిపువ్వునకు పేరగునపుడు ॥న॥

నీలః కపీశే౽ద్రిభేదే కృష్ణే నా తద్వతి త్రిషు.

నీలః-ఇది కపిసేనానాయకునకును, పర్వతభేదమునకును, నలుపునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ నలుపుగలదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

నీలిన్యాం నీలఝింట్యాం

నీలీ-॥స్త్రీ॥ ఇది నీలిచెట్టునకును, నల్లపువ్వులగోరింటకును పేరు.

చ నీలీ	
నీలాతు మక్షికా,	నీలా - ॥స్త్రీ॥ ఇది ఈఁగెలకును పేరు.
శూల మస్త్ర్యాయుధేరోగే స్యా ద్దుష్టహననకీలకే. ౪౧౧ ఉపరాగాదిదోషే చ శూలా పణ్యాఙ్గనా భవేత్,	శూలమ్-ఇది ఆయుధవిశేషమునకును, శూలరోగమునకును, దుష్టులంగొఱతవేయుం మేకునకును, గ్రహణము మొదలైన దోషములకును పేరగునపుడు ॥పు॥ వేశ్యాస్త్రీకి పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥
బ్రహ్మదారుణి తు క్లీబే తూలాం తూలస్తు నాపిచౌ.	తూలమ్-ఇది గంగరావిచెట్టునకు పేరగునపుడు ॥న॥ దూదికి పేరగునపుడు ॥పు॥
వాలః కచేఽశ్వాదిపుచ్ఛే హ్రీబేరేతు నపుంసకమ్,	వాలః-ఇది తలవెండ్రుకలకును, గుఱ్ఱము మొదలైనవాని తోఁకకును పేరగునపుడు ॥పు॥ కురువేరునకు పేరగునపుడు ॥న॥
మల్లో దృఢాఙ్గ పుంజాతౌ మత్స్యపాత్ర కపోలయోః. శ్లేష్మేతు త్రిషు	మల్లః-ఇది దృఢాంగుఁడైన పురుషునికిని, మత్స్యములబుట్టకును, చెక్కిలికిని పేరైనపుడు ॥పు॥ శ్లేష్మునికి పేరైనపుడు॥త్రి॥
మల్లీ తు మృత్పాత్ర తృణ శూల్యయోః,	మల్లీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది మంటితోఁజేసిన భోజనపాత్రకును, మల్లెచెట్టునకును పేరు.
భల్లో భల్లూకవాచీ స్యా	భల్లః - ఇది ఎలుఁగుగొడ్డునకు పేరగునపుడు ॥పు॥
ద్భల్లా భల్లీచ సాయకే.	భల్లా-భల్లీ-ఈరెండును బాణవిశేషమునకు పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥
క్లిన్నాక్షే స్యు శ్చుల్లచిల్ల పిల్లాః క్లిన్నేఽక్ష్ణి చాప్యమీ,	చుల్లః-చిల్లః-పిల్లః - ॥త్రి॥ ఈ 3 శబ్దములును, తడిసిన కన్నులుగలవానికిని, తడిసినకంటికిని పేరు.
ఆతాయివాచీ చిల్లో నా	చిల్లః - ॥పు॥ ఇది డేగ ... కాకికిని పేరు.
స్త్రీతు చుల్ల్యన్తికా భవేత్. ౪౧౨	చుల్లీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది పొయిసందునకు పేరు.
జ్వాలే స్థాణౌ ద్వయోః కీల శ్శఙ్కు- శఙ్కరయోః పుమాన్,	కీలః - ఇది అగ్నిజ్వాలకును, మోటుచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥ద్వి॥ మేకునకును, శివునకును పేరగునపుడు ॥పు॥
నాళం తు నస్త్రియాం కాణ్డే క్లీబే వివరశేఫసోః	నాళమ్-ఇది కాఁడకు పేరైనపుడు ॥పున్న॥ రంధ్రమునకును, శిశ్నమునకును పేరైనపుడు ॥న॥
శిల ముఞ్ఛం	శిలమ్ - ॥న॥ ఇది మడిలోరాలిన యెన్నుల దెచ్చికొని బ్రతుకుటకు పేరు.

ర్ణాపదీ భవేత్,	శిలీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది ఆడయెఱ్ఱకు పేరు.
మధుని తక్రే లే	బోలమ్ - ఇది నేతితోఁగలిసిన తేనెకును, తక్రాలమను
బోలోఽంభసాం	గ్రంథ్యద్రవ్యమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ నీళ్లసుడికి పేరయి
౪౧౭	నపుడు ॥పు॥
ంశమాత్రే శిల్పాదౌ	కలా - ఇది అంశమాత్రమునకును, చిత్తరువు మొదలైన
కాలభేదయోః, ఇం	పనులయందలి నేర్పునకును, కూడుటకును, ౫౦౦ రెప్పపాట్లు
షోడశే భాగే స్యా	గల కాలమునకును, చంద్రునిలో పదియాఱవభాగమునకును,
రవర్ధనే. ౪౧౮	వడ్డికిని పేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥
మవ్యక్తమధురధ్వనౌ	కలమ్ - ఇది అవ్యక్తమధురధ్వనికి పేరగునపుడు విశేష్య
్వాచ్యలిఙ్గకః,	లింగము.
స్సంయత కేశేషు	మౌళిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది ముడిచిన వెండ్రుకలకును, సిగకును,
యాం ముకుటే ద్వ	కిరీటమునకును పేరు.
౪౧౯	
పురీషే కిట్టే చ మ	మలమ్ - ॥న్న॥ ఇది పాపమునకును, అమేధ్యమునకును,
,	దేహమునందలి వసా శుక్లాది ద్వాదశవిధములయిన మలముల
	కును, పక్షాంతరమున చిట్టెపుఱాతికిని పేరు.
స్త్రేషు, జడపీవరయోః	స్థూలః - ॥త్రి॥ ఇది జడునికిని, బలసినవానికిని పేరు.
శ్చలసతృష్ణయోః.	లోలః - ॥పు॥ ఇది చంచలునకును, ఆశగలవానికిని పేరు.
శాబకయోర్బాలః	బాలః - ॥పు॥ ఇది ఎఱుకలేనివానికిని, శిశువునకును పేరు.
ఞ్చలయోశ్చలః,	చలః - ॥పు॥ ఇది కొండెగానికిని, కదలువానికిని పేరు.
౹తి లాంతాః.	లాంతపదవర్గము ముగిసెను.
స్సత్తా రుద్రగర్భ	భవః - ॥పు॥ ఇది సత్తకును, శివునకును, గర్భప్రాప్తికిని,
ంసార జన్మసు.	సంసారమునకును, పుట్టుటకును పేరు.
ప్రద్రావగమనరస	ద్రవః-॥పు॥ ఇది పాఱిపోవుటకును, నడుచుటకును, ఉదకము
నర్మసు,	నకును, ద్రవపదమునకును, స్త్రీపురుషుల పరిహాసమునకును పేరు.
్యనలౌ దావ దవౌ	దవః-దావః - ॥పు॥ ఈరెండును వనమునకును, కార్చిచ్చున
రే హయే. ౪౨౨	కును, అగ్నికిని, గుఱ్ఱమునకును పేరు.
ర్వజ్రేఽస్త్రధారా	పవిః - ॥పు॥ ఇది వజ్రాయుధమునకును, ఆయుధముల
	వాదరకును పేరు.
శౌ పర్వతోపలౌ,	గ్రావా ॥న్-పు॥ ఇది పర్వతమునకును, ఱాతికిని పేరు.

హవా ఆజ్ఞాహ్వాన యజ్ఞా	హవః-॥పు॥ ఇది ఆజ్ఞకును, పిలుచుటకును, యజ్ఞమునకును పేరు.
ధవాః పతి నర ద్రుమాః.	ధవః -॥పు॥ ఇది పెనిమిటికిని, మనుష్యునకును, చండ్ర చెట్టునకును పేరు.
క్రమ నిమ్న మహీభాగే చండాలే జలవాయసే, ఉడుపే వానరే భేకే ప్లుతే కారండవే ప్లవః. ౪౭౪	ప్లవః-॥పు॥ ఇది క్రమముగ లోతైనభూమికిని, చండాలునికిని, నీరుకాకికిని, తెప్పకును, కోతికిని, కప్పకును, ఎగురుటకును, నీరుకోడికిని పేరు.
భావః పదార్థే సత్తాయాం క్రియా చేష్టాత్మ యోనిషు, విద్వల్లీలా స్వభావేషు భూత్యభిప్రాయజన్తుషు. ౪౭౫	భావః -॥పు॥ ఇది పదార్థమునకును, ద్రవ్యాదులయొక్క కలుగుటకును, ధాతువాచ్యక్రియకును, వ్యాపారమునకును, ఆత్మకును, యోనికిని, విద్వాంసునకును, విలాసమునకును, జంతువునకును పేరు.
కణ్ఠ తచ్ఛిరసో ర్గ్రీవా	గ్రీవా-॥స్త్రీ॥ ఇది కంఠమునకును, ఆకంఠముపైనున్న శిరస్సునకును పేరు.
ఛవి స్స్యా త్కాన్తి శోభయోః,	ఛవిః -॥స్త్రీ॥ ఇది కాంతికిని, నిగ్గునకును పేరు.
లక్ష్మీ స్స్యందనభేదేఽపి	లక్ష్మీ-॥స్త్రీ॥ ఇది రథవిశేషమునకును, అపిశబ్దమువలన చులకనైనదానికిని పేరు.
దర్వీ పణ ఖజాకయోః.	దర్వీ-॥స్త్రీ॥ పడిగెకును. తెడ్డునకును పేరు.
పృథ్వీ తు పృథివీకృష్ణజీరకం హింగుపత్రికా,	పృథ్వీ-॥స్త్రీ॥ ఇది భూమికిని నల్లజీలకఱ్ఱకును, ఇంగువమ్రానికిని పేరు.
సంవి త్ప్రతిజ్ఞాధి యుద్ధ సంకేతాచార నామసు.	సంవిత్-॥ద్-స్త్రీ॥ ఇది ప్రతిజ్ఞకును, మనోవ్యాధికిని, యుద్ధమునకును, సంకేతమునకును, ఆచారమునకును నామధేయమునకును పేరు.
నీవీ వార్ధుషి మూలే స్త్రీ గ్రన్థౌ జఘనవాససః,	నీవీ -॥స్త్రీ॥ ఇది మొదటిసొమ్మునకును, స్త్రీల పోకముడికిని పేరు.
దార్వీ దారుహరిద్రాయాం దేవదారు హరిద్రయోః	దార్వీ -॥స్త్రీ॥ ఇది మ్రానిపసుపునకును, దేవదారుచెట్టునకును, పసుపునకును పేరు.
జిహ్వా వా గ్రసనా జ్వాలా	జిహ్వా-॥స్త్రీ॥ ఇది వాక్కునకును, నాలుకకును, అగ్నిజ్వాలకును పేరు.
రేవా నీల్యాం సరిత్యపి,	రేవా-॥స్త్రీ॥ ఇది నీలిచెట్టునకును, నర్మదానదికిని పేరు.
తతం విలమ్బమానే స్యాం	తతమ్-॥న॥ ఇది వ్రేలాడుటకును, [illegible]

త్స్వరూపే పరమాత్మని. | మాత్మకును పేరు.

ద్వన్ద్వం ద్వయ హిమోష్ణాది కలహోమిథునం రహః, | ద్వంద్వమ్ - ॥న॥ ఇది జంటకును, శీతోష్ణాదులకును, యుద్ధమునకును, స్త్రీపురుషుల జంటకును, ఏకాంతమునకును పేరు.

సాన్త్వం సామని దాక్షిణ్యే | సాంత్వమ్ - ॥న॥ ఇది సామోపాయమునకును, దాక్షిణ్యమునకును పేరు.

హవి ర్హవ్యే ఘృతే జలే. | హవిః - ॥స్-న॥ ఇది హోమయోగ్యమైన ద్రవ్యమునకును, నేతికిని, ఉదకమునకును పేరు.

పర్వ గ్రన్థౌ పఞ్చదశ్యాము త్సవే విషువాదికే, ప్రస్తావే చా | పర్వ - ॥స్-న॥ ఇది గణుపునకును, పూర్ణిమామావాస్యలకును, ఉత్సవమునకును, విషువత్తుమొదలైన పుణ్యకాలమునకును, ప్రస్తావమునకును పేరు.

థ కిణ్వం స్యా త్కిణ్వ్యా కో నగ్నహూ రఘుమ్. | కిణ్వమ్ - ॥న॥ ఇది గానుగపిండికిని, మద్యము సేయు మూలద్రవ్యమునకును, పాపమునకును పేరు.

ధ్రువ శ్శఙ్కౌ వటే కీలే యోగే తారాన్తరే పుమాన్, తర్కనిశ్చితయోః క్లీబే నిత్యనిశ్చలయో స్త్రిషు. గీతీ మూర్వా సాలపర్ణీ స్రుగ్భేదేషు స్త్రియాం ధ్రువా. | ధ్రువః-ఇది సామర్థ్యమునకును, మఱ్ఱిచెట్టునకును, మేకునకును, యోగవిశేషమునకును, ధ్రువనక్షత్రమునకును పేరైనపుడు ॥పు॥ తర్కపనుపూరించుటకును, ఎక్కువపదమును దెచ్చికొనుటకును, నిశ్చయింపఁబడినదానికిని పేరైనపుడు ॥న॥ నిత్యమైనదానికిని, కదలనిదానికిని, పేరగునపుడు ॥త్రి॥ ధ్రువా-ఇది గానభేదమునకును, చాగకును, ముయ్యాకుపొన్నకును, హోమసాధనమైన స్రుగ్విశేషమునకును పేరగునపుడు ॥సీ॥

జీవో బృహస్పతిప్రాణ జీవనాత్మఖగేషు నా. ౪౩౩ మహార్వ్యాం వచాయాం జీవన్త్యాం జీవాజీవవతి త్రిషు, | జీవః - ఇది బృహస్పతికిని, ప్రాణమునకును, జీవమునకును, ఆత్మకును, వెన్నెలపులుగను పక్షికిని బేరగునపుడు ॥పు॥ వింటినారికిని, వసకును, పాలతీఁగెకును బేరగునపుడు ॥సీ॥ జీవముగలదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

లవో రామసుతే లేశే విశాలే ఛేదనే చ నా. ౪౩౪ లవం మేషాదిలోమ్ని స్యా | లవః - ఇది రామునియొక్క కుమారునికిని, లేశమునకును, విశాలమునకును, ఛేదించుటకును బేరగునపుడు ॥పు॥ మేంకమొదలైనవాని రోమములకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥

ద్దేవో రాజ్ఞి సురేఽమ్బుదే, రాజాగ్రమహిషీ మూర్వా దేవీ స్యాద్దేవ మిన్ద్రియమ్. | దేవః - ఇది రాజునకును, దేవతకును, మేఘమునకును, పేరైనపుడు ॥పు॥ రాజుయొక్క పెద్దభార్యకును, చాగకును పేరైనపుడు, దేవీ ॥సీ॥ ఇంద్రియమునకు పేరైనపుడు దేవం ॥న॥

సత్వం ద్రవ్యే పిశాచాదౌ వ్యవసాయ స్వభావయోః, | సత్వమ్-ఇది పృథివ్యాది ద్రవ్యములకును, పిశాచాదులకును, ఉద్యోగమునకును, స్వభావమునకును, సత్వగుణమునకును, ప్రాణ

గుణప్రాణబల స్వాంతసత్తా
స్వస్త్రీ తు జన్తుషు. ౪౩౯

మునకును, బలమునకును, చిత్తమునకును, ద్రవ్యాదులయొక్క కలుగుటకును పేరైనపుడు ॥న॥ జంతువులకుఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

విశ్వం స్యా జ్జగతి క్లీబే
విహాయ్యాం తు స్త్రియాం
మయమ్, కృత్స్నే త్రిషు
న నా శుణ్ఠ్యాం పుమాన్
దేవేషు భూమ్ని చ.

విశ్వమ్-ఇది లోకమునకు పేరైనపుడు ॥న॥ అతివసకు పేరయినపుడు ॥సీ॥ సమస్తమునకు పేరయినపుడు ॥త్రి॥ శొంఠికిఁ బేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ విశ్వేదేవులకు పేరయినపుడు పుంలింగ్యమును నిత్యబహువచనమును.

బంధనే దూరమార్గే చక్లీబే
ప్రాధ్వం నతే త్రిషు,

ప్రాధ్వమ్-ఇదికట్టుటకును, దూరమార్గమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ వంచఁబడినదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

అవి ర్నా పర్వతే సూ
ర్యే మేషే మూషికకంబళే.
ప్రాకారే భవనే భాసి స్త్రీ
తు పుష్పవతీ భువోః,

అవిః-ఇది పర్వతమునకును, సూర్యునికిని, గొఱ్ఱెకును, ఎలుకగంగడోలునకును, ప్రాకారమునకును, గృహమునకును, కాంతికిని పేరయినపుడు ॥పు॥ రజస్వలయైయున్నస్త్రీకిని, భూమికిని పేరగునపుడు ॥సీ॥

కవిః పుమాన్ కావ్య
కర్తృశుక్ర వాల్మీకిసూరిషు,
ఖలీనే తు కవి స్త్రీ(సి) స్యా

కవిః-ఇది కావ్యకర్తకును, శుక్రునికిని, వాల్మీకికిని, విద్వాంసునకును బేరగునపుడు ॥పు॥ కళ్లెమునకు పేరగునపుడు ॥సీ॥

త్కణ్వం పాపే మునౌ
తు నా,

కణ్వమ్-ఇది పాపమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ కణ్వమునికిఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

త్వగ్భేదేనా స్రువ స్త్రీ(సి)
తు మూర్వాయా

స్రువః-ఇది చర్మవిశేషమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ చాగచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥సీ॥

మధ పూర్వ జే. ౪౪౦. పూ
ర్వాదిగ్దేశకాలస్థ ద్రవ్యే పూ
ర్వ స్త్రీ(సి)లింగకః,

పూర్వః-॥త్రి॥ ఇది ముందుపుట్టినవానికిని, తూర్పుదిక్కునగాని, పూర్వకాలమునగాని, పూర్వదేశమునగాని యున్నద్రవ్యమునకును పేరు.

ఊర్ధ్వం స్యా దుపరి క్లీబే
త్రిషు తూత్థిత తుఙ్గయోః.
౪౪౧. ఉపరిస్థే చా

ఊర్ధ్వమ్-ఇది ఊర్ధ్వప్రదేశమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ లేచినదానికిని, ఉన్నతమైనదానికిని, పైనున్నదానికిని పేరైనపుడు ॥త్రి॥

థ పార్శ్వ మస్త్రీ కక్షా
న్తరేఽన్తికే,

పార్శ్వమ్-॥స్త్రీ॥ ఇది ఇరుచంకల క్రిందికిని, సమీపమునకును పేరు.

భాస్వా నర్కే త్రిషూ
ద్దీప్తే

భాస్వాన్-॥త్-పు॥ ఇది సూర్యునికిని పేరు. ప్రకాశించుదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

నాఽర్వాఽశ్వే కుత్సితే

అర్వా-॥న్-పు॥ ఇదిగుఱ్ఱమునకు పేరు. కుత్సితునకు పేరై

త్రిషు. ౪౪౨

నపుడు ॥త్రి॥

క్లీబే శివం భద్రసుఖోద
కేషు ద్రవ్యే త్రిషు స్యా
ద్గిరిశేతు పుంసి, శివా భవే
దామలకీ భవానీ హరీత
కీసక్తుఫలాస్సృగాలీ. ౪౪౩.

శివమ్-ఇది శుభమునకును, సుఖమునకును, ఉదకమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ ద్రవ్యమునకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥ శివునికిం బేరగునపుడు ॥పు॥ ఉసిరికచెట్టునకును, గౌరికిని, కంకచెట్టునకును, జమ్మిచెట్టునకును, నక్కకును బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

ధన్వ చాపే మరౌ నాఽథ

ధన్వ-॥న్-న॥ ఇది ధనుస్సునకుం బేరు. ॥న॥ మెట్టభూమికిం బేరగునపుడు ॥పు॥

త్రిషు హ్రస్వోఽల్పఖర్వ
యోః,

హ్రస్వః-॥త్రి॥ ఇది అల్పమైనదానికిని, మఱుగుజ్జువానికిని పేరు.

పక్వం భవే త్పరిణతే వి
నాశాభిముఖేఽపిచ. ౪౪౪
ఇతి వాంతాః.

పక్వమ్-॥న॥ ఇది పండినదానికిని, నాశోన్ముఖమైనదానికిని పేరు.

వాంతపదవర్గము ముగిసెను.

పాశో రజ్జౌ సనిందార్థ
శ్ఛత్రాదిభ్యః పరో యది,
కర్ణా త్పర స్సువర్ణార్థః క
లాపార్థః కచా త్పరః.
౪౪౫

పాశః-॥పు॥ ఇది త్రాటికిని, ఛత్త్రాదిశబ్దములకు పైనుండెనేని నిందకును, కర్ణశబ్దమునకు మీఁదనుండునేని బంగారపుసొమ్మునకును, కచకేశశబ్దములమీఁదనుండెనేని కొప్పునకును పేరు. ఉదాహరణములు.—"ఛత్త్రపాశః, రాజాధముఁడు, కర్ణపాశః, కర్ణభూషణము, కేశపాశః, కొప్పు" ఇత్యాదు లూహ్యంబులు.

తిరోధానే క్షయే నాశో

నాశః-॥పు॥ ఇది మఱుఁగౌటకును, చచ్చుటకును పేరు.

రాశి ర్మేషాది పుఞ్జయోః,

రాశిః-॥పు॥ ఇది మేషాదిరాసులకును, కూటమికిని పేరు.

ఇష్ట్యన్తర మమావాస్యా
దర్శ

దర్శః-॥పు॥ ఇది ఇష్టిభేదమునకును, అమావాస్యకును పేరు.

శ్చారాహవౌ స్పశౌ.

స్పశః-॥పు॥ ఇది వేగులవానికిని, యుద్ధమునకును పేరు.

దంశో దోషే వర్మ మర్మ
ఖణ్డనం వనమక్షికా,

దంశః-॥పు॥ ఇది దోషమునకును, కవచమునకును, మర్మమునకును, ఖండించుటకును, అడవియీఁగకును పేరు.

వంశో వేణౌ సమూహే
చ పృష్ఠాస్థిని కులేఽపి చ.

వంశః-॥పు॥ ఇది వెదురునకును, సమూహమునకును, వెన్నెముకకును, వంశమునకును పేరు.

అంశు స్తంత్వాదిసూక్ష్మాం
శే కిరణే తరణావపి,

అంశుః-॥పు॥ ఇది దారము మొదలైనవానియొక్క సూక్ష్మాంశమునకును, కిరణమునకును, సూర్యునికిని పేరు.

వేశో వేశ్యాగృహే గేహ
మాత్రనైపథ్యయో రపి.

వేశః-॥పు॥ ఇది వేశ్యాగృహమునకును, సామాన్యగృహమునకును, వేషమునకును పేరు.

వాశా భవే దటరుషే	వాశా-॥సీ॥ అడ్డసరపుచెట్టునకు పేరు.
వాశీ తక్షకసాధనే,	వాశీ-॥సీ॥ ఇది బాడిసెకు పేరు.
పేశీ త్వణ్డే ఖగాదీనాం మాంస్యాం ఖడ్గపిధానకే.	పేశీ-॥సీ॥ ఇది పక్ష్యాదుల గ్రుడ్లులకును, జటామాంసికిని కత్తియొఱకును పేరు.
ఆశీ రురగదంష్ట్రాయాంశుభ వాగభిలాషయోః,	ఆశీః-॥ష్-సీ॥ ఇది పాముయొక్క కోఱకును, శుభవాక్కునకును, అభిలాషకును పేరు.
వర్త్యవస్థాంశుకాంశేషు దశా	దశా-॥సీ॥ ఇది వత్తికిని, బాల్యాదిదశలకును, వస్త్రముం తుదనున్న బద్దెకును పేరు.
ఽఽశాతు దిగీహాయోః.	ఆశా-॥సీ॥ ఇది దిక్కునకును, ఇచ్ఛకును పేరు.
నిశా రాత్రౌ హరిద్రాయా	నిశా-॥సీ॥ ఇది రాత్రికిని, పసపునకును పేరు.
మర్శో దుర్నామ రోగయోః,	అర్శః-॥న్-పు॥ ఇది ఏనుఁగుజెలగకును, మూలవ్యాధికిని పేరు.
త్రి ష్వధీనే వశో వా ఇచ్ఛా ప్రభుత్వాధీనతాసు నా. ౪౫౦. వశా వన్ధ్యగవీ యోషా దుహితా కరిణీ చ సా,	వశః-ఇది పరాధీనునికిఁ బేరగునపుడు ॥సీ॥ కోరికెకలుగుటకును, ప్రభుత్వమునకును, ఆధీనత్వమునకును బేరగునపుడు ॥పు॥ గొడ్డుటావునకును, గొడ్రాలికిని, కొమార్తెకును, స్త్రీగజమునకును బేరగునపుడు ॥సీ॥
దర్భేఽపి కుశ మస్త్రీ స్యా ద్ద్వీపే రామసుతేఽపి నా. ౪౫౧. అయోవికారేతు కుశీ కుశా స్యా వాత్కుశం జలమ్,	కుశమ్-ఇది దర్భకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ కుశద్వీపమునకును రామునికొమారునికిఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ ఇనుముచేతఁ జేయబడిన వస్తువులకుఁ బేరగునపుడు, కుశీ-కుశా ॥సీ॥ నీళ్లకుఁ బేరగునపుడు, కుశం ॥న॥
కాశ స్తృణవిశేషేనా	కాశః-॥పు॥ ఇది రెల్లునకుఁ బేరు.
కాశీ వారాణసీ మతా.	కాశీ-॥సీ॥ ఇది కాశికిఁ బేరు.
కోశోఽస్త్రీ కుడ్మలేఽ ఖాఘే గుహ్యాంగే శాస్త్ర దివ్యయోః, గృహే దేహే పుస్తకౌఘే పేశ్యా మసిపిధానకే. ౪౫౪	కోశః-॥పు॥ ఇది మొగ్గకును, బొక్కసమునకును, యోనికిని, శాస్త్రమునకును, దివ్యప్రమాణంబునకును, గృహమునకును దేహమునకును, పుస్తకసమూహమునకును, గుడ్డునకును, కత్తియొఱకును పేరు.
ఈశ శ్శమ్భౌ ప్రభౌ తు త్రిష్వీశా లాఙ్గలదణ్డకే,	ఈశః - ఇది శివునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ ప్రభువునకు బేరగునపుడు ॥త్రి॥ ఏఁడికోలకుఁ బేరగునపుడు ॥సీ॥

రుజా స్పర్శన దానేషు స్పర్శో నా స్ప్రష్టరి త్రిషు. ౪౫౪

స్పర్శః-ఇది రోగమునకును, తాఁకుటకును, దానమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ తాఁకెడువానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

ఇతి శాన్తాః.

శాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ప్రేషణే మర్దనే ప్రైషః

ప్రైషః-॥పు॥ ఇది అంపుటకును, నూఱుటకును పేరు.

కర్షః కర్షణమానయోః,

కర్షః-॥పు॥ ఇది ఒరియుంటకును, కాలుపలమెత్తునకును పేరు.

వృషాణ ఇన్ద్రోక్షనరా

వృషా-॥న్-పు॥ ఇది ఇంద్రునికిని, ఎద్దునకును, మనుష్యునకును పేరు.

స్తర్షో లిప్సాపిపాసయోః.

తర్షః-॥పు॥ ఇది కోరికెకును, దప్పికిని పేరు.

ఋషి ర్దేవే వసిష్ఠాదౌ జ్ఞానవృద్ధే దిగమ్బరే,

ఋషిః-॥పు॥ ఇది దేవతకును, వసిష్ఠాదులకును, జ్ఞానాధికునికిని, దిసమొలవానికిని పేరు.

మాష స్త్వగ్దోషధాన్యేషు మాష

మాషః-॥పు॥ ఇది అయిదుగురిగింజల యెత్తునకును, చర్మదోషమునకును, మినుములకును పేరు.

శ్శోషస్తు, శోషణే. ౪౫౫. యక్ష్మణ్యపి

శోషః-॥పు॥ ఇది ఎండుటకును, క్షయరోగమునకును, అపిశబ్దమువలన వాఁపునకును పేరు.

తుషస్తు స్యా ద్ధాన్యత్వచి విభీతకే,

తుషః-॥పు॥ ఇది వడ్లపొట్టునకును, తాండ్రచెట్టునకును పేరు.

పౌషో మాసే మహాయుద్ధే

పౌషః-॥పు॥ ఇది మాసభేదమునకును, గొప్పయుద్ధమునకును పేరు.

తృట్ స్త్రీ లిప్సా పిపాసయోః. ౪౫౬

తృట్-॥ష్-స్త్రీ॥ ఇది కోరికెకును, దాహమునకును పేరు.

దృష త్పాషాణమాత్రే చ నిష్పేషణశిలా చ సా,

దృషత్ ॥ద్-స్త్రీ॥ ఇది పాషాణసామాన్యమునకును, నూఱుడు రాతికిని పేరు.

మిషన్తు స్పర్ధనే వ్యాజే

మిషమ్-॥న॥ ఇది కలహమాడుటకును, ఒకకార్యము నుద్దేశించి కపటమున మఱియొక కార్యము చేయుంటకును పేరు.

వర్షోఽస్త్రీ భారతాదికే. వృష్టావబ్దే ప్రావృషితు వర్షాస్స్యుర్భూమ్ని స్త్రియాం,

వర్షః-ఇది భారతాదివర్షములకును, వానకును, సంవత్సరమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ వర్షర్తువునకుఁ బేరగునపుడు నిత్యబహువచన స్త్రీలింగము-వర్షాః.

వృషో ధర్మోక్షపుంభేదరేతశ్శక్రాఽఽఖువాజిషు. రాశౌ శృఙ్గ్యాం బలే నా

వృషః-ఇది ధర్మమునకును, ఎద్దునకును, పురుషభేదమునకును, రేతస్సునకును, ఇంద్రునకును, ఎలుకకును, గుఱ్ఱమునకును, వృషభరాశికిని, వృషభమను ఔషధమునకును, బలమునకును పేరగు

స్యా ద్రేతస్వి శ్రేష్ఠయో స్త్రిషు, వృషా స్త్రియా మారుష సైన్యప మూషిక వర్ణ్యపి. ౪౬౧ | నపుడు ॥త్రి॥ వీర్యవృద్ధిగలవానికిని, శ్రేష్ఠునకును వేరగునపుడు ॥త్రి॥ అడ్డసరపుచెట్టునకును, ఎలుకచెవిలీఁగెకును వేరగునపుడు ॥సీ॥

విషా త్వతివిషాయాం స్త్రీ విషం తు గరళే జలే, | విషా - ఇది అతివసకుఁ వేరగునపుడు ॥సీ॥ గరళమునకును, ఉదకమునకును వేరగునపుడు-విషమ్ ॥న॥

ఉషా బాణసుతా రాత్రి ర్నోషః కల్య సన్ధయోః. ౪౬౨ | ఉషా-ఇది బాణాసురుని కూఁతునకును, రాత్రికిని వేరై నపుడు ॥సీ॥ ప్రాతఃకాలమునకును, ప్రతిజ్ఞకును వేరగునపుడు ॥పు॥ ఉషః.

సాయం నిశ్యవ్యయం దోషా స్త్రీ వా నా దూషణాఘయోః, | దోషా-ఇది సాయంకాలమునకును, రాత్రికిని వేరగునపుడు అవ్యయమును, స్త్రీలింగమునుం గలదు. దూషణకును, పాపమునకును వేరగునపుడు ॥పు॥

ఘోషో ధ్వని ర్మేఘనాద స్వనివాభీరపల్ల్యపి. ౪౬౩ కాంస్యంచ ఘోషణా నాథ ఘోషా స్త్రీ శతపుష్పికా, | ఘోషః - ఇది ధ్వని సామాన్యమునకును, మేఘధ్వనికిని, గొల్లపల్లెకును, కంచునకును, చాటునకును వేరగునపుడు ॥పు॥ ఆడవిసదాపచెట్టునకును వేరగునపుడు ॥సీ॥

ఝషా నాగబలాయాం స్త్రీ నా మత్స్యమకరే వనే. ౪౬౪ | ఝషా - ఇది చీరచెట్టునకుఁ వేరైనపుడు ॥సీ॥ మత్స్యమునకును, మొసలికిని, వనమునకును వేరైనపుడు ॥పు॥

శేషోఽనన్త హరి శ్లేషం త్రి ష్వన్య దుపయుక్తతః, | శేషః - ఇది ఆదిశేషునికిని, విష్ణువునకును వేరయినపుడు ॥పు॥ మిగిలినదానికిఁ వేరగునపుడు ॥త్రి॥

కర్షూ ర్వార్తా కరీషాగ్ని ర్షూ కుల్యాభిదాయినీ. | కర్షూః-ఇది కృషికిని, పిడకనిప్పునకును వేరగునపుడు ॥పు॥ నదికిఁ వేరగునపుడు ॥సీ॥

ఇతి షాన్తాః. | షాంతపదవర్గము ముగిసెను.

హంస స్మన్మరే ఖగే విష్ణా యతౌ నిర్లేపభూభుజి, వేఽర్కేఽశ్వే శ్వేతవృషే స్యా న్మన్త్ర పరమాత్మనోః. ౪౬౬ | హంసః-॥పు॥ ఇది మన్మథునికిని, హంసకును, విష్ణువునకును, యతికిని, గర్వములేని భూపతికిని, జీవునికిని, సూర్యునికిని, గుఱ్ఱమునకును, తెల్లని యెద్దునకును, మంత్రవిశేషమునకును, పరమాత్మకును పేరు.

గోపక్రీడా రతే రాసో | రాసః - ॥పు॥ ఇది గోపులతోడియాటకును, రతికిని పేరు.

వ్యాసో విస్తార తాపసౌ.	వ్యాసః-॥పు॥ఇది విస్తారమునకును, వ్యాసుఁడను మునికిని పేరు.
కంసో దైత్యే పానపాత్రే కాంస్యే మానాన్తరే పిచ. ४६२	కంసః-॥పు॥ ఇది కంసుఁడను దైత్యునకును, పానముచేయు పాత్రమునకును,కంచునకును, కొలతయొక్క భేదమునకును పేరు.
భా స్త్రీ(స్) భాసి ఖగే గోష్ఠే	భాః - ॥స్-సీ॥ ఇది కాంతికిని, పక్షికిని, పశువులదొడ్డికిని పేరు.
త్రాసోభీ మణిదోషయోః,	త్రాసః-॥పు॥ఇది భయమునకును, మణులదోషమునకును పేరు.
హింసా చౌర్యాది వధయో	హింసా - ॥సీ॥ ఇది చౌర్యము మొదలైన యకార్యములకును, వధకును పేరు.
రశ్వాదయాం మాతరి ప్రసూః.	ప్రసూః-॥సీ॥ ఇది గుఱ్ఱమునకును, తల్లికిని పేరు.
వత్సరే కుటజే వత్స స్సుతాద్యా తర్ణకే త్రిషు, వక్షస్యస్త్రీ చా	వత్సః - ఇది సంవత్సరమునకును, కొడిసెచెట్టునకును, కుమారుఁడు మొదలైనబాలురకును పేరైనపుడు ॥పు॥ దూడకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥ వక్షస్స్థలమునకుఁ బేరగునపుడు ॥స్న॥
థ మాంసం క్రవ్యే	మాంసమ్ - ॥న॥ ఇది మాంసమునకుఁ బేరు.
మాంసీ జటా స్మృతా,	మాంసీ - ॥సీ॥ ఇది జటామాంసికిఁ బేరు.
వాసో నివాసోటరుషా వాసో వస్త్రే నపుంసకమ్,	వాసః - ఇది ఉనికిపట్టునకును, అడ్డసరపుచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ వస్త్రమునకు పేరగునపుడు-వాసః ॥స్-న॥
దాసీ చేటీ చ ఝుంటీ చ	దాసీ-॥సీ॥ ఇది బానిసకును, నల్లపువ్వుల గోరింటకును పేరు.
దాస స్స్యా ద్భృత్య శూద్రయోః. ४६०	దాసః - ॥పు॥ ఇదికూలికిని, శూద్రునకును పేరు.
వసు ర్నా దేవ భేదేషు యోక్త్రాగ్ని ధనదాంశుషు, మధురే తు త్రిషు క్లీబే సలిలే ధన రత్నయోః. ४६१	వసుః-ఇది అష్టవసువులకును, పశువుల మెడకుగట్టు మోకునకును, అగ్నికిని, కుబేరునికిని, కిరణమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ మధురమైనదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥ ఉదకమునకును, ధనమునకును, రత్నమునకును పేరగునపుడు ॥న॥
శృఙ్గారముఖ్య మధురాది సువర్ణ రేతో నిర్యాస రాగ గరళ ద్రవపారదేషు, ఆస్వాదన ధ్వని సుధాంబు రసాఖ్యధాతు ష్వి ష్టో రసో-థ రసనా ధరణీ రసా స్యాత్. ४६౨	రసః-ఇది శృంగారము మొదలైనరసములకును, తీపు మొదలైన షడ్రసములకును, బంగారమునకును, రేతస్సునకును, బంకకును, ప్రేమకును, కాలకూటమునకును, ద్రవమునకును, పాదరసమునకును, రుచికిని, ధ్వనికిని, అమృతమునకును, గంధకాది ధాతువునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ నాలుకకును, భూమికిని పేరైనపుడు ॥సీ॥
కాసూ ర్బుద్ధౌ కువాచి	కాసూః-॥సీ॥ ఇది బుద్ధికిని, కుత్సితవాక్కునకును పేరు.

స్త్రీ శంసా స్తుత్యభిలాభయోః.

ఇతి సాన్తాః.

గవాం స్కన్ధే గవాశ్వాసే వాహనే పవనే వహః.
అర్కాద్యాదానోపరాగపూతనాద్యా గ్రహా స్మృతాః,
అవిద్యామూర్ఛయోర్మోహ స్స్యా దహి ర్వృత్ర సర్పయోః. ౪౭౪
పోహః ప్రకృష్టతర్కే చ కుఞ్జరాం ఘ్రేశ్చ పర్వణి,
అబ్విశేషగుణే స్నేహ స్తైల సౌహార్దయో రపి. ౪౭౫
వ్యూహ స్స్యా ద్బలవిన్యాసే బృందేఽపి
ఈహోద్యమేచ్ఛయోః,
కుహూః స్త్రీ కోకిలాలాపే వినష్టేన్దు తిథావపి. ౪౭౬
లోహశ్శస్త్రేచ కాంస్యాది సర్వతైజస వస్తుని,
రహో రహస్యే సురతే
బర్హం పర్ణ శిఖణ్డయోః.
హేమన్త మాసౌ సహసౌ నరౌ క్లీబం సహోబలే,
సహా కుమారీ భూమ్యో స్త్రీ(స్త్రీ) సాకమర్థే సహావ్యయమ్. ౪౭౭

శంసా ॥స్త్రీ॥ ఇది స్తుతికిని, కోరికెకును పేరు.

సాంతపదవర్గము ముగిసెను.

వహః-॥పు॥ ఇది యెద్దులమూఁపునకును, వానియూపిరికిని, వాహనమునకును, గాలికిని పేరు.

గ్రహః-॥పు॥ ఇది సూర్యాదినవగ్రహములకును, గ్రహించుటకును, సూర్యచంద్రగ్రహణములకును, పూతనాదిభూతవిశేషములకును పేరు.

మోహః-॥పు॥ ఇది అజ్ఞానమునకును, ఒడలెఱుంగమికిని పేరు.

అహిః-ఇది వృత్రాసురునికిని, సర్పమునకు పేరు.

పోహః - ॥పు॥ ఇది తర్కవాక్యమునకును, ఎక్కువపదము నధ్యాహారము చేయుటకును, ఏనుగుపాదమునందలి గణుపులకును పేరు.

స్నేహః - ॥పు॥ ఇది ఉదకాదులయందుండు చూర్ణాదుల ముద్దగాఁజేయు గుణవిశేషమునకును, నూనెకును, ప్రేమకును పేరు.

వ్యూహః - ॥పు॥ ఇది చతురంగబలమును యథాస్థానముగఁ దీర్చియుంచుటకును, కూటమికిని, అపిశబ్దమువలన పద్మశకటాది వ్యూహములకును పేరు.

ఈహా - ॥స్త్రీ॥ ఇది యత్నమునకును, ఇచ్ఛకును పేరు.

కుహూః - ॥స్త్రీ॥ ఇది కోకిలధ్వనికిని, చంద్రకళలేని యమావాస్యకును పేరు.

లోహః-॥పు.న॥ ఇది శస్త్రమునకును, కంచుమొదలైన సకల లోహముల చేతఁ జేయఁబడిన వస్తువులకును నామము.

రహః-॥స్-న॥ ఇది రహస్యమునకును, సురతమునకును పేరు.

బర్హమ్ - ॥న॥ ఇది ఆకునకును, నెమలిపింఛమునకును పేరు.

సహః - ॥స్-న॥ ఇది హేమంతఋతువునకును, మార్గశీర్షమాసమునకును పేరు. బలమునకును వేరగునప్పుడు - సహః ॥స్-న॥ పిన్నగోరింటకును, భూమికిని వేరగునప్పుడు-సహా ॥స్త్రీ॥ తోడ అను నర్థమున 'సహ' అని యవ్యయము.

సింహపుచ్ఛే కన్దరయో ర్గు
హా స్త్రీ షణ్ముఖే తు నా,
శాన్త్యుత్సవౌ తు మహాః సీ
పుమాం శ్చైవ మహ ఉత్స
వే. ౪౭౯

గుహః - ఇది నక్కతోఁకకసువునకును, గుహకును పేర నపుడు ॥స్త్రీ॥ కుమారస్వామికిఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

మహః - ॥న్-న॥ ఇది కాంతికిని, ఉత్సవమునకును పేర ఉత్సవమునకు పేరగునపుడు పులింగమాయెనేని అకారాంతము.

గృహం గృహాశ్చ పుం
భూమ్ని ద్వా విమౌ గేహ
భార్యయోః,

గృహమ్ - ॥న॥ గృహాః ॥పు॥ ఇది నిత్యబహువచనము. ఈ రెండును గృహమునకును, భార్యకును నామము.

సింహో మృగేన్ద్రే రా
శౌ చ శ్రేష్ఠే రాజాదికా
త్పరః. ౪౮౦

సింహః-॥పు॥ ఇది సింహమునకును, సింహరాశికిని నామము ఇది రాజాదిశబ్దములకు మీఁదనుండెనేని శ్రేష్ఠవాచకము ఉదాహరణము—"రాజసింహః=రాజశ్రేష్ఠుఁడు, పురుషసింహః=పురుషశ్రేష్ఠుఁడు" ఇత్యాదులు.

సింహీ సింహస్త్రియాం
వాటరుషే రాహోశ్చ మా
తరి,

సింహీ - ఇది ఆఁడుసింహమునకును, అడ్డసరపుచెట్టునకును రాహువుయొక్క తల్లికిని నామము.

బాహు ర్భుజే స్త్రీ

బాహుః - ॥స్త్రీ॥ ఇది భుజమునకునామము.

వాహో నా యాననేఽశ్వే
వృషభే ఽపిచ. ౪౮౧

వాహః-॥పు॥ ఇది పల్లకిమొదలైన వాహనములకును, గుఱ్ఱమునకును, ఎద్దునకును నామము.

బర్హి ర్నాఽగ్నౌ కుశే
జే త్రిష్వర్చ్యే ఽర్హజనే
నా,

బర్హిః - ॥న్-పు॥ ఇది అగ్నికిఁ బేరు. దర్భకుఁ బేరైనపుడు ॥న॥ పూజ్యునకుఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥ యోగ్యజనమునకు బేరగునపుడు ॥పు॥

బహు స్స్యా ద్విపులే
త్ర్యాది సంఖ్యాయాం చ
త్రిలిఙ్గకః. ౪౮౨

బహుః - ॥త్రి॥ ఇది విస్తారమునకును, మూఁడు మొదలైన సంఖ్యలకును బేరు.

ఇతి హాన్తాః.

హాంతపదవర్గము ముగిసెను.

పక్ష స్సహాయ గరుద న్తి
సాధ్యభిత్తి మిత్రేషు చుల్లి
వరే నృపకుఞ్జరే చ, బృన్దే
చా దుపరి మాసదళే చ
క్షద్వారే బలే చ గజపా
ర్శ్వవిరోధయో శ్చ. ౪౮౩

పక్షః-॥పు॥ ఇది సహాయమునకును, ఱెక్కలకును, సమీపమునకును, హేతువుచేత సాధింపఁదగిన సందేహార్థముగలదానికిని, స్నేహితునకును, ప్రాఁకియొక్క సందునకును, రాజుయొక్క యేనుఁగునకును, కచకేశాదిశబ్దములపై నుండెనేని సమూహమునకును, అనఁగా - కేశపక్షః = కచపక్షః ఇత్యాది స్థలములయందు కొప్పునకును, మాసముయొక్క శుక్లకృష్ణపక్షములకును, దిడ్డి

ద్వీపో గర్దభాణ్డః
పిప్పలీ ద్రుమః,
ఽపవర్గే మృత్యౌ
నేముష్కకద్రుమే.
క్షో కాక పికౌ
కుబేరే గుహ్యకే

తు భిక్షితాన్నా
చ్ఛాయాం భృతిసేవ
౪౭౫

వృత్తే క్షణే ప్రేక్షా
రక్షణలాక్షయోః,
మిన్ద్రియ మక్షో నా
వ్యవహారయోః. పా
టే కర్షే ద్యూతభేదే
మే,
వృక్షం భల్లూకే
న పుమా నయమ్.
శరవ్యే వ్యాజేచ
గాం నియుంతేతునా,
స్తు పుంసి మహి
షు కార్త్స్న్యేని
గాః. ౪౭౬

గుల్మే తృణే బా
లే స్త్రీ తూత్తర

వాఁకిలికిని, బలమునకును, ఏనుగుయొక్క యిరుప్రక్కలకును విరోధమునకును పేరు. ఇచ్చట హేతువుచేత సాధింపఁదగిన సందేహార్థము గలదానికి నుదాహరణము -'పర్వతో వహ్నిమాన్ ధూమవత్త్వాత్' అనువాక్యమున పొగ హేతువు. దానింబట్టి సాధింపఁదగిన యర్థము అగ్ని. ఆయగ్ని గలది పర్వతము గనుక సాధ్యముగల పర్వతము పక్షము.

ప్లక్షః-॥పు॥ఇది ద్వీపవిశేషమునకును, కలజువ్విచెట్టునకును, జువ్విచెట్టునకును, పిప్పలికిని, వృక్షసామాన్యమునకును పేరు.

మోక్షః-॥పు॥ ఇది మోక్షమునకును, మృత్యువునకును, విడుచుటకును, మొక్కపుచెట్టునకును పేరు.

ధ్వాంక్షః-॥పు॥ ఇది కాకికిని, కోకిలకును నామము.

యక్షః - ॥పు॥ ఇది కుబేరునికిని, గుహ్యాలకును, దేవయోని విశేషములకును పేరు.

భిక్షా - ॥స్త్రీ॥ ఇది భిక్షమెత్తి తేఁబడినయన్నము మొదలైన వానికిని, యాచకునకును, కూలికిని, సేవకును నామము.

ప్రేక్షా-॥స్త్రీ॥ఇది బుద్ధికిని, వృత్తమునకును, చూచుటకును పేరు.

రక్షా-॥స్త్రీ॥ ఇది రక్షించుటకును, లత్తుకకును నామము.

అక్షమ్-ఇది యింద్రియమునకుఁ బేరగునపుడు॥న॥బండిచక్రమునకును, వ్యవహారమునకును, పాచికెకును, బండికిని, ౮౦ గురిగింజల యెత్తుగలదానికిని, జూదమునకును, తాండ్రచెట్టునకును బేరగునపుడు ॥పు॥

ఋక్షమ్ - ఇది నక్షత్రమునకుఁ బేరైనపుడు ॥న॥ ఎలుఁగుగొడ్డునకును, దుండిగపుమ్రానికిని బేరైనపుడు ॥పు॥

లక్షమ్ - ఇది గురికిని, కపటమునకును బేరగునపుడు ॥న॥ లక్షసంఖ్యకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

స్యక్షః - ఇది ఎనుపోతునకును బేరగునపుడు ॥పు॥ సమస్తమగుటకును, తక్కువైనదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

కక్షః - ఇది పొదకును, తృణమునకును, చంకకును బేరగునపుడు ॥పు॥ వాదమున నుత్తర ప్రత్యుత్తరక్రమమునకుఁ బేరగునపుడు-కక్షా ॥స్త్రీ॥

దక్షః ప్రజాపతౌ వహ్నౌ తామ్రచూడే హరే మునౌ. శర్గా. త్రిష్వభిజ్ఞే

దక్షః - ఇది దక్షప్రజాపతికిని, అగ్నికిని, కోడికిని, శివునికిని, మునికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ తెలిసినవానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥

స్యాద్రూక్షవత్తు రూక్షం నిష్ప్రేమ్ణి చిక్కణే.

రూక్షమ్-ఇది దయలేనివానికిని, పరుసనిదానికిని పేరు. ఈ శబ్దము - న్యక్షవత్ = న్యక్షశబ్దమువలె, త్రిలింగములయందును వర్తించును.

ఇతి క్షాంతాః.

క్షాంతపదవర్గము ముగిసెను.

శ్లో. ఇతి జగదుపకారిణ్యా మిరుగపదణ్డాధినాథరచితాయామ్,
ద్వ్యక్షరపదకాణ్డోఽయం పూర్ణో నానార్థరత్నమాలాయామ్.

టీ. ఇతి=ఇది, జగదుపకారిణ్యామ్-జగత్=లోకమునకు, ఉపకారిణ్యాం = ఉపకారకమైనదియు, ఇరుగపదణ్డాధినాథరచితాయామ్-ఇరుగపదణ్డాధినాథ = ఇరుగపదండాధినాథుని చేత, రచితాయామ్ = చేయఁబడినదగు, నానార్థరత్నమాలాయామ్ = నానార్థరత్నమాల యను గ్రంథమునందు, అయమ్=ఈ, ద్వ్యక్షరపదకాణ్డః-ద్వ్యక్షర=రెండక్షరములుగల, పద= శబ్దములయొక్క, కాణ్డః = సమూహము, పూర్ణః=ముగిసెను.

ద్వ్యక్షర కాండము

సంపూర్ణము.

త్ర్యక్షరకాండము.

సంపర్కో రతిసంసర్గౌ
వితర్కోవూహసంశయౌ,
మరూకౌ కేకిమణ్డూకౌ
ఆలోకౌ దర్శనద్యుతీ. ౧

సంపర్కః-పు॥ ఇది రతికిని, కూడుటకును పేరు.

వితర్కః-పు॥ ఇది ఊహకును, సంశయమునకును పేరు.

మరూకః-పు॥ ఇది నెమలికిని, కప్పకును పేరు.

ఆలోకః-పు॥ ఇది దర్శనమునకును, ప్రకాశమునకును పేరు.

ఉలూకౌ ఘూకదేవేన్ద్రౌ
జమ్బుకౌ పాశిఫేరవౌ,
దుణ్డుకౌ శోణకక్రూరౌ
వృషాఙ్కౌ శివసజ్జనౌ. ౨

ఉలూకః - పు॥ ఇది గుడ్లగూబకును, ఇంద్రునకును పేరు.

జంబుకః-పు॥ ఇది వరుణునికిని, నక్కకును పేరు.

దుండుకః-పు॥ ఇది దుండిగపుమ్రానికిని, క్రూరునికిని పేరు.

వృషాంకః-పు॥ఇది శివునికిని, సజ్జనునకును పేరు.

ఏష్యత్కాల ఫలయో
దర్క స్స్యా
ద థాత్మజే, మదాలసా
గాం శ్వేతార్కేఽప్యల
ర్కో భ్రాన్తశున్యపి. ౩

ఉదర్కః-పు॥ ఇది రాఁబోవుకాలమునకును, కలుగఁబోవు ఫలమునకును పేరు.

అలర్కః-పు॥ ఇది కుమారునికిని, మదాలసయను నప్సరసకును, తెల్లజిల్లేడుచెట్టునకును, వెఱ్ఱిపట్టినకుక్కకును, అపిశబ్దముచేత అలర్కుఁడను రాజునకును పేరు.

కఞ్చుకీ వారవాణీ చ
దివౌకా శ్చాతకే సురే.
మశకః క్షుద్రరోగేఽపి
నరకో దానవేఽపిచ. ౪

కంచుకీ - న్-పు॥ ఇది కవచధారికిని, చకారమువలన సర్పమునకును పేరు.

దివౌకాః-న్-పు॥ ఇది చాతకపక్షికిని, దేవతకును పేరు.

మశకః - పు॥ ఇది క్షుద్రరోగమునకును, అపిశబ్దమువలన దోమకును పేరు.

నరకః - పు॥ ఇది రాక్షసునికిని, అపిశబ్దమువలన నరకమునకును పేరు.

చుళకః ప్రసృతౌ భాణ్డే
పృథుక శ్చిపిటే శిశౌ,
క్షురకః కోకిలాక్షే స్యా
త్క్షురే తిలకద్రుమే. ౫

చుళుకః - పు॥ ఇది పిడికిలికిని, మృణ్మయాది పాత్రమునకును పేరు.

పృథుకః - పు॥ ఇది అటుకులకును, శివునకును పేరు.

క్షురకః - పు॥ ఇది గొలిమిడిచెట్టునకును, పల్లేరుచెట్టునకును, తిలకపుచెట్టునకును పేరు.

రుచకో మఙ్గళద్రవ్యే ద
కణ్ఠ విభూషణే, ఏరణ్డే
మాతులుఙ్గే చ సౌవర్చలవిశ
యోః. ౬

రుచకః-పు॥ ఇది మంగళద్రవ్యమునకును, దంతమునకును, కంఠమునకును, భూషణమునకును, ఆముదపుచెట్టునకును, మాదీఫలమునకును, సౌవర్చలవణమను పేరుగల యుప్పునకును, వాయువిళంగమునకును పేరు.

శిశుక శ్శింశుమారే స్యా
ద్బాలకోలూపినో రపి,

శిశుకః - ॥పు॥ ఇది మొసలికిని, బాలునికిని, ఉలసమీనున కును పేరు.

భేర్యాం మృదఙ్గే పటహే
ధ్వనన్మేఘేఽపి చాతకః. ౭

చాతకః - ॥పు॥ ఇది భేరికిని, మద్దెలకును, తమ్మటకును, గర్జించుమేఘమునకును, (అపిశబ్దమువలన చాతకపక్షికిని పేరు.

చర్చిక్యే మౌక్తికాదీనాం
బుద్బుదే స్థానకోఽథ వేత్,

స్థానకః-॥పు॥ఇది కుంకుమ మొదలైన పూఁతకును, ముత్యము మొదయినవాని బుగ్గలకును పేరు.

క్రముక శ్శ్వేతలోధ్రే చ
పూగే చ బ్రహ్మదారుణి. ౮

క్రముకః - ॥పు॥ ఇది తెల్లలొద్దుగ చెట్టునకును, పోక చెట్టున కును, గంగరావిచెట్టునకును పేరు.

ప్రియకోఽళౌ మృగే నీ
పే ప్రియంగౌ కుఙ్కుమే
ఽసనే,

ప్రియకః - ॥పు॥ ఇది తుమ్మెదకును, కంబళమృగమునకును, కడిమిచెట్టునకును, గారెచెట్టునకును, కుంకుమకును, వేఁగిమ్రానున కును పేరు.

పిణ్యాక స్సిల్హకే కిణ్వే
శ్రీవాసతిలకల్కయోః. ౯

పిణ్యాకః - ॥పు॥ ఇది అందుగుబంకలైన సుగంధద్రవ్యముల చేతఁ జేయఁబడిన ధూపమునకును, పాపమునకును, సరళ దేవ దారుబంకకును, గానుగుపిండికిని పేరు.

స్యా త్పులాకస్తు సంక్షే
పే తుచ్ఛ ధాన్యాన్న సిక్థ
యోః,

పులాకః - ॥పు॥ ఇది సంక్షేపమునకును, తుచ్ఛధాన్యమున కును, మెతుకునకును పేరు.

గజలాంగూల మూలస్య
ప్రాన్తే ఘూకే చ పేచకః.

పేచకః - ॥పు॥ ఇది ఏనుఁగుతోఁక మొదటి సమీపమున కును, గుడ్లగూబకును పేరు.

వైధవేయే భగ్నభాణ్డే
శిరస్త్రే మణికే గుడే, కమ్బ
ళే చేన్ద్రియస్థానే పూగ కో
శే చ గోళకః. ౧౧

గోళకః - ॥పు॥ ఇది విధవాపుత్రునికిని, కడవబొచ్చెకును, కిరీటమునకును, మణికిని, బెల్లమునకును, కంబళికిని, చక్షురాదీం ద్రియస్థానములకును, పోఁకమొగ్గకును పేరు.

కూపకోఽన్ధౌ తైలపాత్రే
గుణవృక్షే కుకున్దరే,

కూపకః - ॥పు॥ ఇది బావికిని, తైలపాత్రమునకును, ఓడ మీఁద తెక్కముకట్టెడు స్తంభమునకును, ఆఁడుదాని పిఱుఁదుల మీఁదనుండు గుంతలకును పేరు.

శమ్బూకో గజకుమ్భాణ్డే
జలశుక్తౌ చ దానవే. ౧౨

శంబూకః-॥పు॥ ఇది ఏనుఁగు కుంభస్థలముయొక్క పుద్దల కును, కప్పచిప్పలకును, రాక్షసునికిని పేరు.

కీచకః పవనాపూరధ్వన
ద్వేణ్వసురాంశజే,

కీచకః - ॥పు॥ ఇది గాలినిండుటచేత ధ్వనించెడి బొంగు వెదు రునకును, కీచకుండను దానవాంశజునకును పేరు.

శూకకీటే రాశిభేదే వృ
శ్చికోఽ

వృశ్చికః - ॥పు॥ ఇది కణుదురునకును, రాశి భేదమునకును, మఱియును-తేలునకును పేరు.

థ గృహాన్తరే. ౧౭. ము
గ్ధ స్త్రీహస్తవిన్యాస భేదే
చ స్వస్తికో మతః,

స్వస్తికః-॥పు॥ ఇది ద్వారభేదములచేతఁ జేయఁబడిన రాజగృహములరచనాభేదమునకును, ముగ్ధస్త్రీయొక్క హస్తవిన్యాసభేదమునకును పేరు.

స్యాత్కఞ్చుకో వార
బాణే నిర్మోకే కవచేఽపి చ.

కఞ్చుకః-॥పు॥ ఇది కుబుసమువలె మేనికిమఱుఁగైనబొందలమునకును, పాముకుబుసమునకును, కవచమునకును పేరు.

నిర్మోకో వర్మణి వ్యోమ్ని
మోచనే సర్పకఞ్చుకే,

నిర్మోకః-॥పు॥ ఇది కవచమునకును, ఆకాశమునకును, విడుచుటకును, పాముయొక్కకుబుసమునకును పేరు.

పులకో మణిదోషే స్త్రీ
రాజ్యాం రోమోద్గమే క్రి
మౌ. ౧౮. హీరకేఽప్య

పులకః-॥పు॥ ఇది మణిదోషమునకును, పఙ్క్తికిని, గగ్గురుపాటునకును, పురుగునకును, వజ్రమునకును పేరు.

థ పార్శ్వంచ పక్షద్వా
రఞ్చ పక్షకం,

పక్షకమ్-॥న॥ ఇది పార్శ్వమునకును, దిడ్డివాఁకిలికిని పేరు.

కటుతుంబ్యా మపీక్ష్వాకు
స్తురుష్కః స్సిల్హకేఽపి చ.
౧౯

ఇక్ష్వాకుః-॥పు॥ ఇది వెఱ్ఱిసొరకాయకును, అపిశబ్దముచేత [నిక్ష్వాకుమహారాజునకును పేరు.

తురుష్కః-॥పు॥ ఇది తురుష్కదేశమునఁబుట్టిన యందుగుబంకకును, అపిశబ్దమువలన తురుష్కునికిని పేరు.

భుజఙ్గచిత్రకవ్యాఘ్ర వృ
శ్చికా స్స్యుః పృదాకవః,

పృదాకుః-॥పు॥ ఇది సర్పమునకును, చిత్తరువుఱ్ఱాయుం వానికిని, పెద్దపులికిని, తేలునకును పేరు.

మర్కటార్క వరోత్తాపి
హవ్యవాహాశ్చ పావకాః.

పావకః-॥పు॥ ఇది కోఁతికిని, సూర్యునికిని, పరులవ్యథపెట్టువానికిని, అగ్నికిని పేరు.

తార్క్ష్యభూపాలమార్జార
శలభా స్స్యు స్త్రిశంకవః,

త్రిశంకుః-॥పు॥ ఇది గరుత్మంతునికి, త్రిశంకుమహారాజునకును, పిల్లికిని, మిడతకును పేరు.

బ్రుసీ మఞ్చౌ తు పర్యంకౌ

పర్యఙ్కః-॥పు॥ ఇది యత్యాదులపీఠమునకును, మంచమునకును పేరు.

కరఙ్కో మస్తకాస్థని.
నారికేళఫలేఽపి స్యా

కరఙ్కః-॥పు॥ ఇది తలపుఱ్ఱెకును, టెంకాయకును పేరు.

త్కళఙ్కః స్త్వఙ్కః నిన్ద
యోః,

కళఙ్కః-॥పు॥ ఇది గుఱుతునకును, నిందకును పేరు.

ఆతఙ్క స్సంజ్వరే రోగే
సాధ్వసే మురజధ్వనౌ,

ఆతఙ్కః-॥పు॥ ఇది సంతాపమునకును, రోగమునకును, భయమునకును, మ్దలనగ్రోవిధ్వనికిని పేరు.

కణ్టకః పులకే వేణౌ ద్రు
మాఙ్గే క్షుద్రవైరిణి,

కణ్టకః-॥పు॥ ఇది గగ్గురుపాటుకును, వెదురునకును, ముంటికిని, క్షుద్రశత్రువునకును పేరు.

విపాకః పరిణామే చ స్వే
దనే దుర్గతావపి. ౨౦

విపాకః-॥పు॥ ఇది పరిపక్వమునకును, చెమటపోయుటకును, దుర్గతికిని పేరు.

కః పచనే స్వేదే
కేఽప్య
శికాః, గుగ్గులూలూక
ఽనిశక్రా హి తుణ్డి
౨౧
కామాతులీగౌర్యోః
మాతరిమాతరి,
ం కాలే చ ఘటికా
గా కర్ణభూషణే. ౨౨
ధ్యాఙ్గులౌ హా స్తి
ఽబ్జవరాటకే.
పిణ్డకే జఙ్ఘామాం
కాళికా. ౨౩. కా
వాన్యాం రోమాళీ
జలదాళిషు, షట్కో
గిన్యోః శ్నా శేమాం
ప్పుదే. ౨౪
వహ్నిమన్థే స్యా
ధూమచూర్ణకే,
క్ష్యకూర్చికాతూల
రపి తూలికా.
కాలమాం నీలిన్యాం
గేఽపి నీలికా,
ప్రియాయాం చ
ణౌ చ రేణుకా.
మృత్పాత్రభేదే చ
స్యే చ మల్లికా,
తూలికా సూ
స్తుపడ్జే చ కూర్చి
౨౫
యే తరఙ్గే చ వ

నిపాకః.॥పు॥ ఇది పచనమునకును, చెమటకును, దుష్టఫలమునకును పేరు.

కౌశికః -॥పు॥ ఇది గుగ్గిలపుచెట్టునకును, గుడ్లగూబకును, ముంగిసకును, కౌశికమునికిని, ఇంద్రునికిని, పాములవానికిని పేరు.

అంబికా-॥స్త్రీ॥ ఇది మేనమామభార్యకును, గౌరికిని, పాండురాజుతల్లికిని, తల్లికిని పేరు.

ఘటికా-॥స్త్రీ॥ ఇది ఏనుఁగునుగట్టునట్టిగొలుసునకును, గడియకును పేరు.

కర్ణికా-॥స్త్రీ॥ ఇది కర్ణభూషణమునకును చేతినడిమివ్రేలికిని, ఏనుఁగుయొక్క తొండముకొనకును, తామరపుష్పములోని దుద్దునకును పేరు.

పిండికా -॥స్త్రీ॥ ఇది తురుష్కదేశమునఁబుట్టిన అందుగుబంకకును, పిక్కలలోనుండు మాంసవిశేషమునకును పేరు.

కాళికా-॥స్త్రీ॥ ఇది స్వర్ణాదిధాతుదోషమునకును, పార్వతికిని, నూఁగారునకును, ధూమపఙ్క్తికిని, మేఘపఙ్క్తికిని, చేఁదుపొట్లతీఁగెకును, యోగికిని, కాఁడకును, మాంసవిశేషమునకును, క్రొమ్మెఱుఁగునకును పేరు.

కణికా-॥స్త్రీ॥ ఇది నెల్లిచెట్టునకును, లేశమాత్రమునకును, గోధూమలపిండికిని పేరు.

తూలికా-॥స్త్రీ॥ ఇది చిత్తరువువ్రాయుపుల్లకును, ప్రత్తివేసిన పరుపునకును పేరు.

నీలికా-॥స్త్రీ॥ ఇది నల్లవావిలిచెట్టునకును, నీలిచెట్టునకును,రోగభేదమునకును పేరు.

రేణుకా-॥స్త్రీ॥ ఇది జమదగ్నిభార్యకును, అగ్నితుషకును, ధూళికిని పేరు.

మల్లికా-॥స్త్రీ॥ ఇది మత్స్యవిశేషమునకును, మృత్పాత్రభేదమునకును, మల్లెతీఁగెకును పేరు.

కూర్చికా-॥స్త్రీ॥ ఇది మొగ్గకును, చిత్తరువువ్రాయుపుల్లకును, సూదికిని, జున్నునకును పేరు.

ఊర్మికా-॥స్త్రీ॥ ఇది ఉంగరమునకును, అలకును, వస్త్రము

స్త్రీభఙ్గేఽపి చోర్మికా,
మృద్వీకాఙ్గభేదే కాంతా
యాం కరభస్యాపి చోష్ట్రి
కా. ౨౮

ధేనుకా గౌః కరేణుశ్చ
కాముకా కాముకీ వధూః,
భిత్తికా తు శతావర్యాం
వజ్రే చాప్య

థ నాడికా. ౨౯. నాళే
కాలే ఘుల్లిరన్ధ్రే వివరే వేణు
భాజనే,

య స్స్యఘుః కర్మభావో
వా వృద్ధానాం తత్ర వార్ధ
కమ్. ౩౦

ధైనుకం ధేనుబృన్దే స్యా
ద్రతిబన్ధాన్తరేఽపి తత్,
భూతికం కత్తృణే దీపే
భూనిమ్బే భూస్తృణేఽ
పి చ. ౩౧

పుష్పకం రత్నవలయే శ్రీ
దయానే రసాఞ్జనే,
ఉత్తరీయే వస్త్రమాత్రే
సూక్ష్మవస్త్రేఽపి చాంశు
కమ్. ౩౨

అప్రియే ప్యనృతేఽళీకం
గజబిన్దౌ చ పద్మకమ్,

వ్యళీకం దుఃఖవైలక్ష్యా
ప్రియాకార్యే ష్వ

థాన్వయే. ౩౩. శీలే ప్య
నూకం

శస్త్రేఽపి కార్ముకం చా

యొక్క కుచ్చిళ్లకును పేరు.

ఉష్ట్రికా.॥స్త్రీ॥ ఇది మట్టికుండలలో నొకభేదమునకును, ఆఁడ యొంటెకును పేరు.

ధేనుకా.॥స్త్రీ॥ ఇది ఆవునకును, ఆఁడయేనుఁగునకును పేరు.

కాముకా.॥స్త్రీ॥ ఇది కామముగల యువతికిని పేరు.

భిత్తికా.॥స్త్రీ॥ చల్లగడ్డకును, వజ్రమునకును, చకారమువలన గోడకును పేరు.

నాడికా.॥స్త్రీ॥ ఇది కాఁడకును, కాలభేదమునకును, ప్రాయిసందునకును, రంధ్రమునకును, వేణుపాత్రకును పేరు.

వార్ధకమ్.॥న॥ ఇది పెద్దలసమూహమునకును, వారుచేయు కర్మకును వారిభావమునకును పేరు.

ధైనుకమ్.॥న॥ ఇది ఆవులయొక్క గుంపునకును, కళాశాస్త్రమునందు చెప్పియున్న బంధవిశేషమునకును పేరు.

భూతికమ్.॥న॥ ఇది కామంచికసవునకును, ఓమమునకును నేలవేమునకును, చీఁపురుకసవునకును పేరు.

పుష్పకమ్.॥న॥ ఇది రత్నములు చెక్కిన కడియమునకును కుబేరునివిమానమునకును, కుసుమాంజనమునకును పేరు.

అంశుకమ్.॥న॥ ఇది ఉత్తరీయమునకును, సామాన్యవస్త్రమునకును, సూక్ష్మవస్త్రమునకును పేరు.

అళీకమ్.॥న॥ ఇది అనిష్టమునకును, అనృతమునకును పేరు.

పద్మకమ్.॥న॥ ఇది ఏనుఁగు సిబ్బెమునకును, చకారమువల కమలమునకును పేరు.

వ్యళీకమ్.॥న॥ ఇది దుఃఖమునకును, ఆశ్చర్యముతోఁగూడునకును, అప్రియమునకును, అకార్యమునకును పేరు.

అనూకమ్.॥న॥ ఇది కులమునకును, స్వభావమునకును పేరు.
[స్సు]నకును పేరు

కార్ముకమ్.॥న॥ ఇది ఆయుధమునకును, అపిశబ్దమువలన ధ

థ కౌతుకం, కుతుకేచ్ఛా హస్తసూత్రమఙ్గళేతి హ్యాన ర్మసు. ౩౪. ప్రఖ్యాతహర్షయో శ్చా

కౌతుకమ్-॥న॥ ఇది అపూర్వవస్తువును గోరుటకును, యిచ్ఛకును, వివాహోదులయందు హస్తమునఁగట్టుకంకణమునకును, శుభమునకును, యిట్లనిగదా పారంపర్యము గలదనుటకును, క్రీడకును, ప్రసిద్ధికిని, సంతోషమునకును పేరు.

థ స్వర్ణేథాతౌ చ గైరికమ్.

గైరికమ్-॥న॥ ఇది బంగారమునకును, గంధకాదిధాతువులకును [పేరు.

కటుకం కటురోహిణ్యాం త్ర్యూషే చా

కటుకమ్-॥న॥ ఇది కటుకరోహిణికిని, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలకూటమికిని పేరు.

ర్భకస్త్రిషు. ౩౫ దరిద్రే బాలకే మూర్ఖే జడేభ్రూణే తు పుంస్యయమ్,

అర్భకః - ఇది దరిద్రునకును, బాలునికిని, మూర్ఖునకును, వివేకశూన్యునకును పేరగునపుడు ॥త్రి॥ స్త్రీలగర్భమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

చిత్రకం తిలకే నాతువ్యాఘ్రే వహ్న్యాఖ్యభేషజే.

చిత్రకమ్-ఇది తిలకమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ పెద్దపులికిని చిత్రమూలమునకును బేరగునపుడు ॥పు॥

ఏరణ్డే సరకం త్వస్త్రీ శీధౌ తత్పాత్రపానయోః,

సరకమ్-ఇది ఆముదపుచెట్టునకును బేరగునపుడు ॥న॥మద్యమునకును,దానిపాత్రమునకును,దానిత్రావుటకును బేరగునపుడు ॥ప్న॥

వాలకం స్యా దంగులీయే హ్రీబేరే వలయేఽపిచ. ౩౬ శిశౌ తు త్రిషు

వాలకమ్-ఇది ఉంగరమునకును, కురువేరునకును, కడియమునకును బేరగునపుడు ॥న॥ శిశువునకుఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

నాళీకం త్వబ్జే క్లీబం శరే పుష్కరా

నాళీకమ్-ఇది కమలమునకును బేరగునపుడు ॥న॥ బాణవిశేషమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

ఖే కిఞ్జల్కం కేసరే నా

కింజల్కమ్-ఇది ఆకాశమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ ఆకరపుప్పొడులకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

సూతకః పారదే పుమాన్. ౩౭. ఆశౌచే సూతకం

సూతకః-ఇది పాదరసమునకును బేరగునపుడు ॥పు॥ అశౌచమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥

ధుర్ల్యా మన్తికా నికటేఽన్తికమ్,

అంతికా-ఇదిప్రాయికిఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ సమీపమునకు బేరగునపుడు ॥న॥

కనకం కాఞ్చనే నాతు ధుత్తూరే నాగకేసరే. ౩౮. చమ్పకే కాఞ్చనాహ్వే చ

కరకమ్-ఇది బంగారమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ ఉమ్మెత్తచెట్టునకును, నాగకేసరమునకును, సంపెంగచెట్టునకును, దేవకాంచనపుచెట్టునకును బేరైనప్పుడు ॥పు॥

కరకస్తు కమణ్డలౌ, దాడిమే పక్షిభేదే చ ద్వయోః శేష ఘనోపలే. ౪౦

కరకః-॥ప్న॥ ఇది కమండలమునకును, దానిమ్మచెట్టునకును పక్షివిశేషమునకును, వడిగండ్లకును పేరు.

చటకః కలవిఙ్కః స్యా త్తస్య కాన్తా స్త్ర్యపత్యయోః, చటకా

చటకః-ఇది పిచ్చుకకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ ఆఁడుపిచ్చుకకును, దానియాఁడుపిల్లకును పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥

కులకస్తు స్యా ద్వల్మీకే కాకతిన్దుకే. ౪౧. క్లీబే త్వేకాన్వయశ్లోకబృన్దే

కులకః-ఇది పుట్టకును, నల్లతుమ్మికచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ ఒక క్రియలో నన్వయించునట్టి శ్లోకములసముదాయమునకును పేరైనపుడు ॥న॥

క్లోమ్ని తు చిత్రకే, తిలకం ద్రుమరోమాశ్వభేదేషు తు పుమా నయమ్. ౪౨

తిలకమ్-ఇది కడుపులోనుండు నీరుతిత్తికిని నుదుటఁబెట్టు బొట్టునకును పేరైనపుడు ॥న॥ తిలకపుచెట్టునకును, రోమమునకును, అశ్వభేదమునకును పేరైనపుడు ॥పు॥

ఆఢకం స్యా న్మానభేదే తు వర్యా మాఢకీ స్త్రియామ్,

ఆఢకమ్-ఇది తూమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ తొవరిమన్నెయను మూలికకుఁ బేరగునపుడు-ఆఢకీ ॥స్త్రీ॥ ఇది కందిచెట్టునకుఁ బేరగునని కొంద ఱందురు.

పినాకో ఽస్త్రీ పాంసువర్షే త్రిశూలే శివధన్వని.

పినాకః - ॥ప్న॥ ఇది మట్టివానకును, త్రిశూలమునకును, శివునివింటికిని పేరు.

ప్రతీక స్స్యా దవయవే ప్రతికూలే త్వయం త్రిషు,

ప్రతీకః-ఇది అవయవమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ ప్రతికూలమునకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥

వల్మీకో ఽస్త్రీ రోగభేదే

వల్మీకః - ॥ప్న॥ ఇది కాలియందుపుట్టువలె పుట్టెడురోగవిశేషమునకును, అపిశబ్దముచేత పుట్టకును పేరు.

ప్యనీకో ఽస్త్రీ రణే బలే.

అనీకః-॥ప్న॥ ఇది యుద్ధమునకును, సేవకును పేరు.

మణ్డూకపర్ణ్యాం మణ్డూకీ పుమాన్ శోణకభేదయోః,

మండూకీ - ఇది మంజిష్ఠకుఁ బేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ దుండిగపు మ్రానికిని, కప్పకును బేరగునపుడు-మండూకః ॥పు॥

గ్రన్థికం పిప్పలీమూలే పుంస్యయం గుగ్గులుద్రుమే. ౪౩

గ్రంథికమ్-ఇది మోడికిఁ బేరగునపుడు ॥న॥ గుగ్గిలపుచెట్టునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

బాహ్లీకం కుఙ్కుమే హింగౌ దేశభేదాశ్వయోస్తు నా,

బాహ్లీకమ్ - ॥పా॥ పాహ్లీకమ్ - ఇది కుంకుమపువ్వునకును, ఇంగువకును బేరగునపుడు ॥న॥ దేశవిశేషమునకు, బాహ్లీకదేశపు గుఱ్ఱమునకును బేరగునపుడు ॥పు॥

కన్యయా యద్ధనం లబ్ధం పిత్రాదేస్తత్ర యౌతకమ్. ౪౪. యౌతక స్యేద మిత్యత్ర త్రిష్వయం

యౌతకమ్ - ఇది కన్యకు తండ్రి మొదలైనవారివలన లభించిన ధనమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ యౌతకసంబంధమైనదన నర్థమున ॥త్రి॥

యౌతకం త్విహ, యౌతకే యుగళే యుక్తే సంశ్ర

యౌతకమ్-॥న॥ ఇది స్త్రీధనమునకును, జంటకును, కూడిదానికిని, ఆశ్రయించుటకును, శోకచెఱఁగునకును, చేటనాలు

యే వసనాఞ్చలే. శూర్పాగ్రే
వస్త్రభేదేచ స్త్రీణాం
నద్యాం తు గణ్డకీ, స్యా
ద్గణ్డకః ఖడ్గమృగే ప్ర
త్యూహే శకులార్భకే. ౪౮
మేచక శ్చన్ద్రికే ధ్వాన్తే
నీలే నా తద్వతి త్రిషు,
మధుక స్స్యా ద్వన్దిజనో
మధుకం మధుయష్టికా. ౪౯
జతుకా జనపత్ర్యాయాం
జతుకం హిఙ్గులాక్షయోః,
కుమార్యాం నగ్నికా వన్ది
పక్షిణౌ నగ్నికావుభౌ. ౫౦
వాలుకా సికతాసు స్యా
త్క్ష్వేలే చ హరివాలుకే,
మోచకః కదళీ శిగ్రో
స్సేచకోఽమ్బుధరేఽపిచ. ౫౧
జతుకా కాశ్య సూచీషు
సూచకో వాచ్యవత్ఖలే
క్షారకః పక్షిమత్స్యాదిపి
టకే పుష్పజాలకే. ౫౨
భక్ష్యేఽపి మోదకః
కావ్యాలఙ్కారేఽపి చ
దీపకమ్,
రూపకం వాగలఙ్కారే
నాటకే ప్య
థ జీవకః. ౫౩. క్షపణే
వృద్ధిజీవి న్యహ్యసనే చాహి
తుణ్డికే, స్యాద్దాజీవే జీవి

కును, ఒకరకముబట్టకును పేరు.

గండకీ-॥స్త్రీ॥ ఇది నదికి పేరు.

గండకః -॥పు॥ ఇది ఖడ్గమృగమునకును, విఘ్నమునకును, మీను పిల్లకును పేరు.

మేచకః-॥పు॥ ఇది నెమలిపురికంటికిని, చీఁకటికిని, నలుపునకును పేరగునపుడు నలుపుగలదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

మధుకః-ఇది భట్టువాండ్రు మొదలైనస్తుతిపాఠకులకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ అతిమధురమునకుఁ బేరైనపుడు ॥న॥

జతుకా-ఇది చీకురువాయియనుపక్షికిఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ ఇంగువకును, లత్తుకకును బేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥

నగ్నికా-ఇది సమర్తాడని కన్యకకుఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ స్తుతిపాఠకునికిని, పక్షివిశేషమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

వాలుకా-॥స్త్రీ॥ ఇది ఇసుకకును, అగ్నిజ్వాలకును, నూఁగుదోసచెట్టునకును పేరు.

మోచకః-॥పు॥ ఇది అరఁటిచెట్టునకును, మునగచెట్టునకును పేరు.

సేచకః-॥పు॥ ఇది మేఘమునకును, అపిశబ్దమువలన తడిపెడివానికిని పేరు.

సూచకః-ఇది చీకురువాయి యనుపక్షికిని, మధ్యమునకును, సూదికిని బేరగునపుడు ॥పు॥ దుష్టునికి పేరగునపుడు విశేష్యలింగము.

క్షారకః- ॥పు॥ ఇది పక్షిమత్స్యాదులం వేయుబుట్టకును, పసరుమొగ్గకును నామము.

మోదకః-॥పు॥ ఇది భక్ష్యవిశేషమునకును, అపిశబ్దమువలన సంతోషకరమైనదానికిని నామము.

దీపకమ్-॥న॥ ఇది కావ్యాలంకారమునకును, అపిశబ్దమువలన ప్రకాశమైనవానికి నామము.

రూపకమ్-॥న॥ ఇది వాగలంకారమునకును, నాటకమునకును నామము.

జీవకః-ఇది హరించుటకును, వడ్డీవల్లజీవించేవానికిని, వేఁగిమ్రానికిని, పాములవానికిని బేరైనపుడు ॥పు॥ జీవనోపాయమునకుఁ బేరయినపుడు జీవికా ॥స్త్రీ॥

కా స్త్రీ

తున్నవాయే చ సౌచికః.

సౌచికః-॥పు॥ ఇది కుట్రపువానికి నామము.

జనకో మైథిలేఽపి స్యా

జనకః-॥పు॥ ఇది జనకమహారాజునకును, అపిశబ్దమువల తండ్రికిని నామము.

ద్రజకో ధావకే శుకే,

రజకః-॥పు॥ ఇది చాకలికిని, చిలుకకును నామము.

ద్రవక స్త్రీ ష్వభిజ్ఞే నా శిలాభేదేఽ

ద్రవకః-ఇది అభిజ్ఞునికిఁ బేరగునపుడు॥త్రి॥శిలాభేదమునక బేరగునపుడు ॥పు॥

థ లాసకః. ౫౭. మయూరే లాస్యకారే చ

లాసకః-॥పు॥ నెమలికిని, నట్టువవానికిని నామము.

తక్షకౌ నాగవర్ధకౌ,

తక్షకః-॥పు॥ ఇది సర్పవిశేషమునకును, వడ్లవానికిని పేరు.

పావకోఽగ్నౌ సదాచారే భల్లాతకవిడఙ్గయోః. అగ్నిమన్థే చిత్రకే చ

పావకః-॥పు॥ ఇది అగ్నికిని, సదాచారమునకును, జీడిమ్రా కిని, వాయువిడంగమునకును, నెల్లిచెట్టునకును, చిత్రమూలమ కును నామము.

దారకస్తు శిశౌ వపి,

దారకః-॥పు॥ ఇది శిశువునకును, అపిశబ్దమువలన నరికె వానికిని నామము.

హారకౌ చోరకితవౌ

హారకః-॥పు॥ ఇది చోరునకును, జూదగానికిని నామము.

కర్త్రాదావపి కారకమ్. ౫౮

కారకః-॥పు॥ ఇది కర్తృకర్మకరణాదులకు నామము.

స్యాత్కారికా యాతనాయాం శ్లోకే వివరణే కృతౌ,

కారికా-॥స్త్రీ॥ ఇది వేదనకును,శ్లోకమునకును, సూత్రార్థమ దెలుపువాక్యమునకును, చేయుటకును నామము.

వర్ణకోఽస్త్రీ ప్రకారే స్యాచ్చన్దనేఽఙ్గవిలేపనే.

వర్ణకః-॥పు॥ ఇది ప్రకారమునకును, శ్రీగంధమునకు కుంకుమాదులచేతఁ జేయఁబడిన మైపూఁతకును నామము.

లోచకస్త్వజ్ఞేమాంసపిణ్డే రక్తాంశుకే భ్రువి,

లోచకః-॥పు॥ ఇది కాటుకకును, మాంసపిండమునకును, నివస్త్రమునకును, కనుబొమ్మకును పేరు.

నన్దకో విష్ణుఖడ్గేఽపి

నందకః-॥పు॥ ఇది విష్ణువుయొక్క కత్తికిని, అపిశబ్దమున సంతోషపెట్టువానికిని పేరు. [చూపువానికిని పే

ప్రతీహారేఽపి దర్శకః.

దర్శకః - ॥పు॥ ఇది ద్వారపాలకునికిని అపిశబ్దమున

వర్తకోఽశ్వఖురః పక్షీ

వర్తకః-॥పు॥-ఇది గుఱ్ఱపుగొరిసెకును, పెలిచెపిట్టకును పేర

సాయకశ్శరఖడ్గయోః,

సాయకః-॥పు॥ ఇది బాణమునకును, కత్తికిని పేరు.

కరేణ్వసత్యోర్బన్ధక్యౌ

బంధకీ-॥స్త్రీ॥ ఇది ఆఁడయేనుఁగునకును, వ్యభిచారిణికిని పే

రాధిద్రవ్యే తు బన్ధకః.

బంధకః-॥పు॥ ఇది కుదువపెట్టినసొమ్మునకు పేరు.

యాజకో రాజమాతఙ్గే వ్య

యాజకః-॥పు॥ ఇది రాజుయొక్క యేనుఁగునకును,

శబ్దమువలన ఋత్విజునకును పేరు.

యస్కాన్తేఽపి చుమ్బకః,

చుంబకః-॥పు॥ ఇది సూదంటురాతికిని, అపిశబ్దమువలన ముద్దుపెట్టువానికిని పేరు.

రాజకం రాజబృన్దేఽపి

రాజకమ్-॥న॥ ఇది రాజులకూటమికి పేరు.

రాజికా రాజసర్షపే. ౭౧

కేదారలేఖయో

రాజికా - ॥స్త్రీ॥ ఇది నల్లావాలకును, వరిమడికిని, రేఖకును పేరు.

శ్లాఘకరేణ్వా మజి న ర్తకీ,

నర్తకీ-॥స్త్రీ॥ ఇది ఆఁడుయేనుఁగునకును, అపిశబ్దమువలన నాట్యమాడు స్త్రీకిని పేరు.

ఆఖుచోరౌ తు ఖనకౌ

ఖనకః-॥పు॥ ఇది పందికొక్కునకును, కన్నము వేయుదొంగకును పేరు.

తారకా దైత్య నాసికా.

౭౨. కనీనికాయాం భేచా

యం వ నా చక్షుషి చ ద్వయోః,

తారకః-ఇది దైత్యునికిని, వడ్లవానికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ నల్లగ్రుడ్డునకును, నక్షత్రమునకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ కంటికిఁ బేరగునపుడు ॥న॥

గజవేశ్యా యూథికా చ

గణికా నాతు తాస్త్రికే.

గణికా-ఇది ప్రసిద్ధమైన వేశ్యకును, ఆడవిమొల్లకును పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ కరణము చేయువానికి పేరైనపుడు ॥పు॥

మోచకాద్యా అమీ మో

క్తృమోచయిత్రాదిషు త్రి

షు,

మోచకాద్యాః=మోచకశబ్దము మొదలైన, అమీ=ఈక్రిందఁ జెప్పినశబ్దములు, మోక్తృమోచయిత్రాదిషు=విడిచినవానికిని, విడిపించినవానికిని పేరగునపుడు, త్రిషు=త్రిలింగములయందును వర్తించును. అనఁగా విశేష్యమేలింగమో విశేషణమాలింగమగును.

నీచేఽల్పే క్షుల్లకో

క్షుల్లకః-॥పు॥ ఇది నీచునకును, కొంచెమునకును పేరు.

ఽభీకః క్రూరే కామిని ని

ర్భయే. ౭౪

అభీకః-॥పు॥ ఇది క్రూరునికిని, కాముకునికిని, భయమువదలినవానికిని పేరు.

ఈర్ష్యాయుతే వఞ్చకే చ

కుహాక

కుహాకః-॥పు॥ ఇది ఓర్వలేనివానికిని, మోసగానికిని పేరు.

స్త్రీష్వమీ త్రిషు,

ఇతి కాన్తాః.

అమీ - ఈక్షుల్లకాదిశబ్దములు మూఁడును త్రిలింగములయందును వర్తించును.

కాంతపదవర్గము ముగిసెను.

మయూఖోఽంశుజ్వాల భాసు

మయూఖః-॥పు॥ కిరణమునకును, అగ్నిజ్వాలకును, కాంతికిని పేరు.

వైశాఖో మాసమన్థయోః.

వైశాఖః-॥పు॥ ఇది మాసమునకును, కవ్వమునకును పేరు.

రథ్యా ఖనిత్ర్యో ర్విశిఖా

విశిఖా-॥స్త్రీ॥ ఇది రాజమార్గమునకును, గుద్దలికిని పేరు.

నక్రేనా లేపనే క్లీబే వా
ద్యే న స్త్రీచ గోముఖమ్.
ఖే విశాఖా గుహే పుంసి

శ్రేష్ఠాద్యోః ప్రముఖస్త్రిషు
ఇతిఖాన్తాః.

ప్లవంగౌ కపి మణ్డూకౌ
విహంగౌ ఖగ సాయకౌ.
మాతంగౌ కరి చణ్డాలౌ
భుజంగౌ విటపన్నగౌ,
నిషంగౌ సఙ్గ తూణీరౌ
రక్తాంగౌ భౌమ విద్రుమౌ
ప్రియఙ్గూ ఫలినీ కఙ్గూ
హేమాంగౌ తార్క్ష్య వేధసౌ
పున్నాగౌ ద్రుమ పుం
శ్రేష్ఠౌ
నిసర్గౌ శీలనిర్మితీ. ౬౯
అపాఙ్గౌ తిలకాత్యన్తౌ
వావేగౌ కోపసంభ్రమౌ,
ఆభోగౌ పూర్ణతాయత్నౌ
వాశుగౌ శరమారుతౌ.
ఆయోగో గన్ధమాల్యోప
హారే చ వ్యాపృతావపి,
ప్రయోగో యజ్ఞాదితన్త్రే
నిదర్శనకుసీదయోః. ౭౧
భవవేత్పరాగ స్నానీయే
వేణౌ రేణౌ చ కౌసుమే,
సుమ్భోగః కరిశుణ్డాయాం
భోగే చ సురతేచ నా. ౭౨
సామాన్యన్యాయ ఉత్సర్గో

నకును పేరు.

గోముఖః - ఇది మొసలికి పేరగునపుడు ॥పు॥ అలుకుటకు
పేరగునపుడు ॥న॥ వాద్యమునకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

విశాఖా - ॥స్త్రీ॥ ఇది నక్షత్రమునకుఁబేరు. కుమారస్వామికిఁ
బేరగునపుడు ॥పు॥

ప్రముఖః - ॥త్రి॥ ఇది శ్రేష్ఠునికిని, మొదటివానికిని పేరు

ఖాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ప్లవంగః-॥పు॥ ఇది కోఁతికిని, కప్పకును పేరు.

విహంగః-॥పు॥ ఇది పక్షికిని, బాణమునకును పేరు.

మాతంగః-॥పు॥ ఇది ఏనుఁగునకును, చండాలునికిని పేరు.

భుజంగః-॥పు॥ ఇది విటునికిని, సర్పమునకును పేరు.

నిషంగః-॥పు॥ ఇది కూడుటకును, అమ్ములపొదికిని పేరు.

రక్తాంగః-॥పు॥ ఇది అంగారకునికిని, పవడమునకును పేరు

ప్రియంగుః-॥పు॥ఇది ప్రేంకణపుచెట్టునకును, కొఱ్ఱలకును పేరు

హేమాంగః-॥పు॥ఇది గరుత్మంతునికిని, బ్రహ్మదేవునకును పేరు

పున్నాగః - ॥పు॥ ఇది సురపొన్నకును, పురుషశ్రేష్ఠునికి
పేరు.

నిసర్గః-॥పు॥ ఇది స్వభావమునకును, నిర్మాణమునకును పేర

అపాంగః - ॥పు॥ ఇది తిలకమునకును, కన్గొనలకును పేరు

ఆవేగః-॥పు॥ ఇది కోపమునకును, తొట్రుపాటునకును పేర

ఆభోగః - ॥పు॥ ఇది నిండుటకును, యత్నమునకును పేర

ఆశుగః - ॥పు॥ ఇది బాణమునకును, వాయువునకును పే

ఆయోగః-॥పు॥ ఇది గంధమాల్యాదుల కానుకకును, మిక్కి
చుట్టుటకును పేరు.

ప్రయోగః-॥పు॥ ఇది యజ్ఞము మొదలైనవాని క్రియాశ్ర
మునకును, దృష్టాంతమునకును, వడ్డివలన జీవించుటకును పే

పరాగః - ॥పు॥ ఇది స్నానసాధనమైన పిండికిని, వెదుర
కును, ధూళికిని, పుప్పొడికిని పేరు.

సంభోగః - ॥పు॥ ఇది ఏనుఁగుతొండమునకును, సుఖవ
కును, సురతమునకును పేరు.

ఉత్సర్గః-॥పు॥ ఇది సామాన్యమైన న్యాయమునకును, ద

దానవర్జనయో స్తు సః,
త్యాగే విసర్జనీయే చ వి
సర్గ స్స్యాన్మలేఽపి సః. ౭౩

మునకును, విడుచుటకును పేరు.

విసర్గః - ॥పు॥ ఇది విడుచుటకును, విసర్జనీయమునకును, మల మునకును పేరు.

త్రివర్గా ధర్మకామార్థా
స్స్థానాపచయవృద్ధయః,కటు
త్రయం సత్వరజస్తమాంసి
త్రిఫలాని చ. ౭౪

త్రివర్గః-॥పు॥ ఇది ధర్మకామార్థముల మూటికిని, క్షయస్థాన వృద్ధులను మూటికిని, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు నను నీ మూటికిని పేరు. సత్వరజస్తమస్సులను మూటికిని, కరక, తాడి, ఉసిరికలు నను మూటికిని పేరు.

పతఙ్గ శ్శాలిభేదేఽర్కే
బిడాలే శలభే ఖగే,

పతంగః-॥పు॥ ఇది వైరునకును, సూర్యునికిని, పిల్లికిని, మిడత కును, పక్షికిని పేరు.

పన్నగః పద్మకాష్ఠేఽపశా
వరాఙ్గం యోనిశీర్షయోః.

పన్నగః-॥పు॥ ఇది తామరకాఁడకును, పామునకును పేరు.

వరాంగమ్-॥న॥ ఇది యోనికిని, శిరస్సునకును పేరు.

జలావతారే ఖడ్గే చ ధా
రాంగ

ధారాంగమ్ - ॥న॥ ఇది తటాకాదులయొక్క రేవునకును, కత్తికిని పేరు.

మథ చాతకే, భృఙ్గే కుర
ఙ్గే మాతఙ్గే సారఙ్గ శ్శబలే
త్రిషు. ౭౫

సారంగః-॥పు॥ ఇది చాతకపక్షికిని, తుమ్మెదకును, లేడికిని, ఏనుఁగునకును పేరైనపుడు ॥పు॥ చిత్రవర్ణముగలదానికి పేరగు నపుడు ॥త్రి॥

మానసౌకసి చక్రాఙ్గ
శ్చక్రాఙ్గీ కటురోహిణీ.

చక్రాంగః-॥పు॥ ఇది హంసకు పేరు.

చక్రాంగీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది కటుకరోహిణికి పేరు. ఇదిగాక ఆఁడు హంసకును పేరని కొందఱందురు.

స్యా త్పూగఫల ముద్వేగ
ముద్వేగో భీతి రుద్గమః. ౭౬

ఉద్వేగమ్ - ఇది పోఁకపండునకు పేరగునపుడు ॥న॥ భయ మునకును, పుట్టుకకును పేరయినపుడు ॥పు॥ ఉద్వేగః.

చక్రే రథాఙ్గం కోకే నా

రథాంగమ్ - ఇది చక్రమునకు పేరయినపుడు ॥న॥ చక్ర వాకమునకును పేరయినపుడు ॥పు॥

కళిఙ్గం కౌటజే ఫలే, కళి
ఙ్గః పూతికరజే దేశ ధూ
మ్యాటయో రపి. ౭౭

కళింగమ్-ఇది కొడిసెపండునకు పేరగునపుడు ॥న॥ నెమ లడుగుచెట్టునకును, కళింగదేశమునకును, కూఁకటిమూఁగయను పక్షికిని పేరగునపుడు ॥పు॥

తాతగు శ్శూద్రతాతే నా
తాతాయ తు హితే త్రిషు,
ఇతి గాన్తాః.

తాతగుః - ఇది శూద్రునిపుత్రునికి పేరగునపుడు ॥పు॥ తండ్రికి హితమైనది యను నర్థమున ॥త్రి॥

గాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ప్రతిఘా రుట్ప్రతీఘాతౌ

ప్రతిఘా - ॥స్త్రీ॥ ఇది రోషమునకును, ఎదిరించికొట్టుటకును పేరు.

పరిఘో ముద్గరేఽర్గళే. ౭౯
నుటకే పరిఘాతే స్త్రీ యో
గే ప్రాకారగోపురే,
మహార్ఘో లావకఖగే మ
హామూల్యే త్వయం త్రిషు.
అనఘో నిర్మలాపాప ర
మ్యే ష్వ
థ నిరామయే, శుచౌ హృ
ష్టే ప్రవీణే స్యా దుల్లాఘో
ద్వా వివౌ త్రిషు. ౮౧

ఇతి ఘాన్తాః.

పరిఘః - ఇది యినుపకట్ల గుదియకును, గడియమ్రానికిని, కడవకును, హింసకును పేరయినపుడు ॥పు॥ పరిఘాయోగమున కును, ప్రాకారమునకును, గోపురమునకును పేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥

మహార్ఘః-ఇది లావకపక్షికి పేరయినపుడు ॥పు॥ మిక్కిలి వెల గలదానికి పేరయినపుడు ॥త్రి॥

అనఘః - ॥పు॥ ఇది స్వచ్ఛమైనదానికిని, పాపములేనిదాని కిని, ఇంపైనదానికి పేరు.

ఉల్లాఘః-॥పు॥ ఇది రోగముమానినవానికిని, పరిశుద్ధునికిని, సంతోషించినవానికిని, నేర్పరికిని పేరు.

ఇమౌ=ఈ, ద్వౌ = అనఘ - ఉల్లాఘశబ్దములు రెండును, త్రిషు=త్రిలింగములయందును వర్తించును.

ఘాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ప్రపఞ్చో నిష్కృతౌ
మే రచనాయాం. విప
యే,
క్రకచః కరపత్రే స్యాదపి
గ్రిలపాదపే. ౮౨
హర్జాలేఽపి పిశాచస్స్య
స్మారీచో యాచకద్విషే,
నవేఽప్య
నారాచో బాణే జల
స్యపి. ౮౩
ణా విపఞ్చీ యా చాల్ప
యా నవతన్త్రికా, త
శ్చ సా
నీచం స్యా దగ్రహాస్త
పూనయోః. ౮౪ మౌక్తి
పి
రీచి స్తు మునౌ నా కిర
ణ్వయోః,

ప్రపఞ్చః-॥పు॥ ఇది ప్రాయశ్చిత్తాదులకును, సమూహమున కును, చేయుంటకును, వైపరీత్యమునకును పేరు.

క్రకచః - ॥పు॥ ఇది ఱంపమునకును, పుల్లవెలగచెట్టునకును పేరు.

పిశాచః-॥పు॥ ఇది పిల్లికిని, ఆపిశబ్దమువలన దేవయోనివిశేష మునకును పేరు.

మారీచః - ॥పు॥ ఇది యాచించు బ్రాహ్మణునికిని, దానవున కును పేరు.

నారాచః-॥పు॥ ఇది బాణవిశేషమునకును, నీరుగజమునకును పేరు.

విపఞ్చీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది ఏడు తంతులుగల వీణెకును, కుఱుచైన యొటిగుగలవీణెకును, తొమ్మిదితంతులుగల వీణెకును పేరు.

పణీచమ్ - ॥న॥ ఇది ముంజేతికిని, పుష్పమునకును, ముత్తి యమునకును పేరు.

మరీచిః - ఇది మునికి పేరైనపుడు ॥పు॥ కిరణమునకు పేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥

ఉదర్చి ర్వాచ్యలిఙ్గస్స్యా
దుత్ప్రభే దహనే పుమాన్.
అవీచి రూరురహితే వా
చ్యవ న్నరకేతు నా,
ఇతి చాన్తాః.

దేశే భశఙ్ఖాః కామ్భో
జాః
పదాజి ర్మార్గ యుద్ధయోః
స్వయం జాతతిలే క్షీరే
క్షత్రియేఽపిచ బాహుజః,
ద్రోణాచార్యే వృక్షభేదా
గస్త్యయోః కుమ్భజో మతః.
కరజ స్తు కరఞ్జాఖ్య ద్రు
మే వ్యాఘ్రనఖే నఖే,
అణ్డజః పతగే మీనే కృక
లాసే భుజఙ్గమే. ౮౮
కారుజః కలహే ఫేనే
గైరికే నాగకేసరే, స్వయం
జాతతిలే నాభౌ
జలజం త్వబ్జశఙ్ఖయోః.
భూమిజోఽఙ్గారకే దైత్య
భేదే
సీతా తు భూమిజా,
శిలాజి త్వభ్రకం లోహం
గిరిజం
గిరిజా ప్యుమా. ౯౦
క్లీబేఽబ్జే వనజం ముద్గపర్ణ్యాం
స్త్రీ కుఞ్జరే పుమాన్,
అఙ్గజో మన్మథే పుత్రే

ఉదర్చిః - ఇది విశేషకాంతిగలదానికిఁ బేరైనపుడు విశేష్యలింగము, అగ్నికి పేరైనపుడు ॥పు॥

అవీచిః - ఇది తొడలులేనివానికిఁ బేరైనపుడు విశేష్యలింగము, నరకమునకు పేరైనపుడు ॥పు॥

చాంతపదవర్గము ముగిసెను.

కాంభోజః - ॥పు॥ ఇది దేశమునకును, ఏనుఁగునకును, శంఖమునకును పేరు.

పదాజిః-॥పు॥ ఇది మార్గమునకును, యుద్ధమునకును పేరు.

బాహుజః-॥పు॥ ఇది దున్ని చల్లకపండిన నువ్వులకును, పాలకును, క్షత్రియునికిని పేరు.

కుమ్భజః - ॥పు॥ ఇది ద్రోణాచార్యునకును, వృక్షవిశేషమునకును అగస్త్యునకును పేరు.

కరజః - ॥పు॥ ఇది కానుగుచెట్టునకును, పులిగోరుచెట్టునకును, గోటికిని పేరు.

అండజః - ॥పు॥ ఇది పక్షికిని, మీనునకును, ఊసరవెల్లికిని, పామునకును పేరు.

కారుజః -॥పు॥ ఇది కలహమునకును, నురుఁగునకును, గంధకాదిధాతువులకును, నాగకేసరమునకును, దున్నిచల్లక తానై పండిన నువ్వులకును, వసనాభికిని పేరు.

జలజమ్-॥న॥ ఇది కమలమునకును, శంఖమునకును పేరు.

భూమిజః-ఇది అంగారకునకును, నరకాసురునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

భూమిజా-॥స్త్రీ॥ ఇది సీతకు పేరు.

గిరిజమ్ - ॥న॥ ఇది శిలాజిత్తునకును, అభ్రకమునకును, లోహమునకును పేరు.

గిరిజా - ॥స్త్రీ॥ ఇది పార్వతికి పేరు.

వనజమ్ - ఇది కమలమునకు పేరైనపుడు ॥న॥ పిల్లపీసరకు పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ ఏనుఁగునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

అంగజః - ఇది మన్మథునికి, కుమారునికి పేరగునపుడు ॥పు॥

సక్థి జే రోమ్ణి శోణితే. ౯౧
పలజం గోపురే క్షేత్రే
సస్యసజ్వరయో రపి, చారు
స్త్రీ భూశ్చ జలజా వలజ
స్సైలయన్త్రకే. ౯౨

రోమమునకును, నెత్తురునకును పేరైనపుడు ॥న॥

పలజమ్-ఇది పట్టణద్వారమునకును, చేనికిని, పైరునకును, యుద్ధమునకును పేరైనపుడు ॥న॥ చూపరియైన స్త్రీకిని, భూమికిని పేరయినపుడు ॥సీ॥ నూనె గానుగునకు పేరయినపుడు ॥పు॥

కరవాలే చ ఫేనే చ పరజం ఛురికా ఫలమ్,
సహజో నా నిసర్గే౽పి
సామజః కుఞ్జరే౽పి నా. ౯౩

పరజమ్-॥న॥ ఇది పెద్దకత్తికిని, నురుగునకును, సూరకత్తికిని, పరలోకఫలమునకును పేరు. [దమ్ములకును పేరు.

సహజః -॥పు॥ ఇది స్వభావమునకును,అపిశబ్దమువలన నన్న

సామజః-॥పు॥ ఇది ఏనుఁగునకును, అపిశబ్దమువలన సామవేదవిషయములకును పేరు.

యౌగికార్థే ష్వమీ వాచ్యలిఙ్గా స్స్యు ర్బాహుజాదయః.

అమీ=ఈ, బాహుజాదయః=బాహుజశబ్దము మొదలైన శబ్దములన్నియు, యౌగికార్థేషు = అవయవార్థములయందు, వాచ్యలిఙ్గాః=విశేష్యలింగములుగలవిగా, స్యుః=అవును.

ఇతి జాన్తాః.

జాంతపదవర్గము ముగిసెను.

సర్వజ్ఞ శ్శఙ్కరే బుద్ధే
దైవజ్ఞో గణికే౽పిచ. ౯౪

సర్వజ్ఞః-॥పు॥ ఇది శివునికిని, బుద్ధదేవునికిని పేరు.

దైవజ్ఞః-॥పు॥ ఇది గణికునికిని, అపిశబ్దమువలన జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్తకును పేరు.

దోషజ్ఞౌ సూరిభిషజౌ
కాలజ్ఞో జ్ఞాని కుక్కుటౌ,
క్షేత్రజ్ఞా వాత్మ నిపుణౌ
త్రి ష్వమీ వాచ్యలిఙ్గకాః. ౯౫

దోషజ్ఞః-॥పు॥ ఇది విద్వాంసునికిని, వైద్యునికిని పేరు.

కాలజ్ఞః-॥పు॥ ఇది జ్ఞానికిని, కోడికిని పేరు.

క్షేత్రజ్ఞః-॥పు॥ ఇది ఆత్మకును, నేర్పరికిని పేరు.

అమీ=ఈ దైవజ్ఞాదిశబ్దములు నాలుగును, వాచ్యలిఙ్గకాః=విశేష్యలింగములుగలవిగా, స్యుః=అవును.

ఇతి ఞాన్తాః.

ఞాన్తపదవర్గము ముగిసెను.

కిరాతసింహౌ శైలాటౌ
ఘారాటౌ హయచాతకౌ,
అవట స్స్యా ద్బిలే గర్తే
కూపే కుహకజీవిని. ౯౬

శైలాటః-॥పు॥ ఇది ఎఱుకువానికిని, సింహమునకును పేరు.

ఘారాటః-॥పు॥ ఇది గుఱ్ఱమునకును, చాతకపక్షికిని పేరు.

అవటః-॥పు॥ ఇది బిలమునకును, గుంటకును, బావికిని, కుత్సితజీవనముగలవానికిని పేరు.

కరటో వాయసే బిల్వే
దర్దుగూ భేదగణ్డయోః,
చక్రాటో విషవైద్యే౽పి

కరటః-॥పు॥ ఇది కాకికిని, మారేడుచెట్టునకును, గోదురుకప్పకును, ఏనుఁగుగండస్థలమునకును పేరు.

చక్రాటః-॥పు॥ ఇది విషవైద్యునికిని, పైండిటంకమునకును,

దీనారే దుర్జనేఽపి సః.

దుర్జనునికిని పేరు.

గృహే కవాటే కేదారే గృహారామే చ నిష్కుటః,

నిష్కుటః - ॥పు॥ ఇది గృహమునకును, తలుపునకును, వరిమడికిని, యింటిపెరటికిని పేరు.

సారమేయే వహ్నికణే తామ్రచూడే చ కుక్కుటః.

కుక్కుటః-॥పు॥ ఇది రేచుకుక్కకును, అగ్నికణమునకును, కోడికిని పేరు.

అశ్వే మితంపచే నిస్వే దేశభేదే చ కీటకః,

కీటకః-॥పు॥ ఇది గుఱ్ఱమునకును, లోభికిని, దరిద్రునికిని, దేశభేదమునకును పేరు.

రతిభేదే రాశిభేదే కుళీరేఽపి చ కర్కటః. ౯౯

కర్కటః-॥పు॥ ఇది రతిభేదమునకును, రాశిభేదమునకును, ఎండ్రకాయకును పేరు.

ఊర్ణనాభౌ కపౌ కాంతా రతిభేదే చ మర్కటః,

మర్కటః - ॥పు॥ ఇది సాలెపురుగునకును, కోఁతికిని, స్త్రీయొక్క రతివిశేషమునకును పేరు.

ఉర్వారౌ శాకశిమ్బ్యాం చ కర్కటీ మర్కటీ క్రమాత్. ౧౦౦

కర్కటీ-మర్కటీ-॥స్త్రీ॥ ఈరెండును వరుసగా దోసచెట్టునకును, దురదగొండిచెట్టునకును పేర్లు.

సూక్ష్మైలా త్రివృతా చాపి త్రిపుటా

త్రిపుటా-॥స్త్రీ॥ ఇది అల్పభూమికిని, తెగడకును పేరు.

వరటా తు సా, గండోలీ హంసయోషా చా

వరటా-॥స్త్రీ॥ ఇది కణుదురీఁగెకును, ఆఁడుహంసకును పేరు.

ప్యవటుర్గర్తఘాటయోః.

అవటుః-॥పు॥ ఇది గుంటకును, పెడతలకును పేరు.

పరిష్టిః పరిచర్యాయాం ప్రాకామ్యేన్వేషణేఽపిసా,

పరిష్టిః- ॥స్త్రీ॥ ఇది శుశ్రూషకును, ప్రాకామ్యమనుసిద్ధికిని, వెదకుటకును పేరు.

చిరంటీ తు సువాసిన్యాం స్యా ద్ద్వితీయవయః స్త్రియామ్.

చిరంటీ॥స్త్రీ॥ ఇది సువాసినికిని, యౌవనస్త్రీకిని పేరు.

పిచ్చటో నేత్రరోగే నా క్లీబే చ త్రపుసీసయోః,

పిచ్చటః-॥స్త్రీ॥ ఇది నేత్రవ్యాధికి పేరైనపుడు ॥పు॥ తగరమునకును, సీసమునకును పేరైనపుడు ॥న॥

మోరటం గోరసే చేక్షుమూలే మూర్వా తు మోరటా. ౧౦౩

మోరటమ్-ఇది ఆవుమజ్జిగెకును, చెఱకువేరునకును పేరగునపుడు ॥న॥ చాఁగకు పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥

అరిష్ట మశుభే తామ్రే లశునే సూతికాగృహే, మృత్యుచిహ్నే చ నా త్వేష

అరిష్టమ్-ఇది అశుభమునకును, రాగికిని, తెల్లయుల్లికిని, పురుటింటికిని, మరణచిహ్నమునకును పేరైనపుడు॥న॥ కాకికిని,కుంకుడుచెట్టునకును, వేపచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

కాకే ఫేనిలనిమ్బయోః.

రేవటం దక్షిణావర్తశఙ్ఖే వేణౌ తు రేవటః,

రేవటమ్-ఇది దక్షిణావర్తశంఖమునకు పేరైనపుడు ॥న॥ వెదురునకుఁ బేరైనపుడు ॥పు॥

వాతూలే విషవైద్యే చ కృపీట ముదరే జలే. ౧౦౫

కృపీటమ్-॥న॥ ఇది గాలిసమూహమునకును, విషవైద్యునికిని, కడుపునకును, ఉదకమునకును పేరు.

వికటః పృథులే రమ్యే విశాలవికరాళయోః,

వికటః - ॥త్రి॥ ఇది విస్తారమునకును, ఇంపైనదానికిని, మిక్కిలి భయంకరమైనదానికిని పేరు.

స్యా దుత్కటో బలవతి క్లీబే చ

ఉత్కటః-॥త్రి॥ ఇది బలవంతునకు పేరు.

ద్వా విమౌ త్రిషు. ౧౦౬.

ఇమౌద్వౌ=ఈ, వికట=ఉత్కటశబ్దములు రెండును, త్రిషు = మూఁడులింగములయందును వర్తించును.

ఇతి టాంతాః.

టాంతపదవర్గము ముగిసెను.

వైకుణ్ఠః కేశవే శక్రే

వైకుంఠః-॥పు॥ ఇది విష్ణువునకును, ఇంద్రునకును పేరు.

నిర్మఠ శ్చూచుకే విటే,

నిర్మఠః-॥పు॥ ఇది స్తనాగ్రమునకును, విటునికిని పేరు.

ప్రకోష్ఠో విస్తృతకరే వ్యళిన్దే కూర్పరా దధః. ౧౦౭. కక్ష్యాన్తరే

ప్రకోష్ఠః-॥పు॥ ఇది మూరకును, తలవాకిటి ముందరనుండు చావిడికిని, మోఁచేయి మొదలు మణికట్టువఱకుగల ముంజేతికిని, రాజగృహములయొక్క యంతఃపురమునకు పేరు.

ప్రతిష్ఠా తు సమాప్తౌ గౌరవేఽపి చ, కార్యనిర్వాహసామర్థ్యే చతుర్థే ఛన్దసి స్థితౌ. ౧౦౮

ప్రతిష్ఠా - ॥స్త్రీ॥ ఇది ముగియుంటకును, గొప్పతనమునకును, కార్యముల నిర్వహించునేర్పునకును, నాలవదైనఛందోభేదమునకును, ఉనికికిని పేరు.

కమఠః కచ్ఛపే ఖర్వే భిక్షాపాత్రే తు న ద్వయోః,

కమఠః-ఇది తాఁబేటికిని, పొట్టిదానికిని పేరైనపుడు ॥పు॥ భిక్షాపాత్రకు పేరైనపుడు ॥న॥

వరిష్ఠం మరిచే తామ్రే త్రిషు తు ప్రవరేఽత్యురౌ.

వరిష్ఠమ్-ఇది మిరియమునకును, రాగికిని పేరైనపుడు ॥న॥ శ్రేష్ఠునికిని, మిక్కిలి బరువైనదానికిని పేరైనపుడు ॥త్రి॥

కనిష్ఠః పూర్వజేఽవ్యల్పే యూని త్రిష్వంగుళౌ స్త్రియామ్,

కనిష్ఠః-ఇది తమ్మునికిఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ అల్పమైనదానికిని, ప్రాయపువానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥ కడపటివ్రేలికిఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

అమ్బష్ఠో దేశభేదే చ విప్రా ద్వైశ్యాసుతే చ సః. అమ్బష్ఠా యూథికా పా

అంబష్ఠః-ఇది దేశభేదమునకును, వైశ్యస్త్రీకి బ్రాహ్మణుని వలనఁ బుట్టినవానికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ అడవిమొల్లకును, అగురుశొంఠికిని పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ మిక్కిలి చులుకనైనదానికిఁ

ృషు త్వతిలఘున్యపి,
ల్పేఽపి లఘిష్ఠస్స్యా
ా జీర్ణకర్కశౌ.
ఇతి ఠాంతాః.

ః స్స్యాత్పశో రజ్జే
యాం జరఠేఽపిచ,
ో బడిశే సూత్రే బద్ధ
ాసనే. ౧౧౩
ో వ్యన్తరావేద్యాం
ాయే ముఖామయే,
ణ్డ స్స్యాత్కరే సూర్యే
ః పిఞ్ఛచూడయోః.
ణ్డో గణభేదే స్యా
ురు భ్రూణయోరపి,
ణ్డో దేవతాభేదే ప
భయఙ్కరే. ౧౧౪
ణ్డీ సిన్ధువారే చ నీల
కా చ సా,
చాపే చతుర్హస్త
చాపే భ్రువోరపి.
స్స్యాత్కోదణ్డం
ణ్డస్తు నా శ్వేతకర
త్రిషు ప్రగల్భే దుర్ధ
శాస్త్రే తు గారుడమ్.
మణిభేదేఽపి చా
ు తార్క్ష్యసమ్బన్ధిని

ణ్డోఽస్త్రీ ప్రశస్తే
శాఖాస్కన్ధమాదితః.
ఇతి డాన్తాః.

బేరగునపుడు ॥త్రి॥

లఘిష్ఠః-॥పు॥ ఇది మిక్కిలి చులుకనైనదానికిఁ బేరు.

జరఠః-॥పు॥ ఇది ముసలివానికిని, కఠినునికిని బేరు.

ఠాంతపదవర్గము ముగిసెను.

పిచణ్డః-॥పు॥ ఇది పశ్వంగమునకును, పొన్పునకును, ముదిమివానికిని బేరు.

తరణ్డః-॥పు॥ ఇది వలకును, త్రాటికిని, కట్టఁబడినవస్తువునకును, వస్త్రమునకును బేరు.

వరణ్డః-॥పు॥ ఇది యజ్ఞవేదిమధ్యమునకును, కూటమికిని, ముఖరోగమునకును బేరు.

మార్తణ్డః-॥పు॥ ఇది పందికిని, సూర్యునికిని బేరు

శిఖణ్డః-॥పు॥ ఇది నెమలిపింఛమునకును, సిగకును పేరు.

కూశ్మాండః -॥పు॥ ఇది కూశ్మాండగణమునకును, గుమ్మడికిని, గర్భమునకును బేరు

భేరుండః-॥పు॥ ఇది దేవతావిశేషమునకును, పక్షిభేదమునకును, భయంకరమైనదానికిని బేరు.

నిర్గుండీ-॥స్త్రీ॥ ఇది వావిలిచెట్టునకును, నల్లపువ్వులవావిలిచెట్టునకును బేరు.

కోదండమ్-॥న॥ ఇది వెదురువింటికిని, నాలుగుచేతులపొడుగుగలవింటికిని, సామాన్యమైనవింటికిని, కనుబొమ్మలకును బేరు.

ప్రచండః-ఇది తెల్లగన్నేరునకుఁ బేరైనపుడు ॥పు॥ గంభీరగుణవంతునికిని, అసాధ్యునికిని బేరైనపుడు ॥త్రి॥

గారుడమ్-ఇది విషవైద్యశాస్త్రమునకును, మరకతమణికిని బేరగునపుడు ॥న॥ గరుడసంబంధమైనదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

ప్రకాణ్డః-॥పు॥ ఇది ప్రశస్తమయినదానికిని, మ్రానియొక్క వేరుమొదలు కొమ్మవఱకును బేరు.

డాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ఆషాఢో వ్రతినాం దణ్డే
మాసే మలయపర్వతే,
కృతిసాపత్ని కాఽధ్యూ
ఢా త్రిషుస్యాదేష హీశ్వరే,
త్రి ష్వాత్తరే ప్రరూఢ
స్స్యా జ్జరఠే బద్ధమూలకే,
సంరూఢోఽంకురితే ప్రౌఢే
విరూఢో బద్ధజాతయోః,
సమూఢః పుఞ్జితే సద్యో
జాతేఽనుపహతేఽప్యథ,
కృచ్ఛ్రే దృఢే ప్రగాఢస్స్యా
దుపోఢో నికటస్థితే.
౧౨౦. రూఢేఽపి స్యా
దుదూఢస్తు పరిణీతే దృఢే
వృఢా.
ఇతి ఢాన్తాః.

ఆషాఢః - ॥పు॥ ఇది వ్రతశీలురు చేతఁబట్టుకొను కఱ్ఱకును, మాసవిశేషమునకును, మలయాద్రికిని పేరు.

అధ్యూఢా-ఇది పెద్దభార్యకుఁ బేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ ప్రభువునకు పేరైనపుడు ॥త్రి॥

ప్రరూఢః - ॥త్రి॥ ఇది శ్రేష్ఠునికిని, కఠువునకును, వేరు పుట్టిన దానికిని పేరు.

సంరూఢః - ॥పు॥ ఇది మొలచినదానికిని, గంభీరమైనదానికిని పేరు.

విరూఢః - ॥పు॥ఇది కట్టఁబడినదానికిని, పుట్టినదానికిని పేరు.

సమూఢః - ॥పు॥ ఇది రాశిచేయఁబడినదానికిని, తత్కాలమున బుట్టినదానికిని, కొట్టుపడనిదానికిని పేరు.

ప్రగాఢ - ॥పు॥ ఇది కష్టమునకును, దృఢమునకును పేరు.

ఉపోఢః-॥పు॥ ఇది సమీపముననున్న దానికిని, యథార్థమునకును పేరు.

ఉదూఢః - ॥పు॥ ఇది వివాహము చేయఁబడిన దానికిని, దృఢమైనదానికిని, పస్తారమునకును పేరు.

ఢాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ద్రుహిణో హరిధాతారౌ
గజోక్షాణౌ విషాణినౌ
తత్తాఙ్గుష్ఠానామికాభ్యాం
కృతో మానే మృగాన్తరే,
భుజగేఽశ్వతరేఽపి స్యా
ద్గోకర్ణో
ప్యథ మత్కుణః. ౧౨౧
ఖట్వాకీటే నిర్విషాణ గజే
నిశ్శ్మశ్రుపూరుషే,
వరుణ స్స్యా ద్వృక్షభేదే
భానౌ పశ్చిమదిక్పతౌ.
ద్రుఘణో ముద్గరే ఽశ్వినే
తౌ మృకుష్ఠ్మ పరశ్వథే వే
నసీ

ద్రుహిణః - ॥పు॥ ఇది విష్ణువునకును, బ్రహ్మకును పేరు.

విషాణి - ॥న్-పు॥ ఇది ఏనుఁగునకును, ఎద్దునకును పేరు.

గోకర్ణః - ॥పు॥ ఇది దర్భముడి వ్రేలును, బొటన వ్రేలును, చాపికొలిచిన ప్రమాణమునకును, కణితిమృగమునకును, పామునకును, కంకరగాడిదెకును పేరు.

మత్కుణః - ॥పు॥ ఇది నల్లికిని, దంతములేని ఏనుఁగునకును, పేడిమూఁతిమగవానికిని పేరు..

వరుణః - ॥పు॥ ఇది ఉలిమిరిచెట్టునకును, సూర్యునికిని, పశ్చిమదిక్పాలకునకును పేరు.

ద్రుఘణః-॥పు॥ఇది ఉక్కుగుదియకును, తలవాఁకిలిమందరి చావిడికిని, రాగికడవకును, గొడ్డలికిని, బ్రహ్మకును పేరు.

ప్రఘణస్తు స్యా దళిన్దే
లోహ ముద్గరే. ౧౨౭
రోహిణీ రోహితా పథ్యా
క న్యోమా కటురోహిణీ,
గౌ స్తారా కంఠరోగశ్చ
సరణిః పఙ్క్తివర్త్మనోః.
పూర్వాపరాహార్య గాత్రి
ర్భద్దీ రాకాచ పక్షిణీ,
ఇన్ద్రాణీ స్యా త్సిన్ధువారే
పౌలోమీ రతిబన్ధయోః.
మూర్వా సురా ప్రతీచీషు
వారుణీ స్యా ద
ధారణిః, నిర్మథ్య కాష్ఠే
ఽగ్నిమన్థే
కాక ణ్యేకవరాటకే,మాన
దణ్డస్య తుర్యాంశే మాషస్య
చణకస్య చ,
సాదణ్డే జాలభేదేఽపి క్షే
పణీ పేషణీ పునః. ౧౨౮
పణ్యవీ థ్యాపణః పణ్యా
ప్రవేణీ వేణికా కుథా,
శరణం స్యా ద్రక్షితరి
రక్షణే మన్దిరే వధే. ౧౨౯
హారణం యౌతకద్రవ్యే
తప్తశీతజలే హృతౌ,
ప్రమాణం ప్రమితీయత్తా
మర్యాదా శాస్త్రహేతుషు,
౧౩౦. ఆప్తేఽర్థ
ద్రవిణం గేహవిత్తే స్వర్గే
పరాక్రమే,
నిర్యాణం హస్తి నేత్రాన్తే

ప్రఘణః - ॥పు॥ ఇది తలవాఁకిటిముందరిచావిడికిని, ఉక్కుగుదియకును పేరు.

రోహిణీ - ॥సీ॥ ఎఱ్ఱవన్నెకును, కరకచెట్టునకును, తొమ్మిది సంవత్సరముల కన్యకకును, పార్వతికిని, కటుకరోహిణికిని, ఆవునకును, నక్షత్రమునకును, మెడనుబుట్టినరోగమునకును పేరు.

సరణిః - ॥సీ॥ ఇది పఙ్క్తికిని, మార్గమునకును పేరు.

పక్షిణీ-॥సీ॥ ఇది ఒకటిన్నరదినమునకును, కారాగృహమునకును, పున్నమకును పేరు.

ఇన్ద్రాణీ-॥సీ॥ ఇది వావిలిచెట్టునకును, శచీదేవికిని, రతిబంధవిశేషమునకును పేరు.

వారుణీ-॥సీ॥ఇది చాగచెట్టునకును, మద్యమునకును, పశ్చిమదిక్కునకుఁ పేర్లు.

అరణిః - ॥సీ॥ ఇది అగ్నినిమథించెడి దారువిశేషమునకును, నెల్లిచెట్టునకును పేరు.

కాకణీ - ॥సీ॥ ఇది ఒకగవ్వకును, కొలతకఱ్ఱ, మినుములు, సెనగలు వీని నాలవభాగమునకును పేరు.

క్షేపణీ - పేషణీ - ॥సీ॥ ఈరెండును ఓడనపుడు గడకును గవాక్షిభేదమునకును పేళ్లు.

ఆపణః - ॥పు॥ ఇది అంగడివీథికిని, వర్తకమునకును పేరు

ప్రవేణీ - ॥సీ॥ ఇది జడకును, ఏనుఁగుమీఁదఁబఱచెడు రత్నకంబళికిని పేరు.

శరణమ్ - ॥న॥ఇది రక్షించువానికిని, రక్షించుటకును, గృహమునకును, చంపుటకును పేరు.

హారణమ్-॥న॥ ఇది వివాహమునం దల్లునకిచ్చుధనమునకును కాఁగిచల్లారిననీళ్లకును, అపహరించుటకును పేరు.

ప్రమాణమ్-॥న॥ఇది కొలతయొక్కయింతమాత్రమనుటకును మర్యాదకును, శాస్త్రమునకును, ప్రత్యక్షాదిజ్ఞానహేతువుసకును సత్యముపలికెడి యాప్తునకును పేరు.

ద్రవిణమ్-॥న॥ ఇది గృహమునకును, ధనమునకుచు, స్వర్గమునకును, పరాక్రమమునకును పేరు.

నిర్యాణమ్-॥న॥ ఇది ఏనుఁగుయొక్కకన్గొనలకును, చచ్చుట

మరణే నిర్గతేఽపి చ ౧౩౧

కును, బయలుదేరుటకును పేరు.

నిర్వాణం నిర్వృతౌ మోక్షే వినాశే గజమజ్జనే,
స్యాత్కఙ్కణం హస్తసూత్రే శిఖరే కటకే జలే. ౧౩౨

నిర్వాణమ్-॥న॥ ఇది సుఖమునకును, మోక్షమునకును, నీల్గుటకును, ఏనుఁగు స్నానమునకును పేరు.

కంకణమ్-॥న॥ ఇది వివాహాదికాలములయందు హస్తమునఁ గట్టు సూత్రమునకును, శిఖరమునకును, కడియమునకును, జలబిందువునకును పేరు. 'స్యాత్కఙ్కణం హస్తసూత్రే శిఖరే హస్తమండనే' అని పాఠాంతరముగలదు.

శ్రవణం భే శ్రుతౌ కర్ణే తర్పణం తృప్తి రిన్ధనమ్,
ప్రయాణం గజదృక్పూర్వప్రదేశే మరణే గతౌ. ౧౩౩

శ్రవణమ్-॥న॥ ఇది నక్షత్రమునకును, వినుటకును, చెవికిని పేరు.

తర్పణమ్ - ॥న॥ ఇది తృప్తికిని, కట్టెకును పేరు

ప్రయాణమ్ - ॥న॥ ఏనుఁగు చూపు ముందటిప్రక్కకును, మరణమునకును పేరు.

కరణ మిహ బవాదౌ కారణే క్షేత్రముఖ్యే వపుషి చ రథబన్ధే కర్మగీతేన్ద్రియేషు, అతిశయితనిదానే ధ్యానపద్మాసనాద్యో స్స కరణ ఇతి శూద్రావైశ్యయోర్యస్తనూజః. ౧౩౪

కరణమ్-ఇది బవ మొదలైన పదునొకొండు కరణములకును, కారణమునకును, పరిమడికిని, శరీరమునకును, రథబంధనమునకును, క్రియకును, నాట్యగీతభేదమునకును, చక్షురాదీంద్రియములకును, ఛేదనాదిక్రియలకు మిక్కిలి సాధకములయిన ఖడ్గాదులకును, ధ్యానమునకును, పద్మాసనాద్యాసనములకును పేరైనపుడు ॥న॥ శూద్రస్త్రీకి వైశ్యునివలనఁ బుట్టినవానికిఁ బేరైనపుడు ॥పు॥

అరుణోఽర్కే తత్సూతే ర్ణేవ సంధ్యామ్బుదేఽరుణం తామ్రే, అరుణాఽతివిసా త్రివృత్తా త్రిషు రక్తావ్యక్తరాగయో శ్శేషః. ౧౩౫

అరుణః - ఇది సూర్యునికిని, అతనిసారథికిని, ఎఱ్ఱనికాంతికిని, సంధ్యాకాలమేఘమునకును పేరయినపుడు॥పు॥ రాగికిఁ బేరైనపుడు ॥న॥ అతివసకును, తెల్లతెగడకును పేరైనపుడు॥స్త్రీ॥ ఎఱ్ఱనివానికిని, వ్యక్తముగాని యెఱుపునకును పేరైనపుడు ॥త్రి॥

కరుణో నా వృక్షభేదే రసే చ కరుణా కృపా,

కరుణః-ఇది వృక్షవిశేషమునకును, కరుణారసమునకుఁ బేరైనపుడు ॥పు॥ దయకుఁ బేరైనపుడు ॥న॥

ప్రాకారే తిక్తశాకే చ వరణో వరణం వృతిః. ౧౩౬

వరుణః - ఇది ప్రాకారమునకును, ఉలిమిరిచెట్టునకును పేరైనపుడు ॥పు॥ వెలుఁగునకు పేరైనపుడు ॥న॥

సఞ్చారే చరణం క్లీబే స్థండిలే ప్రాఙ్గణే తథా, ఏకశాఖాధ్యాయిషు నా నస్త్రీ మూలే కులే పదే. ౧౩౭

చరణమ్-ఇది సంచారమునకును, హోమము చేయుటకుఁగాను సంస్కారము చేయఁబడినభూమికిని, ముంగిటికిని పేరగునపుడు ॥న॥ ఒకశాఖను నధ్యయనము చేసినవానికిఁ బేరగునపుడు॥పు॥ మూలమునకును, కులమునకును, పాదమునకును పేరగునపుడు ॥ప్న॥

లవణ స్సాగరే దైత్యే రసే
యే తద్వతి త్రిషు,

లవణః-ఇది సముద్రమునకును, ఒకదైత్యునికిని, రసభేదమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ లవణరసముగలదానికిఁ బేరైనపుడు ॥త్రి॥

ఉష్ట్రే భృఙ్గే రాసభే నా
రవణ శ్శబ్దనే త్రిషు.

రవణః - ఇది ఒంటెకును, తుమ్మెదకును, గాడిదెకును బేరగునపుడు ॥పు॥ మ్రోయుస్వభావముగలదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

మూషభేదే ధారణే చ
భరణం

భరణః - ॥న॥ ఇది కూలతయొక్క భేదమునకును, ధరించుటకును పేరు.

ధరణి ర్ధరా,

ధరణిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది భూమికి పేరు.

దక్షిణ స్సరళే యామ్యా
దిక్స్థే ఛన్దానువర్తిని. ౧౩౯
అపసవ్యే త్రిష్వయన్తు దే
యభేదే దిశి స్త్రియామ్,

దక్షిణః - ఇది కపటములేని మనస్సుగలవానికిని, దక్షిణదిక్కునను న్నవానికిని, ఎదటివానిమనస్సునుగనిపెట్టి నడుచుకొను వానికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ అప్రదక్షిణమైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ దక్షిణకును, దక్షిణదిక్కునకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

ధర్షణం సురతే ధార్ష్ట్యే
తిరస్కారేऽపి

ధర్షణమ్ - ॥న॥ ఇది సురతమునకును, ధార్ష్ట్యమునకును తిరస్కారమునకును పేరు.

ధ ధర్షిణీ. ౧౪౦ కుల
టాయాం

ధర్షిణీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది రంకులాడికి పేరు.

మూషణా తు కణా మరి
చ మూషణమ్,

ఊషణా - ఇది పిప్పలిచెట్టునకుఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ మిరియపుతీఁగెకు పేరగునపుడు ॥న॥

ధీ గౌర్యో ర్ధిషణా నా
తు గీష్పతౌ

ధిషణా - ఇది బుద్ధికిని, గౌరికిని పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ బృహస్పతికి పేరగునపుడు ॥పు॥

వధ మార్గణమ్. ౧౪౧. యా
చ్ఞాన్వేషణయోః క్లీబే పు
మాన్ యాచక బాణయోః,

మార్గణమ్ - ఇది యాచించుటకు, వెదకుటకును పేరగునపుడు ॥న॥ యాచకునికిని, బాణమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

చిహ్నానామ్నో స్సలక్ష్మ
కే సౌమిత్రౌ సారసే స్త్రి
యామ్. ౧౪౨. క్రమేణ ల
క్ష్మణః క్లీబే త్రిషు పుంసి
స్త్రియా మపి,

లక్ష్మణః - ఇది గుఱుతునకును, నామధేయమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ సంపదగలవానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥ సౌమిత్రి పేరగునపుడు ॥పు॥ ఆఁడుబెగ్గురుపక్షికి పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

హారిణ స్స్యా న్మృగే
పాణ్డువర్ణే నా తద్వతి త్రి
షు. ౧౪౩

హారిణః - ఇది జింకకిని, తెలుపువన్నెకును పేరగునపుడు ॥పు॥ తెల్లవన్నెగలదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

యోషి ద్వృత్తాప్సరో భే

హారిణీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది స్త్రీకిని, వృత్తమునకును, అప్సరసస్త్రీకి

దా స్సువర్ణప్రతిమా మృగీ, హరితా చ హారిణ్యస్స్యుః	బంగారు బొమ్మకును, ఆఁడు లేడికిని, పచ్చని కాంతికిని పేరు.
ప్రవణో నా చతుష్పథే ౧౮౪. త్రిషు తు క్రమని మ్నొర్వ్యాం ప్రహ్వే తత్పరదక్షయోః,	ప్రవణః-ఇది నాలుగు త్రోవలు కూడిన రచ్చమిట్టకు పేరగునపుడు ॥పు॥ చదరముగ పల్లమైనభూమికిని, వంగినవానికిని, ఒక వస్తువునందు మనస్సు వదిలినవానికిని, నేర్పరికిని పేరైనపుడు ॥త్రి॥
కల్యాణం మఙ్గళే స్వర్ణే	కల్యాణమ్-॥న॥ ఇది శుభమునకును, బంగారమునకును పేరు.
కల్యాణీ పార్వతీ భువోః,	కల్యాణీ-॥స్త్రీ॥ ఇది పార్వతీదేవికిని, భూమికిని పేరు.
కర్తర్యాం ఛురికాయాం చ కృపాణిస్స్యాదసౌ తు నా,	కృపాణిః-॥స్త్రీ॥ ఇది కత్తెరకును, చూరుకత్తికిని పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ పెద్దకత్తికిఁ పేరగునపుడు ॥పు॥
పురాణం గ్రన్థభేదే చ క్లీబే త్రిషు పురాతనే. ౧౮౬	పురాణమ్-ఇది గ్రంథవిశేషమునకుఁ పేరగునపుడు ॥న॥ బహుకాలము గడచినదానికిఁ పేరగునపుడు ॥త్రి॥
రోషణ స్త్రిషు సక్రోధే పుమాంస్తు నికషోపలే, పారదే చ	రోషణః-ఇది కోపముగలవానికిఁ పేరగునపుడు ॥త్రి॥ ఒరగల్లునకును, పాదరసమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥
నిషేధే తు వారణం కుఞ్జరే పుమాన్. ౧౮౭	వారణమ్-ఇది నిషేధమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ ఏనుఁగునకు పేరగునపుడు ॥పు॥
మసృణం కర్కశే స్నిగ్ధే వాచ్య వన్మసృణా త్వుమా,	మసృణమ్-ఇది కఠినమైనదానికిని, నిగ్గుగలదానికిని పేరగునపుడు విశేష్యలింగముగలది. నల్లయవిసెకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ [పేరు.
పూరణి శ్శాల్మలి ర్ద్విష్టిః	పూరణిః-॥స్త్రీ॥ ఇది బూరుగచెట్టునకును, నరకమునఁబడుటకును
పూరణం పూరకే త్రిషు.	పూరణమ్-॥త్రి॥ ఇది సంఖ్యాపూరకమైనదానికి పేరు.
స్యాత్కరేణుః కరిణ్యాం స్త్రీ కర్ణికారే గజే తు నా,	కరేణుః - ఇది ఆఁడుయేనుఁగునకును, కొండగోఁగునకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ ఏనుఁగునకు పేరగునపుడు ॥పు॥
కృపణః కుత్సితే నిస్స్వే వాచ్యలిఙ్గం క్రిమౌ పుమాన్.	కృపణః - ఇది కుత్సితునికిని, దరిద్రునకును పేరగునపుడు విశేష్యలింగమగును. పురుగునకు పేరగునపుడు ॥పు॥
సువర్ణం కనకే విత్తే కర్షమాత్రే చ న ద్వయోః, సువర్ణే త్రిషు	సువర్ణః - ఇది సామాన్యముగా బంగారునకును, ధనమునకును, కొలుచుల మొత్తునకును పేరగునపుడు ॥న॥ మంచి కాంతిగల దానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥
రూప్యే తు దుర్వర్ణం దుష్కృతే త్రిషు. ౧౮౦	దుర్వర్ణమ్-ఇది వెండికి పేరగునపుడు ॥న॥ దుష్కాంతికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥
సుపర్ణా తార్క్ష్యజననీ నా తార్క్ష్యకృతమాలయోః,	సుపర్ణా-ఇది గరుడునితల్లికి పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ గరుడునికిని, రేలచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

పత్త్రోర్ణం ధౌతకౌశేయే
పుంసి త్వరటపాదపే.

పత్త్రోర్ణమ్-ఇది ఉతికినపట్టువస్త్రమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ దుండిగపుమ్రానికి పేరగునపుడు ॥పు॥

గమ్భార్యాం కట్ఫలేఽపి
శ్రీపర్ణీ పద్మాగ్నిమన్థయోః,
క్లీబేఽ

శ్రీపర్ణీ-ఇది గుమ్మడిచెట్టునకును, | టేకుమ్రానికిని పేరగునపుడు ॥సీ॥ కమలమునకును, నెల్లిచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥న॥

థ భరణం భృత్యాం వేత
నే భరణీ తు భే. ౧౫౨

భరణమ్-॥న॥ ఇది దినకూలికిని, నెలకూలికిని పేరు.

భరణీ- ॥సీ॥ ఇది నక్షత్రమునకు పేరు.

బ్రాహ్మణీ హింజికా

బ్రాహ్మణీ-॥సీ॥ ఇది భారంగికిని, మఱియు బ్రాహ్మణుని భార్యకును పేరు.

వేదే బ్రాహ్మణం పుంసి తు
ద్విజే,

బ్రాహ్మణమ్-॥న॥ ఇది వేదమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ బ్రాహ్మణునికి పేరగునపుడు ॥పు॥

తరణి స్త్రీ నావి నద్యాం
కుమార్యాఖ్యౌషధావపి. నా
ద్వయం సాగరే భానౌ

తరణిః - ఇది ఓడకును, నదికిని, చాఁగచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥సీ॥ సముద్రమునకును, సూర్యునికిని పేరగునపుడు ॥పు॥

గ్రామణీః ప్రతిముఖ్యయోః,
గ్రామేశే చ త్రిష్వయం తు
భోగికే నాపితే చ నా.

గ్రామణీః - ఇది ప్రభువునకును, ముఖ్యునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ గ్రామాధిపతికి పేరగునపుడు॥త్రి॥ సర్పరాజునకును మంగలవానికిని పేరగునపుడు ॥పు॥

విషాణం క్రోడదంష్ట్రాయాం
పశుశృఙ్గేభదన్తయోః,

విషాణమ్-॥న॥ ఇది అడవిపందికోఱకును, పశువులకొమ్మునకును, ఏనుఁగుదంతమునకును పేరు.

ఇరిణం శూన్యభూభాగ
ఊషరే
ద్వా విమౌ త్రిషు. ౧౫౩
ఇతి ణాన్తాః.

ఇరిణమ్-ఇది వృక్షసస్యాదులులేని శూన్యభూమికిని, చవిటిభూమికిని పేరు. [మూఁడులింగములయందును వర్తించును.

ఇమౌ ద్వౌ = ఈవిషాణఇరిణశబ్దములురెండును, త్రిషు =

ణాంతపదవర్గము ముగిసెను.

పర్వతౌ శైలదేవర్షీ
జీమూతౌ మేఘపర్వతౌ,
కురఙ్గబిన్దూ పృషతౌ
హారీతౌ మునిపక్షిణౌ.
కృతాన్తౌ యమసిద్ధాన్తౌ
ప్రపాతౌ భృగునిర్ఝరౌ,
శ్వేతస్త్రీలేఽపి జామాతా

పర్వతః-॥పు॥ ఇది కొండకును, దేవర్షికిని పేరు.

జీమూతః-॥పు॥ ఇది మేఘమునకును, పర్వతమునకును పేరు.

పృషత్-॥త్-పు॥ ఇది లేడికిని, బిందువునకును పేరు.

హారీతః-॥పు॥ ఇది మునికిని, పచ్చపిట్టకును పేరు.

కృతాంతః-॥పు॥ ఇది యమునకును, సిద్ధాంతమునకును పేరు.

ప్రపాతః-॥పు॥ ఇది చరికిని, కొండకాలువకును పేరు.

జామాతా-॥ఋ-పు॥ ఇది తెల్లనువ్వులకును, అపిశబ్దమువలన నల్లునకును పేరు.

విధాతా వేధసి స్మరే.

విధాతా-॥బు-పు॥ ఇది బ్రహ్మకును, మన్మథునకును పేరు.

ప్రచేతా వారుణే వహ్నౌ

ప్రచేతాః-॥న్-పు॥ ఇది వరుణునకును, అగ్నికిని పేరు.

గభస్తిః కిరణే రవౌ,

గభస్తిః-॥పు॥ ఇది కిరణమునకును, సూర్యునకును పేరు.

ద్విజాతిః పక్షివిప్రాద్యో

ద్విజాతిః-॥పు॥ ఇది పక్షికిని, బ్రాహ్మణునకును, ఆదిశబ్దమువలన క్షత్రియవైశ్యులకును, దంతములకును పేరు.

శ్రీపతిర్విష్ణుభూపయోః.

శ్రీపతిః-॥పు॥ ఇదివిష్ణువునకును,భూమినిబాలించువానికిని పేరు.

గోపతి ర్వృషభే రాజ్ఞి శక్రే షణ్డే దివాకరే,

గోపతిః- ॥పు॥ ఇది ఆఁబోతునకును, భూపతికిని, ఇంద్రునకును, నపుంసకునకును, సూర్యునకును పేరు.

రమతి ర్మన్మథే స్వర్గే

రమతిః-॥పు॥ ఇది మన్మథునకును, స్వర్గమునకును పేరు.

స్థపతి స్స్యాదిదల్లకః. కారు స్సూరోఽధిపో యష్టా బృహస్పతిసవస్య చ,

స్థపతిః-॥పు॥ ఇది కొజ్జావానికిని, శిల్పికిని, సూర్యునకును, అధిపునికిని, బృహస్పతి యాగము చేసినవానికిని పేరు

వృత్తాన్త స్స్యా త్ప్రకరణే ప్రకారే కార్త్స్న్యవార్తయోః. ౧౬౦

వృత్తాన్తః-॥పు॥ ఇది ప్రస్తావమునకును, విశేషమునకును, అంతయు ననుటకును, లోకవార్తకును పేరు.

శుద్ధాన్తోఽన్తఃపురే రాజ్ఞాం కక్ష్యాన్తర రహస్యయోః,

శుద్ధాన్తః-॥పు॥ ఇది రాజులయొక్క యంతఃపురమునకును, తొట్టికట్టునకును, రహస్యమునకును పేరు.

నివాతో దృఢసన్నాహ ఆశ్రయే వాతవర్జితే. ౧౬౧

నివాతః-॥పు॥ ఇది ఆయుధములచేత భేదింపరానిజోడునకును, ఉండుచోటునకును, గాలిలేనిస్థలమునకును పేరు.

భవేచ్ఛాస్త్రేఽపి దృష్టాన్త

దృష్టాన్తః-॥పు॥ ఇది శాస్త్రమునకును, అపిశబ్దమువలన ప్రకృతార్థమునకును, ప్రతిగా చూచిచెప్పుటకును పేరు.

శ్శకున్తో భాసపక్షిణోః,

శకున్తః-॥పు॥ఇది జముసుకాకికిని, పక్షిమాత్రమునకును పేరు.

కపోతస్తు భవే త్పక్షిభేదే పారావతేఽపి చ. ౧౬౨

కపోతః॥పు॥ ఇది పక్షిభేదమునకును, పావురమునకును పేరు.

ఆనర్తో నృత్తశాలాయాం నీవృద్భేదే జనే యుధి,

ఆనర్తః॥పు॥ ఇది నాట్యశాలకును, దేశభేదమునకును, జనమునకును, యుద్ధమునకును పేరు.

ఆవర్త ఆవర్తనే స్యాచ్చిన్తనే పయసాంభ్రమే.

ఆవర్తః-॥పు॥ ఇది అంతటనుండుటకును, చింతకును, ఉదకమున బుట్టినసుడికిని పేరు.

సంవర్తః ప్రళయే యేఘే విభీతకతరావపి,

సంవర్తః - ॥పు॥ ఇది ప్రలయమునకును, మేఘమునకును, తాండ్రచెట్టునకును పేరు.

భవే త్తదా త్వేఽప్యాపాత

ఆపాతః-॥పు॥ ఇది తత్కాలమునకును పేరు.

ఆఘాత స్సీమఘాతయోః.
ఉపక్రమే స్యా దుద్ఘాత
శ్చరణస్ఖలనేఽపి చ,
సఙ్ఘాతో నరకే బృన్దే
వ్యాఘాతో విఘ్నయోగ
యోః. ౧౬౫

ఆఘాతః-॥పు॥ ఇది ఎల్లకును, గుంటకును పేరు.
ఉద్ఘాతః-॥న॥ ఇది ఆరంభమునకును, కాలుజాఱుటకును పేరు.
సంఘాతః-॥పు॥ ఇది నరక భేదమునకును, సమూహమునకును పేరు.
వ్యాఘాతః-॥పు॥ ఇది విఘ్నమునకును, యోగభేదమునకును పేరు.

భరత శ్శబరే రామానుజే
భారతవర్షకే, దుష్యన్తజే
నటే నాట్య శాస్త్రకృత్తన్తు
వాయయోః. ౧౬౬

భరతః-॥పు॥ ఇది ఎఱుకువానికిని, రామునితమ్మునికిని, భరతవర్షమునకును, దుష్యంతునికుమారునికిని, నట్టువవానికిని, నాట్యశాస్త్రము జేసినమునికిని, నేతగానికిని పేరు.

సికతా స్స్యు ర్వాలుకా
యాం శర్కరాయాం గవా
న్తరే, సికతావత్ప్రదేశే చ
తృణతా తు ధనుష్యపి
౧౬౭

సికతా-॥స్త్రీ॥ ఇది ఇసుకకును, సున్నపురాతికిని, గోవిశేషమునకును, ఇసుకభూమికిని పేరు.
తృణతా-॥స్త్రీ॥ ఇది ధనస్సునకును, అపిశబ్దమువలన తృణభావమునకును పేరు.

సంహితా వర్ణసంయోగే
శాస్త్రవేదైకదేశయోః,
వసతిః స్థాననిశయో ర్జన
వేశ్మని వేశ్మని. ౧౬౮

సంహితా -॥స్త్రీ॥ ఇది అక్షరము లెడతెగకయుండుటకును, శాస్త్రమునకును, వేదభేదముననొకభాగమునకును పేరు.
వసతిః-॥స్త్రీ॥ ఇది ఉనికికిని, రాత్రికిని, జనాశ్రయమైనఇంటికిని సామాన్యముగా నింటికిని పేరు.

సన్తతిః పఙ్క్తివిస్తారే పా
రంపర్యసుతాన్వయే,
ఆయతి స్స్యా ద్దీర్ఘతా
యాం ప్రభావాగామికాల
యోః. ౧౬౯

సంతతిః-॥స్త్రీ॥ ఇది పంక్తిధైర్యమునకును, పూర్వమునుండి వచ్చిన పుత్రసంతతికిని పేరు.
ఆయతిః-॥స్త్రీ॥ ఇది దీర్ఘమగుటకును, ప్రభావమునకును, రాఁగలకాలమునకును పేరు.

సమితి స్సఙ్గరే సామ్యే
సభాయాం సఙ్గమే చ సా,
ప్రకృతిః పఞ్చభూతేషు
స్వభావే సచివాదిషు. ప్రధా
నే కారణే గుహ్యే జన్తౌ
ఛన్దసి మాతరి,
నివృత్తి ర్మనస స్తోషే
మోక్షే ప్రత్యాగతావపి.

సమితిః-॥స్త్రీ॥ ఇది యుద్ధమునకును, ఉపమానమునకును, సభకును, కూడుటకును పేరు.
ప్రకృతిః-॥స్త్రీ॥ ఇది పృథివ్యాదిపంచభూతములకును, స్వభావమునకును, స్వామ్యమాత్యాదిరాజ్యాంగములకును, ప్రధానమునకును, ఉపాదానకరణమునకును, భగమునకును, జంతుసామాన్యమునకును, ఛందోభేదమునకును, తల్లికిని పేరు.
నివృత్తిః-॥స్త్రీ॥ ఇది మనస్సంతోషమునకును, మోక్షమునకును, మరల వచ్చుటకును నామము.

ఆకృతి ర్గాత్ర సామాన్య ఛన్దోభేదే ష్వ

ఆకృతిః - ॥సీ॥ ఇది శరీరమునకును, సామాన్యమునకును, ఛందోభేదమునకును పేరు.

థాదితిః, ఉమా భూ ర్దేవ మాతాచ

అదితిః - ॥సీ॥ ఇది పార్వతికిని, భూమికిని, దేవతలతల్లికిని పేరు.

కుసృతీ శాఠ్యభర్త్సనే.

కుసృతిః - ॥సీ॥ ఇది పద్రోహార్థమై యొక కార్యము నుద్దేశించి మఱియొక కార్యముం జేయుటకును, పరునికిభయమును పుట్టించుటకును పేరు.

నియతీ ర్దైవనియమా

నియతిః-॥సీ॥ఇది దైవమునకును, నియమమునకును పేరు.

విచ్ఛాఙనుజ్ఞేతు సమ్మతీ,

సమ్మతిః - ॥సీ॥ ఇది యిచ్ఛకును, ఆజ్ఞకును నామము.

ప్రసూతీ స్తన్మతనయా

ప్రసూతిః - ॥సీ॥ ఇది పుట్టుటకును, కుమారునికిని నామము.

పద్ధతీ పఙ్క్తివర్త్మసి. ౧౭౩

పద్ధతిః - ॥సీ॥ ఇది పంక్తికిని, మార్గమునకును నామము.

దుర్గతీ ర్నైస్స్వ్యనరకా

దుర్గతిః-॥సీ॥ ఇది దారిద్ర్యమునకును, నరకమునకును పేరు.

ప్రతతీ స్తతవీరుధా,

ప్రతతిః-॥సీ॥ ఇది సమూహమునకును, తీఁగెకును నామము.

సంవిత్తీ జ్ఞానసంవాదౌ

సంవిత్తిః-॥సీ॥ ఇది జ్ఞానమునకును, సంవాదమునకును పేరు.

సుఖనాశౌ తు నిర్వృతీ.

నిర్వృత్తిః-॥సీ॥ ఇది సుఖమునకును, నాశనమునకును పేరు.

ప్రవృత్తీ ర్నిర్ఝరోదన్తా

ప్రవృత్తిః-॥సీ॥ఇది కొండకాలువకును, లోకవార్తకును పేరు.

విచ్ఛిత్తీ ర్భావలేపనే,

విచ్ఛిత్తిః - ॥సీ॥ ఇది అభిప్రాయమునకును, పూఁతకును పేరు.

పక్షమూలే ప్రతిపదిపక్షతి

పక్షతిః - ॥సీ॥ ఇది ఱెక్కమొదటికిని, పాడ్యమికిని పేరు.

ర్జగతీ భువి ౧౭౪. వాస్తౌ ఛన్దసి లోకే చ

జగతీ - ॥సీ॥ ఇది భూమికిని, వాస్తువునకును, పండ్రెండక్షరముల పాదముల ఛందస్సునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

రేవతీ సీరిపత్న్యపి,

రేవతీ - ॥సీ॥ ఇది బలరామునిభార్యకును, అపిశబ్దమువలన రేవతియను పేరుగల నక్షత్రమునకును నామము.

బృహతీ క్షుద్ర వార్తాకీ క్షుద్రా ఛన్దస్సు వాచి చ. ౧౭౫

బృహతీ - ॥సీ॥ ఇది వాకుడుచెట్టునకును, అంగహీనురాలైన వేశ్యకును, తొమ్మిదియక్షరముల పాదముగల ఛందస్సునకును వాక్కునకును నామము.

మాలతీ యువతీ జ్యోత్స్నా జాతీషు సరిదంతరే,

మాలతీ - ॥సీ॥ ఇది ప్రాయపుస్త్రీకిని, వెన్నెలకును, జాజితీఁగెకును, నదీమధ్యమునకును నామము.

జీవన్తీ జీవతీశమ్యో ర్గుడూచీ వందయో రపి.

జీవంతీ-॥సీ॥ ఇది పాలకూరకును, కాయధాన్యముల పొట్టునకును, తిప్పతీఁగెకును, బదనికకును నామము.

హాసన్తీ శాకినీభేదో మల్లికాఙ్గారధాన్యపి,

హసంతీ - ॥సీ॥ ఇది శాకినీభేదమునకును, మల్లెతీఁగెకును కుంపటికిని నామము.

వాసన్తీ మాధవీయూథ్యోః

వాసంతీ-॥సీ॥ ఇది పువ్వులగురువిందకును, అడవిమొల్లకును

సాటలాయాం క్రమేళకే.
వనితా జనితాత్యర్థరాగ
యోషితి యోషితి,
రసిత స్తనితే ధ్వానే
నిమిత్తం హేతు చిహ్న
యోః. ౧౭౯
క్రన్దితం రుదితే హూతా
విఙ్గితం రతిచేష్టయోః,
అనన్తం గగనే క్లీబే పు
మా న్శేష విశేషయోః.
౧౮౦. అనన్తా పూర్ణిమా
దూర్వా విశల్యా శారిబా
మహీ,
కృషా వ ప్యనృతంమిథ్యా
విష్ణా వ ప్యజితా చ్యుతౌ.
౧౮౧
క్లీబంప్రధానేఽప్యవ్యక్తం
విష్ణుశఙ్కరయోః పుమాన్,
నిర్ముక్తో ముక్త సంసారే
ముక్తకఞ్చుకపన్నగే.
ఉన్మత్తః పుంసి ధుత్తూరే
దుర్జాతం వ్యసనేఽపి చ,
ఆఖ్యాతం తిజి చ క్లీబం
ఆప్లుత స్స్నాతకే చ నా.
౧౮౩
అక్షతం తణ్డులే ధాన్యే
క్లీబం లాజేషు చేన్న నా,
యవేషు పుం స్య
థోత్తప్తం శుష్కమాంసే

కలిగొట్టు చెట్టునకును, ఒంటెకును నామము.

వనితా-॥స్త్రీ॥ ఇది మిక్కిలి యనురాగమును బుట్టించు స్త్రీకిని సామాన్యస్త్రీకిని నామము.

రసితః-॥పు॥ ఇది గర్జనమునకును, ధ్వనికిని పేరు.

నిమిత్తమ్-॥న॥ ఇది కారణమునకును, గుఱుతునకును పేరు.

క్రందితమ్-॥న॥ ఇది రోదనమునకును, పిలుచుటకును పేరు.

ఇంగితమ్ - ॥న॥ ఇది రతికిని, చేష్టావిశేషమునకును పేరు.

అనంతమ్ - ఇది ఆకాశమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ విష్ణువునకును, ఆదిశేషునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ పున్నమకును, దూర్వకును, వెన్నవెదురుకూరకును, సుగంధపాలకును, భూమికిని పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

అనృతమ్ - ॥న॥ ఇది కృషికిని, అబద్ధమునకును పేరు.

అజితః - అచ్యుతః-॥పు॥ ఈ రెండును, విష్ణువునకు పేళ్లు. అపిశబ్దమువలన అజితశబ్దము గెలువఁబడినవానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

అవ్యక్తమ్-ఇది ప్రధానమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ విష్ణువునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

నిర్ముక్తః - ॥పు॥ ఇది సంసారమును వదలినవానికిని, కుబుసమువిడిచిన పాముకును పేరు.

ఉన్మత్తః - ॥పు॥ ఇది ఉమ్మెత్తచెట్టునకును, మఱియు చిత్తభ్రమగలవానికిని పేరు.

దుర్జాతమ్ - ॥న॥ ఇది వ్యసనమునకు పేరు. అపిశబ్దమువలన అన్యజాతికిఁ బుట్టినవానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

ఆఖ్యాతమ్ - ॥న॥ ఇది ధాతువుమీఁద విధింపఁబడిన తిజాదులకును, చకారమువలన చెప్పఁబడినదానికిని పేరు.

ఆప్లుతః - ॥పు॥ ఇది వేదమును జదివినపిమ్మట నాశ్రమాంతరమును బొందక వ్రతశీలుఁడై తీర్థయాత్ర చేయు బ్రహ్మచారికి పేరు.

అక్షతమ్ - ఇది బియ్యమునకును, ధాన్యమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ పేలాలకు పేరగునపుడు ॥పు॥ యవలకు పేరగునపుడు ॥పు॥

ఉత్తప్తమ్-॥న॥ఇది యెండినమాంసమునకును, అపిశబ్దమువలన

పి న ద్వయోః. ౧౮౪

౹చితశ్శకటో న్నే యే పలా

౹ మయుంతద్వయే,

౹నన్తాద్యా నిరన్తాది ష్వ

క్తార్థేషు వాచ్యవత్.

౧౮౫

త్రి ష్వాహతం స్యా ద్గుణి

మృషార్థే తాడితేఽపిచ,

తే త్వయం జీర్ణవస్త్రే

౹జతం ధవళే త్రిషు. క్లీ

హారే దన్తిదన్తే నక్షత్రే

౹మరూప్యయోః,

౹లితం జరసా శౌక్ల్యే

లేయే కర్దమే తు నా.

౧౮౬

౹రభేదే విలాసే చ లలి

చారుణి త్రిషు,

౹ర్జితం బృంహితే మేఘ

తా నాతు మదద్విపే.

౹ృమ్భితం జృమ్భణే క్లీబే

ఫూ త్ఫుల్లవివృద్ధయోః,

౹రమ్బు తక్రం మథితం

౹ మాలోడితే త్రిషు.

ప్రసృతోఽర్ఘాఞ్జలౌ జఙ్ఘా

సృతా వేగినీ త్రిషు.

౹బే స్యాత్సుకృతం ధర్మే

౹షు సుష్ఠు కృతే శుభే.

౹చన్దనాసృగ్గోశీర్ష షు

౹ మేషు చ లోహితం,

౹రాగ్ భౌమే

౹హితంతు బుశ్శక్రాఞ్జు

మిక్కిలి కాల్పఁబడినదానికిని పేరు.

ఆచితమ్.॥పు॥ ఇది బండిచేత మోయఁదగిన భారమునకును, ౨౦౦౦౦ పలముల భారమునకును పేరు.

అనంతాద్యాః=అనంతశబ్దము మొదలైనవి, నిరంతాదిషు = నిరంతరము మొదలైన, అనుక్తార్థేషు=చెప్పఁబడని యర్థములందు, వాచ్యవత్=విశేష్యలింగములు. ఉదాహరణము.—అనంతా = నాశనము లేనిది॥ స్త్రీ॥ అజితా=జయింపఁబడనిది ॥సీ॥ ఇత్యాదులు.

ఆహతమ్ - ఇది గుణింపఁబడినసంఖ్యకును, అసంభావితమైన యర్థముగలమాటకును, కొట్టువడినదానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥ ప్రాఁతవస్త్రమునకు పేరగునపుడు ॥న॥

రజతమ్ - ఇది తెల్లనిదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ హారమునకును, ఏనుఁగు దంతమునకును, నక్షత్రమునకును, బంగారమునకును, వెండికిని పేరగునపుడు ॥న॥

పలితమ్ - ఇది ముదిమిచేత వెండ్రుకలు తెలుపగుటకును, మురయను గ్రంథ్యమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ అడుసునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

లలితమ్ - ఇది హారభేదమునకును, విలాసమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ సొంపైనదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

గర్జితమ్ - ఇది ఏనుఁగుగర్జించుటకును, మేఘగర్జనమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

జృంభితమ్ - ఇది ఆవలింతకు పేరగునపుడు ॥న॥ వికసించినదానికిని, వృద్ధినొందినదానికిని బేరగునపుడు ॥త్రి॥

మథితమ్ - ఇది నీళ్లుకలియని మజ్జిగకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ కలియఁబెట్టఁబడినదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

ప్రసృతః - ఇది చేరకు పేరగునపుడు ॥పు॥ కాలిపిక్కకు పేరగునపుడు ॥సీ॥ వేగవంతునికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

సుకృతమ్ - ఇది ధర్మమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ చక్కఁ చేయఁబడినదానికిని, శుభమునకును బేరగునపుడు ॥త్రి॥

లోహితమ్-ఇది ఎఱ్ఱసిగంధమునకును, నెత్తురునకును,మిక్కిలి వాసనగల చందనమునకును, కుంకుమపువ్వునకును బేరగునపుడు ॥న॥ అంగారకునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

రోహితమ్ - ఇది వక్రముగాని ఇంద్రధనుస్సునకును, నెత్తు

యందాన్పజోః. ౧౯౧. సా తు మానే వృగే

రునకును బేరగునపుడు ॥న॥ ఎఱ్ఱచేపకును, కేసరియను మృగమునకును బేరగునపుడు ॥పు॥

షైతౌ త్రిషు ద్రవ్యే గుణే నరౌ,

ఏతౌ=ఈలోహితరోహితశబ్దములు, ద్రవ్యే = ద్రవ్యవాచకములైనపుడు, త్రిషు=మూఁడులింగములయందు వర్తించును. గుణే = గుణవాచకములైనపుడు, నరౌ = పుంలింగమందు వర్తించును.

పుష్పే క్లీబం సారథౌ నా ప్రసూతంజనితే త్రిషు

ప్రసూతమ్ - ఇది పుష్పకమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ సారథికిఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ పుట్టింపఁబడినదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

వినీతస్సుభగాశ్వే వణిజో ద్వౌ త్రిషు త్వయమ్, అవినీతే శిక్షితే చ

వినీతః-ఇది సాధువైన గుఱ్ఱమునకును, వర్తకునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ దుష్టునకును, శిక్షింపఁబడినవానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥

నివృత్తం నిర్జితేన్ద్రియే.

నివృత్తమ్ - ॥న॥ ఇది ఇంద్రియనిగ్రహముగలవానికి పేరు.

వాగ్వృత్తిభేదా భారత్యో గ్రన్థే వర్షే చ భారతమ్,

భారతీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది వాక్కునకును, భారతీవృత్తికిని పేరు. భారతమ్ ॥న॥ ఇది భారతమను పేరుగల గ్రంథమునకును, వర్షభేదమునకును పేరు. చకారమువలన భరతసంబంధమైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

కిరాతీ కుట్టనీ మ్లేచ్ఛా భూమింభోఽల్పతనౌ తు నా. ౧౯౪

కిరాతీ - ఇది విటునికి లంజెను తార్చెడు కుంటెనకత్తెను, ఎఱుకలదును, నేలవేమునకును బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ పొట్టివానికిఁ బేరగునపుడు 'కిరాతః' అని ॥పు॥

స్యాదుదాత్తస్స్వరేపుంసి మహాన్యమహతౌ త్రిషు,

ఉదాత్తః - స్వరభేదమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ దాతకును, ఉత్తమునకుఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

నిశాన్తస్త్రిషు శాన్తే స్యాత్క్లీబే తూషసి సద్మని.

నిశాన్తః - ఇది శాంతమైనదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥ ప్రాతఃకాలమునకును, గృహమునకును బేరగునపుడు ॥న॥

విశ్వస్తా విధవాయాంస్యాద్విశ్వాసార్హే తు వాచ్యవత్,

విశ్వస్తా - ఇది విధవస్త్రీకి పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ నమ్మఁదగినదానికిఁ బేరగునపుడు విశేష్యలింగము.

జయన్తీ స్యాద్దర్పణాయాం తర్కారీ తిథిభేదయోః. ౧౯౬

జయన్తీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది ఉంచుటకును, తక్కిలిచెట్టునకును, తిథివిశేషమునకును బేరు.

జయన్తశ్శక్రపుత్రేఽపి

జయన్తః - ॥పు॥ ఇది ఇంద్రుని కొమారునకుఁ బేరు.

వాసితం తు ఖగధ్వనౌ, వాసితా కరణీనార్యోః స్త్రీ

వాసితమ్-ఇది పక్షికూఁతకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ ఆఁడుఏనుఁగునకును, స్త్రీకిఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ వాసనకలదిగాఁ జేయఁబడినదానికి

ష్వయం సురభీకృతే. ౧౯౭ | త్రి॥ పేరయినపుడు

నిర్వృతి స్స్యా దలక్ష్మ్యాం స్త్రీదిక్పాలేతు పుమానయం,

నిర్వృతిః-ఇది అలక్ష్మికిఁ బేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥ దిక్పాలకునకుఁ బేరయినపుడు ॥పు॥ [పేరు.

వివిక్తౌ పూతవిజనౌ

వివిక్తః-॥త్రి॥ఇది పరిశుద్ధమైనదానికిని,ఏకాంతస్థలమునకును

మూర్ఛితౌ మూఢసోచ్ఛ్రయౌ. ౧౯౮

మూర్ఛితః-॥త్రి॥ ఇది మూర్ఛపోయినవానికిని, వృద్ధిఁబొందినవానికిని పేరు.

స్యా ద్యజ్ఞశేషామ్బునభో రసాయన క్షీరాజ్యసోమాన్న సుధాసు చామృతమ్, పథ్యాగుడూచ్యామల కీష్వయం స్త్రియాం దేవేషు నా౽౽౽ స్వాద్యవినాశినో స్త్రిషు.

అమృతమ్-ఇది యజ్ఞవిశేషమునకును,ఉదకమునకును, ఆకాశమునకును, రసాయనమునకును, పాలకును, నేతికిని, సోమమునకును, అన్నమునకును, అమృతమునకును పేరయినపుడు ॥న॥ కరకచెట్టునకును, తిప్పతీఁగెకును, ఉసిరికచెట్టునకును పేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥ దేవతలకు పేరయినపుడు ॥పు॥ రుచికరమైనదానికి, నాశనములేనిదానికిని పేరయినపుడు ॥త్రి॥

ఉషితౌ వ్యుషితప్లుష్టౌ

ఉషితః-॥పు॥ ఉన్నదానికి, కాల్పఁబడినదానికిని పేరు.

నాదృతౌ సాదరార్చితౌ,

ఆదృతః-॥పు॥ఇది ఆదరించువానికి,ఆదరింపఁబడినవానికిని పేరు.

స్తిమితౌ నిశ్చలక్లిన్నౌ

స్తిమితః-॥పు॥ ఇది కదలనిదానికి, తడుపఁబడినదానికిని పేరు.

విదితౌ జ్ఞాతసంశ్రుతౌ. ౨౦౦

విదితః-॥పు॥ ఇది తెలియఁబడినదానికిని, ప్రతిజ్ఞచేయఁబడినదానికిని పేరు.

వేల్లితౌ కుఞ్చిత ధుతౌ

వేల్లితః-॥పు॥ ఇది వంచఁబడినదానికిని, కదలింపఁబడినదానికిని పేరు. [పేరు.

జ్వలితౌ దగ్ధభాస్వరౌ,

జ్వలితః-॥పు॥ ఇది దహింపఁబడినదానికి, ప్రకాశించుదానికిని

విధుతౌ కమ్పితత్యక్తౌ

విధుతః-॥పు॥ఇది కదలింపఁబడినదానికి,విడువఁబడినదానికిని పేరు.

ప్రయతౌ సంస్కృతార్చితౌ. ౨౦౧

ప్రయతః-॥పు॥ ఇది బాగుపఱుపఁబడినదానికి, పూజింపఁబడినదానికిని పేరు.

పిండితౌ సాన్ద్రగణితౌ

పిండితః-॥పు॥ ఇది దట్టమయినదానికి, సంఖ్యచేయఁబడినదానికిని పేరు. [పేరు.

ఫలితౌ పక్వదారితౌ,

ఫలితః-॥పు॥ ఇది పక్వమయినదానికి, పగుల్పఁబడినదానికిని

స్థాపితౌ నిశ్చలన్యస్తౌ

స్థాపితః॥పు॥ఇది పక్వమయినదానికి,ఉంచఁబడినదానికిని పేరు.

భావితౌ లబ్ధవాసితౌ. ౨౦౨

భావితః-॥పు॥ ఇది పొందఁబడినదానికి, వాసింపఁబడినదానికిని పేరు.

ప్రోక్షితౌ సిక్తనిహతౌ

ప్రోక్షితః-॥పు॥ ఇది తడిసినదానికి, కొట్టువడినదానికిని పేరు.

ముషితౌ హృతఖండితౌ,

ముషితః-॥పు॥ ఇది అపహరింపఁబడినదానికి, ఖండింపఁబడినదానికిని పేరు.

ప్రభూతౌ ప్రాజ్యసంజాతౌ

ప్రభూతః-॥పు॥ ఇది అధికమయినదానికి, పుట్టినదానికిని పేరు.

వుదితౌ గదితోద్యతౌ.

ఉదితః-॥పు॥ ఇది చెప్పఁబడినదానికి,ఎత్తఁబడినదానికిని పేరు.

వ్యుత్పన్నక్షుణ్ణౌ ప్రహతౌ

ప్రహతః-॥పు॥ ఇది పుట్టించినదానికి, నలిగినదానికిని పేరు.

సఙ్గతౌ దృఢసంహతౌ,

సంగతః-॥పు॥ ఇది దృఢమయినదానికి, కూడినదానికిని పేరు.

వితతౌ విస్తృతవ్యాప్తౌ

వితతః-॥పు॥ ఇది విస్తరింపఁబడినదానికిని, వ్యాపించినదానికిని పేరు.

ప్రణతౌ భుగ్నశిక్షితౌ.

ప్రణతః-॥పు॥ ఇది వంగినదానికి, శిక్షింపఁబడినదానికిని పేరు.

భుక్తోజ్ఝితే చోచ్చలితేప్యుద్ధృతం

ఉద్ధృతః-॥పు॥ ఇది అనుభవించి విడిచినదానికి, ఎత్తఁబడినదానికిని పేరు.

స్ఖలితం పునః, మత్తే ప్రతిహతే చా

స్ఖలితమ్-॥న॥ ఇది మదించినదానికి, కొట్టఁబడినదానికిని పేరు.

ర్థయాచితేసంహతేఽర్దితం,

అర్దితమ్-॥న॥ ఇది యాచింపఁబడినదానికి,కొట్టఁబడినదానికిని పేరు.

ఉచితం స్యాన్మితే యోగ్యే జ్ఞాతేఽభ్యస్తే సమంజసే,

ఉచితమ్-॥న॥ ఇది మితమైనదానికి,యోగ్యమైనదానికి, తెలియఁబడినదానికి, అభ్యసింపఁబడినదానికి, తన కుచితమైన ధర్మమునుండి చలింపకయుండుటకును పేరు.

ఉద్ధితం త్వృద్ధిసంయుక్తే ప్రోద్యతోన్మత్తయో రపి.

ఉద్ధితమ్-॥న॥ ఇది సంపత్తుతోఁగూడినదానికి, ఉద్యోగము గలవానికి, చిత్తభ్రమగలవానికిని పేరు.

ఆయస్తాః కుపితక్షిప్తహృతక్లేశితతేజితాః,

ఆయస్తః-॥పు॥ ఇది కోపించినవానికిని, ఉంచఁబడినవానికిని, అపహరింపఁబడినవానికిని, శ్రమపఱుపఁబడినవానికిని, సాన పెట్టఁబడినదానికిని నామము.

నిరస్తాస్త్యక్తనిష్ఠ్యూతత్వరితోక్తనిరాకృతాః. ౨౦౭

నిరస్తః-॥పు॥ ఇది విడువఁబడినదానికిని, ఎగురగొట్టఁబడిన దానికిని, తొట్రుపాటుతో బలుకఁబడినదానికిని, ధిక్కరింపఁబడినదానికిని నామము.

మూర్ఛితం సోచ్ఛ్రయే మూఢే దృఢే వ్యాప్తేఽ

మూర్ఛితమ్-॥న॥ ఇది వృద్ధిబొందినవానికిని, మూర్ఛఁబోయిన వానికిని, దృఢమైనదానికిని వ్యాపింపఁబడినదానికిని నామము.

థ వర్జితం, ప్రసృతే పూరితే ఛన్నే

వర్జితమ్-॥న॥ ఇది వ్యాపించినదానికిని, నిండింపఁబడినదానికిని కప్పఁబడినదానికిని నామము

సంస్కృతం తు విభూషితే. ౨౦౮. కృత్రిమే లక్షణోపేతే ప్రశస్తే నిర్మలీకృతే,

సంస్కృతమ్-॥న॥ ఇది భూషింపఁబడినదానికిని, చేయఁబడిన ఘటాదులకును, వ్యాకరణలక్షణయుక్తమైన శబ్దములకును, ప్రసిద్ధమైనదానికిని, నిర్మలముగా చేయఁబడినదానికిని నామము.

ప్రతీతః ప్రథితే హృష్టే

ప్రతీతః-॥పు॥ ఇది ప్రసిద్ధిఁ జెందినవానికిని,సంతోషించినవాని

పరిజ్ఞాతే విభూషితే. ౨౦౯
వ్యాయతంస్యాద్దృఢేదీర్ఘే
వ్యాపృతేఽతిశయేఽపిచ,
వివిక్తం విజనేఽపిస్యాద
సంపృక్తే పవిత్రితే. ౨౧౦
భీభత్స రోగిదూరూపా వి
కృతాశ్చ
థ సూనృతం, ప్రియస్సత్య
వచశ్చ
థ కలితో జ్ఞాతబన్ధయోః.
పర్యాప్తః పరిపూర్ణే స్యా
త్తృప్తే శక్తప్రకాశయోః,
సుహితోఽతిహితేతృప్తే

త్రిష్వమీఉషితాదయః.

ఇతి తాన్తాః.

క్షవథూ క్షుతకాసౌ ద్వౌ
రువథూ ధ్వనికుక్కుటౌ,
నిశీథౌ రాత్ర్యర్ధరాత్రౌ
పఞ్చథౌ కాకకోకిలౌ,
దరిద్ర నగ్నౌ నిర్గంథౌ
సిద్ధార్థౌ బుధసర్షపౌ,
అతిథి స్స్యాత్ప్రాఘు
ణికే కోపే కుశతనూభవే.
వమథు ర్వమనే కాసే క
రిణాం కరశీకరే,
ఉన్మాథః పాశయన్త్రే
ఽపి
కపిత్థేఽపిచ మన్మథః. ౨౧౧

కిని, తెలిసినవానికిని, అలంకరింపఁబడినవానికిని నామము.

వ్యాయతమ్-॥న॥ ఇది దృఢమైనదానికిని, దీర్ఘమైనదానికిని, ఆవరింపఁబడినదానికిని, అతిశయమునకును నామము.

వివిక్తమ్-॥న॥ ఇది ఏకాంతస్థలమునకును, తడువనిదానికిని, పరిశుద్ధమైనదానికిని నామము.

వికృతః-॥పు॥ ఇది భీభత్సరసమునకును, రోగికిని, వికారమైన రూపముగలవానికిని నామము.

సూనృతమ్-॥న॥ ఇది ఇష్టమైనదానికిని, సత్యవాక్కునకును నామము.

కలితః-॥పు॥ ఇది తెలియఁబడినవానికిని, కట్టుటకును పేరు.

పర్యాప్తః-॥పు॥ ఇది నిండినదానికిని, తృప్తినొందినవానికిని, సమర్థునకును, ప్రకాశమునకును నామము.

సుహితః-॥పు॥ ఇది మిక్కిలి హితమైనవానికిని, తృప్తినొందినవానికిని పేరు.

ఉషితాదయః=ఉషితశబ్దము మొదలైన, అమీ=ఈముప్పదియెనిమిదిశబ్దములు, త్రిషు=మూఁడులింగములయందునువర్తించును.

తాంతపదవర్గము ముగిసెను.

క్షవథుః-॥పు॥ ఇది తుమ్మునకును, దగ్గువకును నామము.

రువథుః-॥పు॥ ఇది ధ్వనికిని, కోడికిని నామము.

నిశీథః-॥పు॥ ఇది రాత్రికిని, అర్ధరాత్రికిని నామము.

పంచథః-॥పు॥ ఇది కాకికిని, కోకిలకును నామము.

నిర్గంథః-॥పు॥ ఇది దరిద్రునకును, దిసమొలవానికిని పేరు.

సిద్ధార్థః-॥పు॥ ఇది పండితునకును, తెల్లనియావాలకును పేరు.

అతిథిః-॥పు॥ ఇది అన్నార్థియైయింటికివచ్చినశ్రోత్రియునకును, కోలమునకును, కుశునికుమారునకును పేరు.

వమథుః-॥పు॥ ఇది కక్కువ్యాధికిని, దగ్గునకును, ఏనుఁగు తొండమునఁబుట్టిన తుంపరలకును నామము.

ఉన్మాథః-॥పు॥ ఇది మృగమునుబట్టు బోనుపేరు. గాలము పేరని కొందఱందురు.

మన్మథః-॥పు॥ ఇది వెలఁగచెట్టునకును, అపిశబ్దమువలన మన్మథునకును నామము.

రూథో రథగుప్తౌ నా
సుకృతవేశ్మనోః,

యథు స్త్రీషు నిద్రాళౌ
తావజగరేఽపివా. ౧౧౬

శ్యామలక్యోః కాయస్థా
ప్రజా త్యాత్మనో రయం,
జ్ఞభేదా షడ్గ్రన్థ ష
థా గ్రన్థికం పచా. ౧౧౭

యస్థో వాచ్య వద్యాని
స్థా కాల్మలిద్రుమే, బ్రా
సదూచి కాకోలసూక్ష్మే
లకీషు చ. ౧౧౮

ర్థో వాచ్యవ చ్ఛక్తే
సమ్బన్ధయో రపి,
ఇతి థాన్తాః.

గన్ధ్యే హర్షే వా మో

దో ముస్తకామ్బుదో.
యాదో జ్ఞాతితనయా
దో శ్వపచసర్వరా,
కున్దః కున్దరా విష్ణౌ
దే నిధిరత్నయోః.
న్దో రోదనం త్రాతా
ం ఘోరరణో ధ్వని,
ాదోఽనుగ్రహః కావ్య
ాస్వాస్థ్యం ప్రసన్నతా.
ధ స్యాస్య దతిప్రౌ
ంహ్యోర్జ్ఞులీ యోజనే,
సే నఖాజ్ఞ్ఞే చ

వరూథః-ఇది రథమును రక్షించుటకొఱకు రథముమీఁద గప్పెడు వ్యాఘ్రచర్మము మొదలైనవానికి పేరగునపుడు ॥పు॥ పుణ్యమునకును, గృహమునకును పేరగునపుడు ॥న॥

శయథుః-ఇది నిద్రపోవువానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ మరణమునకును, కొండజలగకును పేరగునపుడు ॥పు॥

కాయస్థః-ఇది కరకచెట్టునకును, ఉసిరికచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ కాయతీజాతికిని, జీవునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

షడ్గ్రంథః-ఇది ఆఱుగంట్లుగలకానుగు, తీఁగెకానుగు, నిప్పువన్నెగుత్తులుగలకానుగు అనునీకరంజభేదములు మూఁటికిని బేరైనపుడు ॥పు॥ పిప్పలికోళ్లకును, వసకును పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥

వయస్థః-ఇది ప్రాయపువానికి పేరైనపుడు ॥విశేష్యలింగము॥ బూరుగుచెట్టునకును, పొన్నగంటియాకునకును, తిప్పతీఁగెకును, మాలకాకిని, సన్ననియేలకులకును, ఉసిరికచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

సమర్థః-ఇది నిర్వాహకశక్తిగలవానికిని, హితునకును, సంబంధమునకును పేరగునపుడు ॥విశేష్యలింగము॥

థాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ఆమోదః-॥పు॥ ఇది మిక్కిలి పరిమళమగుటకును, సంతోషమునకును నామము.

జలదః-॥పు॥ ఇది తుంగముస్తెలకును, మేఘమునకును పేరు.

దాయాదః-॥పు॥ ఇది జ్ఞాతికిని, కుమారునికిని పేరు.

నిషాదః-॥పు॥ ఇది చండాలునికిని,సర్వవిశేషమునకును పేరు.

ముకుందః-॥పు॥ఇదికుందురువృక్షమను గ్రంథ్యద్రవ్యమునకును, విష్ణువునకును, రసమునకును,నిధిభేదమునకును,రత్నమునకును బేరు.

ఆక్రందః-॥పు॥ ఇది రోదమునకును,రక్షకునకును, స్నేహితునికిని, భయంకరయుద్ధమునకును, ధ్వనికిని నామము.

ప్రసాదః-॥పు॥ ఇది అనుగ్రహమునకును, కావ్యగుణవిశేషమునకును, ప్రాణస్వాస్థ్యమునకును,నైర్మల్యమునకును నామము.

అర్ధేందుః-॥పు॥ ఇది మిక్కిలి ప్రౌఢురాలైన స్త్రీయోనియందు వ్రేలు పెట్టుటకును, మెడమీఁదచెయిపెట్టి గెంటుటకును,

ప్రహ్లాదో హర్షదానవౌ.

ప్రహ్లాదః-॥పు॥ ఇది సంతోషమునకును, దానవునికిని పేరు.

సమ్భేద స్సిన్ధుసఙ్గేఽపి

సంభేదః-॥పు॥ ఇది నదులయొక్క కూటమికిని, అపిశబ్దము వలన భేదమునకును నామము.

ప్రాసాదో దేవ భూభుజా మ్, గృహే

ప్రాసాదః - ॥పు॥ ఇది దేవాలయమునకును, రాజగృహమునకును నామము.

కపర్ద స్త్రీశస్య జటాజూ టే వరాటకే. ౨౨౩

కపర్దః - ॥పు॥ ఇది శివునియొక్క జటాసమూహమునకును, తామరకాయకును నామము.

నిర్వాదస్యా త్పరీవాద పరి నిష్ఠితవాదయోః,

నిర్వాదః - ॥పు॥ ఇది నిందకును, నిశ్చితమైనవాదమునకును, మఱియు వాదులేక యుండుటకును నామము.

శ్రోత్రామయే తారరవే ప్ర ణాదోఽ

ప్రణాదః - ॥పు॥ ఇది చెవియందుఁబుట్టిన రోగమునకును, ఉచ్చధ్వనికిని నామము.

థ బృహస్పతౌ. ౨౨౪
గవాధ్యక్షేఽపి గోవిన్దో

గోవిందః-॥పు॥ ఇది బృహస్పతికిని, పశువులఁ గాచువానికిని, అపిశబ్దమువలన విష్ణువునకును నామము.

దారదో విషపారదౌ,

దారదః - ॥పు॥ ఇది విషవిశేషమునకును, పాదరసమునకును పేరు.

మర్యాదా ధారణాసీమ్నో

మర్యాదా-॥సీ॥ ఇది మేర దప్పకయుండుటకును, పొలిమేరకును నామము.

స్సునన్దా రోచనా స్త్రి యోః. ౨౨౫

సునందా - ॥సీ॥ ఇది గోరోచనమునకును, ఒకస్త్రీకిని పేరు.

ప్రమద స్సమ్మదేపుంసి త్రి షుమత్తేస్త్రియాంస్త్రియాం,

ప్రమదః-ఇది సంతోషమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ మత్తునికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥ స్త్రీకిని బేరగునపుడు ॥సీ॥

విశదో ధవళే వ్యక్తేశుచౌ త్రిషు గణే తు నా. ౨౨౬

విశదః-ఇది తెల్లనిదానికిని, వ్యక్తమైనదానికిని, పరిశుద్ధమైన దానికిని బేరైనపుడు ॥త్రి॥ శ్వేతగుణమునకును పేరైనపుడు ॥పు॥

క్షణదో గణకే రాత్రౌ క్ష ణదా క్షణదం జలే,

క్షణదః-ఇది గణకునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ రాత్రికిఁ బేరగునపుడు ॥సీ॥ ఉదకమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥

కుసీదం జీవనే వృద్ధ్యాం వృద్ధిజీవిని తు త్రిషు. ౨౨౭

కుసీదమ్-ఇది సామాన్యముగా జీవనోపాయమునకును, వడ్డికిని బేరగునపుడు ॥న॥ వడ్డివల్ల బ్రదుకువానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

కుముదం కైరవే నా తు దిగ్గజే భుజగే కపౌ,

కుముదమ్-ఇది తెల్లకలువకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ దిగ్గజభేదమునకును, సర్పవిశేషమునకును, ఒకవానరునకును బేరగునపుడు ॥పు॥

కౌముదో నా కార్తికే

కౌముదః-॥పు॥ ఇది కార్తికమాసమునకు నామము.

జ్యోత్స్నాయాం కౌముదీ స్త్రియామ్. ౨౨౮

కౌముదీ - ॥సీ॥ ఇది వెన్నెలకు నామము.

కకుద్భోఽస్త్రీ రాజచిహ్నే
ప్రాధాన్యే వృషభాఙ్గయోః,
శారదః పీతముద్గే నా ప్ర
త్యగ్రేఽ ప్రతిభే త్రిషు. ౧౨౯.
శారదీ తోయపి
ప్పల్యాం సప్తపర్ణేఽప్య
థాఙ్గదః, కపౌ క్లీబం తు
కేయూరేఽప్యా
స్పదం స్థానకృత్యయోః.
గోష్పదం గోఖురశ్వభ్రే
మానగోగమ్యయో రపి,
ఇతి దాన్తాః.

కకుదః-॥ప్పు॥ ఇది రాజచిహ్నమునకును, ప్రధానమైనదానికిని, యెద్దుమూపురమునకును నామము.

శారదః-ఇది పచ్చపెసలకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ నూతనమైనదానికిని, అసమర్థునకును బేరగునపుడు ॥త్రి॥ నీరుపిప్పలికిని, యేడాకులయరఁటికిని బేరగునపుడు - శారదీ ॥సీ॥

అంగదః - ఇది ఒకవానరునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ బాహుపురికిఁ బేరగునపుడు॥న॥అపిశబ్దమువలన స్త్రీకిఁ బేరగునపుడు ॥సీ॥

ఆస్పదమ్-॥న॥ ఇది ఉనికికిని, చేయఁదగినదానికిని బేరు.

గోష్పదమ్-॥న॥ ఇది ఆవులగొరిసె దిగబడినగుంటకును,ఆవుయడుగంత ప్రమాణమునకును, ఆవులుతిరిగెడు ప్రదేశమునకును బేరు.

దాంతపదవర్గము ముగిసెను.

కబన్ధో దానవే మూర్ధ క్రి
యాయుక్తకళేబరే. ౧౩౧
కబన్ధ ముదకే క్లీబం
న్యగ్రోధో గరుడేఽపిచ,
ఉత్సేధ ఉన్నతే కాయే
పరిధి శ్చోపసూర్యకే. ౧౩౨
పర్యాహారపదవ్యో శ్చ
వివధో వీవధ స్స్మృతః,
నివాకే నియమేఽపిస్యా
త్సమాధి స్తు సమర్థనే. ౧౩౩
ఇతి ధాన్తాః.

కబంధః - ఇది దానవునకును, తలబోయి నర్తక్రియతోఁ గూడిన శరీరమునకును బేరగునపుడు ॥ప్పు॥ ఉదకమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥

న్యగ్రోధః-॥పు॥ఇది గరుత్మంతునకును, అపిశబ్దమువలన బారకును, మఱ్ఱిచెట్టునకును పేరు.

ఉత్సేధః-॥పు॥ ఇది పొడవునకును, శరీరమునకును బేరు.

పరిధిః-॥పు॥ ఇది పరివేషమునకును, చకారమువలన యజ్ఞార్హమైన మోదుగుచెట్టు మొదలైనవాని కొమ్మలకును బేరు.

వివధః-వీవధః-॥పు॥ ఈరెండును వర్తకుఁడు దేశాంతరమునుండి తెచ్చివిక్రయస్థానమునునుంచినవస్తువునకును,మార్గమునకును బేళ్లు.

సమాధిః॥పు॥ ఇది అర్థోత్కర్షహేతువైన జనాదరమునకును, మాటాడకయుండుటకనికొందఱు. వ్రతోపవాసాదులకును,శంకాపరిహారమునకును బేరు.

ధాంతపదవర్గము ముగిసెను.

సేనాన్యౌ స్కన్దసేనేశా
వీశానౌ ధాతృశఙ్కరౌ,
దహనౌ వహ్నిభల్లాతౌ
యుఞ్జానౌ విప్రసారథీ.
మదనా స్సిక్థధత్తూరవస

సేనానీః - ॥పు॥ ఇది కుమారస్వామికిని, సేనాధిపతికిని బేరు.

ఈశానః - ॥పు॥ ఇది బ్రహ్మకును, శివునకును బేరు.

దహనః - ॥పు॥ఇది అగ్నికిని, జీడిమ్రానికిని నామము.

యుంజానః-॥పు॥ ఇది విప్రునకును, సారథికిని నామము.

మదనః - ॥పు॥ ఇది మైనముఁనకును, ఉమ్మెత్తచెట్టునకును,

స్త ద్రుమమన్మథాః,
తపనా గ్రీష్మభల్లాత నర
కాన్తరభాస్కరాః. ౨౩౫
సన్తానా స్స్యు రవిచ్ఛిత్తి
వంశాపత్యసురద్రుమాః,
తమోనుదో ఽగ్ని చన్ద్రా
ర్కా
శ్శకునీ రాజపక్షిణోః.
అరత్నిః కూర్పరే సప్ర
కోష్ఠోర్ధ్వాఙ్గుళి హస్తకే,
ఉదాన ముదరావర్తే సర్ప
మారుతభేదయోః. ౨౩౬
రఞ్జనీ రోచనా నీల్యో
ర్వన్దాయా మపి కామినీ,

పద్మినీ స్త్రీ దారవామ్బు
పాత్రేచ పశుభక్షణే.
హ్రాదినీ వజ్రతటితో
శ్శిఞ్జినీ నూపురజ్యయోః,
వాహినీ సైన్యసరితో
ర్వర్తనీ వృత్తిమార్గయోః.
పద్మినీ కరిణీ శ్రీ స్త్రీవరో
ష్వనలినీషుచ,
వాణినీ నర్తకీ మత్తా వి
దగ్ధా స్వ
థ మాలినీ. ౨౪౦. మాలా
కారస్త్రీయాం గౌర్యాం
స్వర్ణదీవృత్తభేదయోః,
సన్ధిన్యకాలదుగ్ధా గౌరా
క్రాంతా వృషభేనచ. ౨౪౧
పూతనా రాక్షసీ పథ్యా
భావనా ధ్యానయత్నయోః,

వసంతర్తువునకును, మంగచెట్టునకును, మన్మథునకును నామము.

తపనః - ।పు। ఇది గ్రీష్మర్తువునకును, జీడిమ్రానికిని, నరక విశేషమునకును, సూర్యునికిని నామము.

సంతానః - ।పు। ఇది ఎడతెగకయుండుటకును, వంశమునకును, పుత్రులకును, కల్పవృక్షమునకు నామము.

తమోనుత్ - ।పు।ఇది అగ్నికిని, చంద్రునికిని, సూర్యునికిని నామము.

శకునిః - ।పు। ఇది ఒకరాజునకును, పక్షికిని నామము.

అరత్నిః - ।పు। ఇది మోఁచేతికిని, చాఁపఁబడిన చిటికెన వ్రేలుఁగలపిడికిలితోఁగూడిన మూరకుఁబేరు.

ఉదానమ్ - ।పు। ఇది ఉదరమునఁబుట్టిన సుడికిని, సర్ప విశేషమునకును, కంఠదేశమునఁనుండు వాయువునకును పేరు.

రంజనీ-।స్త్రీ।ఇది గోరోచనమునకును, నీలిచెట్టునకును పేరు.

కామినీ - ।స్త్రీ। ఇది బదనికకును, అపిశబ్దమువలన విలాసిని యయిన స్త్రీకిని పేరు.

పద్మినీ - ।స్త్రీ। ఇది కొయ్యతోఁజేరిన యుదకపాత్రమునకును, యజ్ఞమునందు పశుభక్షణమునకును నామము.

హ్రాదినీ-।స్త్రీ। ఇది వజ్రాయుధమునకును, మెఱుపునకును పేరు.

శింజినీ - ।స్త్రీ। ఇది కాలియందెకును, నారికిని నామము.

వాహినీ - ।స్త్రీ। ఇది సేనయొక్క కూటమికిని, నదికిని పేరు.

వర్తనీ-।స్త్రీ।ఇది జీవనోపాయమునకును, కాలిత్రోవకును పేరు.

పద్మినీ - ।స్త్రీ। ఇది ఆఁడుయేనుఁగునకును, లక్ష్మికిని, పద్మినీ జాతిస్త్రీకిని, కొలనికిని, తామరతీఁగెకును నామము.

వాణినీ-।స్త్రీ। ఇది నాట్యమాడుస్త్రీకిని, మత్తురాలికిని, ప్రౌఢురాలికిని నామము.

మాలినీ - ।స్త్రీ। ఇది పువ్వులుగట్టి యమ్మువానికిని, భార్యకును, పార్వతికిని, గంగకును, మాలినీవృత్తమునకును నామము.

సంధినీ - ఇది ఈచుకపోయిన యావునకును, పదసై యాఁబోతుచేత వెంటాడఁబడిన యావునకును నామము.

పూతనా - ।స్త్రీ। ఇది రాక్షసస్త్రీకిని, కరకచెట్టునకును పేరు.

భావనా - ।స్త్రీ। ఇది ధ్యానమునకును, యత్నమునకును పేరు.

భువనం ఖామ్బు లోకేషు
భవనం భావ వేశ్మనోః.
నిధనం నాశ కులయో
ర్వసనం వాసవస్త్రయోః,
బన్ధోపరత్యో ర్దమనం
సేవనం స్యూతి సేవయోః. ౨౮3

భువనమ్ - ॥న॥ ఇది ఆకాశమునకును, ఉదకమునకును, లోకమునకును నామము.

భవనమ్-॥న॥ ఇది అభిప్రాయమునకును, గృహామునకును పేరు.

నిధనమ్-ఇది నాశమునకును, కులమునకును నామము.

వసనమ్-॥న॥ ఇది ఉనికికిని, వస్త్రమునకును నామము.

దమనమ్-॥న॥ ఇది కట్టుటకును, చాలించుటకును నామము.

సేవనమ్ - ॥న॥ ఇది కోకలు మొదలైనవానిం గట్టుటకును, కొలువుగొలుచుటకును నామము.

ప్రజ్ఞానం లాఞ్ఛనధియో
ర్దశనం దంశ వర్మణోః,
క్రన్దనం రోదనాహూత్యో
రోదనం క్రన్దనాశ్రుణోః,
ప్రసూనం పుష్పఫలయో
ర్లాఞ్ఛనం నామలక్ష్మణోః,

ప్రజ్ఞానమ్ - ॥న॥ ఇది గుఱుతునకును, బుద్ధికిని నామము.

దశనమ్-॥న॥ఇది కఱచుటకును, కవచమునకును నామము.

క్రందనమ్-॥న॥ ఇది ఏడ్చుటకును, పిలుచుటకును నామము.

రోదనమ్-॥న॥ ఇది ఏడ్చుటకును, కన్నీటికిని నామము.

ప్రసూనమ్-॥న॥ఇది పుష్పమునకును, ఫలమునకును నామము.

లాంఛనమ్ - ॥న॥ ఇది నామధేయమునకును, గుఱుతునకును పేరు.

స్తననం గర్జిత ధ్వన్యో
ర్గహనం వనదుఃఖయోః.
బన్ధనం బన్ధవధయో
ర్భాజనం యోగ్య పాత్ర
యోః,

స్తననమ్ - ॥న॥ ఇది మేఘగర్జితములకును, ధ్వనికిని నామము.

గహనమ్ - ॥న॥ ఇది అడవికిని దుఃఖమునకును నామము.

బంధనమ్-॥న॥ ఇది కట్టుటకును, చంపుటకును నామము.

భాజనమ్-॥న॥ ఇది యోగ్యమునకును, పాత్రకునునామము.

ఛేదనం కర్తనే భేదే
తోదనం తోత్రతోదయోః.
ప్రధనం దారణే యుద్ధే
మేహనం మూత్ర శేఫసోః,
ఉద్ధాన ముద్గమే చుల్ల్యా
మవనం ప్రీతిరక్షయోః.

ఛేదనమ్-॥న॥ ఇది ఛేదించుటకును, భేదమునకును నామము.

తోదనమ్-॥న॥ ఇది ముల్లుకఱ్ఱకును, పోవుటకును నామము.

ప్రధనమ్-॥న॥ ఇది కోయుటకును, యుద్ధమునకును నామము.

మేహనమ్-॥న॥ఇది మూత్రమునకును, శిశ్నమునకును నామము.

ఉద్ధానమ్ - ॥న॥ ఇది పైకిలేచుటకును, పొయికిని నామము.

అవనమ్-॥న॥ఇది సంతోషమునకును, రక్షించుటకును నామము.

శాసనం నిష్కర గ్రామే
నిగ్రహే వేదశాస్త్రయోః,
వాజ్ఞాయోగే ప్రహరణే
స్యాల్లేఖే కర్మవాక్యయోః

శాసనమ్ - ॥న॥ ఇది కప్పములేని గ్రామమునకును, నిగ్రహించుటకును, వేదశాస్త్రములకును, ఆజ్ఞకును, కొట్టుటకును, పత్రికకును, కర్మకును, వాక్యమునకును నామము.

స్యాన్నిదానం వత్సదామ
న్యాది కారణ ఖణ్డయోః,

నిదానమ్-॥న॥ఇది దూడ బలుపునకును, ఆదికారణమునకును, ఖండమునకును నామము.

కాలీనం సుకులీనత్వే ప్రాణి
ద్యూతాపవాదయోః.

కాలీనమ్-॥న॥ ఇది సత్కులవంతుఁడగుటకును, పశుపక్ష్యా గాదులయుద్ధమునకును, లోకాపవాదమునకును పేరు.

స్యాత్కౌపీన మకార్యే
చ గుహ్యచీరప్రభేదయోః,

కౌపీనమ్-॥న॥ అకార్యమునకును, గుహ్యమునకును, గోఁచి కిని పేరు.

బీజావాపేఽపి వపనం

వపనమ్-॥న॥ ఇది విత్తనము విత్తుటకును, అపిశబ్దమువలన గొఱుగుటకును పేరు.

హింసాయా మపి వర్జనమ్.

వర్జనమ్-॥న॥ ఇది హింసకును, అపిశబ్దమువలన విడుచుటకును [పేరు.

వర్ధనం ఛేదనేఽపి స్యా

వర్ధనమ్-॥న॥ ఇది ఛేదించుటకును, అపిశబ్దమువలన వృద్ధినొం దుటకును పేరు.

చ్చతుష్క్రోశే చ యోజ
నమ్,

యోజనమ్-॥న॥ ఇది ఆమడదూరమునకును, చకారమువల నొకవస్తువును మఱియొకదానితోఁ గూర్చుటకును పేరు.

రాశిభేదేఽపి మిథునం

మిథునమ్-॥న॥ ఇది రాశిభేదమునకును, అపిశబ్దమువలన స్త్రీ పురుషులజంటకును పేరు.

సంగతా వపి మైథునమ్.
౨౯౧

మైథునమ్-॥న॥ ఇది బంధమునకును, అపిశబ్దమువలన సుర మునకును పేరు.

తేమనం వ్యంజనే క్లీబే

తేమనమ్-॥న॥ ఇది మజ్జిగ, చారు, ఊరుపిండి మొదలై దానికి పేరు. [పే

సవ్యానం ఛాదనేఽంశుకే

సవ్యానమ్-॥న॥ ఇది ఉత్తరీయమునకును, కట్టువస్త్రమున

సవనం సోమనిష్పేషే జన
న స్నానయోరపి. ౨౯౨

సవనమ్-॥న॥ ఇది సోమలతను నూఱుటకును, పుట్టుటకు స్నానమునకును పేరు.

అయనం నిలయే మార్గే ద
క్షిణోదగ్గతౌ రవేః,

అయనమ్-॥న॥ ఇది స్థానమునకును, త్రోవకును, సూరు యొక్క యుత్తరదక్షిణగమనములకును పేరు.

జఘనం కామినీశ్రోణీపురో
భాగే కటిస్థలే. ౨౯౩

జఘనమ్-॥న॥ ఇది స్త్రీలయొక్క మొలకుముందఱిదిక్కు న్న ప్రదేశమునకును-అనఁగా మడికట్టునకును, పిఱుఁదులకును పే

ఆసనం కుఞ్జరస్కన్ధే పీఠే
యాత్రానివర్తనే,

ఆసనమ్ - ॥న॥ ఇది ఏనుఁగుమూఁపునకును, పీఠమునకు యుద్ధసమయమునను జూచుటకును పేరు.

దర్శనం దర్పణస్వప్నబుద్ధి
శాస్త్రాక్షిదృష్టిషు. ౨౯౪

దర్శనమ్-॥న॥ ఇది అద్దమునకును, స్వప్నమునకును, బుద్ధి శాస్త్రమునకును, కంటికిని, చూపునకును పేరు.

కేతనం గేహచిహ్నాఙ్గకృ
త్యామన్త్రణకేతుషు,

కేతనమ్-॥న॥ ఇది గృహమునకును, గుఱుతునకును, శరీ నకును, చేయఁదగినకార్యమునకును, బ్రాహ్మణుల నిమంత్రణ చేయుంటకును, టెక్కెమునకును పేరు.

ఉత్థాన ముద్గమాఽఽకాంక్ష

ఉత్థానమ్-॥న॥ ఇది కూర్చున్నవాఁడు లేచుటకును, ఆశా

తన్త్రే పౌరుషవస్తుషు. ౨౧౫

కును, తంత్రమునకును, పురుషప్రమాణమునకును, వస్తువునకును పే.

వ్యుత్థానం తు స్వతన్త్రత్వ
కరణం ప్రతికూలతా,

వ్యుత్థానమ్-॥న॥ ఇది స్వాతంత్ర్యముం జేయుంటకును, ప్రతికూలము చేయుంటకును పేరు.

ప్రధానం పరమాత్మాఽఽది
ర్మన్త్రీ ప్రకృతి రుత్తమః. ౨౧౬

ప్రధానమ్-॥న॥ ఇది పరమాత్మకును, మొదటికిని, మధ్యములై యాలోచనకుండఁదగిన మంత్రి సేనాపతి మొదలైనవారికిని, ప్రకృతికిని, ముఖ్యునకును పేరు.

ప్రస్థాపనే నిరసనే కాల
క్షేపే చ యాపనమ్,

యాపనమ్-॥న॥ ఇది పంపుటకును, తిరస్కారమునకును, కాలక్షేపమునకును పేరు.

ఉద్యానం స్యా న్నిస్సరణే
వనభేదే ప్రయోజనే. ౨౧౭

ఉద్యానమ్-॥న॥ ఇది గృహమునిడచి బైలుదేరుటకును, శృంగారపుఁదోఁటకును ప్రయోజనమునకును పేరు.

సంస్థాన మాకృతౌ మృ
త్యౌ సన్నివేశే చతుష్పథే,

సంస్థానమ్-॥న॥ ఇది ఆకృతికిని, మరణమునకును, ఊరుచుట్టుబైటికిని, నాలుగుతెరువులు చేరిన ప్రదేశమునకును పేరు.

వ్యసనం త్వశుభే భ్రంశే
విపత్తౌ నిష్ఫలోద్యమే. ౨౧౮. దైవానిష్టఫలే పాపే
దోషే కామజకోపజే,

వ్యసనమ్-॥న॥ ఇది అశుభమునకును, జాఱుటకును, విపత్తునకును, ఫలహీనమైన ప్రయత్నమునకును, దైవయోగముచే సంభవించు విపరీతమునకును, కామక్రోధాదులవల్లఁ బుట్టిన స్త్రీద్యూతాదిసప్తవ్యసనములకును పేరు.

స్యా ద్విధానం వేతనా
యా ముపాయే ప్రేరణే ధ
నే. ౨౧౯. ప్రకారే హస్తి
కబళే పూజాయాం వైర
కర్మణి,

విధానమ్-॥న॥ ఇది కూలికిని, ఉపాయమునకును, ప్రేరణమునకును, ధనమునకును, ప్రకారమునకును, ఏనుఁగుకబళమునకును పూజకును, విరోధకర్మకును పేరు.

వ్యఞ్జనం తేమనే చిహ్నే
శ్మశ్రు ణ్యవయవేఽక్షరే ౨౨౦

వ్యంజనమ్-॥న॥ ఇది మజ్జిగ, చారు, ఊరుబిండి మొదలైనదానికిని, చిహ్నమునకును, గడ్డము మీసములకును, స్త్రీపురుషుల గుహ్యావయవములకును, కకారాదిహకారాంతవర్ణములకును పేరు.

వేష్టనం ముకుటోష్ణీషే

వేష్టనమ్-॥న॥ ఇది తలపాగకు పేరు.

గన్ధనం తు ప్రకాశనే,
సూచనే చాపి హింసాయై
పరస్యోత్సాహనే చ తత్.

గంధనమ్-॥న॥ ఇది ప్రకాశమునకును, పరులహింసించుకొఱకు కొండెము చెప్పుటకును, ఉత్సాహమునకును, చకారమువలన నలుగుపెట్టుటకును పేరు.

సాధన మనుగతి గత్యో
శ్శేఫసి సిద్ధౌ నివృత్తి దాప
నయోః, మృతసంస్కారే
హేతౌ ధనహింసా యాత

సాధనమ్-॥న॥ ఇది వెంటఁబోవుటకును, గమనమునకును, శిశ్నమునకును, సిద్ధికిని, మగుడుటకును, అప్పువుచ్చుకొనినద్రవ్యము నిప్పించుటకును, మృతుని సంస్కరించుటకును, పక్షాంతరమున వసనాభిమొదలైనవానివిషమును బోఁగొట్టుటకును, కార

రాసు సేనాఙ్గే. ౧౬౨

లఙ్ఘనం తూపవాసేఽపి
సలిలేఽపిచ జీవనమ్,
జీవంత్యాం జీవనీ చా
థ క్రీడాయా మపి దేవ
నమ్. ౧౬౩. నాఽస్త్రే
థ దళనం క్లీబే కవచే ద
నే పుమాన్,
స్యన్దనం స్రవణే తోయే
నా తు నేమిద్రుమే రథే.
గోస్తనో హారభేదేఽపి మృ
ద్వీకాయాం తు గోస్తనీ,
వృజినం కిల్బిషే క్లీబే క్లేశే
నా కున్తలే త్రిషు. ౧౬౪
శయ్యాయాం శయనం న
స్త్రీ క్లీబే సురతనిద్రయోః,
శమనం శాన్తివధయోః
క్లీబే వైవస్వతే పుమాన్.
పాకస్థానే కులాలస్య
పవనం మారుతే పుమాన్
అపానో వాయుభేదే స్యా
దపానం గుదముష్కయోః.
నిశ్వాసే శ్వసనం నా తు
మారుతే మదనద్రుమే,
అస్త్రీ వితాన ముల్లోభ
విస్తార మఖ సద్మసు. ౧౬౫
తుచ్ఛే మన్దే త్రిష్వ
థాస్త్రీ వ్రీహ్యబ్దార్చిస్సు
హాయనః,
శకునం మఙ్గళాశంసనిమి
త్తే శకునః ఖగే. ౧౬౬

ణమునకును, ధనమునకును, చంపుటకును, అతిశయమైన వేదన
కును, సైన్యమునకును పేరు. [దాటుటకును పేరు.

లంఘనమ్ - ॥న॥ ఇది ఉపవాసమునకును, అపశబ్దమువలన
జీవనమ్-॥న॥ ఇది ఉదకమునకును, అపశబ్దమువలన బ్రతు
జీవనీ- ॥స్త్రీ॥ ఇది పాలకూరకు పేరు. [కుటకును పేరు.
దేవనమ్-ఇది క్రీడకును, అపశబ్దమువలన విలాసమునకును
పేరగునపుడు ॥న॥ జూదమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

దళనమ్-ఇది కవచమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ పగుల్చుటకు
పేరగునపుడు ॥పు॥

స్యందనమ్-ఇది స్రవించుటకును, ఉదకమునకును పేరయిన
పుడు ॥న॥ నెమ్మిచెట్టునకును, రథమునకును పేరయినపుడు ॥పు॥

గోస్తనః-ఇది నలువదిసరములుగలహారమునకు పేరయినపుడు
॥పు॥ ద్రాక్షకు పేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥ గోస్తనీ.

వృజినమ్-ఇది పాపమునకు పేరైనపుడు ॥న॥ క్లేశమునకు
పేరైనపుడు ॥పు॥ వెండ్రుకలకు పేరయినపుడు ॥త్రి॥
శయనమ్-ఇది పాన్పునకు పేరైనపుడు ॥పు॥ సురతమునకును
నిద్రకును పేరయినపుడు ॥న॥

శమనమ్-ఇది శాంతికిని,వధకును పేరయినపుడు ॥న॥ యము
నికి పేరగునపుడు ॥పు॥

పవనమ్-ఇది కుమ్మరవాని వంటయింటికిఁ బేరయినపుడు ॥న॥
వాయువునకు పేరయినపుడు ॥పు॥

అపానః-ఇది వాయువిశేషమునకు పేరయినపుడు ॥పు॥ గుద
స్థానమునకును, వృషణమునకును పేరయినపుడు ॥న॥

శ్వసనమ్-ఇది ఊర్పునకు పేరయినపుడు ॥న॥ గాలికిని, మంగ
చెట్టునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

వితానమ్-ఇది మేల్కట్టునకును, విస్తారమునకును, యజ్ఞము
నకును, గృహమునకును పేరయినపుడు ॥పు॥ తుచ్ఛమైనదాని
కిని, మందునికిని పేరయినపుడు ॥త్రి॥

హాయనః-॥పు॥ ఇది ధాన్యవిశేషమునకును, సంవత్సరమున
కును, కిరణమునకును పేరు.

శకునమ్-ఇది శుభమును దెలియఁజేయు నిమిత్తమునకు పేర
యినపుడు ॥న॥ కిక్షి పపేరగునపుడు ॥పు॥

సమానః ప్రాణభేదే నా
త్రిష్వేకసమసాధుషు,
మలినీ ఋతుమత్యాం స్త్రీ
కృష్ణదూషితయో స్త్రిష్షు.

స్పర్శే త్వగిన్ద్రియే దానే
స్పర్శనం మారుతే పుమాన్,
ధావనం ధావనే శుద్ధా
ధావనీ రజకస్త్రియామ్.
పద్మాకరే తు నళినో నళినీ
నళినం జలే, పద్మేఽ
థ కుహనా దమ్భచర్యా
యాం త్రిష్వసూయకే.
ప్రసన్నా మదిరాయాం
స్త్రీ ప్రసాదవతివాచ్యవత్,
స్యాన్మణ్డన మలఙ్కారే
ఽలఙ్కరిష్ణౌతు వాచ్యవత్.
నన్దనం వాసవోద్యానేసుతే
నాహర్షకే త్రిషు,

అఞ్జనా వాయుపత్నీ నా
దిగ్గజే కజ్జలేఽఞ్జనమ్. ౨౭౪
సజ్జనా కల్పనాయాం స్త్రీ
సజ్జనం తూపరక్షణే, త్రిషు
సాధౌ
చేతనా తు జ్ఞానే స్త్రీ
ప్రాణిని త్రిషు. ౨౭౫
విమానోఽస్త్రీ దేవయానే
సప్తభూమికసద్మని,
సుమనాః పుష్పమాలత్యోః
స్త్రీన్నియాం దేవే బుధే చ
నా. ౨౭౬

సమానః-ఇది ప్రాణభేదమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ ఒక్క-టైనదానికిని, సదృశమైనదానికిని, సజ్జనునికి పేరయినపుడు॥త్రి॥

మలినీ-ఇది ఋతుమతియైన స్త్రీకి పేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥ నల్లనిదానికిని, దోషయుక్తమైనదానికిని పేరయినపుడు, మలినః, మలినం, మలినీ, అని ॥త్రి॥

స్పర్శనమ్-ఇది తాఁకుటకును, త్వగింద్రియమునకును, దానమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ గాలికి పేరగునపుడు ॥పు॥

ధావనమ్-ఇది పరుగెత్తుటకును, శుద్ధికిని పేరయినపుడు ॥న॥ చాకలిదానికి పేరయినపుడు, ధావనీ ॥స్త్రీ॥

నలినః-ఇది కొలనికి పేరయినపుడు ॥పు॥ నళినీ అని స్త్రీలింగముగలదు. ఉదకమునకును, కమలమునకును పేరయినపుడు ॥న॥

కుహనా-ఇది దంభాచారములకు పేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥ అసూయావంతునికి పేరయినపుడు ॥త్రి॥

ప్రసన్నా-ఇది మద్యమునకు పేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥ స్వచ్ఛమైనదానికి పేరయినపుడు విశేష్యలింగము.

మణ్డనమ్-ఇది అలంకారమునకుఁ బేరైనపుడు॥న॥అలంకరించు స్వభావముకలదానికి పేరయినపుడు విశేష్యలింగము.

నన్దనమ్-ఇది ఇంద్రునియుద్యానమునకుఁ బేరయినపుడు ॥న॥ పుత్రునికి పేరయినపుడు ॥పు॥ ఆనందకరమయినదానికి పేరయినపుడు ॥త్రి॥

అంజనా-ఇది వాయుదేవునిభార్యకు పేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥ దిగ్గజమునకుఁ బేరయినపుడు ॥పు॥ కాటుకకు పేరగునపుడు ॥న॥

సజ్జనా-ఇది ఏనుఁగును శృంగారించుటకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ దండుకావలికొఱకు చుట్టునుంచినవెలుఁగు మొదలైనదానికి పేరగునపుడు ॥న॥ సాధువయినదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

చేతనా-ఇది జ్ఞానమునకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ ప్రాణవంతునకు పేరగునపుడు॥త్రి॥

విమానః-॥పు॥ ఇది దేవయానమునకును, ఏడుప్పరిగలుగల గృహమునకును పేరు.

సుమనాః-॥న్_స్త్రీ॥ ఇది పుష్పమునకును, జాజితీఁగెకును పేరు. దేవతలకును, పండితునకును పేరయినపుడు ॥పు॥

అయం పుష్పే బహుష్వేవ

అయం=ఈసుమనశ్శబ్దము, పుష్పే=పుష్పవాచకమైనపుడు, బహుష్వేవ=బహువచనమునందె వర్తించును.

లోధ్రవృక్షేఽపి మార్జనః,

మార్జన - ఇది లొద్దుగచెట్టునకు పేరైనపుడు ॥పు॥ అపి శబ్దమువలన చందనకుంకుమాదులచేత దేహమునందు మురికిఁ పోఁగొట్టుటకుఁ బేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥

స్యా దుత్తాన మగమ్భీరే
శయితోర్ధ్వముఖేఽపిచ.

ఉత్తానం - ॥న॥ ఇది మిట్టయయినదానికిని, వెల్లికలపండుకొనినదానికిని పేరు.

రసనం స్నేహకషాయద్రవ
విషహేమాన్నరూప్య రా
స్నాసు, ధ్వనిలవనిర్యాసే
ష్వథ కాఞ్చ్యాం స్త్రీ స్వాదు
జిహ్వయో రసనా. ౨౬౮

రసనం - ॥న॥ ఇది చమురునకును, లవణరసమునకును, ద్రవమునకును, విషమునకును, బంగారమునకును, అన్నమునకును, వెండికిని, సన్నరాస్నకును, ధ్వనికిని, లేశమునకును, బంకకును పేరైనపుడు ॥న॥ మొలనూలికిని, రుచికిని, నాలుకకును పేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥

పార్థేఽర్జునః కేకిని కార్త
వీర్యే నేత్రామయేఽప్యేక
సుతే చ మాతుః, వర్ణే ద్రు
మేచాథ సితే త్రి లిఙ్గోగవ్య
ర్జునీ హేమ్ని తృణే ఽర్జు
నం స్యాత్. ౨౬౯

అర్జునః - ఇది కుంతీపుత్రునకును, నెమలికిని, కార్తవీర్యునకును, కంటిరోగమునకును, తల్లికి నొక కుమారుఁడైనవానికిని, వర్ణమునకును, మద్దిచెట్టునకును బేరగునపుడు ॥పు॥ తెల్లని కాంతికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥ శ్రేష్ఠమైనగోవునకుఁ బేరగునపుడు అర్జునీ - అని స్త్రీలింగము. బంగారమునకును, తృణమునకును బేరగునపుడు ॥న॥

వేదనా స్త్రీ దుఃఖభోగే
జ్ఞానే క్లీబ

వేదనా - ఇది దుఃఖానుభవమునకుఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ జ్ఞానమునకుఁ బేరగునపు ॥న॥

మథ త్రిషు, తలినం విరళే
చాల్పే

తలినం - ॥త్రి॥ ఇది విరళమైనదానికిని, అల్పమైనదానికిని నామము. [నామము.

విలీనో లీన విద్రుతౌ.

విలీనః - ॥పు॥ ఇది దాఁగినవానికిని, కరఁగినఘృతాదులకును

వామనో వాచ్యవ త్ఖర్వే
విష్ణు దిగ్గజయోః పుమాన్,

వామనః - ఇది పొట్టివానికిఁ బేరగునపుడు విశేష్యలింగము. విష్ణువునకును, దిగ్గజమునకును బేరగునపుడు ॥పు॥

అవలగ్నే విలగ్నోఽస్త్రీ
సంలగ్నే త్రి ష్వ

విలగ్నః - ఇది నడుమునకుఁ బేరగునపుడు ॥ప్న॥ కూడినదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

థ ద్వయోః. ౨౭౦ అశ
ని ర్విద్యుతి పవౌ

అశనిః-॥ప్స॥ ఇది మెఱుపునకును, వజ్రాయుధమునకును బేరు.

రోచనః కూటశాల్మలౌ,
రోచనా రక్తకల్హారే గవాం

రోచనః - ఇది కొండబూరుగచెట్టునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ ఎఱ్ఱకలువకును, గోరోచనమునకును, శ్రేష్ఠమైన స్త్రీకిని

న్నా క్లిన్నజీర్ణార్ద్రా)
శో ఖల సూచకౌ,
న్న ఆపత్ప్రాప్తేఽపి
న్న స్సాధితేఽపి చ
౨౮౩
ఇతి నాంతాః.

పో భూషణే బర్హే
వ్యం సంహత తూణ
ః కల్పనే వేషే
పి భ్రాన్తి కల్ప
౨౮౪
శ్శత్రు చింతాయాం
వాలయో రపి,
పో భర్త్సనా కృ
వ్యాలఙ్కార చో
ః. ౨౮౫
త్పాదపః పాదపీఠే
నే మహీరుహే,
మునిమీనా ద్వా
పో పౌరుషాతపౌ
త్ జ్ఞాన తిథ్యో
ఘులి వీణయోః,
స్త్రీ ద్రువిస్తారే
మ్బ శాఖయోః
విటే తు నా స్యా

విక్లిన్నః - ॥పు॥ ఇది వెదచల్లఁబడినదానికిని, జీర్ణమైనదానికిని, తడిసినదానికిని నామము.

పిశునః - ॥పు॥ ఇది దుర్జనునికిని, కొండెగానికిని నామము.

ఆపన్నః - ॥పు॥ ఇది ఆపదనొందినవానికిని, అపశబ్దమువలన శత్రువులచేతఁ బట్టుపడినవానికిని పేరు.

సంపన్నః - ॥పు॥ ఇది రాజుచేత దండుగ గొనఁబడినవానికిని అపశబ్దమువలన సంపదపొందినవానికిని పేరు.

నాంతపదవర్గము ముగిసెను.

కలాపః - ॥పు॥ ఇది భూషణమునకును, నెమలిపింఛమునకును, మొలనూలికిని, కూటమికిని, అమ్ములపొదికిని నామము.

ఆకల్పః - ॥పు॥ ఇది కల్పమునకు, అలంకరించుటకును పేరు.

వికల్పః - ॥పు॥ ఇది బుద్ధిభ్రమకును, బ్రహ్మకల్పమునకును పేరు.

ఆవాపః - ॥పు॥ ఇది శత్రువిషయచింతకును, దున్నుటకును, పాదికిని నామము.

ఆక్షేపః-॥పు॥ ఇది బెదరించుటకును, దున్నుటకును, కావ్యాలంకారభేదమునకును, ప్రశ్నకును నామము.

పాదపః - ॥పు॥ ఇది పాదపీఠమునకును, కాలితోనడుచు వాహనమునకును, వృక్షమునకును నామము.

కశ్యపః - ॥పు॥ ఇది మునికిని, మత్స్యమునకును నామము.

ప్రతాపః-॥పు॥ఇది పౌరుషమునకును, ఎండకును నామము.

ప్రతిపత్ -॥స్త్రీ॥ ఇది జ్ఞానమునకును, పాడ్యమికిని నామము.

కచ్ఛపీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది ఆఁడుతాఁబేటికిని, సరస్వతియొక్క వీణెకును నామము.

విటపః - ఇది మ్రానియొక్క చిగురుకొమ్మలు మొదలైన వాని సమూహమునకును, చిగురునకును, వ్రేళ్లకొమ్మలకు నడిమి భాగము లేక యాఁకులు దట్టమయి యున్నదానికిని, కొమ్మకును పేరగునపుడు ॥న॥ విటునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

దుడుప స్త్వీన్దౌ నా న ద్వయోః ప్లవే,
అస్త్రీ కశిపుశ్శయ్యాయాం వస్త్రేఽన్నే తద్ద్వయేఽపి చ.
కుతపోఽర్కే౽గవి విప్రే వహ్నా వతిథౌ చ భాగినేయే చ, అస్త్రీ దినాష్టమాంశే కుశతిలయో శ్ఛాగకమ్బళే ఫాలే. ౨౮౯

ఇతి పాన్తాః.

[త్ర్యక్షరఫాన్తా న సన్తి]

హేరమ్బౌ మహిషేభాస్యౌ ప్రలమ్బౌ హార దానవౌ,
కాదమ్బౌ కలహంసేషూ కదమ్బౌ నీప సంహతీ.
కలమ్బౌ నీప శిఖినౌ శాక భేదే కలమ్బ్యపి.
నితమ్బః స్త్రీకటేః పశ్చాద్భాగేఽద్రికటకే కటౌ.
బడబాఽశ్వా కుమ్భదాస్యో ర్యోషిద్భేదే ద్విజస్త్రియామ్,
బాడబా బ్రాహ్మణౌర్వాగ్నీ బాడబం బడబాగణే.

ఇతి బాన్తాః.

ఋషభోఽద్రౌ కర్ణరన్ధ్రే వృషే మత్తగజే స్వరే, వనసూకరపుచ్ఛేఽ

ఉడుపః — ఇది చంద్రునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ తెప్పకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥

కశిపుః — ॥ప్న॥ ఇది పాన్పునకును, వస్త్రమునకును, అన్నమునకును, ఏకోక్తిగా వస్త్రాన్నములకు రెంటికిని నామము.

కుతపః — ఇది సూర్యునికిని, గోవునకును, బ్రాహ్మణునికిని, అగ్నికిని, అతిథికిని, చెల్లెలికొడుకునకును బేరగునపుడు ॥పు॥ దినము యొక్క యెనిమిదవభాగమునకును, దర్భకును, తిలలకును, మేఁకవెండ్రుకల కంబళికిని, నొసటికిని బేరగునపుడు ॥ప్న॥

పాంతపదవర్గము ముగిసెను.

[మూఁడక్షరముల ఫాంతములు లేవు.]

హేరంబః-॥పు॥ ఇది మహిషమునకును, వినాయకునికిని పేరు.

ప్రలంబః — ॥పు॥ ఇది హారభేదమునకును, ప్రలంబుఁడను రాక్షసునికిని నామము.

కాదంబః-॥పు॥ఇది కలహంసకును, బాణమునకును నామము.

కదంబః-॥పు॥ ఇది కడిమిచెట్టునకును, సమూహమునకుం బేరు.

కలంబః — ॥పు॥ ఇది కడిమిచెట్టునకును, అగ్నికిని నామము. తీఁగె బచ్చలికి నామమయ్యెనేని కలంబీ ॥స్త్రీ॥

నితంబః — ॥పు॥ ఇది స్త్రీలయొక్క పిఱుఁదుల వెనుకనుండు భాగమునకును, కొండనడిమికిని, పిఱుఁదులకును నామము.

బడబా — ॥స్త్రీ॥ ఆఁడుగుఱ్ఱమునకును, నీళ్లకడవలు మోయు బానిసెకును, స్త్రీభేదమునకును, బ్రాహ్మణస్త్రీకిని నామము.

బాడబః — ఇది బ్రాహ్మణునికిని, బడబాగ్నికిని, నామమయ్యెనేని ॥పు॥ ఆఁడుగుఱ్ఱముల గుంపునకును, నామమయ్యెనేని ॥న॥

బాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ఋషభః — ॥పు॥ ఇది పర్వతవిశేషమునకును, కర్ణరంధ్రమునకును, ఎద్దునకును, మదపుటేనుఁగునకును, స్వరభేదమునకును, అడవిపందితోఁకకును, అపిశబ్దమువలన ఋషభమను నౌషధమున

థ వృషభః పుఙ్గవే వృషే.

వృషభః-॥పు॥ ఇది పురుషశ్రేష్ఠునకును, ఎద్దునకును నామ...

విస్రమ్భః కేళికలహే
స్నేహవిశ్వాసయో రపి,

విస్రంభః - ॥పు॥ ఇది క్రీడాకలహమునకును, స్నేహమ...కును, నమ్మికకును, అపశబ్దమువలనఁ బరిచయమునకును, హిం...చుటకును నామము.

స్యా ద్విష్కమ్భో నాట
కాఙ్గే విసార ప్రతిబన్ధయోః,
౨౯౪. యోగభేదే

విష్కంభః-॥పు॥ఇది నాటకాంగమునకును, సామాన్యమత్...మునకును, ప్రతిబంధకమునకును, యోగభేదమునకును నామ...

ఽథ శరభోఽష్టాపదే చ
మృగాన్తరే.

శరభః - ॥పు॥ ఇది జూదమాడు పలకకును, ఎనిమిదికా...గలదై సింహమునుజంపెడి మృగమునకును నామము.

ఆత్మభూ ర్మన్మథే వేధ

ఆత్మభూః - ॥పు॥ ఇది మన్మథునికిని, బ్రహ్మకును నామ...

స్యారమ్భో వధ దర్ప
యోః. ౨౯౫. ఉద్యమే

ఆరంభః -॥పు॥ ఇది వధకును, అహంకారమునకును, ఉద...గమునకును నామము.

చాథ కకుభో వీణాఙ్గేఽ
ర్జునపాదపే,

కకుభః-॥పు॥ ఇది వీణాంగమైన కరివెకును, మద్దిచెట్టునకు నామము.

సనాభి స్సదృశజ్ఞాత్యో

సనాభిః - ॥పు॥ ఇది సమానమునకును, జ్ఞాతికిని నామము

రాలమ్భ స్స్పర్శహింస
యోః. ౨౯౬

ఆలంభః-॥పు॥ నలుగు పెట్టుటకును, హింసకును నామము.

కుసుమ్భం కుసుమే క్లీబం
స్యాన్మహారజనేఽపి తత్,
కమణ్డలౌ పుమా నేష

కుసుంభమ్ - ఇది సామాన్యముగా పుష్పమునకును, కుసు...పువ్వునకును, నామమయ్యెనేని ॥న॥ కమండలమునకు నా...మయ్యెనేని ॥పు॥

సురభిస్తు గవి స్త్రియామ్.
౨౯౭. వసన్త చైత్రయోః
పుంసి త్రిషు సౌమ్య సుగ
న్ధినోః,

సురభిః - గోవునకు నామమయ్యెనేని ॥స్త్రీ॥ వసంతఋతు...వునకును, చైత్రమాసమునకును నామమయ్యెనేని ॥పు॥ సౌమ...మైనదానికిని, సుగంధయుక్తమైనదానికిని నామమయ్యెనే... ॥త్రి॥

స్త్రియాం పునర్నవా భే
క్యో ర్వర్షాభూ ర్దర్దురే తు
నా. ౨౯౮

వర్షాభూః - ఇది గలిజేరుచెట్టునకును, ఆఁడుకప్పకును, నామ...మయ్యెనేని ॥స్త్రీ॥ కప్పకు నామమయ్యెనేని ॥పు॥

పుమాన్ భేర్యాం దున్దుభి
స్త్రీ (స్త్రీ) త్వక్షబిన్దుత్రికే ద్వయే

దుందుభిః-ఇది భేరికి నామమయ్యెనేని ॥పు॥ పాచికలయం...దుండు నిత్తిగకును నామమయ్యెనేని ॥స్త్రీ॥

వల్లభో నా కులీ నాశ్వే
దయితా ధ్యక్షయో స్త్రిషు.

వల్లభః - ఇది శ్రేష్ఠమైన గుఱ్ఱమునకు నామమయ్యెనే... ॥పు॥ ఇష్టునికిని, అధ్యక్షునికిని నామమయ్యెనేని ॥త్రి॥

ఇతి భాన్తాః.

భాంతపదవర్గము ముగిసెను.

నిగమో నిశ్చయే పుర్యాం
పథి వేదే వణిక్పథే,

నిగమః-॥పు॥ ఇది నిశ్చయమునకును, పట్టణమునకును, మార్గమునకును, వేదమునకును, అంగడివీథికిని నామము.

నైగమ స్తూపనిషది దస్తే
వణిజి నాగరే. 300

నైగమః-॥పు॥ ఇది ఉపనిషత్తునకును, ఏనుఁగుదంతమునకును, వర్తకునికిని, పట్టణమునఁ బుట్టినవానికిని నామము.

విక్రమః క్రమణే కార్శ్యే

విక్రమః-॥పు॥ఇది ఆక్రమించుటకును, కార్శ్యమునకును పేరు.

ప్రక్రమోఽవసరే క్రమే,

ప్రక్రమః-॥పు॥ ఇది ప్రస్తావమునకును, నడుపునకును పేరు.

సఙ్క్రమో దారియన్త్రే
ఽపి

సంక్రమః - ॥పు॥ ఇది జలయంత్రమునకును, అపిశబ్దమువలన సూర్యుఁడు మేషాదిరాసులం గూడుటకును నామము.

ధీసామర్థ్యేఽపినిష్క్రమః.
30౧

నిష్క్రమః - ॥పు॥ ఇది బుద్ధిసామర్థ్యమునకును, అపిశబ్దమువలన లోపలనుండి బైటవచ్చుటకును నామము.

విభ్రమ స్సంశయే భ్రాన్తౌ
స్యా ద్భావాన్తరశోకయోః,

విభ్రమః - ॥పు॥ ఇది సంశయమునకును, భ్రాంతికిని, స్త్రీల శృంగారభావమువల్లఁ బుట్టినక్రియకును,శోకమునకును నామము.

సమ్భ్రమోఽత్యాదరే
భీతా వావేగే

సంభ్రమః - ॥పు॥ ఇది మిక్కిలి యాదరణకును, భయమునకును, తొట్రుపాటునకును నామము.

నియమ స్త్వ్వహ. 30౨
ప్రతిజ్ఞాజ్ఞాయన్త్రణా సుయో
గాఙ్గే నిశ్చయే వ్రతే,

నియమః - ॥పు॥ ఇది ప్రతిజ్ఞకును, ఆజ్ఞకును, కట్టుటకును, యోగసాధనమునకును, నిశ్చయమునకును, వ్రతమునకును పేరు

కలమ శ్శాలిలేఖిన్యో శ్చౌ
రే లాక్షారసేఽఙ్కురే.

కలమః - ॥పు॥ ఇది పైరునకును, పత్రికకును, దొంగకును, లాక్షారసమునకును, మొలకకును నామము.

ఆగమ స్త్వాగతౌ శాస్త్రే

ఆగమః - ॥పు॥ ఇది వచ్చుటకును, శాస్త్రమునకును పేరు.

విద్రుమో ద్రుప్రవాళయోః.

విద్రుమః-॥పు॥ ఇది వృక్షమునకును, పవడమునకును పేరు.

త్రిధామా కేశవే వహ్నౌ

త్రిధామా - ॥న్-పు॥ ఇది విష్ణువునకును, అగ్నికిని పేరు.

హారిమా మృత్యుయోగ
యోః. 30౪

హారిమా - ॥న్-పు॥ ఇది మృత్యువునకును, యోగమునకును పేరు.

గరుత్మా న్విహగే తార్క్ష్యే
ద్విజన్మా బ్రాహ్మణే ఖగే,

గరుత్మాన్-॥త్-పు॥ ఇది పక్షిసామాన్యమునకును, గరుత్మంతునికిని పేరు.

ద్విజన్మా-॥న్-పు॥ ఇది బ్రాహ్మణునికిని, పక్షికిని పేరు.

వ్యాయామః పౌరుష
వ్యామ స్సఞ్చారో దుర్గ
సంహతిః. 30౫

వ్యాయామః - ॥పు॥ ఇది పురుషునిబారకును, సంచారమునకును, దుర్గసమూహమునకును పేరు.

గోలోమీ స్త్రీ వారనా
ర్యాం షడ్గ్రన్థా శ్వేత

గోలోమీ-॥సీ॥ ఇది వేశ్యకును,వసకును, తెల్లగఱికకును పేరు

దూర్వయోః,

కుసుమం పుష్పఫలయో స్త్రీరజో నేత్రరోగయోః.

కుసుమమ్ - ॥న॥ ఇది పుష్పమునకును, ఫలమునకును, స్త్రీయొక్క ఋతువునకును, కంటివ్యాధికిని పేరు.

తలిమం కుట్టిమే తల్పే చ న్ద్రిహాసే

తలిమమ్ - ॥న॥ ఇది మేడలయొక్క యడుగుభూమికిని పాన్పునకును, పెద్దకత్తికిని పేరు.

థ గౌతమః, మునిభేదే శాక్యసింహే గోదావర్యాంతు గౌతమీ. ౩౦౭

గౌతమః - ॥పు॥ ఇది గౌతమమునికిని, బుద్ధదేవునికిని పేరు గోదావరికి పేరగునపుడు, గౌతమీ ॥స్త్రీ॥

పరమం స్యా దనుజ్ఞానేఽవ్యయం నా పరమాత్మని, త్రిషూత్కృష్టే

పరమమ్ - ఇది అంగీకారమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ పరమాత్మకు పేరగునపుడు ॥పు॥ శ్రేష్ఠునికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

పఞ్చమస్తు స్వరే నా పూరణే త్రిషు. ౩౦౮

పంచమః-ఇది స్వరవిశేషమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ పంచసంఖ్యాపూరకమైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

మునిస్థానే మఠే బ్రహ్మచర్యాదావాశ్రమోఽస్త్రియాం,

ఆశ్రమః-॥పు॥ ఇది మునులున్న స్థానమునకును, విద్యార్థులు మొదలైనవారికి స్థానమైన మఠమునకును, బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమములకును పేరు.

సుషమోత్కృష్టశోభాయాం త్రిషు చారౌ సమేఽప్యథ. ౩౦౯

సుషమా-ఇది శ్రేష్ఠమైనకాంతికి పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ సుందరమైనదానికిని, సమమైనదానికిని పేరైనపుడు ॥త్రి॥

అశ్వభూషా పుణ్డ్రపుచ్ఛశ్రేష్ఠ శృంగారకేతునా, లిఙ్గే ప్రభావే పురుషేలలామోఽస్త్రీ లలామ చ. ౩౧౦

లలామః - లలామ-॥న॥-॥పు॥ ఇది గుఱ్ఱమునకును, ఆభరణమునకును, తిలకమునకును, తోకకును, శ్రేష్ఠమైనదానికిని, శృంగారమునకును, టెక్కెమునకును, గుఱుతునకును, ప్రభావమునకును, పురుషునికిని పేరు.

సర్వేనా మధ్యమో దేహమధ్యే మధ్యే నపుంసకమ్, మధ్యస్థే వాచ్యవత్ స్త్రీతు హస్తమధ్యాఙ్గుళావపి. ౩౧౧ ఛన్దోభేదే దృష్టరజః కన్యామా మధ్య

మధ్యమః - ఇది స్వరవిశేషమునకును, దేహమధ్యమునకును పేరైనపుడు ॥పు॥ మధ్యమునకు పేరైనపుడు ॥న॥ మధ్యస్థునకు పేరైనపుడు విశేష్యలింగము. చేతినడిమివ్రేలికిని, ఛందోభేదమునకును, క్రొత్తగా సమర్తాడినపడుచునకును పేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥

థ త్రిషు, సత్తమా శ్రేష్ఠపూజ్యౌ ద్వౌ

సత్తమః-॥త్రి॥ ఇది శ్రేష్ఠునికిని, పూజ్యునికిని పేరు.

ప్రథమా ప్రవరా దిమా.

ప్రథమః - ॥పు॥ ఇది శ్రేష్ఠునికిని, మొదటివానికిని పేరు.

అధమౌ గర్హితన్యూనౌ

వుత్తమౌ ప్రవరాన్తిమౌ,
ఇతి మాంతాః.

ప్రణయస్స్యాత్పరిచయే
విస్రమ్భే ప్రేమ యాచ్ఞ
యోః. ౩౧౩

వినయో నతిశిక్షాది ధర్మా
చార ప్రశాన్తిషు,
అనయ స్త్వశుభే దైవే
విపత్తౌ వ్యసనేఽప్య
థ. ౩౧౪. పశ్చాదవస్థాయి
బలే సమవాయేచ సన్నయః,

విషయో గోచరే దేశే
జ్ఞాతో యోయస్య తత్ర చ.
౩౧౫

ప్రళయో మరణే పాపే
మూర్ఛా కల్పావసానయోః,
ప్రత్యయోఽధీన విశ్వాస
ధీ రన్ధ్రాచార హేతుషు.
ఖ్యాతౌ సనాదౌ శపథే
చిత్రగర్వే తు విస్మయౌ,
వ్యవాయోఽన్త ర్ధిరతయో
రుపాయ స్స్యా దుపా
గతౌ. ౩౧౬. సామాదా
వథ సంస్థాయ స్సన్ని
వేశే గృహే గణే,
ఉదయః పూర్వశైలే స్యా
దున్నతే వృద్ధగతా వసి.
[illegible]

అధమః - ॥పు॥ ఇది నిందింపఁబడినవానికిని, తక్కువైనవానికిని పేరు.

ఉత్తమః - ॥పు॥ ఇది శ్రేష్ఠునికిని, తుదనున్న దానికిని పేరు.

మాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ప్రణయః - ॥పు॥ ఇది పరిచయమునకును, నమ్మకమునకును ప్రేమకును, యాచనకును పేరు.

వినయః - ॥పు॥ ఇది నమస్కారమునకును, శిక్షమొదలైన వానికిని, ధర్మమునకును, ఆచారమునకును, ఉపశాంతికిని పేరు

అనయః - ॥పు॥ ఇది పూర్వజన్మకృతమయిన యశుభకర్మకును, ఆపదకును, జూదము మొదలయిన సప్తవ్యసనములకును పేరు

సన్నయః - ॥పు॥ ఇది సేన వెనుకనుండు దుముదారి ప్రోఁజుకును, సమూహమునకును, చకారమువలన సంబంధమునకును పేరు

విషయః - ॥పు॥ ఇది శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములకును, దేశమునకును, ఎవరిచేత నేది నిత్యమును పరిచయము చేయబడునో దానికిని పేరు.

ప్రళయః - ॥పు॥ ఇది మరణమునకును, పాపమునకును, మూర్ఛకును, కల్పాంతమునకును పేరు.

ప్రత్యయః - ॥పు॥ ఇది అధీనమునకును, విశ్వాసమునకును బుద్ధికిని, రంధ్రమునకును, ఆచారమునకును, హేతువునకును ప్రసిద్ధికిని, సనాదిప్రత్యయములకును, శపథమునకును పేరు.

విస్మయః - ॥పు॥ ఇది ఆశ్చర్యమునకును, గర్వమునకును పేరు

వ్యవాయః - ॥పు॥ ఇది దాఁగుటకును, రతిక్రీడకును పేరు

ఉపాయః - ॥పు॥ ఇది వచ్చుటకును, సామాద్యుపాయములకును పేరు.

సంస్థాయః - ॥పు॥ ఇది పట్టణము చుట్టు బయలునకును, గృహమునకును, సమూహమునకును పేరు.

ఉదయః - ॥పు॥ ఇది ఉదయపర్వతమునకును, ఉన్నతమునకును, ఊర్ధ్వగతికిని పేరు.

[illegible] - ॥పు॥ ఇది మరణమునకును, దోషమునకును, దు

చ్ఛేఽతిక్రమదణ్డయోః,
నికాయో నిలయే లక్ష్యే
సముదాయే సధర్మిణామ్.
౩౧౯. అసంహతా నా మే
కత్ర కరణే పరమాత్మని
ఆశయః స్థానతాత్పర్యే
కులాయ స్థానసీడయోః
పర్యాయః క్రమ నిర్యా
ణ ప్రకారావసరే ష్వపి, ఏ
కార్థవాచిశబ్దేచ
పౌలస్త్యో శ్రీద రావణౌ.
పర్జన్యో మేఘ నిర్ఘోషే
వాసవే గర్జదమ్బుదే,
శాణ్డిల్యో మునిమాలూరా
శ్వశుర్యా స్యాలదేవరౌ.
౩౨౨
ఆదిత్యో రవి గీర్వాణౌ
రోహిత్యో వ్రీహిసాగరౌ,
స్యా దామ్నాయ స్సం
ప్రదాయే కులేఽధ్యయన
వేదయోః. ౩౨౩
ఊర్ణాయు రూర్ణాభేదేఽపి
మేషే తల్లోమకమ్బళే,
చరయు ర్వారిదే వాతే
భ్రాతృవ్యో భ్రాతృజే
రిపౌ. ౩౨౪
సమయః కాల సిద్ధాన్త
ప్రతిజ్ఞా శపథేషుచ, సఙ్కే
తాచారయోశ్చ
థ స్వాధ్యాయో జప వే
దయోః. ౩౨౫
విశల్యా ఫలినీ దన్తీ గు

మునకును, అతిక్రమించుటకును, దండమునకును పేరు.

నికాయః - ॥పు॥ ఇది ఇంటికిని, గుఱికిని, ఒకనడత
గుంపునకును, ఒకచోటఁ జేరనివానిని నొకచోటఁ జేర్చు
పరమాత్మకును పేరు.

ఆశయః-॥పు॥ ఇది స్థానమునకును, తాత్పర్యమునకును

కులాయః - ॥పు॥ ఇది ఉనికికిని, గూటికిని పేరు.

పర్యాయః - ॥పు॥ఇది వరుసకును, మోక్షమునకును,
అవసరమునకును, సమానార్థకశబ్దమునకును పేరు.

పౌలస్త్యః - ॥పు॥ ఇది కుబేరునికిని, రావణునికిని పే

పర్జన్యః - ॥పు॥ ఇది మేఘధ్వనికిని, ఇంద్రునికిని, గ
మేఘమునకును పేరు. [కును

శాండిల్యః - ॥పు॥ ఇది శాండిల్యమునికిని, మారేడు

శ్వశుర్యః-॥పు॥ ఇది ఆలితోడఁబుట్టినవానికిని, మగనితో
బుట్టినవానికిని పేరు.

ఆదిత్యః - ॥పు॥ ఇది సూర్యునికిని, దేవతలకును పేరు.

రోహిత్యః-॥పు॥ఇది ధాన్యమునకును, సముద్రమునకును

ఆమ్నాయః-॥పు॥ ఇది సంప్రదాయమునకును, కులమును
చదువునకును, వేదమునకును పేరు.

ఊర్ణాయుః - ॥పు॥ ఇది తంతుభేదమునకును, గొఱ్ఱె
అగొఱ్ఱెరోమములకంబళికిని పేరు.

చరయుః-॥పు॥ ఇది మేఘమునకును, వాయువునకును పే

భ్రాతృవ్యః - ॥పు॥ ఇది తోడఁబుట్టినవాని కొడుకునక
శత్రువునకును పేరు.

సమయః - ॥పు॥ ఇది కాలమునకును, సిద్ధాంతమునకును,
జ్ఞకును, ఆన పెట్టుటకును, సంకేతమునకును, ఆచారమున
పేరు.

స్వాధ్యాయః-॥పు॥ ఇది జపమునకును, వేదమునకును పే

విశల్యా - ॥స్త్రీ॥ ఇది వెన్న వెదురుకూరకును, దంతిచెట్టు

దూచీ లాఙ్గలీషు చ,

కును, తిప్పతీఁగెకును, నీరుపిప్పలికిని, చకారమువలన పొావర చెట్టునకును పేరు.

అభిఖ్యా త్విడ్యశో నామ స్వోం

అభిఖ్యా - ॥సీ॥ ఇది కాంతికిని, కీర్తికిని, నామధేయమునకును పేరు.

ద్రియం త్వక్షి రేతసోః.

ఇంద్రియమ్-॥న॥ఇది నేత్రమునకును, రేతస్సునకును పేరు.

సామర్థ్యం యోగ్యతాశ శక్త్యో

సామర్థ్యమ్-॥న॥ఇది యోగ్యతకును, శక్తికిని పేరు.

ర్హృదయంచిత్తవక్షసోః,

హృదయమ్-॥న॥ ఇది చిత్తమునకును, రొమ్మునకును పేరు.

చారుత్వ మపి సౌరభ్యం

సౌరభ్యమ్-॥న॥ ఇది ఒప్పిదమునకును, అపిశబ్దమువలన పరిమళమునకును పేరు.

నేపథ్యం రఙ్గభూ రపి. ౩౨౭

నేపథ్యమ్-॥న॥ ఇది నాట్యస్థానమునకును, అపిశబ్దమువలన నలంకరించుటకును పేరు.

పుత్ర్యాం పుత్రే ఽపి చాపత్య

అపత్యమ్-॥న॥ ఇది కొమార్తెకును, కొమారునికిని పేరు.

మౌచిత్యం సత్యయోగ్యయోః,

ఔచిత్యమ్-॥న॥ ఇది సత్యమునకును, యోగ్యమునకును పేరు.

స్యా ద్బ్రాహ్మణ్యం బ్రాహ్మణానాం భావసంహతి కర్మసు. ౩౨౮

బ్రాహ్మణ్యమ్-॥న॥ ఇది బ్రాహ్మణులయొక్క భావమునకును, వారిసమూహమునకును, వారికర్మకును పేరు.

స్యా ద్ధిరణ్యం హేమ్ని కుప్యే విత్త మాన విశేష యోః, వరాటరేతసో శ్చా

హిరణ్యమ్-॥న॥ ఇది బంగారమునకును, వెండి బంగారముల కంటె నితరమైనలోహజాతికిని, ధనమునకును, కొలత భేదమునకును, గవ్వకును, రేతస్సునకును పేరు.

థ మలయః పర్వతాన్తరే.

౩౨౯. పర్వతాంశే ఽప్యథోద్యానే మలయం మలయా త్రివృత్,

మలయః-ఇది పర్వతవిశేషమునకును, పర్వతమునందొకభాగమునకు పేరైనపుడు ॥పు॥ ఉద్యానమునకు పేరైనపుడు ॥న॥ తెల్లతెగడకుఁ బేరైనపుడు ॥సీ॥

సైన్ధవే తాలపర్ణ్యాం చ శైలేయం భ్రమరే పుమాన్ ౩౩౦

శైలేయమ్-ఇది లవణభేదమునకును మురయను గ్రంథ్యద్రవ్యమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ తుమ్మెదకు పేరయినపుడు ॥పు॥

విజయా పార్వతీ తిథ్యో ర్విజయో జయపార్థయోః,

విజయా-ఇది పార్వతికిని, తిథిభేదమునకును పేరయినపుడు ॥సీ॥ జయమునకును, అర్జునునకును పేరయినపుడు ॥పు॥

అభయం నలదే స్త్రీ తు న

[illegible]

ధ్యాయాం నిర్భయే త్రిషు.

జేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ భయములేనిదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

కశేరు హేమ్నో ర్గాఙ్గేయం గాఙ్గేయో, గుహభీష్మయోః,

గాంగేయమ్-ఇది తామరకలువ మొదలైనవానిదుంపలకును, బంగారమునకును పేరైనపుడు ॥న॥ కుమారస్వామికిని, భీష్మాచార్యులకును పేరైనపుడు ॥పు॥

అస్త్రీ కషాయో నిర్యాసే సౌరభే రసనాగయోః 33౨. క్వాథే విలేపనేచాపి ద్రవ్యే స్యా ద్దేష వాచ్యవత్,

కషాయః - ॥న్న॥ ఇది బంకకును, పరిమళించుదానికిని, వగరునకును, సీసమునకును, కషాయమునకును, మైపూంతకును పేరు. ద్రవ్యవిశేషమునకు పేరగునపుడు విశేష్యలింగము.

ద్వితీయా సహధర్మిణ్యాం ద్వితీయం పూరణే త్రిషు. 333

ద్వితీయా - ఇది భార్యకు పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ రెండవదియను నర్థమున ॥త్రి॥

త్రి ష్వహార్య స్థిరే నా ఽద్రౌ

ఆహార్యః-ఇది స్థిరమైనదానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥ పర్వతమునకు పేరైనపుడు ॥పు॥

నాదేయీ జలవేతసే, తర్కార్యాం భూమిజంబ్వాం చ జపాయాం నాగరఙ్గకే. 33౪. నాదేయం సిన్ధులవణే త్రిషు త్వేష నదీభవే,

నాదేయీ-ఇది నీరుప్రబ్బలికిని, తక్కిలిచెట్టునకును, సారదపుచెట్టునకును, పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ ఇందుప్పునకుఁ బేరైనపుడు ॥న॥ నదియందుఁబుట్టినదానికిఁ బేరయినపుడు ॥త్రి॥

ఆతిథ్య మాతిథేయార్థే న స్త్వయో రతిథౌ పుమాన్.

ఆతిథ్యమ్-ఇదిఅతిథులకుఁ తగినయన్నాదులకు పేరయినపుడు ॥న॥ అతిథికి పేరైనపుడు ॥పు॥

ఇన్ద్రియే విషయ క్లీబం త్రిలిఙ్గో విషయాన్వితే, పుమాన్ రాజ్ఞి స్మరే చాథ

విషయి - ఇది చక్షురాదులకు పేరైనపుడు ॥న॥ విషయములతోఁగూడినవానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥ రాజునకును, మన్మథునికిని పేరయినపుడు ॥పు॥

పానీయం క్లీబ మమ్బు 33౫. పేయే త్రిషు

పానీయమ్ - ఇది ఉదకమునకు పేరైనపుడు ॥న॥ పానము చేయఁదగినదానికి పేరయినపుడు ॥త్రి॥

విహాయస్తు వ్యో మ్ని స్యా ద్విహగే పుమాన్,

విహాయః॥న్న॥ఇది ఆకాశమునకు పేరైనపుడు ॥న్న॥ పక్షిసామాన్యమునకు పేరైనపుడు ॥పు॥

వేశ్యా దాస్యో ర్భుజిష్య స్త్రీ ప్రేష్యస్వచ్ఛన్దయో స్త్రిషు. 33౬

భుజిష్యా-ఇది వేశ్యకును బానిసెకును పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ కింకరునికిని, స్వతంత్రునికిని పేరైనపుడు ॥త్రి॥

పస్యా వ్రతచర్యాయాం
స్యః ఫాల్గునే పుమాన్,
్రత్రియం గరళే పార
కే క్షేత్రజేతృణే. ౩౭౯
త్స్వర్గ్యాన్యదేహే చ స్యా
ధ్యగదేఽపి చ,
,సవ్యం సవ్య ఆయత్తే
కూలానుకూలయోః.
ాన్యో వాగ్విదాతారౌ
ఁన్యో వన్త్యగర్హితౌ,

యాం నుజేఽత్యల్పే
యాన్ త్సత్తమేత్యురౌ.
౩౮౦
ధీయాం చ్ఛోభనేఽ
సాధౌ వసుమతేఽపిచ,
తీక్ష్యో ప్రతిపాల్యో

ష్వేతే క్షేత్రియాద
౩౮౧

ఇతి యాంతాః.

తశమ్భౌ శబరౌ
స్కరౌ సూర్యపావకౌ,
పరౌ యుగసన్దేహౌ

రౌ కరిసుత్తలౌ. ౩౮౨
సుతోష్ట్రౌ దాసేరౌ
రౌ శిఖికుక్కుటౌ,
హాషే శృఙ్గారౌ

తపస్యా-ఇది వ్రతానుష్ఠానమునకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ ఫాల్గున మాసమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

క్షేత్రియమ్॥న॥ ఇది విషమునకును, పరస్త్రీగర్భమునఁబుట్టిన శిశువునకును, పరిమడిలోఁ బుట్టినతృణమునకును, వైద్యము చేయఁ దగిన యన్యదేహమునకును, మాన్పనశక్యమైన రోగమునకును పేరు.

ప్రసవ్యమ్॥న॥ ఇది ప్రదక్షిణమునకును, అధీనమైనదానికిని, ప్రతికూలమునకును, అనుకూలమునకును పేరు.

వదాన్యః ॥పు॥ ఇది వక్తకును, దాతకును పేరు.

జఘన్యః ॥పు॥ ఇది కనిష్ఠునికిని, నిందింపఁబడినదానికిని నామము. [నామము.

కనీయాన్-॥న॥ ఇది తమ్మునికిని, మిక్కిలి యల్పమైనదానికిని

వరీయాన్-॥పు॥ ఇది శ్రేష్ఠునకును, మిక్కిలి పరుమైనదానికిని నామము.

సాధీయాన్ - ॥పు॥ శ్రేష్ఠునికిని, మిక్కిలిసాధువునకును, అంగీకరింపఁబడినవానికిని నామము.

ప్రతీక్ష్యః-॥పు॥ ఇది ఎదురుచూడఁదగినవానికిని, మొదటిదానికిని నామము.

క్షేత్రియాదయః=క్షేత్రియశబ్దము మొదలైన, ఏతే=ఈ యెనిమిదిశబ్దములును, త్రిషు=మూఁడులింగములయందును వర్తించును.

యాంతపదవర్గము ముగిసెను.

శబరః ॥పు॥ ఇది కిరాతునికిని, శివునకును నామము.

భాస్కరః ॥పు॥ ఇది సూర్యునికిని, అగ్నికిని నామము.

ద్వాపరః ॥పు॥ ఇది యుగభేదమునకును, సంశయమునకును నామము.

కుంజరః ॥పు॥ ఇది ఏనుఁగునకును, వెండ్రుకలకును నామము.

దాసేరః ॥పు॥ ఇది దాసీపుత్రునికిని, ఒంటెకును నామము.

విష్కిరః ॥పు॥ ఇది నెమలికిని, కోడికిని నామము.

శృంగారః ॥పు॥ ఇది రసభేదమునకును, గజాలంకారమునకును నామము.

వఙ్గారా భూసుతోల్ముకౌ.
ప్రకారా భేదసాదృశ్యే
వికారా రోగవిక్రియే,
కుమ్భీరా చోరభుజగౌ
కుటీరా కర్కటాలయౌ.
దైత్యారీ దేవగోవిన్దౌ
తిత్తిరీ మునిపక్షిణౌ,
శాఙ్కరీ స్కన్ద హేరమ్బౌ
సహూరీ వృషభాస్కరౌ.
హిమారీ వహ్నితపనౌ
జసురీ పవిపావకౌ,
ధాన్యోత్క్షేప తిరస్కారౌ నికారౌ
వః కూర్పరః. ౩౮౬. కఫోణిజాన్వో
రాకార స్త్వాకృతౌ గాత్ర వైకృతౌ,
మిహిరా వాయు చన్ద్రార్కాః
కేసరీ హరి సింహయోః.
ప్రస్తరా మణ్యశ్మకుథా
సంస్తరోఽధ్వరశయ్యయోః,
ఆకరా స్థానఖన్యోర్భూః
ప్రదరా భఙ్గకుచ్ఛరాః.
౩౮౭
ప్రకరః క్షీర్ణ పుష్పాదౌ సంహతౌ
మకరస్త్వహో, నిధౌ యాదసి రాశౌ చ

అంగారః ॥పు॥ ఇది అంగారకునికిని, కొఱవికిని నామము
ప్రకారః ॥పు॥ ఇది భేదమునకును, సాదృశ్యమునకును పే
వికారః॥పు॥ ఇది రోగమునకును, మనోవికారమునకును పే
కుంభీరః ॥పు॥ ఇది దొంగకును, సర్పమునకును నామము.
కుటీరః ॥పు॥ ఇది ఎండ్రకాయకును, గుడిసెకును నామము
దైత్యారిః ॥పు॥ ఇది దేవతలకును, విష్ణువునకును నామము
తిత్తిరిః ॥పు॥ తిత్తిరియనుమునికిని. తీతువుపక్షికిని నామము
శాంకరిః ॥పు॥ ఇది కుమారస్వామికిని, విఘ్నేశ్వరుని మఱియు నుమకును నామము.

సహూరిః ॥పు॥ ఎద్దునకును, సూర్యునికిని నామము.

హిమారిః ॥పు॥ ఇది అగ్నికిని, సూర్యునికిని నామము.

జసురిః ॥పు॥ ఇది వజ్రాయుధమునకును, అగ్నికిని నామము

నికారః ॥పు॥ ఇది ధాన్యముతూర్పుపట్టుటకును, తిరస్కా మునకును నామము.

కూర్పరః ॥పు॥ ఇది మోఁచేతిమొనకును, కాలిపిక్కకు నామము.

ఆకారః ॥పు॥ ఇది స్వరూపమునకును, శరీరవికారమునకు నామము.

మిహిరః ॥పు॥ ఇది వాయువునకును, చంద్రునికిని, సూర్యు కిని నామము.

కేసరీ ॥న్॥-ప్ర ఇది విష్ణువునకును నామము.

ప్రస్తరః ॥పు॥ ఇది మణికిని, శిలకును, వీనుఁగుమీఁదఁబఱ చెడు రత్నకంబళినికి నామము.

సంస్తరః ॥పు॥ ఇది యాగమునకును, పాన్పునకును పేరు.

ఆకరః ॥పు॥ ఇది స్థానమునకును, లోహరత్నాదులు పుట్టు [గనికిని, కూటమికిని నామము

ప్రదరః ॥పు॥ ఇది విఱుగుటకును, స్త్రీరక్తస్రావవ్యాధికిని బాణమునకును, నామము.

ప్రకరః ॥పు॥ ఇది వెదజల్లిన పుష్పాదులకును, సమూహము నకును నామము.

మకరః ॥పు॥ ఇది నిధిభేదమునకును, మొసలికిని, రాశిభేద మునకును నామము.

చఙ్కురస్తు ద్రుమే రథే.
కింశారు స్సస్యశూకే స్యా
న్నియకే కఙ్కపక్షిణి,
విష్టరః కుశముష్టౌ స్యా
త్రాద్యాసనవృక్షయోః.
ఖపురో లశునే పూగవృ
నిర్యాసపూగయోః,
కపాలే చ కటాహేచ భై
పాత్రే చ కర్పరః. 31౧
మందారః　పారిభద్రేఽ
ప్యర్కే కల్పమహీరుహే,
గాంధారస్తు స్వరే రాగే
శ సిన్దూరయో
రథ. కులాలదణ్డే ముకురో
ర్పణాదర్శయో రపి,
ఆధార ఆలవాలామ్బు బ
ఽధికరణేఽపిచ. 313
స్యా దాసారో　మిత్ర
లే వేగవృష్టిప్రసారయోః,
కేదార　శ్శృఙ్గరక్షేత్రే
లభేదాలవాలయోః.
మయూరో బర్హిచూడా
మ పామార్గే శిఖావళే,
నరేన్ద్రో విషవైద్యేఽపి
మహేన్ద్రః పతిశక్రయోః.
ఆశిరః　క్షీరవికృతౌ భో
నే పావకే రవౌ,
వికిరో వాలుకాయాం చ
విహార స్సుగతాలయే.
క్రీడాయాం చా
థ సంస్కార స్సంకల్ప

చంకురః-॥పు॥ ఇది వృక్షవిశేషమునకును, రథమునకును పేరు.

కింశారుః-॥పు॥ ఇది వరిముంటికిని, బాణమునకును, పెద్దగ్రద్ద కును నామము.

విష్టరః -॥పు॥ ఇది దర్భపిడికిని, పీఁట మొదలైన యాసనములకును, వృక్షమునకును నామము.

ఖపురః-॥పు॥ ఇది వెల్లుల్లికిని, పోఁక చెట్టునకును, బంకకును పోఁకకును నామము.

కర్పరః-॥పు॥ ఇది చెక్కలికిని, తొట్టికిని, భిక్షాపాత్రకును నామము.

మందారః-॥పు॥ ఇది పారిజాతపు చెట్టునకును, జిల్లేడుచెట్ట నకును, కల్పవృక్షమునకును నామము.

గాంధారః-॥పు॥ ఇది స్వరభేదమునకును, రాగవిశేషమునక ను, దేశభేదమునకును, సిందూరమునకును నామము.

ముకురః -॥పు॥ ఇది కుమ్మరసానం ద్రిప్పుదండమునకును, వ ణిదర్పణమునకును, అద్దమునకును నామము.

ఆధారః-॥పు॥ ఇది పాదులయందు కట్టకట్టి నీళ్లునిలుపఁగల ప్ర దేశమునకును, ఒకవస్తువునుంచెడు స్థలము మొదలైనయాధా ములకును పేరు.

ఆసారః -॥పు॥ ఇది స్నేహితబలమునకును, వేగమునకును వర్షధారాపతనమునకును పేరు.

కేదారః-॥పు॥ ఇది శివక్షేత్రమునకును, పర్వతవిశేషమున ను, మడికాలునకును పేరు.

మయూరః-॥పు॥ ఇది నెమలి శిరస్సునకును, ఉత్తరేణిచెట్ట నకును, నెమలికిని పేరు.　[తికిని పేరు

నరేంద్రః-॥పు॥ ఇది విషవైద్యునికిని, అపిశబ్దమువలన భూ

మహేంద్రః-॥పు॥ ఇది ప్రభువునకును, ఇంద్రునికిని పేరు.

ఆశిరః-॥పు॥ ఇది క్షీరవికారమునకును, భోజనమునకును, గ్నికిని, సూర్యునికిని పేరు.　[పేరు

వికిరః-॥పు॥ ఇది ఇసుకకును, చకారమువలన చల్లుటకును

విహారః-॥పు॥ ఇది బౌద్ధాలయమునకును, క్రీడకును పేరు.

సంస్కారః-॥పు॥ ఇది సంకల్పమునకును, స్వభావముగనున

ప్రతియత్న యోః,
శర్కరా తు గుడే రోగ
భేదే శర్కరిలస్థలే. 3౫౯.
శిలాభేదే సితాయాం చ శ
కలాల్పకపాలయోః,
గాయత్రీ ఖదిర శ్ఛన్దః
కృపాణ్యా మపి కర్తరీ.
సా సైరన్ధ్రీ యాఽన్యగృ
హే స్వాయత్తా శిల్పకారి
ణీ, వర్ణసఙ్కరజాయాం చ
కాఞ్చ్యాం ఛన్దసి శక్వరీ.
ఛత్రప్రాంతాలమ్బి వస్త్రే
కేశే వాద్యే చ ఝల్లరీ,
ఉర్వరా సర్వసస్యాఢ్య
భూమౌ భూమాత్రకేఽపిచ.
శైలవృక్షాగ్రయోః కో
ట్యాం కక్ష్యాయాం శిఖ
రం మతమ్,
కుహరం గహ్వరే ఛిద్రే
మన్దిరం నగరే గృహే.
ధ్వాన్తేఽక్షిరోగే తిమిర
మమ్బరం వ్యోమ్ని వాససి
ఔశీర శ్చామరే దణ్డే
కటిత్రం కటివాససి. 3౬౧
మేఖలాయాం
గుహాదమ్భ గహనేషు తు
గహ్వరమ్,
కటీరం కన్దరే కట్యాం
విషయే ఽఙ్గే ఽఙ్కణే
ఽజిరమ్. 3౬3
పుష్కర మమ్బుని ఖే భే

వస్తువులో గుణోత్కర్షము కలుగఁజేయుంటకును పేరు.

శర్కరా - ॥స్త్రీ॥ ఇది బెల్లమునకును, రోగవిశేషమునకు మొరముగలభూమికిని, పాషాణభేదమునకును, చక్కెరకును, నుకకును, చిల్లపెంకునకును పేరు.

[ను పే

గాయత్రీ-॥స్త్రీ॥ ఇది చండ్రచెట్టునకును, ఛందోభేదము

కర్తరీ-॥స్త్రీ॥ ఇది పెద్దకత్తికిని, అపిశబ్దమువలనకత్తెరకును పే

సైరంధ్రీ-॥స్త్రీ॥ ఇది ఏస్త్రీ యన్యులగృహమునందు వసించు స్వతంత్రురాలై స్త్రీల నలంకరించుచున్నదో యా స్త్రీకిని, బసిః నున్న స్త్రీకిని పేరు.

శక్వరీ-॥స్త్రీ॥ ఇది మొలనూలికిని, ఛందోభేదమునకును పే

ఝల్లరీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది గొడుగుచుట్టువ్రేలవేసిన వస్త్రవిశేషమ కును, వెండ్రుకలకును, వాద్యవిశేషమునకును పేరు.

ఉర్వరా-॥స్త్రీ॥ ఇది సకలమైన పైర్లతోఁగూడిన భూమికి భూమాత్రమునకును పేరు.

శిఖరమ్-॥న॥ ఇది పర్వతముయొక్క తుదకును, వృక్షాగ్ర నకును, అంచునకును, మేడలతొట్టికట్టుటకును పేరు.

కుహరమ్-॥న॥ ఇది గుహకును, రంధ్రమునకును పేరు.

మందిరమ్-॥న॥ ఇది పత్తనమునకును గృహమునకును పే

తిమిరమ్-॥న॥ ఇది గాఢాంధకారమునకును, నేత్రరోగమ కును పేరు.

అంబరమ్-॥న॥ ఇది ఆకాశమునకును, వస్త్రమునకును పేరు

ఔశీరః-॥పు॥ ఇది చామరమునకును, కఱ్ఱకును పేరు.

కటిత్రమ్-॥న॥ ఇది మొలయందలి వస్త్రములకును, మొలను లికిని పేరు.

గహ్వరమ్-॥న॥ ఇది గుహకును, కపటమునకును, చొరఁగూ డనిదానికిని పేరు.

కటీరమ్-॥న॥ ఇది గుహకును, పిఱుఁదులకును పేరు.

అజిరమ్-॥న॥ ఇది శబ్దాదివిషయములకును, శరీరమునకును ముంగిలికిని పేరు.

పుష్కరమ్-॥న॥ ఇది ఉదకమునకును, ఆకాశమునకును,నక్ష

సుంధి వాద్యముఖే మదే
ఽపి ధారాయామ్, ద్వీపే
భేషజభేదే సారసతీర్థాహి
కరికరాగ్రేషు. ౩౬౪

దధికలశ గోమయామ్బుషు
కుశతామ్ర బ్రహ్మసూత్ర మ
న్త్రేషు, హేమ్న్యర్థే చ
పవిత్రం త్రిషు పూతే పుం
సి శమ్భుపావకయోః. ౩౬౫

కర్బురం హేమ్న్యఘే
తోయే దైత్యే నా శబలే
త్రిషు,

జర్ఝరో నాపితే శక్రధ్వ
జేఽక్లిన్నే తు వాచ్యవత్.
౩౬౬

దర్దురో నావి భేకే చ త్రి
ష్వీషద్భుగ్నవస్తుని,

కఞ్జరం కనకే క్లీబం పీతే
త్రిషు హయే పుమాన్.

గ్రీవాయాం కన్ధరా మే
ఘే పుమాన్

దేవేఽపి నిర్జరాః,

శార్వరం తమసి క్లీబం
హింస్రే త్రిష్వేషనా విధా.

నిశిథిన్యాం హరిద్రాయాం
సన్ధ్యాయాం చాఽపి శర్వరీ,

స్థణ్డిలాఙ్గణయోః క్లీబం చ
త్వరం నా చతుష్పథే.
౩౬౭

క్రియాకారప్రతిజ్ఞాపద్యు
ద్ధార్థే పుంసి సఙ్గరః,

త్రమునకును, యుద్ధమునకును, మద్దెల మొదలైన వాద్యములము
ఖమునకును, మదమునకును, కత్తివాదరకును, ద్వీపభేదమునకు
ను, ఔషధవిశేషమునకును, కమలమునకును, తీర్థవిశేషమునకును,
సర్పమునకును, ఏనుఁగుతొండముయొక్క కొనకును పేరు.

పవిత్రమ్-ఇది పెరుగుకడవకును, గోమయమునకును, ఉదక
మునకును, దర్భకును, రాగికిని, బ్రహ్మసూత్రమునకును, మంత్ర
మునకును, బంగారమునకును, ధనమునకును, పేరగునపుడు ॥న॥
పరిశుద్ధమైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ శివునికిని, అగ్నికి
పేరగునపుడు ॥పు॥

కర్బురమ్-ఇది బంగారమునకును, ఉదకమునకును, పాపమ
నకును పేరగునపుడు ॥న॥ రాక్షసునికి పేరగునపుడు ॥పు॥ చిత్ర
వర్ణముకలదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

జర్ఝరః - ఇది మంగలవానికిని, ఇంద్రధ్వజమునకు పేరగ
నపుడు ॥పు॥ ఒకటితోనొకటి కలియనిదానికి పేరగునపుడ
॥విశేష్యలింగము॥

దర్దురః-ఇది తెప్పకును, కప్పకును పేరగునపుడు ॥పు॥ ఇ
చుకవంగినదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

కంజరమ్-ఇది బంగారమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ పచ్చని
నికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ గుఱ్ఱమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

కంధరా-ఇది కంఠమునకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ మేఘమున
పేరగునపుడు ॥పు॥

నిర్జరః-ఇది దేవతలకు పేరగునపుడు ॥పు॥ అపిశబ్దమువ
ముసలితనములేనివారికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

శార్వరమ్-ఇది చీఁకటికి పేరగునపుడు ॥న॥ ఘాతుకు
పేరగునపుడు ॥త్రి॥ చంద్రునికి పేరగునపుడు ॥పు॥

శర్వరీ-ఇది రాత్రికిని, పసుపునకును, సంధ్యాకాలమ
కును పేరు.

చత్వరమ్-ఇది అగ్నిహోత్రము నుంచుటకొఱకు సంస్కా
ము చేయఁబడినస్థలమునకును, ముంగిలికిని పేరగునపుడు ॥న॥
లుగు తెరువులుగూడిన ప్రదేశమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

సంగరః-ఇది క్రియానిశ్చయమునకును, ప్రతిజ్ఞకును, ఆ
కును, యుద్ధమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ జమ్మిపండునకు

క్లీబే శమీఫలే
పాన్థ స్త్విత్వరః కుల
టేత్వరీ. ౩౭౦
శాక్వరో నా వృషే క్లీ
బం ఛన్దోభేదేఽ
థ నాగరమ్, ముస్తాశుం
ఠ్యో స్త్రీషు త్వేష విదగ్ధే
నగరోద్భవే. ౩౭౧
ప్రభా త్రి ష్వీశ్వర శ్శ
మ్భౌ నా
గౌర్యా మీశ్వ రేశ్వరీ,
కాంతారోఽస్త్రీ వనేదు
ర్వర్త్మ న్యక్షా న్తరే తు నా.
కుమారో మాసుతే స్క
న్దే యువరాజే ఽశ్వవాచ
, బాలే వరణవృక్షే చ నా
పే తు నపుంసకమ్ ౩౭౩
కుమారీ తు సహా గౌరీ క
కా నవమాలికా,
ష్ఠే పుం స్యధరోఽధ
ద్హీనే చ త్రిష్వ
ామరా. ౩౭౪. స్థూణా
మా చీన్ద్రపురీ దూర్వా
స్త్రీ సురే పుమాన్,
న్తరః పరిధానీయ స్వే
బాహ్యేషు వాచ్యవ
౩౭౫. అన్తరాత్మని
స్యేష వినార్థేఽవ్యయ
రా, అన్తరం వివరా
భేదే ష్వవధి మధ్య
ః. ౩౭౬. అవకాశా
మో స్తాదర్థ్యే న్యా

గునపుడు ॥న॥

ఇత్వరః-ఇది మార్గమునడుచువానికి పేరగునపుడు ॥పు॥ రం కులాడికి పేరగునపుడు-ఇత్వరీ ॥స్త్రీ॥

శాక్వరః-ఇది వృషభమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ ఛందస్సున కు పేరగునపుడు ॥న॥

నాగరమ్-ఇది భద్రముస్తలకును, శొంఠికిని పేరగునపుడు ॥న॥ చాతుర్యవంతునికిని, పట్టణమునం బుట్టినదానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥

ఈశ్వరః-ఇది నిగ్రహానుగ్రహసమర్థులకును, మఱియు ప్రభువునకును పేరగునపుడు ॥త్రి॥ శివునికి పేరగునపుడు ॥పు॥

ఈశ్వరా-ఈశ్వరీ ॥స్త్రీ॥ ఈరెండును గౌరికి పేళ్లు.

కాంతారః-ఇది అడవికిని, చొరగూడనిమార్గమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ బండికంటినడుమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

కుమారః-ఇది మన్మథునికిని, కుమారస్వామికిని, యువరాజున కును, గుఱ్ఱమునకును, బాలునికిని, ఉలిమిరిచెట్టునకును పేరగు నపుడు ॥పు॥ కుమారద్వీపమునకు పేరగునపుడు ॥న॥

కుమారీ ॥స్త్రీ॥ ఇది చిన్నగోరింటకును, గౌరికిని, కన్యకకును, విరజాజికిని పేరు.

అధరః-ఇది పెదవికి పేరగునపుడు ॥పు॥ దిగువనున్నవస్తువు నకును, హీనునికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥

అమరా-ఇది స్తంభమునకును, తిప్పతీగెకును, ఇంద్రుని పురమునకును గరికెకును బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ దేవతలకు పేరగు నపుడు ॥పు॥

అంతరః-ఇది కట్టుకోకకును, తనసంబంధమైన దానికిని, వెలుపలికిని పేరగునపుడు విశేష్యలింగము. పరమాత్మకు పేరగు నపుడు ॥పు॥ అది పెలిగా నను వినార్థమునందు అంతరా అని యవ్యయము, రంధ్రమునకును, మఱుగుపుటకును, విశేషమున కును, మర్యాదకును, మధ్యప్రదేశమునకును, ఎడమునకును, అవసరమునకును, దానికొఱకనునర్థమునకును, మఱియొకటి యను నర్థమునకును పేరగునపుడు ॥న॥

యోరపి,
ప్రతివా చ్యుత్తరం నా
। విరాటతనయే త్రిషు.
౭౭. కా లో దీ చ్యుత్త
హార్ధ్వేషు తారాభేదే దిశి
స్త్రియాం,
అక్షరం ప్రణవే ధర్మే ప్ర
్రతౌ తపసి క్రతౌ. ౩౭౮
ర్ణే మోక్షే చ నా త్వేష
పవిష్ణువిరిఞ్చిషు,
మృగ దానవ శాద్ధేషు శ
మ్బర శ్శమ్బరీ వృషా. ౩౭౯
జే వ్రతామ్బువిత్తేషు

సుషిర స్త్వనలే పుమాన్,
్రషు రంధ్రాన్వితే క్లీబే
ద్రవంశాది వాద్యయోః.
క్లీబం లోహే పుమాన్
శమే కవాటార్థే ఽరరం
నా,
కరీరో నా ఘటే వృక్షే
స్త్రియాం వైణవాఙ్కురే.
మత్సరో ఽన్యోదయద్వే
। తద్వ త్కృపణయో
త్రిషు.
అసృక్కుఙ్కుమయోః క్లీ
ంరుధిరంభూసు తేపుమాన్.
మధురో నా రసే తద్వ
స్వద్వరస్వాదుషు త్రిషు,
ధురా శతపుష్పా చ

ఉత్తరమ్ - ఇది ప్రత్యుత్తరమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ విరాటుని పుత్రునికి పేరగునపుడు ॥పు॥ కాలవిశేషమునకును, ఉత్తరదేశము మొదలైనదానికిని, శ్రేష్ఠునికిని, మీఁదనున్న దానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥ నక్షత్రమునకును, ఉత్తరదిక్కునకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

అక్షరమ్-ఇది ఓంకారమునకును, ప్రకృతికిని, తపస్సునకును, యాగమునకును, అకారాదివర్ణములకును, మోక్షమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ శివునికిని, విష్ణువునకును, బ్రహ్మకును పేరగునపుడు ॥పు॥

శంబరమ్-ఇది మృగవిశేషమునకును, రాక్షసునికిని, శాద్ధునికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ ఎలికచెవిపూరకు పేరగునపుడు, శంబరీ ॥స్త్రీ॥ వ్రతవిశేషమునకును, ఉదకమునకును, ధనమునకును పేరగునపుడు ॥న॥

సుషిరః - ఇది అగ్నికి పేరగునపుడు ॥పు॥ రంధ్రముగలదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ రంధ్రమునకును, పిల్లనగ్రోవి మొదలైనవాద్యములకును పేరగునపుడు ॥న॥

అరరమ్ - ఇది లోహమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ చంద్రునికి పేరగునపుడు ॥పు॥ తలుపునకు పేరగునపుడు ॥ప్న॥

కరీరః - ఇది ఘటమునకును, వెణుతురుచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ వెదురుమొలకకు పేరగునపుడు ॥స్న॥

మత్సరః - ఇది పరుల సంపదయందలి ద్వేషమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ ఆద్వేషముగల వానికిని, ఇంచుక లాభమునకై సకలావమానములను సహించువానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥

రుధిరమ్-ఇది నెత్తురునకును, కుంకుమకును పేరగునపుడు ॥న॥ అంగారకునికిఁ పేరగునపుడు ॥పు॥

మధురః - ఇది రసభేదమునకుఁ పేరగునపుడు ॥పు॥ మధురరసముగల దానికిని, ఒప్పిదమైన దానికిని, రుచిగలదానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥ అడవిసదాపకును, చకారమువలన మధురాపురమునకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

ఋతే నా
జఠరం క్లీబ ముదరే కఠినే
త్రిషు,
ధూసరో వర్ణ ఖరయోః రీ
షత్పాణ్డౌ తు వాచ్యవత్.
సింహాశ్వయోశ్చ కేశేషు
కిఞ్జల్కే కేసరోఽస్త్రియాం,
నాగకేసర పున్నాగ వకుళే
షు పుమా నయమ్. ౩౦౫
సాముద్రం లవణాదౌ త్రి
ష్వయం క్లీబేఽఙ్గలక్షణే,
ధ్వాన్తరాత్రౌ చ రాత్రౌ
చ తమిస్రాతిమిరే ననా.
చికురోఽహౌ గేహబభ్రౌ
కేశే త్రిషు తు చఞ్చలే,
హిమశీకరయోః పుంసి తు
షార శ్శీతలే త్రిషు. ౩౦౬
చమరో నా మృగే క్లీబం
చామరేఽ
థ త్రిషూత్తరే,
ఉదారో దక్షిణే ఖ్యాతే
దానశౌణ్డే మహత్యపి.
కాలేఽప్యశృఙ్గో గౌశ్శ్మ శ
స్రురహితో నాచ తూబరః,
ధీరై కతానా వేకాగ్రౌ
భఙ్గురౌ వక్రనశ్వరౌ.
౩౦౭
విధురౌ కష్టవిశ్లిష్టౌ
వజ్ఞనీచౌ తు పామరౌ,

మునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

జఠరమ్ - ఇది ఉదరమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ కఠినమై దానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

ధూసరః - ఇది వర్ణవిశేషమునకును, గాడిదెకును బేరైనపు ॥పు॥ కొంచెము తెల్పుగలదానికిఁ బేరైనపుడు విశేష్యలింగమ

కేసరః - ఇది సింహము, గుఱ్ఱము వీనియొక్క మెడవెండ్రు కలకును, ఆకరుపువ్వులకును బేరైనపుడు ॥ప్న॥ నాగకేస మునకును, సురపొన్నకును, అశోకవృక్షమునకును బేరగునపు ॥పు॥

సాముద్రమ్-ఇది సముద్రమునఁబుట్టిన యుప్పు మొదలయి వానికిఁ బేరైనపుడు ॥త్రి॥ అంగలక్షణములకుఁ బేరైనపుడు ॥

తమిస్రా - ఇది చీఁకటిగల రాత్రికిని, సామాన్యరాత్రికి బేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ చీఁకటికిఁ బేరగునపుడు ॥ప్న॥

చికురః - ఇది సర్పమునకును, బల్లికిని, తలవెండ్రుకలకు బేరైనపుడు ॥పు॥ చంచలమైనదానికిఁ బేరైనపుడు ॥త్రి॥

తుషారః - ఇది మంచునకును, తుంపరలకును బేరగునపు ॥పు॥ చల్లనిదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

చమరః - ఇది సవరపు మృగమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు వింజామరకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥

అథ = ఈశబ్దమునకుఁ బిమ్మట, ఉత్తరే = మీఁదజెప్పఁగ శబ్దములన్నియుం, అనఁగా నుదారశబ్దము మొదలుకొని యిత శబ్దమువఱకుగల యోనిమిదిశబ్దములు, త్రిషు = మూఁడులిం ములయందును వర్తించును.

ఉదారః - ॥పు॥ ఇది నేర్పరికిని, ప్రసిద్ధికిని, దానశీలునికిని దొడ్డవానికిని బేరు.

తూబరః - ॥పు॥ ఇది కాలమున గొమ్ములురాని యెద్దునకును గడ్డము మీసములు రాని బేడివానికిని బేరు.

ఏకాగ్రః - ॥పు॥ ఇది ధీరునికిని, ఏకాగ్రచిత్తునకును బేరు

భంగురః - ॥పు॥ ఇది వక్రమైనదానికిని, నశించు స్వభావము గలదానికిని బేరు. [కును బేరు

విధురః-॥పు॥ ఇది కష్టమును బొందినవానికిని, యోగవంతు

పామరః-॥పు॥ ఇది మూఢునికిని, నీచునకును బేరు.

చతురౌ దక్షధీమన్తౌ
ఇతరౌ వన్యపామరౌ.
ఇతి రేఫాన్తాః.

ఉల్లోలవార్ధౌ కల్లోలౌ
దేహాత్మానౌ తు ముద్గలౌ,
కున్తలౌ దేశచికురౌ
సృగాలౌ దైత్యజమ్బుకౌ.
కోకిలౌ వుల్ముకపికౌ
జమ్బాలౌ పఙ్కశైవలౌ,
సర్పభేదే చ దుత్తూరే మా
తృభ్రాతరి మాతులః. ౩౯౨

జగలః పిష్టమద్యే స్యా
త్కితవేఽపి చ మోదకే,
కుమ్భీల స్తస్కరే నక్రే
పథి ఛ్ఛాయాపహారేఽపి సః.
కాకోలస్తు ద్రోణకాకే వి
షభేద కులాలయోః,
శార్దూలో దానవే వ్యా
ఘ్రే శ్రేష్ఠేతూత్తరతస్స్థితః.
వఞ్జుళ స్తిత్తికాశోక వేత
సే ష్వ
థ మేఖలా, కాఞ్చ్యాం
దా మ్న్యద్రికటకే శ్రోణి
స్థానాసిబన్ధయోః, ౩౯౩
శృఙ్ఖలం పుంస్కటీ వస్త్ర
బన్ధేఽపి

కదళీ మృగే, రంభాయాం

చతురః - ॥పు॥ ఇది సమర్థునికిని, బుద్ధిమంతునకును పేరు.
ఇతరః - ॥పు॥ ఇది అన్యునకును, వివేకహీనునకును పేరు.
రేఫాంతపదవర్గము ముగిసెను.

కల్లోలః-॥పు॥ఇది గొప్పకెరుల్లకును, సంతోషమునకును పేరు.
ముద్గలః - ॥పు॥ ఇది దేహమునకును, ఆత్మకును పేరు.
కుంతలః-॥పు॥ఇది దేశభేదమునకును, తలవెండ్రుకలకును పేరు
సృగాలః - ॥పు॥ ఇది దైత్యునికిని, నక్కకును పేరు.
కోకిలః - ॥పు॥ ఇది కొఱవికిని, కోకిలపక్షికిని పేరు.
జంబాలః - ॥పు॥ ఇది అడుసునకును, పాచికిని పేరు.
మాతులః - ॥పు॥ ఇది పొడమైనదేహమును, తోకయందును కలిగి నాలుగుపాదములతోను మ్మైత్తలతోను సంచరించు ముళ్లపామునకును, ఉమ్మెత్తచెట్టునకును, మేనమామకును, చకారము వలన మాదీఫలపు చెట్టునకును పేరు.

జగలః - ఇది పిండిపాలకును, జూదగానికిని, మోదకమను భక్ష్యవిశేషమునకును పేరు.
కుంభీలః-ఇది దొంగకును, మొసలికిని, మార్గమున ఛాయను గ్రహించి మార్గస్థుల హింసించు భూతమునకును పేరు.
కాకోలః - ॥పు॥ ఇది మాలకాకికిని, విషవిశేషమునకును కుమ్మరవానికిని పేరు.
శార్దూలః - ॥పు॥ ఇది రాక్షసునికిని, పెద్దపులికిని, ఉత్తరపదమయినపుడు శ్రేష్ఠునకును పేరు.
వంజుళః-॥పు॥ ఇది గుమ్మిచెట్టునకును, అశోకవృక్షమునకును ప్రబ్బలిచెట్టునకును పేరు.
మేఖలా - ॥స్త్రీ॥ ఇది మొలనూలికిని, పలుపునకును, కొండనడుమునకును, పిఱుదుల ప్రదేశమునకును, కత్తి చిలకట్రా కిని పేరు.
శృంఖలమ్-॥త్రి॥ ఇది మొగవాని కట్టువస్త్రమును బిగించెత్రాడు మొదలయినవానికిని, అపశబ్దమువలన బంధసాధనమైన గొలుసులు మొదలైనవానికిని పేరు.
కదళీ-॥స్త్రీ॥ఇదిబొల్లిచాయమెడచాఱలుకలిగినబిలములోనుం

మహిళా భీరుగన్ధ్ర్యోః
౩౯౬
వృషల్యృతుమతీ వన్ధ్యా
శూద్రాకన్యా మృతప్రజా,
శకలం వల్కలే ఖణ్డే
పలలం మాంసపంకయోః.
౩౯౭ తిలచూర్ణే౽
థ పటలం బృన్దే ఛదిషి
దృగ్రుజే,
కువలం బదరే ముక్తాఫలే
కువలయే౽పి చ. ౩౯౮
నాబిలం నాభిఖణ్డే చ వం
క్షణే చోత్తమస్త్రియామ్,
పాతాళం బాడబాగ్నౌ చ
కీలాల మసృగమ్బునోః.
౩౯౯. ఫణభాగే
దుకూలం తు క్షౌమే సూ
క్ష్మాంశుకేచ తత్,
లాఙ్గూలం మేహనే పుచ్ఛే
శమలం శకృ జ్జేనసోః.
కమలం ఛురికాదీనాం
హేమాద్యై శ్చిత్రితాజినే,
ఃమ్నా వ్యషధే౽రుణాబ్జే
౽పి కమలా శ్రీ వరస్త్రి
యోః. ౪౦౧
కుకూలం శఙ్కు సంకీర్ణే
శ్వభ్రే పుంసి తుషానలే,
వాత్యాయా మసి వాతూ
స్సతు వాతాసహే త్రి
షు. ౪౦౨
చపలః పారదే కీశే పు

మహిళా - ॥స్త్రీ॥ ఇది భయముగలస్త్రీకిని, ప్రేంకణపు చె
నకును పేరు.

వృషలీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది అంటువీడిన స్త్రీకిని, గొడ్రాలికిని, శూ
కన్యకును, చచ్చినబిడ్డలగన్న స్త్రీకిని పేరు.

శకలమ్ - ॥న॥ ఇది నారచీరకును, తునుకకును పేరు.

పలలమ్ - ॥న॥ ఇది మాంసమునకును, అడుసునకును, నువ
పిండికిని పేరు.

పటలమ్-ఇది సమూహమునకును పేరైనపుడు ॥పు॥ ఇం
కప్పునకును, నేత్రరోగమునకును పేరైనపుడు ॥న॥

కువలమ్-॥న॥ ఇది రేఁగుఁబండునకును, ముత్యమునకును, క
వకును పేరు.

నాబిలమ్ - ఇది కస్తూరిఖండమునకును, గజ్జకును, ఉత్త
స్త్రీకిని పేరు. [లోకమునకును పే

పాతాళమ్ - ॥న॥ ఇది బడబాగ్నికిని, చకారమువలన నా

కీలాలమ్ - ॥న॥ ఇది నెత్తురునకును, ఉదకమునకును, పాం
పడిగెయొక్క భాగమునకును పేరు.

దుకూలమ్ - ॥న॥ ఇది వెలి పట్టుచీరకును, సన్నపు వలువకు
పేరు.

లాంగూలమ్ - ॥న॥ శిశ్నమునకును, తోఁకకును పేరు.

శమలమ్-॥న॥ ఇది అమేధ్యమునకును, పాపమునకును పే

కమలమ్-ఇది చురకత్తి మొదలైనవానికిని, బంగారుచిత్త
వుతోఁ జేయఁబడిన తోలుఁఒరకును, కడుపులోని నీరుతిత్తికి
ఔషధవిశేషమునకును, ఎఱ్ఱదామరపువ్వునకును పేరగునపు
॥న॥ లక్ష్మీదేవికిని, ఉత్తమస్త్రీకిని పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

కుకూలమ్ - ఇది మేకులునాటిన గుంటకు పేరగునపుడు ॥
కుమ్మునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

వాతూలః - ఇది వాయుసమూహమునకును, అపిశబ్దమువల
వాతూలాగమునకును, ఉన్మత్తునికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ వాయ
వును సహింపనివానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

చపలః - ఇది పాదరసమునకును, కోఁతికిని పేరగునపుడ

పర్విసీతే ద్రుతే నీచే చప
ా తటితి స్త్రియామ్.
తరళో హారమధ్యస్థమణౌ
గా చఞ్చలే త్రిషు,
పర్యాప్తౌ సుకృతే క్షే
మే కుశలం నిపుణే త్రిషు.
త్రిషు శ్లేష్మే సితే ర
మ్యే ధవళో నా గుణే భ
వేత్, ధవళా గవ్య
ధాశ్వత్థే పక్షిభేదేఽపి పి
ప్పలః. ౪౦౫. క్లీబం వస్త్ర
ఛేదభేదే సలిలే పిప్పలీ క
ణా,
బహులోఽగ్నౌ కృష్ణప
క్షే పుమాం స్త్రీ ష్వసితే
బహూ. ౪౦౬. ఏలా భూ
కృత్తికా గోషు బహులా
స్యా ద
థోపలా, శర్కరాయాం
దృషత్పుత్రే స్త్రీన త్ర్య
శ్మని నా మణౌ. ౪౦౭
పిఙ్గళోఽగ్నౌ మణౌ కీ
శే చణ్డాంశోః పారిపార్శ్వ
కే, త్రి ష్వయం కపిలే యా
మ్యదిక్కరిణ్యాంతుపిఙ్గళా.
కమ్బలోఽహిః క్రిమిస్సా
స్నా ప్రావారః కమ్బళం
జలమ్,
జాఙ్గలం నిర్జనస్థానే త్రిషు
మాంసే నపుంసకమ్. ౪౦౮
కన్దళీ మృగభేదే స్యా

దానికిని, నీచమైనదానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥ మెఱుపునకును, లక్ష్మికిని పేరగునపుడు ॥సీ॥

తరళః-ఇది హారమధ్యమునందు నాయకమణికి పేరగునపుడు ॥పు॥ చంచలమైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

కుశలం-ఇది సామర్థ్యమునకును, పుణ్యమునకును, లబ్ధసిద్ధికరణమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ నేర్పరికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

ధవళః-ఇది శ్రేష్ఠమైనదానికిని, తెల్లనిదానికిని, ఒప్పిదమైనదానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥ తెలుపునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ తెల్లనిగోవునకు పేరగునపుడు ॥సీ॥

పిప్పలః-ఇది రావిమ్రానికిని, పక్షివిశేషమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ వస్త్రమునకును, ఖండభేదమునకును, ఉదకమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ పిప్పలికి పేరగునపుడు ॥సీ॥ పిప్పలీ.

బహులః-ఇది అగ్నికిని, కృష్ణపక్షమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ నల్లనిదానికిని, విస్తారమైనదానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥ ఏలకులకును, భూమికిని, కృత్తికానక్షత్రమునకును, ఆవునకును పేరైనపుడు ॥సీ॥ ఇచ్చట కృత్తికానక్షత్రమునకు పేరైనపుడు స్త్రీలింగమును,బహువచనమునని యమరసింహుఁడు చెప్పెను.

ఉపలా - ఇది మొరమంటికిని, నూఱుడుఱాతికిని పేరగునపుడు ॥సీ॥ సామాన్యముగా ఱాతికి పేరగునపుడు ॥ప్న॥ మణికి పేరగునపుడు ॥పు॥

పింగళః-ఇది అగ్నికిని, కోఁతికిని, సూర్యునికిని, పార్శ్వమునందుండు విఘ్నదేవతకును పేరగునపుడు ॥పు॥ పచ్చవన్నెగదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ దక్షిణదిగ్గజముయొక్క భార్యకు పేరగునపుడు ॥సీ॥

కంబళః-ఇది సర్పవిశేషమునకును, కంబళిపురుగునకును, గంగడోలునకును, ఉత్తరీయమునకును పేరగునపుడు ॥త్రి॥ ఉదకమునకు పేరగునపుడు ॥న॥

జాంగలమ్-ఇది జనరహితస్థలమునకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥ మాంసమునకు పేరగునపుడు ॥న॥

కందళీ - ॥సీ॥ఇది దొడ్డకడుపును నల్లనిముందరకాళ్లును గల మృగవిశేషమునకును పేరు.

కన్దళం తు నవాఙ్కురే,
కుణ్డలం వర్తులం పాశః
భూషాఽ
కుణ్డలీ. ౪౧౦. భుజఙ్గే
వక్రమృగే నా కుణ్డలవతి
షు,
మణ్డలీ నా రాజ్ఞి సూర్యేశ
ఽహికాశ్వబిడాలయోః.
మణ్డలం న ద్వయోః కు
బృంప సూర్యక భేకయోః,
ష్ట్వ ద్వాదశరాజౌఘే నికు
మ్బేఽ
ఫేనిలః. ౪౧౨. పు
నరిష్టే బదరేక్లీబే ఫేన
త్రిషు,
శుప్రీవకాపాటలో నా
బల్యాం గవి పాటలా.
ంతు పాటలీపుష్పే శ్వేత
త్వయం త్రిషు,
ఙ్గారే నా వికసితే స్వ
దీప్తే త్రిషూజ్జ్వలః.
౪౧౪
కాదణ్డే ప్రవాళోఽ
విద్రుమే నవపల్లవే,
ప్రవారు ణ్యుజ్జయిన్యో
లా పృథులే త్రిషు.
వలోఽద్రౌ భువ్యచలా
పిలాఽఽగ్నేయధేనుకా
ంపా రేణుకా గౌశ్చ
నా పిఙ్గళే త్రిషు.
౪౧౬

కందళమ్-॥న॥ ఇది క్రొత్తమొలకకు పేరు.

కుండలమ్-॥న॥ ఇది వట్రువకును, త్రాటికిని, కర్ణభూష
నకును పేరు.

కుండలీ-॥న్-పు॥ ఇది సర్పమునకును, పెద్దపులికిని పేర
డు ॥పు॥ కుండలములుగలవానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

మండలీ-॥న్-పు॥ఇది రాజునకును, సూర్యునికిని, ఇంద్ర
సర్పమునకును, కుక్కకును, పిల్లికిని పేరు.

మండలమ్-॥న॥ ఎట్టపులుము అను రోగమునకును, పరివే
నకును, కప్పకును, బింబమునకును, యుద్ధకాలమున రా
ముందు వెనుకలుండు ౧౨ రాజులగుంపునకును, సమూహ
కును పేరు.

ఫేనిలః-ఇది కుంకుడుచెట్టుకు పేరగునపుడు ॥పు॥ రే
డునకు పేరగునపుడు॥న॥నురుఁగుగలదానికి పేరగునపుడు

పాటలః-ఇది ఎఱ్ఱనివడ్లకు పేరగునపుడు ॥పు॥ కలిగొ
ట్టునకును, ఎఱ్ఱనియావునకును పేరగునపుడు ॥సీ॥ కలిగొట్టు
ష్పమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ తెలుపునెఱుపుగూడిన వర్ణ
పేరగునపుడు ॥త్రి॥

ఉజ్జ్వలః-ఇది శృంగారమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥
చినదానికిని, స్వచ్ఛమైనదానికిని, ప్రకాశమైనదానికిని
నపుడు ॥త్రి॥

ప్రవాళః ॥పు॥ ఇది వీణాదండమునకును, పవడమున
లేఁతచిగురునకును పేరు.

విశాలా-ఇది పెద్దపాపరతీఁగెకును, ఉజ్జయినీపురమున
పేరైనపుడు ॥సీ॥ విశాలమైనదానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥

అచలః-ఇది పర్వతమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ భూ
పేరగునపుడు ॥సీ॥

కపిలా-ఇది ఆగ్నేయదిక్కుననుండు నాఁడయేనుఁగున
కంపుగల యిరుగుడుమ్రానికిని, తకోృలమునకును, కపిలగో
నకును పేరైనపుడు ॥సీ॥ మునికిఁ బేరైనపుడు ॥పు॥ గోరోచ
వంటి వన్నెగలదానికిఁ బేరైనపుడు ॥త్రి॥

రసాలా మార్జికా దూ
ర్వా జిహ్వా నా త్విక్షు
చూతయోః,
నిర్ణీతే కేవలం క్లీబం త్రి
షు స్యా దేకకృత్స్నయోః,
సీలీ ధాత్ర్యోః శ్రీఫలీ
స్త్రీ బిల్వే పుంస్య
థ చఞ్చలా, తటిల్లక్ష్మ్యోః
స్త్రీలిఙ్గోఽయం చపలే
థ త్రిషూత్తరే. ౪౧౮

రసాలా - ఇది దధిశర్కరాదులచేతఁ జేయఁబడినలేహ్యమునకును, దూర్వకును, నాలుకకును పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ చెఱకుయొక్క భేదమునకును, తియ్యమామిడిచెట్టునకును పేరైనపుడు ॥పు॥

కేవలమ్-ఇదినిర్ణయింపఁబడినదానికిఁ బేరగునపుడు ॥న॥ ఒకటికిని, అంతటికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥

శ్రీఫలీ-ఇది నీలిచెట్టునకును, ఉసిరికచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ బిల్వచెట్టునకుఁ బేరగునపుడు-శ్రీఫలః ॥పు॥

చఞ్చలా-ఇది మెఱుపునకును, లక్ష్మికిని పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ చపలమైనదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

అథ=ఇది మొదలు, ఉత్తరే=మీఁదఁ జెప్పఁగలబహుళశబ్దమువఱకు, త్రిషు=మూఁడులింగములయందువర్తించును.

కరాళం ద న్తురే తుఙ్గే భీ
షణే చా
థసంకులం, పరస్పరాహతవ
చస్యుత్కీర్ణవ్యాకులేఽపిచ.
పేశలా చారు చతురా
పూర్ణశ్రేష్ఠౌ తు పుష్కలౌ,
ఉత్తాలా వుత్కటశ్రేష్ఠౌ
వాభీలౌ కృచ్ఛ్రభీషణౌ.
అఖిలౌ గర్హ్యనిశ్శేషౌ
బహులౌ సాన్ద్రపుష్కలౌ,
ఇతి లాన్తాః.

కరాళమ్-॥న॥ ఇది మిట్టపండ్లవానికిని, ఉన్నతమైనదానికిని భయంకరమైనదానికిని పేరు.

సఙ్కులమ్-॥న॥ ఇది పరస్పరము కొట్టువడినవాక్కునకును మఱియొకదానితోఁ గలిసినదానికిని, ఆకులమైనదానికిని పేరు

పేశలః-॥పు॥ ఇది ఒప్పిదమైనదానికిని, నేర్పరికిని పేరు.

పుష్కలః-॥పు॥ ఇది నిండినదానికిని, శ్రేష్ఠునికిని పేరు.

ఉత్తాలః-॥పు॥ఇదిఅతిశయమైనదానికిని, శ్రేష్ఠమైనదానికి [పేరు

ఆభీలః-॥పు॥ఇదికష్టమైనదానికిని,భయంకరమైనదానికిని పేరు

అఖిలః-॥పు॥ఇది నింద్యమైనదానికిని, మిగతలేనిదానికిని పేరు

బహులః-॥పు॥ ఇది దట్టమైనదానికిని, నిండినదానికిని పేరు

లాంతపదవర్గము ముగిసెను.

మన్త్రీ సహాయ స్సచివౌ
వృషశ్రేష్ఠే తు పుఙ్గవౌ. ౪౨౧

సచివః-॥పు॥ ఇది మంత్రికిని, తోడైనవానికిని పేరు.

పుంగవః-॥పు॥ ఇది ఎద్దునకును, ఉత్తరపదమైనప్పుడు శ్రేష్ఠునికిని పేరు.

పల్లవౌ సూర్యగోపాలౌ
మునిలోధ్రౌ తు గాలవౌ,
కితవౌ ధూర్తదుత్తూరౌ
వాహవౌ యాగసఙ్గరౌ.
ప్రసవౌ స్యూతి వీణాఙ్గే
ప్రభావౌ శక్తితేజసీ,

పల్లవః-॥పు॥ ఇది సూర్యునికిని, గోవులమేపరికిని పేరు.

గాలవః-॥పు॥ఇదిఒకానొకమునికిని,లొద్దుగచెట్టునకును పేరు

కితవః-॥పు॥ఇది జూదగానికిని, ఉమ్మెత్తచెట్టునకును పేరు.

ఆహవః-॥పు॥ ఇది యాగమునకును, యుద్ధమునకును పే

ప్రసవః-॥పు॥ఇదిప్రసవమునకును, వీణయొక్కకరివెకును పే

ప్రభావః-॥పు॥ ఇది సామర్థ్యమునకును, తేజస్సునకును పే

త్రిదివౌ గగనస్వర్గౌ
సుహృద్బన్ధూచ బాన్ధవౌ.
ప్రభవో విక్రమేఽబ్దే చ
మూలే జననకారణే, ఆద్యో
పలబ్ధయే స్థానే
వివస్వాంస్తు సురే రవౌ.
ప్రసవః పుష్పఫలయో ర్జ
నానుజ్ఞయో స్సుతే, పా
ంపర్యప్రసఙ్గే చ ప్రాణి
ర్భవిమోచనే. ౪౨౫
ఉత్సవః కోపమహయో
ఉత్సేకేచ్ఛాప్రసారయోః,
అవిశ్వాసాపహ్నవయోర్ని
ృతౌ చాపి నిహ్నవః.
గజస్కన్ధేఽపి పణవో
గన్ధర్వో గాయకే మృగే,
న్తరాభవసత్త్వేఽశ్వే
థా శ్రవోవచనస్థితే. ౪౨౬
ప్రతిజ్ఞానే
చోద్ధవస్తు స్యాన్మహోత్స
మన్త్రిణి,
సుషవీ స్త్రీ కారవేల్లే జీర
కృష్ణజీరకే. ౪౨౭
భైరవో నా క్షేత్రపాల
యో ర్భీషణే త్రిషు,
ష్ణౌ వసన్తే వైశాఖే మా
మాధవీ లతా. ౪౨౮. ౪
యా మపి శోభాయాం
మసమ్బన్ధిని త్రిషు,
న్ధవో లవణే న స్త్రీ

త్రిదివః-॥పు॥ ఇది ఆకాశమునకును, స్వర్గమునకును పే

బాంధవః-॥పు॥ ఇది స్నేహితునకును, బంధువునకును పే

ప్రభవః-॥పు॥ ఇది పరాక్రమమునకును, సంవత్సరమున మొదటిదానికిని, జననకారణమైనదానికిని, మొదట నెఱి టకు స్థానమైనదానికిని పేరు.

వివస్వాన్-॥త్-పు॥ ఇది దేవతకును, సూర్యునికిని పేరు

ప్రసవః-॥పు॥ఇది పుష్పమునకును, ఫలమునకును, పుట్టుకకు అనుజ్ఞకును, కుమారునికిని, పారంపర్యప్రసంగమునకును, ప్ర తికిని పేరు.

ఉత్సవః-॥పు॥ ఇది కోపమునకును, పండుగకును, ఉప్పొ గుటకును, ఇచ్ఛపుట్టుటకును పేరు.

నిహ్నవః-॥పు॥ ఇది అవిశ్వాసమునకును, దాచుటకును, స్కరించుటకును, అపశబ్దముపలన కపటమునకును పేరు.

పణవః-॥పు॥ ఇది ఏనుఁగు మూఁపునకును, అపశబ్దముః నుడుక యను వాద్యవిశేషమునకును పేరు.

గంధర్వః-॥పు॥ ఇది గాయకునికిని, మృగవిశేషమునకు అంతరపిశాచమునకును, గుఱ్ఱమునకును పేరు.

ఆశ్రవః-॥పు॥ ఇది చెప్పినట్లు వినువానికిని, అంగీకారః కును పేరు.

ఉద్ధవః-॥పు॥ ఇది పండుగకును, కృష్ణునిమంత్రికిని పేరు

సుషవీ-॥స్త్రీ॥ ఇది కాకరతీఁగెకును, జీలకఱ్ఱకును, నల్లజీలః కును పేరు.

భైరవః-ఇది క్షేత్రపాలకునికిని,శివునికిని పేరగునపుడు ॥ భయంకరమైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

మాధవః-॥పు॥ ఇది విష్ణువునకును, వసంతర్తువునకును, వైశ మాసమునకును పేరు.

మాధవీ-॥స్త్రీ॥ ఇది బండిగురివిందతీఁగెకును, లక్ష్మికిని, కా కిని పేరు. వసంతకాలసంబంధమైనదానికి పేరగునపుడు 'మ వః, మాధవీ, మాధవమ్' అని ముల్లింగములుం గలవు.

సైన్ధవః-ఇది ఉప్పునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ గుఱ్ఱమునః

హాయే నా సిన్ధుజే త్రిషు.

పేరగునపుడు ॥పు॥ సముద్రమునఁబుట్టినదానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥

ఆర్తవం స్త్రీరజః పుష్ప
మృతుసమ్బన్ధిని త్రిషు,

ఆర్తవమ్-ఇది స్త్రీలయొక్క ముట్టునెత్తురునకును, పుష్పమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ ఋతుసంబంధమైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

శత్రుత్వే శాత్రవం నా
ఽరౌ

శాత్రవమ్-ఇది శత్రుభావమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ శత్రువునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

భార్గవీ స్యాదుమా రమా.
౪౩౧. దూర్వాఽ

భార్గవీ - ॥సీ॥ ఇది పార్వతికిని, లక్ష్మికిని, గరికెకును పేరు.

థ భార్గవః పుంసి రేణు
కాసురశుక్రయోః,

భార్గవః - ॥పు॥ ఇది పరశురామునకును, శుక్రునికిని పేరు.

గాణ్డీవ గాణ్డివౌ పార్థ
చాపే చాపే చ న స్త్రి
యామ్. ౪౩౨

గాండీవః-గాండివః - ॥పు॥ ఈ రెండును అర్జునుని వింటికిని, సామాన్యముగా వింటికిని పేళ్లు.

ప్రగ్రీవ మస్త్రీ గ్రీవా
యాం ప్రసాదేకలశేఽపిచ,

ప్రగ్రీవమ్ - ॥పు॥ ఇది మెడకును, స్వచ్ఛమునకును, కడవకును పేరు.

తపస్వీ తాపసే శోచ్యే

తపస్వీ-॥న్-పు॥ ఇది మునికిని, దీనునికిని పేరు.

ద్విజిహ్వో భుజగే ఖలే.

ద్విజిహ్వః-॥పు॥ ఇది సర్పమునకును, దుర్జనునికిని పేరు.

పార్థివో భూపతౌ భూత్థే

పార్థివః - ॥పు॥ ఇది భూమిని పాలించువానికిని, భూమినిఁ బుట్టినదానికిని పేరు.

క్రమా త్పుంసి త్రిషు
త్రయః,

త్రయః = క్రిందచెప్పిన, తపస్వి - ద్విజిహ్వ - పార్థివశబ్దములు మూఁడును, క్రమాత్=వరుసగా, పుంసి = పుంలింగమునందును, త్రిషు=ముల్లింగములయందును వర్తించును. అనగా మునికిని, పామునకును, భూమినేలు రాజునకును పేరగునపుడు పుంలింగములును, దీనులకును, దుర్జనులకును, భూమినిఁ బుట్టినవానికిని పేరగునపుడు త్రిలింగములనుట.

రాజీవ మబ్జే రాజీవో
మృగే మత్స్యేఽ

రాజీవమ్ - ఇది తామరపుష్పమునకుఁ పేరగునపుడు ॥న॥ మృగవిశేషమునకును, గుంపును వెంటద్రిప్పుకొను మత్స్యభేదమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

థ పల్లవః. ౪౩౪. అస్త్రీ
ప్రవాళే నా షిడ్గే

పల్లవః - ఇది చిగురునకును పేరగునపుడు ॥పు-న॥ విటునికి పేరగునపుడు ॥పు॥

కైతవం ద్యూతదమ్భయోః,
ఇతి వాంతాః.

కైతవమ్ - ॥న॥ ఇది ద్యూతమునకును, డంబమునకును పేరు.

వాంతపదవర్గము ముగిసెను.

రహః ప్రకాశౌ వీకాశౌ
రక్షో వృక్షౌ పలాశినౌ.
నివేశౌ శిబిరోద్వాహౌ
గిరీశౌ శఙ్కరాద్రిపౌ,
ఆదర్శౌ దర్పణేషీకే

నిదేశః కథనాజ్ఞయోః.
నిర్వేశ స్సమ్మూర్ఛనే స్యా
త్కర్మభృత్యుపభోగయోః,

వీకాశః-॥పు॥ఇవి కాంతస్థలమునకును, స్ఫుటమైనదానికిని పేర
పలాశి - ॥న్-పు॥ ఇది రాక్షసునకును, వృక్షమునకును పేర
నివేశః-॥పు॥ఇది దండుదిగిన తావునకును,వివాహమునకుఁ పేర
గిరీశః - ॥పు॥ ఇది శివునికిని, పర్వతశ్రేష్ఠమునకును పేరు.
ఆదర్శః-॥పు॥ ఇది అద్దమునకును, తృణాదులయొక్క దుబ కును పేరు.
నిదేశః-॥పు॥ ఇది చెప్పుటకును, ఆజ్ఞకును పేరు.
నిర్వేశః - ॥పు॥ ఇది అంతట వ్యాపించుటకును, కార్యము కిచ్చు కూలికిని, భోగమునకును పేరు.

ప్రకాశః కిరణే భాసి నా
తుల్యస్ఫుటయో స్త్రిషు.
యమే రక్షసి కీనాశః క
ర్షకే కృపణే త్రిషు,
పత్రే పలాశం హరితే రా
క్షసే కింశుకే పుమాన్.
నిస్త్రింశోఽసౌ త్రిషు
క్రూరే మత్స్యే వా
కులిశం పవౌ,
అథ త్రి ష్వస్వతంత్రాత్మా
వశోఽరిష్టదుష్టధీః.
కర్కశో నిర్దయః క్రూరః
పరస్పర్శశ్చ సాహసీ,
బాలిశౌ మూర్ఖపృథుకౌ
సదృశౌ తు సమోచితౌ.
ఇతి శాంతాః.

ప్రకాశః-ఇది కిరణమునకును, కాంతికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ సమానమైనదానికిని, స్ఫుటమైనదానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥
కీనాశః - ఇది యమునికిని, రాక్షసునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ కృషి చేయువానికిని, కృపణునకును పేరగునపుడు ॥త్రి॥
పలాశమ్-ఇది ఆకునకుఁ పేరగునపుడు ॥న॥ పచ్చనీరుల్లికిని రాక్షసునికిని, మోదుగుచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥పు॥
నిస్త్రింశః - ఇది ఖడ్గమునకుఁ పేరగునపుడు ॥పు॥ క్రూరునికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ మత్స్యమునకుఁ పేరగునపుడు ॥పు॥
కులిశమ్ - ॥న॥ ఇది వజ్రాయుధమునకుఁ పేరు.
వివశః-॥త్రి॥ ఇది స్వాధీనబుద్ధిలేనివానికిని, ఆసన్నమరణవ చేత దూషితమైన బుద్ధిగలవానికిని పేరు.
కర్కశః-॥త్రి॥ ఇది దయలేనివానికిని, క్రూరునికిని, వేఁడిగ యగు స్పర్శగలదానికిని, సాహసవంతునికిని పేరు.
బాలిశః - ॥త్రి॥ ఇది మూర్ఖునికిని, బాలునికిని పేరు. [పేరు
సదృశః-॥త్రి॥ఇది సమానమైనదానికిని, యోగ్యమైనదానికి

శాంతపదవర్గము ముగిసెను.

నిమేష నిమిషౌ సూక్ష్మ
కాలే పక్ష్మణి పావనే,
పురుషో ధాతృపున్నాగ
రాత్మపరమాత్మసు. ౪౪౧

నిమేషః-నిమిషః-॥పు॥ ఈ రెండును, సూక్ష్మకాలభేదమున కును, ఱెప్పకును, పరిశుద్ధమునకును పేర్లు.
పురుషః - ॥పు॥ ఇది బ్రహ్మకును, సురపొన్నచెట్టునకును మనుష్యునికిని, జీవునకును, పరమాత్మకును పేరు.

్యాత ఇన్ద్రియే,
విశేషోఽవయవే వ్యక్తౌ
ుకేఽత్యన్తభేదకే. ౪౪౩
ప్రదోషో దోషరాత్ర్యం

పభీషూ రశ్మిదీధితీ,
సజ్ఘర్షౌ ఘర్షణ స్పర్ధే
శైలూషో బిల్వ నర్తకౌ.
ఆమిషం త్వ స్త్రియాం
ాంస ఉత్కోచే భోగ్య
స్తుని,
దిధిషూ స్త్రీ ద్విరూఢా
రూం తత్పతౌ దిధిషుః
పుమాన్. ౪౪౪
రోహిషం రక్తకతృణే క్లీ
బే మత్స్యే మృగే చ నా,
పౌరుషం విక్రమే భావ
ర్మణోః పురుషస్య చ. ఉ
న్బాహు విస్తృత కరనరమా
నే తు వాచ్యవత్,
పరిచర్యాఽపి శుశ్రూషా

మంజూషా పేటికా పురీ.
నృపాగ్రపత్నీ సైరిభ్యోర్మ
హిషీ
కిల్బిషం త్వఘే, అపరా
ధేఽప్య
థోష్ణీష శ్శిరోవేష్ట కిరీట
యోః. ౪౪౭
నవసూతగవీదుగ్ధే పీయూ
ష మమృతేఽపి చ,
వానా దివ్యవిషే నాఽబ్ధౌ

జూదమునకును, చక్షురాదీంద్రియములకుఁ బేరు.

విశేషః - ॥పు॥ ఇది అవయవమునకును, ప్రకాశమునకును, నుదుటబెట్టు తిలకమునకును, భేదమునకును బేరు.

ప్రదోషః-॥పు॥ఇది దోషమునకును, రాత్రియందొకయంశ మునకును పేరు.

అభీషుః - ॥పు॥ ఇది పగ్గమునకును, కిరణమునకును పేరు.

సంఘర్షః-॥పు॥ ఇది ఒరియుటకును, కలహమునకును పేరు.

శైలూషః-॥పు॥ఇది మారేడుచెట్టునకును, నట్టువవానికిని పేరు.

ఆమిషమ్ - ॥న॥ఇది మాంసమునకును, కానుకకును, భోగ్య వస్తువునకును పేరు.

దిధిషూ - ఇది మాఱుమనుమాడిన స్త్రీకి పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ ఆస్త్రీని పెండ్లాడిన పురుషునికి పేరగునపుడు-దిధిషుః ॥పు॥

రోహిషమ్ - ఇది ఎఱ్ఱకామంచికసవునకు పేరైనపుడు ॥న॥ ఎఱ్ఱమీనునకును, కొండగొఱ్ఱెకును పేరైనపుడు ॥పు॥

పౌరుషమ్ - ఇది పరాక్రమమునకును, పురుషుని భావమునకును, వాని కార్యమునకును బేరైనపుడు ॥న॥ మనుష్యుఁ చెయ్యెత్తుపొడవునకును పేరైనపుడు విశేష్యలింగము.

శుశ్రూషా - ॥స్త్రీ॥ ఇది శుశ్రూషకును, ఆశబ్దమువలన వి వలయునను నిచ్ఛకును పేరు.

మంజూషా - ॥స్త్రీ॥ ఇది పెట్టెకును, పురమునకును పేరు.

మహిషీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది రాజుయొక్క పట్టపుదేవికిని, గే కును పేరు.

కిల్బిషమ్-॥న॥ ఇది పాపమునకును, అపరాధమునకును బేర

ఉష్ణీషః-॥పు॥ ఇది తలకుఁబెట్టెడు పాగా మొదలైనవానికి కిరీటమునకును బేరు.

పీయూషః - ॥న॥ఇది ఈనిన యేడుదినములలోని యా పాలకును, అనఁగా:-జున్నునకును, అమృతమునకును పేరు.

ఆవిషః - ఇది దివ్యవిషమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ సము

పవిషో నిర్విషే త్రిషు. ౪౪౮

మునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ విషములేని దానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

గణ్డూషస్తు ద్వయో రాస్యపూతౌ ద్విరద పుష్కరే, ప్రసృతౌ చా

గండూషః - ॥స్త్రీ॥ ఇది పుక్కిటిసీళ్లకును, ఏనుఁగుతొండ గొనకును, చేరకును పేరు.

థ కలుషం క్లీబేఽంహస్యావిలే త్రిషు. ౪౪౯

కలుషమ్ - ఇది పాపమునకు పేరైనపుడు ॥న॥ కలి దానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥

నికష శ్శాణఫలకే నారక్షో మాతరి స్త్రియామ్,

నికషః - ఇది సానఱాతికి పేరగునపుడు ॥పు॥ రాక్షః తల్లికి పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

నికషాఽవ్యయ మభ్యాశే

నికషా - ఇది సమీపమునకుఁ బేరగునపు డవ్యయము.

కల్మాషః కృష్ణపాణ్డరే. కృష్ణే చ త్రిషు పుంస్యేష దానవే యూపకే గుణే,

కల్మాషః - ఇది చిత్రవర్ణముగల దానికిని, నల్లని దానికి బేరగునపుడు ॥త్రి॥ రాక్షసునకును, అలచందలకును, ఛత్రము నకును బేరగునపుడు ॥పు॥

పరుషో నిష్ఠురే రూక్షే కర్బురే చ త్రిలిఙ్గకః. ౪౫౧

పరుషః - ॥త్రి॥ ఇది కఠినమైనదానికిని, పరుసనిదానికి చిత్రవర్ణముగలదానికిని పేరు.

ఇతి షాన్తాః.

షాంతపదవర్గము ముగిసెను.

శ్రీవాసో వృక్షధూపేఽబ్జ

శ్రీవాసః - ॥పు॥ ఇది దేవదారుబంకకును, కమలమునకు మఱియుం విష్ణుదేవునకును బేరు.

రభసో వేగహర్షయోః,

రభసః - ॥పు॥ ఇది వేగమునకును, సంతసమునకును బేరు

నభః ఖే శ్రావణే పుంసి

నభః - ॥న్-స॥ ఇది ఆకాశమునకు పేరు. శ్రావణమాసమునకు పేరగునపుడు-నభాః ॥పు॥

విలాసో భావలీలయోః.

విలాసః-॥పు॥ ఇది శృంగారభావమునకును, లీలలకును పే

వాహసోఽగ్నా వజగరే

వాహసః - ॥పు॥ ఇది అగ్నికిని, కొండచెలగకును బేరు.

భీభత్సో రసపార్థయోః,

భీభత్సః - ॥పు॥ ఇది రసభేదమునకును, అర్జునునకును బే

సాయక క్షేపక ద్రోణ్యామిష్వాసః కార్ముకేఽప్యథ. ౪౫3.

ఇష్వాసః - ॥పు॥ ఇది బాణముంచు దొనకును, వింటికిని బే

ఆఖ్యాయికాపరిచ్ఛేదేఽప్యాశ్వాసో నిర్వృతౌ

ఆశ్వాసః - ॥పు॥ ఇది సత్యమైన యర్థముగల హర్షచరి మొదలైన కృతియొక్క భాగమునకును, ఊరడింపునకుఁ బే

వథ, శ్రేయసీ గజపిప్పల్యా మభయా రాస్నయో రపి. ౪౫౪

శ్రేయసీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది గజపిప్పలికిని, కరకవెట్టునకును, సరాస్నకును బేరు.

జుగుప్సా తు ఘృణానిన్దా
చిత్తే సరసి మానసమ్,
సాహసం తు బలాత్కార
కృతకర్మ దమోఽపి తత్.
అలసో నా పాదరోగే
వృక్షే మన్దే త్వయం త్రిషు,
లాలసః ప్రార్థనౌత్సుక్యే
దౌహృదాత్యభిలాషయోః.
పాయసం పరమాన్నే స్యా
చ్ఛ్రీవాసే నాఽ
థ సారసమ్, పద్మేనా తు
ఖగే చన్ద్రే
కీకసం త్వస్థి నా క్రిమౌ.
ఇతి సాన్తాః.

జుగుప్సా - ॥స్త్రీ॥ ఇది దయకును, నిందకును పేరు.
మానసమ్ - ॥న॥ ఇది చిత్తమునకును, సరస్సునకును పేరు.
సాహసమ్ - ॥న॥ ఇది బలాత్కారమునఁ జేసిన కార్యమునకును, దండమునకును పేరు.
అలసః - ఇది పాదరోగమునకును, వృక్షమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ మందునికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥
లాలసః-॥ప్న॥ ఇది వేఁడుకొనుటకును, ఇష్టవస్తువెపుడుకలుగునను ననురాగవిశేషమునకును, వేవిళ్లకును, అత్యాశకును పేరు.
పాయసమ్ - ఇది పరమాన్నమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ దేవదారుబంకకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥
సారసమ్ - ఇది పద్మమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ బెగ్గురుపక్షికిని, చంద్రునికిని బేరగునపుడు ॥పు॥
కీకసమ్ - ఇది ఎముకకుఁ బేరైనపుడు ॥న॥ పురుగునకుఁ బేరైనపుడు ॥పు

సాంతపదవర్గము ముగిసెను.

నివహో వాయుభేదేఽపి
కలహో ద్వన్ద్వయుద్ధయోః,
నిర్యూహ శ్శేఖరే ద్వారే
నిర్యాసే నాగదన్తకే. రగిర
క్వాథే రసేఽ
థ దాత్యూహ శ్చాతకే
కాలకణ్ఠకే,
ప్రవాహః పాథసాం వేగే
ప్రకృష్టాశ్వే ప్రవర్తనే.
ప్రవహ స్స్యా ద్వాయు
భేదే వాయుమాత్రే బహి
ర్గతౌ,
స్వీకారోచ్ఛ్రాయసంక్షేప
మహోద్యోగేషు సఙ్గ్రహః.
ఆగ్రహోఽనుగ్రహే సక్తి
నిర్బన్ధగ్రహణేష్వ

నివహః - ॥పు॥ ఇది వాయుభేదమునకును, అపిశబ్దమువలన గుంపునకును పేరు.
కలహః - ఇది మిథునమునకును, యుద్ధమునకును పేరు.
నిర్యూహః - ॥పు॥ ఇది సిగనుజుట్టిన పూలదండకును, ద్వారమునకును, బంకకును, కొణిగెకు నాధారముగా గోడయందు నాటిన కొయ్యకును, కషాయమునకును, గంధమునకును పేరు.
దాత్యూహః-॥పు॥ ఇది చాతకపక్షికిని, భరతపక్షికిని పేర
ప్రవాహః - ॥పు॥ ఇది ఉదకవేగమునకును, శ్రేష్ఠాశ్వమునకును, ప్రవర్తించుటకును పేరు.
ప్రవహః - ॥పు॥ ఇది వాయువిశేషమునకును, వాయుమాత్రమునకును, బయలువెడలుటకును పేరు.
సంగ్రహః - ॥పు॥ ఇది గ్రహించుటకును, పర్వతాదపొడవునకును, సంక్షేపమునకును, అతిప్రయత్నమునకును పే..
ఆగ్రహః - ॥పు॥ ఇది అనుగ్రహమునకును, ఆసక్తి నిర్బంధమునకును, గ్రహించుటకును పేరు.

హ, క్రోడ్యా మారోహణే దైర్ఘ్యే సముచ్ఛ్రయే నిషాదిని. ౮౬౧ ఆరోహ స్స్యాత్

కటాహస్తు హర్మ్యస్స్యా ష్టేచ కర్పరే, తైలాది పాక పాత్రే౽థ నిగ్రహస్సీమ్ని భర్త్సనే. ౮౬౨.

పరాహ స్సూకరే విష్ణౌ నాణకే శైల ముస్తయోః,

తులా సూత్రే౽శ్వాదిరశ్మౌ ప్రగ్రాహ ప్రగ్రహౌ పుభౌ.

విగ్రహ స్సఙ్గరే దేహే విస్తరే౽ప్య

థ నిర్దహః, భేద్యవ త్పర దోషోక్తిపరే నిష్ఠురభాషిణి.

సువహా సల్లకీ గోధాపదీ శేఫాలికాసు చ,

వైదేహీ స్యాద్వణిగ్యోషి త్పిప్పలీ జనకాత్మజా. ౮౬౪

ఇతి హాన్తాః.

ఆరోహః-॥పు॥ ఇది స్త్రీలయొక్క పిఱుఁదునకును, ఎక్కుటకును, దీర్ఘభావమునకును, పర్వతాదుల పొడవునకును, మావటి వానికిని పేరు.

కటాహః - ఇది మేడయొక్క పై చదరమునకును, తొట్టికిని, తైలాదులఁ గాచు పాత్రకును పేరు.

నిగ్రహః - ॥పు॥ ఇది మర్యాదకును, బెదరించుటకును పేరు.

వరాహః - ॥పు॥ ఇది అడవిపందికిని, విష్ణువునకును, వరహాకును, పర్వతమునకును, తుంగముస్తలకును పేరు.

ప్రగ్రాహః-ప్రగ్రహః-॥పు॥ ఈరెండును త్రాసుకోల మొదలైనవానిత్రాటికిని,గుఱ్ఱము మొదలైనవానికట్టు పగ్గమునకుఁ బేళ్లు.

విగ్రహః- ॥పు॥ ఇది యుద్ధమునకును, దేహమునకును, శబ్దముల విరివికిని పేరు.

నిర్దహః - ఇది పరులదోషములఁ జెప్ప నిచ్ఛగలవానికిని, కఠినోక్తులఁ జెప్పువానికిని పేరైనపుడు ॥విశేష్యలింగము॥

సువహా - ॥స్త్రీ॥ ఇది చిల్లచెట్టునకును, చెప్పుతట్టయాకునకును, నల్లపువ్వుల వావిలిచెట్టునకును పేరు.

వైదేహీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది వర్తకునిభార్యకును, పిప్పలికిని, సీతకును నామము.

హాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ప్రత్యక్షే౽ధికృతే౽ధ్యక్ష స్త్రి

ష్వారక్ష స్తు రక్షణే, అథ శ్చ దన్తికుమ్భస్య

హర్యక్షశ్శ్రీదసింహయోః.

రక్తాక్షో మహిషే దైత్యే పారావత చకోరయోః,

గోతుంబాయాం గవాక్షీ స్త్రీ

గవాక్షో జాలకే పుమాన్.

ఇతి క్షాన్తాః.

అధ్యక్షః - ॥త్రి॥ ఇది ప్రత్యక్షమునకును, అధికారముగలవానికిని పేరు.

ఆరక్షః - ॥పు॥ ఇది రక్షించుటకును, ఏనుఁగు కుంభస్థలము యొక్క దిగువకును పేరు.

హర్యక్షః - ॥పు॥ ఇది కుబేరునకును, సింహమునకును పేరు

రక్తాక్షః - ॥పు॥ ఇది మహిషమునకును, దైత్యునకును, పావురమునకును, చకోరపక్షికిని పేరు.

గవాక్షీ - ॥స్త్రీ॥ బుడమతీఁగెకుఁ బేరు.

గవాక్షః - ॥పు॥ ఇది సూరణగంతకు పేరు.

క్షాంతపదవర్గము ముగిసెను.

శ్లో. ఇతి జగదుపకారిణ్యా మిరుగపదణ్డాధినాథరచితాయామ్,
త్ర్యక్షరపదకాణ్డోఽయం పూర్ణో నానార్థరత్నమాలాయామ్. ౨౬౨

టీక. జగదుపకారిణ్యామ్ - జగత్ = లోకమునకు, ఉపకారిణ్యామ్ = ఉపకారకమైనదియు, ఇరుగపదణ్డాధినాథరచితాయామ్ - ఇరుగపదణ్డాధినాథ = ఇరుగపదండనాథుని చేత, రచితాయామ్=చేయఁబడినదియునగు, నానార్థరత్నమాలాయామ్ = నానార్థరత్నమాలయను గ్రంథమునందు, అయమ్ = ఈ, త్ర్యక్షరపదకాణ్డః - త్ర్యక్షర = మూఁడక్షరములుగల, పద = శబ్దములయొక్క, కాణ్డః = సమూహము, ఇతి = ఈ పూర్వోక్తప్రకారముగా, పూర్ణః = ముగిసెను.

త్ర్యక్షర కాండము

సంపూర్ణము.

చతురక్షరకాండము.

పిక భృఙ్గౌ వళిపికౌ
పిక భేకౌ వలాసకౌ,
భృఙ్గాలకౌ భ్రమరకౌ
శ్రీవత్సాఙ్కౌ వృషాచ్యు
తౌ. ౧
ఆఖుక్రోడా వాఖనకౌ గిరి
మేఘౌ వలాహకౌ,
కర్కోటకౌ బిల్వసర్పౌ
దన్దశూకోఽహి రక్షసోః.
స్థూలరజ్జౌ బీజకోశే వరా
టే చ వరాటకః,
భట్టారకో భూమిపాలే
దివౌకసి తపోధనే. ౩
అఙ్గారక స్తూల్ముకస్య ఖణ్డే
భౌమే కురణ్టకే,
సాలావృక స్సారమేయే
వృకే క్రోష్టరి మర్కటే. ౪
వినాయక స్తు సుగతే గరు
త్మతి గణాధిపే,
హారభేదే మాణవకో బా
లే కుపురుషే చ సః. ౫
పుణ్డరీకం సితచ్ఛత్రే కుష్ఠ
భేదే సితామ్బుజే, నా త్వా
మ్రే రజతే వ్యాఘ్రే దిగ్గజే
కుఞ్జరే స్వరే. ౬
నియామకః పోతవాహే నా
నియన్తరి తు త్రిషు,
భయానక స్తు శార్దూలే

అళిపికః - ॥పు॥ ఇది కోకిలకును, తుమ్మెదకును పేరు.

వలాసకః- ॥పు॥ ఇది కోకిలకును, కప్పకును పేరు.

భ్రమరకః- ॥పు॥ ఇది తుమ్మెదకును, ముంగురులకును పేర

శ్రీవత్సాంకః - ॥పు॥ ఇది వృషభమునకును, విష్ణువునకు పేరు.

ఆఖనకః-॥పు॥ ఇది పందికొక్కునకును, అడవిపందికిని పేర

వలాహకః-॥పు॥ ఇది పర్వతమునకును, మేఘమునకును పేర

కర్కోటకః-॥పు॥ఇది బిల్వవృక్షమునకును, సర్పమునకును పేర

దందశూకః - ॥పు॥ ఇది సర్పమునకును, రాక్షసునికిని పేర

వరాటకః - ॥పు॥ ఇది లావైనత్రాటికిని, తామరకాయకున గవ్వకును పేరు.

భట్టారకః-॥పు॥ ఇది భూమిని బాలించు రాజునకును, దేవ కును, తపస్వికిని పేరు.

అంగారకః - ॥పు॥ ఇది కొఱవితునుకకును, అంగారకునకు పచ్చపువ్వుల గోరింటకును పేరు.

సాలావృకః - ॥పు॥ ఇది రేఁజుక్కకును, తోఁడేటికి నక్కకును, కోఁతికిని పేరు.

వినాయకః - ॥పు॥ ఇది బుద్ధదేవునికిని, గరుత్మంతునకు గణపతికిని పేరు.

మాణవకః - ॥పు॥ ఇది ఇరువదిసరముల ముత్యాలహారము కును, బాలునకును, కుత్సితపురుషునికిని పేరు.

పుండరీకం-ఇది తెల్లగొడుగునకును, తెల్లపులుమునకును, తె తామరపువ్వునకును పేరగునపుడు ॥న॥ మామిడిచెట్టునకును, వెం కిని, పెద్దపులికిని, ఆగ్నేయభాగమునసున్న దిగ్గజమునకును, మాన్యమైనయేనుఁగునకును, స్వరభేదమునకును బేరగునపుడు॥పు॥

నియామకః - ఇది ఓడకంబముమీఁదనుండి యుపాయ చెప్పువానికి పేరైనపుడు ॥పు॥ నియామకునకు పేరైనపుడు ॥త్రి॥

భయానకః - ఇది పెద్దపులికిని, రాహువునకును పేరైనపు

...హసా నా భీషణే త్రిషు.
పుమాన్ బృన్దారకో దేవే
త్రిషు శ్రేష్ఠమనోజ్ఞయోః,
కాలేయక స్స్వరమేయే
రా కులీసే తు వాచ్యవత్.
వక్త్రయో మయూరసరట
సకుక్కుటాః కృకవాకవః.
స్యాత్సోమవల్కః ధవళ
ఖదిరే కట్ఫలేఽపి చ.
పాఞ్చాలికా పుత్త్రికా
యాం ద్రౌపదీరీతిభేదయోః,
కనీనికాఽక్షితారాయాం
స్యాత్కనిష్ఠాంగుళావపి.
వాద్యానాం లగుడే వా
ద్యభేదే ఘర్ఘరికా భవేత్.
జీవన్తికా తు జీవాయాం
గుడూచీవన్దయో రపి. ౧౧
ఉత్కణ్ఠాయా ముత్కలి
కా సైవ హేలా తరఙ్గ
యోః,
కోశాతకీజ్యోత్స్నికాయా
మపామార్గే చ సా భవేత్.
సౌగన్ధికం తు కహ్లారే ప
ద్మరాగే చ కత్తృణే,

రక్తర్థికం సుఖే స్థానే
దివసే మఙ్గళేఽప్య
థ. ౧౩. త్రిఫలాయాం
త్రికటుకే త్రిగన్ధే చ త్రివ
ర్ణకమ్,
స్తనవృన్తే పిప్పలక మపి
సేవనసూత్రకే. ౧౪

॥పు॥ భయంకరమైనదానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥

బృందారకః-ఇది దేవతకు పేరైనపుడు ॥పు॥ శ్రేష్ఠునికిని, ఒప్పిదమైనదానికిని పేరైనపుడు ॥త్రి॥

కాలేయకః-ఇది కుక్కకు పేరైనపుడు ॥పు॥ కులశ్రేష్ఠునికి పేరైనపుడు విశేష్యలింగము.

కృకవాకుః - ॥పు॥ ఇది నెమలికిని, ఊసరవెల్లికిని, కోడికిని పేరు.

సోమవల్కః - ॥పు॥ ఇది తెల్లచంద్రచెట్టునకును, గుమ్మడి చెట్టునకును పేరు.

పాంచాలికా॥స్త్రీ॥ ఇది పుత్తలికకును, ద్రౌపదికిని, రీతి విశేషమునకును పేరు.

కనీనికా - ॥స్త్రీ॥ ఇది కంటినల్లగుడ్డునకును, చిటికెనవ్రేలి కిని బేరు.

ఘర్ఘరికా-॥స్త్రీ॥ ఇది వాద్యములవాయించుకోలకును, వాద్య భేదమునకును బేరు.

జీవంతికా -॥స్త్రీ॥ ఇది పాలకూరకును, తిప్పతీఁగెకును, బద నికకును పేరు.

ఉత్కలికా - ॥స్త్రీ॥ ఇష్టవస్తుప్రాప్తియందలి కాలవిళంబము నోర్వఁజాలక తహతహపడుటకును, విలాసమునకును, అలకును పేరు.

కోశాతకీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది పొట్లచెట్టునకును, ఉత్తరేణికిని పేరు. చకారమువలన అవడచెట్టునకును పేరు.

సౌగంధికమ్ ॥న॥ ఇది ఇంచుకయెఱుపును మిక్కిలి పరిమ ళమును గలకలువకును, పద్మరాగమణికిని, కామంచికసవునకును పేరు. చకారమువలన సుగంధముగలదానికిఁ బేరైనపుడు ॥త్రి॥

రక్తర్థికమ్-॥న॥ ఇది సుఖమునకును, స్థానమునకును, పగటి కిని, శుభమునకును పేరు.

త్రివర్ణకమ్-॥న॥ ఇది కరక తాడి ఉసిరికాయలకును, శొ... ఠి పిప్పలి మిరియాలకును, కస్తూరి గోరోచన కుంకుమపువ్వు... కును పేరు.

పిప్పలకమ్-॥న॥ ఇది స్త్రీస్తనాగ్రమునకును, కుట్టుడుదారమ నకును పేరు.

తిన్త్రిణీకం ఫాదపామ్లే
చింతాయామ ప్య
థాస్త్రియాం, విశేషకం
స్యాత్తిలకే విశేషాదాయ
కే త్రిషు. ౧౫

శూద్రా ద్వైదేహకో వై
శ్యాసుతే నా వణిజి త్రిషు,
మయూరక స్త్వపామా
ర్గే పుమాన్ క్లీబే తు తుత్థకే
సుప్రతీకో భేద్యలిఙ్గ శ్శు
భాఙ్గే దిగ్గజే పుమాన్,
పలమానే షోడశికా స
దా న స్త్రీ పలద్వయే. ౧౬
జైవాతృకః కర్షకేన్ద్వోర్వై
ద్యే నా౽౽యుష్మతి త్రిషు,
త్రిషు వృద్ధే శతానీకో.
మునౌ పుంస్య
థ వాచ్యవత్. ౧౭. కా
ర్యాక్షమః ప్రభోర్భావవ
ర్జీ లాలాటికా వుభౌ.
అదూరేరితదృగ్దమ్భయు
క్తః కౌక్కుటికా వుభౌ.
ఇతి కాన్తాః.

తింత్రిణీకమ్-॥న॥ ఇది చింతపండునకును, చింతకును పే

విశేషకమ్-ఇది నుదుటంబెట్టుబొట్టునకుఁ బేరైనపుడు
విశేషాదాయముగలదానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥

వైదేహకః-ఇది శూద్రునివలనఁ గోమటిస్త్రీకిఁబుట్టిన
పేరగునపుడు ॥పు॥ వర్తకునికి పేరగునపుడు॥త్రి॥

మయూరకః - ఇది ఉత్తరేణిచెట్టునకు పేరగునపుడు
మైలతుత్తమునకు పేరగునపుడు ॥న॥

సుప్రతీకః-ఇది అందమైనమేనుగలవానికి పేరైనపు
ష్యలింగము॥ ఈశాన్యదిశనున్న దిగ్గజమునకు బేరగునపుడు

షోడశికా-ఇది ఒకపలమెత్తునకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ
డుపలములయెత్తునకు పేరగునపుడు ॥న॥

జైవాతృకః-ఇది దున్నువానికిని, చంద్రునికిని, వైద
పేరగునపుడు ॥పు॥ ఆయుష్మంతునికిని పేరగునపుడు ॥త్రి

శతానీకః-ఇది వృద్ధునికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ మునికి
నపుడు ॥పు॥

లాలాటికః-ఇది కార్యమును జేయ శక్తిలేనివానికిని, ప్ర
యొక్క భావమును దెలిసికొనువానికిని పేరగునపుడు ॥
లింగము.

కౌక్కుటికః - ఇది సమీపమును చూచుచుంబోవు వ
దంభముగలవానికిని పేరు.

కాంతపదవర్గము ముగిసెను.

గజకూర్మౌ పఞ్చనఖౌ
భృఙ్గబాణౌ శిలీముఖౌ,
మహాశఙ్ఖో నిధౌ స
ఙ్ఖ్యాప్రభేదే మానుషాస్థిని.
ద్విజదేవా వగ్నిముఖౌ భ
ల్లాతేఽగ్నిముఖీ స్త్రియాం,
విశాల్యా లాఙ్గలీ చాగ్ని
శిఖా క్లీబే తు కుఙ్కుమే.
ఇతి ఖాన్తాః.

పంచనఖః-॥పు॥ ఇది ఏనుఁగునకును, తాఁబేటికిని పే
శిలీముఖః-॥పు॥ ఇది తుమ్మెదకును, అమ్ములకును పేరు
మహాశంఖః-॥పు॥ ఇది నిధికిని, సంఖ్యావిశేషమునకున
ష్యుల నొసటియెముకకును, మఱియుం శంఖమునకును పే

అగ్నిముఖః-॥పు॥ ఇది దేవతలకును, బ్రాహ్మణులకు
గునపుడు ॥పు॥ జీడిమ్రానికి పేరగునపుడు, అగ్నిముఖీ ॥స్త్రీ

అగ్నిశిఖా - ఇది వెన్నెదురుకూరకును, తరిగో
నకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ కుంకుమకు పేరగునపుడు ॥న॥

ఖాంతపదవర్గము ముగిసెను.

అపవర్గః క్రియాముక్త్యోః క్రియాసాధ్యఫలాగమే,

అపవర్గః - ॥పు॥ ఇది క్రియకును, ముక్తికిని, క్రియాసాధ్యమైన ఫలప్రాప్తికిని పేరు.

ఉపరాగః పరీవాదే సోమసూర్యగ్రహేఽపి చ.

ఉపరాగః - ॥పు॥ ఇది అపవాదమునకును, చంద్రసూర్యగ్రహణములకును పేరు.

శాపాక్రోశ తిరస్కారే ష్వభిషఙ్గో

అభిషంగః-॥పు॥ ఇది శాపమునకును, తిట్టుటకును, తిరస్కారమునకును పేరు.

ఽథ రూపకే, వృకేఽపీహామృగ స్స్యాత్తు

ఈహామృగః ॥పు॥ ఇది నాటకభేదమునకును, తోఁడేటికిని పేరు.

సంప్రయోగః కృతేఽన్వయే

సంప్రయోగః-॥పు॥ఇది క్రియకును, అన్వయమునకును పేరు.

ఇతి గాంతాః

గాంతపదవర్గము ముగిసెను.

మలిమ్లుచో వాయుంచోరౌ

మలిమ్లుచః - ॥పు॥ ఇది వాయువునకును, దొంగకును పేరు.

ఇతి చాంతాః.

చాంతపదవర్గము ముగిసెను.

గ్రహరాజోఽర్క చన్ద్రయోః,

గ్రహరాజః - ॥పు॥ ఇది సూర్యునికిని, చంద్రునికిని పేరు.

భరద్వాజో మునౌ ద్రోణే వ్యాఘ్రాటేఽ

భరద్వాజః - ॥పు॥ ఇది భరద్వాజమునికిని, ద్రోణాచార్యునకును, ఏట్రింతకును పేరు.

ఽథ యుధిష్ఠిరే. ౨౮. యమే బుద్ధే ధర్మరాజోఽ

ధర్మరాజః - ॥పు॥ ఇది యుధిష్ఠిరునకును, యమునికిని, బుద్ధదేవునికిని పేరు.

నుజశూద్రౌ జఘన్యజౌ,

జఘన్యజః - ॥పు॥ ఇది తమ్మునికిని, శూద్రునికిని పేరు.

రాజరాజః కుబేరేఽపి

రాజరాజః - ॥పు॥ ఇది కుబేరునకును, అపిశబ్దమువలన సార్వభౌమునకును పేరు.

ద్విజరాజః ఖగేశ్వరే. ౨౯. చన్ద్రేఽపి

ద్విజరాజః - ॥పు॥ గరుత్మంతునకును, చంద్రునకును, అపిశబ్దమువలన బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠునకును పేరు.

భృఙ్గరాజ స్స్యా ద్భృఙ్గధూమ్యాటమార్కవాః,

భృంగరాజః - ॥పు॥ ఇది తుమ్మెదకును, కూఁకటిమూఁగకును, పక్షికిని, గుంటగలగరకును పేరు.

ఇతి జాంతాః.

జాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ప్రత్యాఖ్యాతే ప్రేషితే చ ప్రతిసృష్ట స్త్రిలిఙ్గకః. ౩౦.

ప్రతిసృష్టః - ॥త్రి॥ ఇది తిరస్కరింపఁబడినవానికిని, పంపఁబడినవానికిని పేరు.

శిపివిష్టో మహాదేవే ఖలతౌ

శిపివిష్టః-॥పు॥ ఇది ఈశ్వరునికిని, బట్టతలవానికిని, కుష్ఠరోగ

దుష్టచర్మణి,

పువానికిని పేరు.

కరహాటః పద్మకన్దే పు
ష్పభేదే ద్రుమాన్తరే. ౨౭

కరహాటః - ॥పు॥ ఇది తామరదుంపకును, పుష్పము వృక్షభేదమునకును పేరు.

ఖఞ్జరీటః ఖఞ్జనే స్యా
దసిధారావ్రతస్థితే,

ఖంజరీటః - ॥పు॥ ఇది కాటుకపిట్టకును, కత్తివాడయుగ్రవ్రతశీలునకును పేరు.

బలిపుష్టౌ బకధ్వాంక్షౌ

బలిపుష్టః - ॥పు॥ ఇది కొంగకును, కాకికిని పేరు.

ఇతి టాన్తాః.

టాంతపదవర్గము ముగిసెను.

కలకణ్ఠ స్తు కోకిలే. ౨౮
హంసే పారావతే చాపి
త్రిషు త్వేష కలస్వరే,

కలకంఠః-ఇది కోకిలకును, హంసకును, పావురమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ ఇంపైన కంఠధ్వనిగలవానికి పేరగునపుడు

స్యా జ్జమ్బీరే కపిత్థే చ
రసే దన్తశఠః పుమాన్.
ఆమ్లే త్రి ష్వామ్లలోణ్యాం
స్త్రీ

దంతశఠః - ఇది నిమ్మచెట్టునకును, వెలగచెట్టునకును పుల్లనైనదానికి పేరగునపుడు ॥పు॥ పులుసునకును పేరగునపుడు ॥త్రి॥ పులిచింతకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

నీలకంఠౌ శిఖీశ్వరౌ,

నీలకంఠః - ॥పు॥ ఇది నెమలికిని, శివునికిని పేరు.

ఇతి ఠాంతాః.

ఠాంతపదవర్గము ముగిసెను.

సమారూఢా త్యధికయో
రత్యారూఢ స్త్రీలిఙ్గకః.

అత్యారూఢః-॥త్రి॥ ఇది ఎక్కినదానికిని, మిక్కుటమైనవానికిని పేరు.

ఇతి ఢాంతాః.

ఢాంతపదవర్గము ముగిసెను.

కౌస్తుభేఽశ్వగళావర్తే శివే
దేవమణిః పుమాన్,

దేవమణిః ॥పు॥ ఇది కౌస్తుభమణికిని, గుఱ్ఱము మెడసుడికిని, శివునికిని పేరు.

శఙ్కుకర్ణో గర్దభే స్యా
దుష్ట్రేఽప్య

శంకుకర్ణః - ॥పు॥ ఇది గాడిదెకును, ఒంటెకును, అపి చేత నొకరాక్షసునకును పేరు.

థ సమీరణః. ౩౧. ఫణి
ర్జకే మారుతే స్యా

సమీరణః - ॥పు॥ ఇది మరువమునకును, గాలికిని పే

దథ నీలీవిశల్యయోః, మధు
పర్ణీ

మధుపర్ణీ-॥స్త్రీ॥ఇది నీలిచెట్టునకును, వెన్నవెదురుకూరకున

సాలపర్ణీ స్థిరాయాం శ్వేత
చన్దనే. ౩౮

సాలపర్ణీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది ముయ్యాకుపొన్నకును, తెల్లగంధమునకును పేరు.

దాక్షాయణీ భవానీ భూ
రశ్విన్యాద్యాశ్చ తారకాః,
అసమ్బాధచమూగత్యాం
సంసారే పురనిర్గమే. 33
ఘణ్టాపథే సంసరణ
మథోద్ధరణ ముద్ధృతౌ,
భుక్తోజ్ఝితే నిస్సరణ ము
పాయే నిర్గమేఽపి చ. 3౪
పారాయణం పారగతా
వంకుశస్య చ బన్ధనే,
శబ్దశాస్త్రే వ్యాకరణం జ్యా
టంకారే స్ఫుటీకృతౌ. 3౫
స్యాదస్త్రీయాం వారవా
ణం కూర్పాసే కవచేఽపి చ,
నారాయణీ రమాగౌర్యో
శ్శతావర్యాం హరౌ తు నా.
నిరూపణం తు న పుమాన్
విలోచనవికారయోః,
పరాయణం క్లీబ మిష్టాశ్ర
యయో స్తత్పరే త్రిషు.
కార్త్స్న్యేఽప్య
థో కామ్యదానే నిషేధే
చ ప్రదారణమ్,
విదారణం స్యా త్సమరే
ద్వైధీభావే విడమ్బనే. 3౬
ఇతి ణాన్తాః.

దాక్షాయణీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది శివునిభార్యకును, భూమికిని, అశ్విని మొదలైన యిరువదియేడునక్షత్రములకును పేరు.

సంసరణమ్-॥న॥ ఇది సంకటములేనట్టులు సేన నడచుటకును సంసారమునకును, పట్టణము వెడలుటకును, పదియిండ్లపట్టుగల రాజమార్గమునకును బేరు.

ఉద్ధరణమ్-॥న॥ ఇది ఎత్తుటకు పేరు.

నిస్సరణమ్-॥న॥ ఇది అనుభవించి విడిచినదానికిని, ఉపాయమునకును, బయలువెడలుటకును బేరు.

పారాయణమ్-॥న॥ ఇది తుదను పొందుటకును, అంకుశము జారకుండునట్టులు కట్టు త్రాటికిని పేరు.

వ్యాకరణమ్-॥న॥ ఇది శబ్దశాస్త్రమునకును, నారిమ్రోతకును, ప్రకాశపఱచుటకును బేరు.

వారవాణమ్-॥పున॥ ఇది రవికెకును, జోడునకును పేరు.

నారాయణీ-॥స్త్రీ॥ ఇది లక్ష్మికిని, గౌరికిని, చల్లగడ్డకును బేరు. విష్ణువునకు పేరైనపుడు నారాయణః ॥పు॥

నిరూపణమ్-॥పున॥ ఇది నేత్రమునకును, వికారమునకును బేరు.

పరాయణమ్-ఇది యిష్టమునకును, ఆశ్రయమునకును పేరైనపుడు॥న॥ ఒకయర్థమునందుఁ దగిలిన మనస్సుగలవానికిని, అంతయు ననునర్థమునకును పేరైనపుడు ॥త్రి॥

ప్రదారణమ్-॥న॥ ఇది యాచకుఁడు కోరినవస్తువును తానొక్క ఫలము నపేక్షించి యిచ్చుటకును, నిషేధమునకును బేరు.

విదారణమ్-॥న॥ ఇది యుద్ధమునకును, పగుల్చుటకును, అనుకరించుటకును పేరు.

ణాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ఉదాస్థిత శ్చరే ద్వాఃస్థే
సమాఘాతో వధే రణే,
పరివర్తో వినిమయే స్యా
త్కల్పాన్తే పరిభ్రమే. 3౭
నన్ద్యావర్తస్తు భవనభేదే

ఉదాస్థితః-॥పు॥ఇది వేగులవానికిని,ద్వారపాలకునకును బేరు.

సమాఘాతః-॥పు॥ ఇది వధకును, యుద్ధమునకును పేరు.

పరివర్తః- ॥పు॥ ఇది ఒక వస్తువు నిచ్చి మఱియొకవస్తువును మార్చుటకును, ప్రళయకాలమునకును, తిరుగుటకును బేరు.

నన్ద్యావర్తః-॥పు॥ ఇది రచనాభేదమువలనఁ జేయఁబడిన

తగరపాదపే,
నాగదన్తో ద్విపరదే గృహ
నిర్గమదారుణి. ౪౦
నదీకాన్తస్తు నిచులే సిన్ధు
వారసముద్రయోః,
త్వష్టృరాజాగ్ని జామాతృ
బ్రహ్మార్కేషు ప్రజాపతిః.
అపుష్పఫలవద్వృక్షే వృక్ష
మాత్రే వనస్పతిః,
అపి శమ్భౌ పశుపతి
రపి లక్ష్మీపతిర్నృపే. ౪౧

అపి శ్రీదే ధనపతి
రపి సేనాపతిర్గుహే,

ఉత్పాతేఽగ్నౌ ధూమకేతు
ర్విశ్వగోప్తాహరీన్ద్రయోః.
చోరోలూకౌ దివాభీతౌ
వాసంత్యాం తినిశద్రుమే,
అతిముక్తః
పారిజాతౌ పారిభద్ర సుర
ద్రుమౌ. ౪౪
స్త్రియా మపచితిః పూజా
నిష్కృత్యో స్సంక్షయేఽ
వ్యయే,
అథ హైమవతీ గఙ్గా
పథ్యా శుక్లవచాఽప్యుమా.
ప్రతిమాయాం ప్రతికృతిః
పూజన ప్రతికారయోః,
ప్రత్యాప్తి ర్గౌరవం బుద్ధిః
ప్రాగల్భ్యం ప్రతిపత్తయః.
అనుజ్ఞా స్యా దనుమతిః

రాజగృహావిశేషమునకును, నందివర్ధనపుచెట్టునకును పేరు.

నాగదన్తః-॥పు॥ ఇది ఏనుఁగుదంతమునకును, గృహద్వా
సాధనమైన దారుభేదమునకును పేరు.

నదీకాన్తః-॥పు॥ ఇది పనసచెట్టునకును, వావిలిచెట్టునకును
సముద్రమునకును పేరు.

ప్రజాపతిః-॥పు॥ ఇది వడ్లవానికిని, రాజునకును, అగ్నికిని
అల్లునికిని, బ్రహ్మకును, సూర్యునికిని పేరు.

వనస్పతిః- ॥పు॥ ఇది పుష్పఫలములు లేనివృక్షమునకును
వృక్షసామాన్యమునకును పేరు. [రికిని పేరు

పశుపతిః-॥పు॥ ఇది శివునికిని, అపిశబ్దముచేత పశువుల మే

లక్ష్మీపతిః-॥పు॥ ఇది రాజునకును, అపిశబ్దముచేత విష్ణువు
కును పేరు. [పేరు

ధనపతిః-॥పు॥ ఇది కుబేరునకును, అపిశబ్దముచేత ధనికునకు

సేనాపతిః-॥పు॥ ఇది కుమారస్వామికిని, అపిశబ్దముచేత సేన
నాయకునకును పేరు.

ధూమకేతుః-॥పు॥ ఇది ఉత్పాతమునకును, అగ్నికిని పేరు

విశ్వగోప్తా-॥ఋ-పు॥ ఇది విష్ణువునకును, ఇంద్రునకును పేరు

దివాభీతః-॥పు॥ ఇది చోరునకును, గుడ్లగూబకును పేరు.

అతిముక్తః-॥పు॥ఇది బండిగురివిందకును, నెమ్మిచెట్టునకును పేరు

పారిజాతః-॥పు॥ ఇది పారిజాతవృక్షమునకును, కల్పవృక్షమున
నకును పేరు.

అపచితిః-॥స్త్రీ॥ ఇది పూజకును, ప్రాయశ్చిత్తమునకును,
యించుటకును, వ్యయమునకును పేరు.

హైమవతీ- ॥స్త్రీ॥ ఇది గంగకును, ఉసిరికచెట్టునకును, తె
వసకును, పార్వతికిని పేరు.

ప్రతికృతిః-॥స్త్రీ॥ ఇది ప్రతిమకును, పూజించుటకును, ప్ర
క్రియచేయుటకును పేరు.

ప్రతిపత్తిః-॥స్త్రీ॥ ఇది పోయినదాని మరలఁ బొందుటకును
గౌరవమునకును, బుద్ధికిని, ప్రౌఢమకును పేరు.

అనుమతిః-॥స్త్రీ॥ ఇది అనుజ్ఞకును, ఒకకళ తక్కువైనచంద్రు

కీన్దుపూర్ణిమా,
మ్భ్యం శతావర్యా
స్త్రీకా౽
షణే. ౭౭. ప్రార్థనే
స్సా స్యా
ప్రాన్తా దురాలభా,
ప్రాంతా తు పాటలా
ఽప్యథ. ౪౮
ద్యూతం యుద్ధమాత్రే
ద్ధేఽపి తద్భవేత్,
హితం త్వతిభయం
నపేక్షి చ. ౪౯
హితో౽గ్న్యుత్పా
త్రిషూపనివేశితే,
వతో౽భ్రమా తజ్జే
నాగరజ్జకే. ౫౦.
ర్ఘేన్ద్రచాపే తు క్లీబ
వతీ తటిత్,
తం రూప్యహే
క్లీబం త్రిషు కల
౫౧
యన్తో ధ్వజే శక్రప్రా
షణ్ముఖే చ నా,
యన్తీ పతాకాయాం
రీ కేశవస్రజో౽. ౫౨
కృతి ర్నిరాసే స్త్రీ
ధ్యయరహితే త్రిషు,
రే త్రిష్వవ
సమాప్తేనిశ్చితే౽పిచ.

తోఁగూడిన పున్నమకును పేరు.

ఋశ్యప్రోక్తా - ॥స్త్రీ॥ ఇది దురదగొండికిని, చల్లగడ్డకును పేరు.

అభిశస్తిః-॥స్త్రీ॥ ఇది దూషణకును, యాచనకును బేరు.

సముద్రాంతా-॥స్త్రీ॥ ఇది తీఁటకసిందకును, ప్రత్తిచెట్టునకును బేరు.

కృష్ణవృంతా-॥స్త్రీ॥ ఇది కలిగొట్టుచెట్టునకును, కారుమినుమునకును బేరు.

ప్రాణిద్యూతమ్-॥న॥ ఇది యుద్ధసామాన్యమునకును, కోడిపందెము మొదలైనవానికిని పేరు.

అత్యాహితమ్-॥న॥ ఇది మిక్కిలిభయమునకును, ప్రాణాశలేని సాహసకర్మకును బేరు.

ఉపాహితః-ఇది అగ్నికిని, ఉత్పాతమునకును బేరగునపుడు, ॥పు॥ మఱియొకపదార్థముతోఁ గూర్పఁబడినదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

ఐరావతః-ఇది ఇంద్రవాహనమైన యేనుఁగునకును, నిమ్మచెట్టునకును, కాకినేరేడునకును బేరైనపుడు ॥పు॥ వంకరలేక దీర్ఘమైన యింద్రధనుస్సునకుఁ బేరైనపుడు ॥న॥

ఐరావతీ-॥స్త్రీ॥ ఇది మెఱుపునకు పేరు.

కలధౌతమ్-ఇది వెండికిని, బంగారమునకును బేరగునపుడు ॥న॥ మధురధ్వనిగలదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

వైజయంతః-॥పు॥ ఇది ధ్వజమునకును, ఇంద్రుని మేడకును, కుమారస్వామికిని పేరు.

వైజయంతీ-॥స్త్రీ॥ ఇది టెక్కెమునకును, తక్కిలిచెట్టునకును, విష్ణువుయొక్క పుష్పమాలికకును బేరు.

నిరాకృతిః-ఇది తిరస్కారమునకుఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ వేదము చదువనివానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

ఉత్తరే=ఇది మొదలు చెప్పఁగల తాంతశబ్దము లన్నియుం త్రిషు=మూఁడులింగములయందు వర్తించును.

అవసితమ్-॥త్రి॥ ఇది సమాప్తినిపొందినదానికిని,నిశ్చయింప

అవదాత స్సితే పీతే ప్రవ
శుద్ధిమత్యపి,
అన్తర్గతం మధ్యగతే వి
ృతేఽప్య
థ గర్హితే. ౫౮. ముహు
ృష్టేఽపగీతం స్యా
త్పరిక్షిప్తం చ ధిక్కృతే,
ప్రేషితే చా
భిజాతస్తు కులీనన్యాయ్య
ణ్డితాః. ౫౯
అభినీత స్సంస్కృతే చ
న్యాయ్యామర్షవతో రపి,
అధిక్షిప్తస్తు నిహితే భర్త్సి
ప్రేషితేఽపి చ. ౬౦
అపధ్వస్తాః పరిత్యక్త పరి
ూర్ణితనిన్దితాః,
ప్రతిజ్ఞాతే వినిహితే సమా
స్థే సమాహితః. ౬౧
పురస్కృతో రిపుగ్రస్తే
ృకృతేఽగ్రీకృతేఽర్చితే,

ఉపరక్తస్తు దుఃఖార్తేరా
హుగ్రస్తేన్దుసూర్యయోః.
పరిప్రాప్తే పరివృతే జ్ఞాతే
పరిగతం భవేత్,
ఉద్గ్రాహిత ముపన్యస్తే
ంబద్ధే గ్రాహితేఽపిచ. ౬౨
దిగ్ధవృద్ధా వుపచితౌ
నిర్గతేఽపి సముద్గతః,

ఉత్కీర్ణ తనూకృతయో

బడినదానికిని పేరు.

అవదాతః-॥ త్రి ॥ ఇది తెల్లనివస్తువునకును, పచ్చనివస్తువు కును, శ్రేష్ఠమైనదానికిని పరిశుద్ధిగలదానికిని పేరు.

అంతర్గతమ్-॥ త్రి ॥ ఇది మధ్యమును పొందినదానికిని మఱచ బడినదానికిని పేరు.

అపగీతమ్-॥ త్రి ॥ ఇది పలుమాఱుఁజూడఁబడినదానికిని, నింద పఁబడినదానికిని పేరు.

పరిక్షిప్తమ్-॥ త్రి ॥ ఇది ధిక్కరింపఁబడినదానికిని, పంపఁబడి దానికిని పేరు.

అభిజాతః-॥ త్రి ॥ ఇది కులముగలవానికిని, న్యాయవంతునికి పండితునకును పేరు.

అభినీతః-॥ త్రి ॥ లెస్సగాఁజేయఁబడినదానికిని, యోగ్యమై దానికిని, కోపముగలవానికిని పేరు.

అధిక్షిప్తః-॥ త్రి ॥ ఇది ఉంచఁబడినదానికిని, బెదరింపఁబడి వానికిని, పంపఁబడినవానికిని పేరు.

అపధ్వస్తః-॥ త్రి ॥ ఇది విడువఁబడినదానికిని, పొడిచేయఁ బడినదానికిని, నిందింపఁబడినదానికిని పేరు.

సమాహితః-॥ త్రి ॥ ఇది ప్రతిజ్ఞచేయఁబడినదానికిని, లెస్స నుంచఁబడినదానికిని, సమాధియందున్నదానికిని పేరు.

పురస్కృతః-॥ త్రి ॥ ఇది శత్రువుచేతపట్టువడినదానికిని, సీ రింపఁబడినదానికిని, ఎదురుగానుంచఁబడినదానికిని, పూజిం బడినదానికిని పేరు.

ఉపరక్తః-॥ త్రి ॥ ఇది దుఃఖముచేత పీడింపఁబడినదాని రాహువుచేత పట్టుపడిన చంద్రసూర్యులకును పేరు.

పరిగతమ్-॥ త్రి ॥ ఇది అంతటపొందఁబడినదానికిని, చుట్టఁబ దానికిని, తెలియఁబడినదానికిని పేరు.

ఉద్గ్రాహితమ్-॥ త్రి ॥ ఇది ఉపన్యసింపఁబడినదానికిని, క బడినదానికిని, గ్రహింపఁజేయఁబడినదానికిని పేరు.

ఉపచితః-॥ త్రి ॥ ఇది పూయఁబడినదానికిని, వృద్ధునికిని జే

సముద్గతః-॥ త్రి ॥ ఇది బయలువెడలినవానికిని, అపశబ్దముప లేచినవానికిని పేరు.

ఉల్లిఖితమ్-॥ త్రి ॥ ఇది గీఱఁబడినదానికిని, సూక్ష్మముగాఁజే

ఖితం
ణిహితంతు విన్యస్తే,
తేఽ
పరిస్ఖలితే ప్రతిరుద్ధే
తిహతం ద్విష్టే.
ఇతి తాన్తాః.

నప్రస్థో మధుష్ఠీలే తృ
మా శ్రమవర్తిని. ౬౧.
ుకే
ప్రాణనాథ స్తు యమే
ణేశ్వరేఽపి చ,
నీకస్థో రాజరక్షీ గజ
ణదక్షిణః. ౬౨
తుష్పథం చతుర్మార్గ
మే బ్రాహ్మణే తు నా,
శమీస్థో నష్టబీజే స్థవి
చ త్రిలిఙ్గకః. ౬౩
ఇతి థాన్తాః.

చక్రపాదౌ రథగజౌ
వహ్ని ర్దర్కా స్తమో
దః,
కురువిందాః పద్మరాగ హి
ళాదర్శముస్తకాః. ౬౪
జనే గ్రామే జనపదోఽ
పవాదో గర్హణాజ్ఞయోః,
పరీవాద స్తు నిర్వాదే వీ
వాదనసాధనే. ౬౫
అభిష్యన్దో నేత్రరోగేఽ
వృభిమర్దో రణేఽపి చ,

బడినదానికిని పేరు.

ప్రణిహితమ్-॥త్రి॥ ఇది ఉంచఁబడినదానికిని, ధ్యానము చేయఁబడినదానికిని పేరు.

ప్రతిహతమ్-॥త్రి॥ ఇది జాఱినవానికిని, అడ్డగింపఁబడినదానికిని, ద్వేషింపఁబడినదానికిని పేరు.

తాంతపదవర్గము ముగిసెను.

వానప్రస్థః-॥పు॥ ఇది సిరిప్పమ్రానికిని, తృతీయాశ్రమమున నున్నవానికిని, మోదుగచెట్టునకును పేరు.

ప్రాణనాథః-॥పు॥ ఇది యమునికిని, ప్రాణేశ్వరునికిని పేరు.

అనీకస్థః-॥పు॥ ఇది రాజుయొక్క యంగరక్షకునికిని, ఏనుఁగుల రక్షింప సమర్థునికిని పేరు.

చతుష్పథమ్-ఇది నాలుగు త్రోవలుగూడు స్థలమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ బ్రాహ్మణునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

దశమీస్థః-॥త్రి॥ ఇది వీర్యమునశించినవానికిని, వృద్ధునికిని పేరు.

థాంతపదవర్గము ముగిసెను.

చక్రపాదః-॥పు॥ ఇది రథమునకును, గజమునకును పేరు.

తమోనుత్-॥ద-పు॥ ఇది అగ్నికిని, చంద్రునికిని, సూర్యునికిని పేరు.

కురువిందః-॥పు॥ ఇది కెంపునకును, ఇంగువకును, అద్దమునకును, తుంగగడ్డకును పేరు.

జనపదః-॥పు॥ ఇది జనమునకును, గ్రామమునకును పేరు.

అపవాదః-॥పు॥ ఇది నిందకును, ఆజ్ఞకును నామము.

పరీవాదః-॥పు॥ ఇది నిందకును, వీణనువాయించుకోడుపునకును నామము.

అభిష్యందః-॥పు॥ ఇది నేత్రరోగమునకును, అపిశబ్దమువలన నంతటజాఱుటకును నామము.

అభిమర్దః-॥పు॥ ఇది యుద్ధమునకును, అపిశబ్దముచేత మర్దిం [చుటకును నామము.

అజమోదా తూగ్రగన్ధా
నిర్యాస శ్ఛల్లకోఽపి చ.
భవే త్కోకనదం రక్త
పద్మే రక్తోత్పలేఽప్య
థ, శరభే నా హేమ్ని
శారిఫలకే ఽష్టాపదోఽ స్త్రి
యామ్. ౬౭

గఙ్గా విష్ణుపదీ క్లీబే త్వ
యం వ్యోమ సముద్రయోః,
అథ ప్రగల్భవిదుషో ర్వా
చ్యలిఙ్గో విశారదః. ౬౮

ఇతి దాన్తాః.

దోషోత్పాదేఽనుబన్ధ
స్స్యా త్ప్రకృత స్యానువ
ర్తనే, ప్రకృత్యాదే ర్వినశ్వ
రాంశే శిశౌ ముఖ్యాను
యాయిని. ౬౯

అవరోధో రాజగృహే
శుద్ధాన్తేఽప్యవరోధనే,
భవే దతివిషా శుణ్ఠీ లశు
నేషు మహౌషధమ్. ౭౦

అనిరుద్ధ ఉషానాథే చరే
నాఽనర్గళే త్రిషు,
వసాజమోదయో రుగ్ర
గన్ధా స్త్రీ లశునే తు నా.
ఉపలబ్ధి స్త్రియాం ప్రా
ప్తౌ మనీషాయా

మథ త్రిషు, అవష్టబ్ధం
స్యా దదూరే సమాక్రాన్తే
ఽవలమ్బనే. ౭౧

సమున్నద్ధో స్సముద్బద్ధ

అజమోదా-॥స్త్రీ॥ ఇది ఓమమునకును, బూరుగుచెట్టుఁ కును నామము.

కోకనదమ్-॥న॥ ఇది ఎఱ్ఱకమలములకును, ఎఱ్ఱకలువక నామము.

అష్టాపదః-॥పు॥ ఇది శరభమృగమునకును, బంగారమును, జూదమాడుపలకకును నామము.

విష్ణుపదీ-ఇది గంగకుఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ ఆకాశమునకు సముద్రమునకును బేరగునపుడు-విష్ణుపదమ్ ॥న॥

విశారదః-ఇది ప్రౌఢునకును, విద్వాంసునికిని పేరగునపు విశేష్యలింగము.

దాంతపదవర్గము ముగిసెను.

అనుబంధః-॥పు॥ ఇది దోషమును సంపాదించుటకును, ప్రకృతమైనది యెడతెగక యనువర్తించుటకును, ప్రకృతిప్రత్యయ దులయందు నశించిపోవు నక్షరమునకును, శిశువునకును, ముఖ్యులైన తండ్రి మొదలైనవారి ననుసరించినవానికిని నామము.

అవరోధః-॥పు॥ ఇది రాజగృహమునకును, అంతఃపురమునకును, నిరోధించుటకును నామము.

మహౌషధమ్-॥న॥ ఇది అతివసకును, శొంఠికిని, వెల్లు గడ్డకును నామము.

అనిరుద్ధః-ఇది అనిరుద్ధునికిని, వేగులవానికిని బేరగునపు ॥పు॥ అడ్డములేనిదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

ఉగ్రగంధా-ఇది వసకును, ఓమమునకును బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ వెల్లుల్లికిఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

ఉపలబ్ధిః-॥స్త్రీ॥ ఇది పొందుటకును, బుద్ధికిని నామము.

అవష్టబ్ధమ్-॥త్రి॥ ఇది సమీపమైనదానికిని, ఆక్రమింపఁబడినదానికిని, పట్టునకును నామము.

సమున్నద్ధః॥త్రి॥ ఇది పుట్టినదానికిని, పండితుఁడు నాకఁ

పణ్డితంమన్య గర్వితౌ,	తాను పండితుఁడని తలఁచువానికిని, గర్వముగలవానికిని పేరు.
ఇతి ధాంతాః.	ధాంతపదవర్గము ముగిసెను.
స్యా ద్వర్ధమాన వీరణ్డే శరావే భూషణేఽపిచ. ౭౩	వర్ధమానః-॥పు॥ ఇది ఆముదపుచెట్టునకును, మూఁకుడునకును, భూషణవిశేషమునకును నామము.
అభిమానో గర్వబుద్ధ్యో ర్హింసా ప్రణయయోరపి,	అభిమానః - ॥పు॥ ఇది ధనాదులచేతఁ గలిగినగర్వమునకును, బుద్ధికిని, హింసకును, ప్రార్థనకును నామము.
ప్రతియత్నస్తు సంస్కార ఉపగ్రహణలిప్సయోః ౭౪	ప్రతియత్నః-॥పు॥ ఇది సంస్కరించుటకును, చెఱపట్టుటకును, అభిలాషకును నామము.
పారావతే మయూరేచ కోకిలే చ కలధ్వనిః,	కలధ్వనిః-॥పు॥ ఇది పావురమునకును, నెమలికిని, కోకిలకును నామము.
ధాతృస్మరా దాత్మయోనీ	ఆత్మయోనిః-॥పు॥ ఇది బ్రహ్మకును, మన్మథునికిని పేరు.
మూర్ఖనీచౌ పృథగ్జనౌ.	పృథగ్జనః ॥పు॥ ఇది మూర్ఖునకును, నీచునకును నామము.
జన్మభూమా వభిజనో విఖ్యాతా వన్వయే చ సః,	అభిజనః-॥పు॥ ఇది జన్మభూమికిని, ప్రసిద్ధికిని, కులమునకును చకారమువలన కులాగతములైన ధ్వజాదులకును నామము.
వహ్నౌ భానౌ చిత్రభానూ	చిత్రభానుః-॥పు॥ ఇది అగ్నికిని, సూర్యునకును నామము.
వహ్నీన్ద్వర్కా విరోచనాః. ౭౫	విరోచనః - ॥పు॥ ఇది అగ్నికిని, చంద్రునకును, సూర్యునకును నామము.
పుణ్యజన స్సుజనే స్యా ద్రక్షసి యక్షేఽ	పుణ్యజనః - ॥పు॥ ఇది సుజనునికిని, రాక్షసునకును, యక్షునకును నామము.
థ గర్జితే మేఘే, స్తనయిత్ను	స్తనయిత్నుః - ॥పు॥ ఇది గర్జనమునకును, మేఘమునకును నామము.
రనూచాన స్సువినీతే సాఙ్గవేదజ్ఞే. ౭౬	అనూచానః-॥పు॥ ఇది మిక్కిలి వినయవంతునికిని, వ్యాకరణాదిషడంగములతోఁడ వేదములఁ జదివినవానికిని నామము.
గుఞ్జాయామాథ్యా శిఖండిన్యా	శిఖండినీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది గురిగింజకును, అడవిమొల్లకును పేరు.
సౌదామ న్యప్సరస్యపి,	సౌదామనీ-॥స్త్రీ॥ ఇది అప్సరసకును, అపిశబ్దముచేత మెఱుపు[కును నామము
ఆతఞ్చనం ప్రతీవాప జవనాప్యాయనార్థకమ్ ౭౭	ఆతంచనమ్-॥న॥ ఇది పాలుతోడుపెట్టుటకును, వేగమునకును, తృప్తిని గలుగఁజేయుటకును పేరు.
సాధనే తోషణే ప్రాప్తావారాధన	ఆరాధనమ్ - ॥న॥ ఇది సాధనమునకును, సంతోషపెట్టుటకును, పొందుటకును పేరు.

మ థాంశుకే, పిధానే౽
ప్యాచ్ఛాదనం స్యా
త్కార్య హేత్వోః ప్ర
యోజనమ్. ౭౯
ఆస్కన్దనం తిరస్కారే
శోషణయో ర్యుధి,
ప్రతిమానం ప్రతిచ్ఛాయా
జదంతాన్తరాళయోః.
౮౦
అనుష్ఠానం పుః ప్రభావ
క్రే ష్వధ్యాసనే౽పి చ,
న్మోద్గత్యో రుత్పతన
మథాభివ్యాప్తి మూర్ఛ
నాః. ౮౧ సమ్మూర్ఛనం
ముత్థాన ముద్యమే రోగ
యే,
ర్యాతనం వైరశుద్ధౌ దా
న్యాసధనార్పణే. ౮౨
కాంక్షాయా మాకలనం
నా జ్ఞాన బన్ధయోః, స
హే చా
దానం తు వృత్తకర్మణి
నే. ౮౩
ర్భర్త్సన మలక్ష్మే౽పి
తిదృష్ట్యో ర్నిశామనమ్,
పాసనం శరాభ్యాసే
సా సేవనయో రపి. ౮౪
తే కంపే నిధువనమ్
శ్యే దుద్వర్తన ముద్గమే,
పనే
థ వధే సమాప్తౌ చ స
నమ్. ౮౫

ఆచ్ఛాదనమ్-॥న॥ ఇది వస్త్రమునకును, కప్పుటకును

ప్రయోజనమ్-॥న॥ ఇది కార్యమునకును, హేతువునకు

ఆస్కందనమ్ - ॥న॥ ఇది తిరస్కారమునకును, గః
కును, ఎండుటకును, యుద్ధమునకును పేరు.

ప్రతిమానమ్ - ॥న॥ ఇది దేవతామూర్తులకు సమము
దులచేఁ జేయఁబడిన విగ్రహాదులకును, ఏనుఁగుదంతమ
దేశమునకును పేరు.

అనుష్ఠానమ్-॥న॥ ఇది పట్టణమునకును, ప్రభావము
బండికంటికిని, ఆక్రమించుటకును పేరు.

ఉత్పతనమ్-॥న॥ ఇది పుట్టుటకును, ఎగురుటకును పే

సమ్మూర్ఛనమ్-॥న॥ ఇది అంతట వ్యాపించుటకును,
మఱచుటకును పేరు.

సముత్థానమ్-॥న॥ ఇది ఉద్యోగమునకును, రోగనిశ్చ
నకును పేరు.

నిర్యాతనమ్-॥న॥ ఇది పగసాధించుటకును, దానము
దాఁచిపెట్టినధనమును మరలనిచ్చుటకును పేరు.

ఆకలనమ్-॥న॥ ఇది ఆక్షేపమునకును, లెక్కపెట్టు
నకును, కట్టుటకును, కూటమికిని పేరు.

అపదానమ్-॥న॥ ఇది పూర్వము నడిచిన సద్వ్యాపా
నకును, ఖండించుటకును పేరు. [టకును

నిర్భర్త్సనమ్-॥న॥ ఇది లక్కకును, అపశబ్దముచే బె

నిశామనమ్-॥న॥ ఇది వినుటకును, చూచుటకును పేరు

ఉపాసనమ్ - ॥న॥ ఇది విలువిద్య నేర్చుకొనుటకును,
పుటకును, సేవచేయుటకును పేరు.

నిధువనమ్-॥న॥ ఇది రతికిని, వణఁకుటకును పేరు.

ఉద్వర్తనమ్ - ॥న॥ ఇది తెచ్చుటకును, నలుగుపెట్టు
పేరు.

సమాపనమ్-॥న॥ ఇది వధకును, సమాప్తికిని పేరు.

ఆమ్నాయేఽపి ప్రవచనం
స్యా దాయోధన మాహవే, వధే చ
ప్రణిధానం తు సమాధి ప్రతియత్నయోః. ౧౭
యోన్యుత్పత్త్యోః ప్రజనన మథ ప్రేషణదానయోః, విసర్జనం
విహననం వధవీజనవాచకమ్. ౧౮
అభ్యాధాన మభిన్యాసీ వహ్న్యర్థం చేధ్మసఙ్గ్రహే,
నిర్వాసనంతుహింసాయాం నగరాదే ర్బహిష్కృతౌ.
నిర్భర్త్స్యాతౌ చ నిరసనం
సంవాహన మఙ్గమర్దనేఽపి స్యాత్,
శిల్పగ్రహే ప్యావేశన ముద్యాపనమపి చ హింసనే ప్రోక్తమ్. ౧౯
కాత్యాయనో వరరుచౌ మునౌ కాత్యాయనీత్యుమా, యా చార్ధవృద్ధా కాషాయవసనా గత భర్తృకా. ౨౦
త్రి ష్వవలగ్నం లగ్నే మధ్యే క్లీబం
ఘనాఘన స్త్రివ్రన్ద్రే, వర్షుకమేఘే ఘాతుకమత్తేభేచ త్రిషు త్వయం సాన్ద్రే. ౨౧

ప్రవచనమ్—॥న॥ ఇది పలుమారు చదువుటకును, అపిశబ్దము చేత శ్రేష్ఠవాక్యమునకును పేరు.

ఆయోధనమ్–॥న॥ ఇది యుద్ధమునకును, చంపుటకును పేరు.

ప్రణిధానమ్–॥న॥ ఇది సమాధికిని, అభిలాషకును పేరు.

ప్రజననమ్–॥న॥ ఇది యోనికిని, ఉత్పత్తికిని పేరు.

విసర్జనమ్–॥న॥ ఇది పంపుటకును, దానమునకును పేరు.

విహననమ్–॥న॥ ఇది వధకును, విసరుటకును పేరు.

అభ్యాధానమ్–॥న॥ ఇది ఉంచుటకును, అగ్నికొఱకు సమిత్తుల సంపాదించుటకును పేరు.

నిర్వాసనమ్–॥న॥ ఇది హింసకును, పట్టణము మొదలైనవాని నుండి వెడలఁగొట్టుటకును పేరు.

నిరసనమ్–॥న॥ ఇది ఉమియుటకును, చకారము చేత ధిక్కరించుటకును పేరు.

సంవాహనమ్–॥న॥ ఇది దేహమును పిసుకుటకును, అపిశబ్దమ చేత మోయుటకును పేరు. [గుడిసెకును పేరు

ఆవేశనమ్–॥న॥ ఇది కంసాలకొట్టునకును, అపిశబ్దముచే

ఉద్యాపనమ్ – ॥న॥ ఇది హింసించుటకును, అపిశబ్దముచే నొకబింబమున నావాహనము చేసిన దేవతను మరల స్వస్థానమునకు మంత్రముచేత పంపుటకును పేరు.

కాత్యాయనః–॥పు॥ ఇది వరరుచికిని, కాత్యాయనముని పేరు. కాత్యాయనీ ॥స్త్రీ॥ పార్వతికిని, సగముముదిసి కావిచీరగట్టుకొనియున్న విధవస్త్రీకిని పేరు.

అవలగ్నమ్–ఇది చిక్కుపడినదానికిఁ బేరైనపుడు ॥త్రి॥ నడుమునకుఁ బేరైనపుడు ॥న॥

ఘనాఘనః–ఇది ఇంద్రునకును, వర్షించుమేఘమునకు చంపుస్వభావముగల మదపుటేనుఁగునకును బేరైనపుడు దట్టమైనదానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥

శాశ్వతే త్రిషు నా బ్రహ్మ
-రీశేషు సనాతనః,
దీప్తౌ ప్రద్యోతనం నార్కే
మహాసేనో గుహోఽపిచ. ౯౨
ఆత్మనీన స్సుతే స్యాలే
మా నాత్మహితే త్రిషు,
విష్వక్సేనా గన్ధఫల్యాం
-తు విష్ణౌ
వథ త్రిషు. ౯౩. అభిప
...ధృతే గ్రస్తేఽపరాద్ధే
...ణార్తయోః, విపన్నే
ప్రతిపన్నస్తు విజ్ఞానేఽఙ్గీ
తావపి. ౯౪
అవాచీనం విపర్యస్తం య
దక్షిణదిగ్భవమ్,
ఇతి నాన్తాః.

ప్రలమ్భే విరోధోక్తావ
ర్థకవచస్యపి. ౯౫. వి
లాపోఽ
లేపస్తు దూషణే గర్వ
యోః,
రివాదస్తు పర్యస్తౌ వాల
రే పరిచ్ఛదే. ౯౬
రిక్షేపః పరివృత్తౌ పాద
ర్శ్వే చ దన్తినామ్,
పతాపౌ రోగతాపౌ
విష్ణౌ వృషాకపీ. ౯౭
ఇతి పాన్తాః.

సనాతనః-ఇది నాశములేనిదానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥ బ్రహ్మకును, విష్ణువునకును, శివునికిని పేరైనపుడు ॥పు॥

ప్రద్యోతనమ్-ఇది ప్రకాశమునకు పేరైనపుడు ॥న॥ సూర్యునికిని పేరైనపుడు ॥పు॥

మహాసేనః - ॥పు॥ ఇది కుమారస్వామికి పేరు. అపిచ కారములవలన సేనావిస్తారముగలవానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥

ఆత్మనీనః - ఇది కుమారునికిని, భార్యతోఁడఁబుట్టినవానికిని పేరైనపుడు ॥పు॥ ఆత్మహితమైనదానికిని పేరైనపుడు ॥త్రి॥

విష్వక్సేనా-॥న॥ ఇది ప్రేంకణపుచెట్టునకుఁ బేరైనపుడు ॥సీ॥ విష్ణువునకుఁ బేరైనపుడు ॥పు॥

అభిపన్నః-॥త్రి॥ ఇది ధరింపఁబడినదానికిని, పట్టువడినదానికిని, అపరాధము చేసినవానికిని, సమర్థునికిని, ఆర్తునికిని, ఆపద పొందినవానికిని పేరు.

ప్రతిపన్నః-॥త్రి॥ ఇది శిల్పశాస్త్రాదులయందలి జ్ఞానమునకును, అంగీకారమునకును పేరు.

అవాచీనమ్-॥త్రి॥ ఇది విపర్యాసమైనదానికిని, దక్షిణదిక్కునఁ బుట్టినదానికిని పేరు.

నాంతపదవర్గము ముగిసెను.

విప్రలాపః-॥పు॥ ఇది మోసపుచ్చుటకును, విరోధవాక్కునకును, వ్యర్థవాక్కునకును పేరు.

అవలేపః-॥పు॥ ఇది దూషించుటకును,గర్వమునకును, పూయుటకును పేరు.

పరివాదః-॥పు॥ ఇది వ్యథపెట్టుటకును, నీళ్లునిలుచుపాదికిని, పరివారమునకును పేరు.

పరిక్షేపః-॥పు॥ ఇది వెలుగునకును, ఏనుఁగులయొక్క పాద పార్శ్వమునకును పేరు.

ఉపతాపః-॥పు॥ ఇది రోగమునకును, సంతాపమునకును పేరు.

వృషాకపిః-॥పు॥ ఇది శివునికిని, విష్ణువునకును పేరు.

పాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ష్యాభేదే రాజజమ్బ్వాః	రాజజంబూః-॥స్త్రీ॥ ఇది నేరేడుయొక్క భేదమునకును, ముద్ద
ర్జూరకేఽపి సా,	ఖర్జూరమునకును పేరు.
ఇతి బాన్తాః.	బాంతపదవర్గము ముగిసెను.
వష్టమ్భ స్తమ్భ తాయాం	అవష్టంభః-॥పు॥ ఇది స్తబ్ధభావమునకును, బంగారమునకును,
మ్ని గర్వేఽవలేపనే.	గర్వమునకును, పూయుటకును పేరు.
ఇతి భాన్తాః.	భాంతపదవర్గము ముగిసెను.
భ్యాగ మోభ్యాగమనే	అభ్యాగమః-॥పు॥ ఇది వయ్చుటకును, యుద్ధమునకును, సమీ
త్సఙ్గర సమీపయోః,	పమునకును పేరు.
ార్వభౌమ స్సర్వపృథ్వీ	సార్వభౌమః-॥పు॥ ఇది సమస్తభూమ్యాధిపతికిని, ఉత్తర
ుకే దిగ్గజాన్తరే. ౯౯	దిక్కునుండు దిగ్గజమునకును పేరు.
పక్రమ స్స్యా దుపధా	ఉపక్రమః - ॥పు॥ ఇది అమాత్యాదులం బరీక్షించుటకును,
త్సారమ్భవాచకః,	వైద్యమునకును, ఆరంభమునకును పేరు.
హాపద్మో నాగభేదే నిధి	మహాపద్మః-॥పు॥ ఇది సర్పభేదమునకును, నిధివిశేషమున
ఖ్యావిశేషయోః. ౧౦౦	కును, సంఖ్యాభేదమునకును పేరు.
శ్వకర్మా సహస్రాంశౌ దేవ	విశ్వకర్మా ॥న్-పు॥ ఇది సూర్యునకును, దేవతలశిల్పికిని
్ని వేధసి,	బ్రహ్మకును పేరు.
ాత ప్రమీర్మృగేఽశ్వేఽ	వాతప్రమీః-॥పు॥ ఇది పొడలయిఱ్ఱికిని, గుఱ్ఱమునకును పేరు
శౌర్యోద్యోగౌ పరాక్ర	పరాక్రమః-॥పు॥ ఇది భయకారణముగలిగినను భయపడక
. ౧౦౧	నుండుటకును, కార్యారంభమునకును పేరు.
ంగీకృతా వుపగమస్సమీ	ఉపగమః - ॥పు॥ ఇది అంగీకారమునకును, దాపును జెందుట
మనేఽపి చ,	కును పేరు.
్యేష్ఠభ్రాత ర్యగ్రజన్మా	అగ్రజన్మా ॥న్-పు॥ ఇది అన్నకును, బ్రాహ్మణునికిని పేరు.
్హ్మణే చాప్యథ త్రిషు.	
యాతయామం గతరసే	యాతయామమ్-॥త్రి॥ ఇది పోయినరుచిగలదానికిని, చ
్ణే భుక్తోజ్ఝితేఽపి చ,	కినదానికిని, అనుభవించి విడువబడినదానికిని పేరు.
ఇతి మాన్తాః.	మాంతపదవర్గము ముగిసెను.
హాలీన్దుజౌ రౌహిణేయౌ	రౌహిణేయః-॥పు॥ ఇది బలరామునికిని, బుధునకును పేరు.
ల్లసింహౌ గుహాశయౌ.	గుహాశయః-॥పు॥ ఇది యెలుగుబంటికిని, సింహమునకు
౧౦౨	పేరు.

దీర్ఘద్వేషేఽప్యనుశయః
పశ్చాత్తాపానుబన్ధయోః,
సముదాయ స్సముదయో
ద్వావిమౌ వృద్ధిబృన్దయోః.
బాహులేయో వృషే
స్కన్దే
బాడబేయో ద్విజాశ్వయోః,
సమాహ్వయో నామ్ని
యుద్ధే ద్యూతే చ పశుప
క్షిభిః. ౧౦౫
స్థూలోచ్చయ స్త్వసాక
ల్యే దన్తినాం మధ్యమే గతౌ,
ధనఞ్జయోఽర్జునే శక్రే ద
హనే దేహమారుతే. ౧౦౬
సముచ్ఛ్రియ స్స్యదుత్సే
ధే విరోధేఽపి
ప్రతిశ్రయః, సభాయాం
చాశ్రయే చా
ఽవశ్యాయో హిమగర్వ
యోః. ౧౦౭
సామ్పరాయ స్తు సమరే
విప దాగామికాలయోః,
అన్తశయ్యా శ్మశానే చ
సా శయ్యాయాం మృతా
వపి. ౧౦౮
గౌర్యశ్విన్యో దక్షకన్యే
మదిరాఽపి హలిప్రియా,
అన్వాహార్యం భవే న్మాస
శ్రాద్ధ మిష్టేశ్చ దక్షిణా.
భాగే భాగ్యే భాగధే
యం దాయాదే తు పుమా

అనుశయః-॥పు॥ ఇది దీర్ఘద్వేషమునకును, పశ్చాత్తాప
మునకును, అనువర్తించుటకును పేరు.

సముదాయః-సముదయః ॥పు॥ ఈ రెండును వృద్ధికిని, గ
నకును పేళ్లు.

బాహులేయః - ॥పు॥ ఇది ఎద్దునకును, కుమారస్వామి
పేరు.

బాడబేయః-॥పు॥ ఇది బ్రాహ్మణునికిని, గుఱ్ఱమునకును పే

సమాహ్వయః-॥పు॥ ఇది నామధేయమునకును, యుద్ధమ
కును, పొట్టేలు, కోడి మొదలైన వానిచే నాడు జూదమ
కును పేరు.

స్థూలోచ్చయః-॥పు॥ ఇది సంపూర్ణముగాకయుండుటకు
యేనుఁగులయొక్క తీవ్రము మందముగానినడకకును పేరు.

ధనంజయః-॥పు॥ఇది అర్జునునకును,ఇంద్రునకును, అగ్నికిని,
ముపోయినతర్వాతగూడ దేహమునువదలనివాయువునకును పే

సముచ్ఛ్రియః - ॥పు॥ ఇది పొడవునకును, విరోధమునకు
పేరు.

ప్రతిశ్రయః-॥పు॥ ఇది సభకును, ఆశ్రయమునకును పే

అవశ్యాయః-॥పు॥ ఇది మంచునకును, గర్వమునకును పేర

సాంపరాయః-॥పు॥ ఇది యుద్ధమునకును, ఆపదకును, భ
వ్యత్కాలమునకును పేరు.

అంతశయ్యా-॥స్త్రీ॥ ఇది శ్మశానమునకును, మంచముమీఁ
మరణమునకును పేరు.

దక్షకన్యా-॥స్త్రీ॥ ఇది గౌరికిని, అశ్వినీనక్షత్రమునకును పేరు.

హలిప్రియా-॥స్త్రీ॥ ఇది మద్యమునకును, అపిశబ్దముచేత రేవ
తీదేవికిని పేరు.

అన్వాహార్యమ్-॥న॥ ఇది మాసశ్రాద్ధమునకును, ఇష్టియందుం
చుదక్షిణకును పేరు.

భాగధేయమ్-ఇది భాగమునకును, పూర్వకృతమైనశుభకర్మ
ఫలమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ ఇది భాగార్హుడైన దాయాదు

యమ్,

గోధాయాం స్త్రీ పుమా
న్ఖౌ నకులేఽపకా బిలే
యః. ౧౧౦

ఉశీరే న ద్వయోః పుంసి
లాధారే జలాశయః,

భయఙ్కరే ప్రతిభయస్త్రి
షు భీతౌ నపుంసకమ్. ౧౧౧

అపసవ్యం భేద్యలిఙ్గం ద
క్షిణప్రతికూలయోః,

ఇతి యాన్తాః.

ధారాధరౌ ఖడ్గ మేఘౌ
నృపశైలౌ ధరాధరౌ. ౧౧౨

విష్ణుసర్పౌ చక్రధరౌ
స్త్రీస్తనాబ్దౌ పయోధరౌ,

యమభూపౌ దణ్డధరౌ
వీతిహోత్రౌ వినానలౌ.

ద్వారద్వాఃస్థౌ ప్రతీహారౌ

కర్మపఙ్కౌ నిషద్వరౌ,
అవతారస్తు తీర్థేఽపి

ధన్వన్తరి దినేశేఽపి చ. ౧౧౪

ఖడ్గేఽపి కరవీర స్స్యా
దుపహారోఽప్యుపాయనే,

గరళేఽపి బ్రహ్మపుత్రో

లకు పేరగునపుడు ॥పు॥

బిలేశయః-ఇది ఉడుమునకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ పందికొ
క్కునకును, ముంగిసకును, పామునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

జలాశయమ్-ఇది వట్టివేరునకు పేరగునపుడు ॥న॥ మడుఁగు
నకు పేరగునపుడు ॥పు॥

ప్రతిభయః-ఇది భయంకరమైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥
భయమునకు పేరగునపుడు ॥న॥

అపసవ్యమ్-ఇదికుడిపార్శ్వమునకును, ప్రతికూలమైనవానికిని
పేరగునపుడు ॥విశేష్యలింగము॥

యాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ధారాధరః-॥పు॥ ఇది ఖడ్గమునకును, మేఘమునకును పేరు

ధరాధరః-॥పు॥ ఇది భూమినేలురాజునకును, పర్వతమునకున
పేరు.

చక్రధరః-॥పు॥ ఇది విష్ణువునకును, సర్పమునకును పేరు.

పయోధరః-॥పు॥ ఇది స్త్రీలయొక్క స్తనములకును, మేఘమ
నకును పేరు.

దండధరః-॥పు॥ ఇది యమునికిని, భూపతికిని పేరు.

వీతిహోత్రః-॥పు॥ ఇది సూర్యునికిని, అగ్నికిని పేరు.

ప్రతీహారః-॥పు॥ ఇది ద్వారమునకును, ద్వారపాలకునకును
పేరు.

నిషద్వరః-॥పు॥ కర్మబంధమునకును, అడుసునకును పేరు.

అవతారః-॥పు॥ ఇది పుణ్యతీర్థమునకును, అపిశబ్దమువల
పుట్టుటకును పేరు.

ధన్వంతరిః-॥న॥ ఇది సూర్యునకును, అపిశబ్దముచేత క్షీ
సముద్రమున నవతరించిన భగవంతునికిని పేరు. [కును పే

కరవీరః-॥పు॥ ఇది కత్తికిని, అపిశబ్దమువలన గన్నేరుచెట్టు

ఉపహారః-॥పు॥ ఇది రాజదర్శనార్థమై తెచ్చు కానుకకును
అపిశబ్దముచేత హారముపైన ధరించుచిఱుదండకును పేరు.

బ్రహ్మపుత్రః-॥పు॥ ఇది విషభేదమునకును, అపిశబ్దముచే
నారదాదులకును పేరు.

ఽలఙ్కారో ప్యుపమాదిషు. ౧౧౫
లోహేఽపి గిరిసారో
ర్ధచన్ద్రోఽపి గళహస్తకే
పరివారోఽసికోశే చా
వస్కరో గూఢగుహ్యయోః. ౧౧౬
నభశ్చరా స్సురాంభోద
పక్షివిద్యాధరగ్రహాః,
యూథభ్రష్టగజే పక్షచర
ఏకచరద్విపే. ౧౧౭. ఖగే చా
థ వ్యతికరౌ వ్యసనవ్యతిషఙ్గయోః,
రథకార స్తక్షణి స్యాన్మాహిష్యా త్కరణీభవే. ౧౧౮
సంక్షేపే తు సమాహార
ఏకప్రకరణేఽపి సః,
జలగ్రహే శింశుమార స్తారారూపాచ్యుతే చ సః.
పరివారే పరికరః పర్యఙ్కనికురుమ్బయోః,
ప్రగాఢే గాత్రికా బన్ధే
వివేకారమ్భయోరపి. ౧౨౦
అపహారో భవే చ్చోరే
ద్యూతే గ్రాహాఖ్యయాదసి,
నిమన్త్రణోపనేతవ్య ద్రవ్యే
యుద్ధాదివిక్రమే. ౧౨౧

అలంకారః-౹౹పు౹౹ ఇది ఉపమ మొదలైన యలంకారములకును, అపిశబ్దమువలన నాభరణములకును పేరు.

గిరిసారః-౹౹పు౹౹ ఇది లోహమునకును, అపిశబ్దముచేత గంధ[ములకును పే

అర్ధచంద్రః-౹౹పు౹౹ ఇది మెడను చేయివైచి గెంటుటకు అపిశబ్దమువలనన ర్ధచంద్రబింబమునకును పేరు.

పరివారః-౹౹పు౹౹ ఇది కత్తియొఱకును, చకారమువలనఁ బ[రిజ]నమునకును పేరు.

అవస్కరః-౹౹పు౹౹ ఇది రహస్యమునకును, స్త్రీపురుషులయొక[్క] గుహ్యదేశమునకును పేరు.

నభశ్చరః-౹౹పు౹౹ ఇది తేవతలకును, మేఘమునకును, పక్షికి[ని] విద్యాధరులకును, సూర్యాదిగ్రహములకును పేరు.

పక్షచరః-౹౹పు౹౹ ఇది గుంపునవదలిన యేనుఁగునకును, ఒంటి[గా] తిరుగు యేనుఁగునకును, పక్షికిని పేరు.

వ్యతికరః-౹౹పు౹౹ ఇది వ్యసనమునకును, సంబంధమువదలు[ట]కును పేరు.

రథకారః-౹౹పు౹౹ ఇది వడ్లవానికిని, కోమటిస్త్రీయందు క్షత్రియపురుషునకుపుట్టిన పురుషునివల్ల కరణజాతి స్త్రీగర్భమున బుట్టినవానికిని పేరు. కరణజాతియనఁగా శూద్రస్త్రీకిని కోమటి పురుషునకును పుట్టిన సంకరజాతి.

సమాహారః-౹౹పు౹౹ ఇది సంక్షేపమునకును, సమానప్రకరణమున[]కును పేరు.

శింశుమారః-౹౹పు౹౹ ఇది మొసలికిని, నక్షత్రరూపమైన మహా విష్ణువునకును పేరు.

పరికరః-౹౹పు౹౹ ఇది సంక్షేపమునకును, మంచమునకును, సమూహమునకును పేరు.

అపహారః-౹౹పు౹౹ ఇది చోరరానిదానికిని, శరీరబంధమునకును, వివేకమునకును, ఉద్యోగమునకును, చోరునికిని, జూదమునకును లతాకారమైన మహామత్స్యమునకును,నిమంత్రణమును పొందింపయోగ్యమైనగంధపుష్పాదులకును, యుద్ధాదులుచాలించి యూఅట నొందుటకును పేరు.

వ్యవహారో వాక్యప్రయోగే ద్యూతే సమ్బన్ధదణ్డయోః,

అభిహారస్తు సన్నాహే తస్కరత్వాభియోగయోః.

ద్వైమాతురో జరాసన్ధే హేరమ్బే౽

థ పరంపరా, సంతానే పరిపాట్యాం చ

రహో౽న్తిక ముపహ్వరే.

అరుష్కరో నా భల్లాతే వ్రణకారిణి వాచ్యవత్,

పుణ్డ్రేక్షౌ నా త్రిషు మృదౌ సుకుమారో

నిశాచరః. ౧౨౪. ఫేరూలూకాహిరక్షస్సు పుంస్యసత్యాం నిశాచరీ,

మహావీరో యజ్ఞపాత్రే వజ్రే శ్వేతహయే హరౌ. సింహే౽గ్నౌ గరుడే పుంసి త్రిషు ప్రవరశూరయోః,

ఆడమ్బరో౽స్త్రీ సంరమ్భగర్జితే తూర్యనిస్వనే. ౧౨౫.

మహామాత్రో హస్తిపకే సచివే త్రిషు తూన్నతే,

శిరీషోత్పలయోః కర్ణపూరం నా త్వవతంసకే. ౧౨౬

పుంసి ప్రతిసరస్సేనాపృష్ఠే మణ్డలమాల్యయోః, ఆరక్షే వ్రణశుద్ధౌ చ హస్తసూత్రే చ నస్త్రియామ్.

శ్రేష్ఠే౽నుదీచి ప్రతివాగ్నీ నే చ త్రిష్వనుత్తరమ్,

వ్యవహారః - ||పు|| ఇది మాట్లాడుటకును, ద్యూతమునకును, సంబంధమునకును, శిక్షకును - పేరు.

అభిహారః-||పు|| ఇది ఆయత్తపడుటకును,దొంగిలించుటకును, అపకారముచేయుటకొఱకు నెదిరించి యాక్రమించుటకును బేరు.

ద్వైమాతురః-||పు|| ఇది జరాసంధునకును, వినాయకునకును పేరు.

పరంపరా-||స్త్రీ|| ఇది సంతానమునకును, అనుక్రమమునకును పేరు.

ఉపహ్వరమ్-||న||ఇదిసమీపమునకును,ఏకాంతమునకును పేరు.

అరుష్కరః-||పు|| ఇది జీడిమ్రానికి పేరైనపుడు ||పు|| వ్రణమును జేయుదానికిఁ బేరైనపుడు ||త్రి||

సుకుమారః-||పు|| ఇది నామాలచెఱకునకు పేరైనపుడు ||పు|| మృదువైనదానికి పేరగునపుడు ||త్రి||

నిశాచరః-ఇది నక్కకును, గుడ్లగూబకును, పామునకును, రాక్షసునకును బేరైనపుడు ||పు|| అంకులాడికిఁ బేరగునపుడు నిశాచరి ||స్త్రీ||

మహావీరః-ఇది యజ్ఞపాత్రమునకును, తెల్లనిగుఱ్ఱమునకును, విష్ణువునకును, సింహమునకును, అగ్నికిని, గరుత్మంతునకును పేరగునపుడు ||పు|| శ్రేష్ఠునకును, శూరునకును పేరగునపుడు ||త్రి||

ఆడంబరః-||పు|| ఇది సంరంభమునకును, ఏనుఁగుగర్జించుటకును, వాద్యధ్వనికిని పేరు.

మహామాత్రః-ఇది మావటివానికిని, మంత్రికిని పేరగునపుడు ||పు|| ఉన్నతమైనదానికి పేరగునపుడు ||త్రి||

కర్ణపూరమ్-ఇది దిరిసెనపూవునకును, ఉత్పలపుష్పమునకును పేరగునపుడు ||న|| కర్ణభూషణమునకు పేరగునపుడు ||పు||

ప్రతిసరః-ఇది సేనయొక్క వెనుకప్రక్కకును, సమూహమునకును పుష్పమాలికకును, ఏనుఁగుకుంభస్థలముయొక్క ప్రక్కకును వ్రణశుద్ధికిని పేరగునపుడు ||పు|| వివాహాదులయందు హస్తమునఁ గట్టుకంకణమునకు పేరగునపుడు ||న్న||

అనుత్తరమ్-||త్రి|| శ్రేష్ఠమైనదానికిని, ఉత్తరముకానిదానికిని, ప్రత్యుత్తరములేని సిద్ధాంతమునకును పేరు.

శతపత్త్రో రాజకీరే దా
ర్వాఘాటే శిఖావళే. ౧౨౯.
క్లీబే చ కమలే

శతపత్త్రః-ఇది శ్రేష్ఠమైనచిలుకకును, వడ్రంగిపిట్టకును నె
కిని పేరగునపుడు ॥పు॥ కమలమునకు పేరగునపుడు ॥న॥

విశ్వమ్భరా భూమా హ
రౌ పుమాన్,

విశ్వమ్భరా-ఇది భూమికి పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ విష్ణువు
పేరగునపుడు ॥పు॥

ఇతి రేఫాంతాః.

రేఫాంతపదవర్గము ముగిసెను.

హేరంబైరావతౌ హస్తి
మల్లౌ

హస్తిమల్లః-॥పు॥ ఇది వినాయకునకును, ఐరావతమున
పేరు.

పరిమళః పునః. ౧౩౦. వి
మర్దనే విమర్దోత్థ సుమనో
హర సౌరభే,

పరిమళః-॥పు॥ ఇది ఒఱయుటకును, నానాసుగంధద్ర
ములమెదుపుటచేత పుట్టినదై జనమనోహరమైన గంధమునకు
పేరు.

మహాకాళస్తు కింపాకే శివే
ప్రమథనాయకే. ౧౩౧

మహాకాళః- ॥పు॥ ఇది కింపాకమను వృక్షవిశేషమునకు
శివునికిని, ప్రమథగణాధిపతికిని పేరు.

గణ్డశైలస్స్యాల్లలాటే గిరే
శ్చ్యుతమహోపలే,

గండశైలః ॥పు॥ ఇది నొసలికిని, కొండనుండిజాఱిన గొ
బండకును పేరు.

ఝషకాళనళాః పోటగ
ళాః

పోటగళః-॥పు॥ ఇది మత్స్యమునకును, జెల్లునకును కిక్కి
కసవునకును పేరు.

కలకలః పునః. ౧౩౨. అపి
సర్జరసే

కలకలః-॥పు॥ ఇది సర్జరసమునకును, ఆపిశబ్దమువలన గుం
పంబుట్టిన పెనురొదకును పేరు.

లోకపాల స్త్వింద్రాది
భూపయోః,

లోకపాలః-॥పు॥ ఇది ఇంద్రుఁడు మొదలైనదిక్పాలకుల
ను, భూమినిబాలించు రాజునకును పేరు.

ఉమా దృష్టేన్ద్వమావాస్యా
సినీవాల్యావుభే ఇమే. ౧౩౩

సినీవాలీ-॥స్త్రీ॥ ఇది పార్వతికిని, చంద్రకళతోఁగూడినయమ
వాస్యకును పేరు.

అకమ్పాళి ర్దారికాయాం
కోటా వాలిఙ్గనే౽పి సా,

అకమ్పాళిః-॥స్త్రీ॥ ఇది స్త్రీశిశువునకును, పక్షికిని, ఆలింగ
మునకును పేరు.

ఫలినీ స్యాద్గన్ధఫలీ కలికా
చమ్పకస్య చ. ౧౩౪

గంధఫలీ-॥స్త్రీ॥ ఇది ప్రేంకణపుచెట్టునకును, సంపెంగమొ
కును పేరు.

లోకాలోకగిరౌ చక్ర
వాళః క్లీబం తు మణ్డలే,

చక్రవాళః-ఇది లోకాలోకపర్వతమునకు పేరైనపుడు ॥పు॥
మండలాకారమునకు పేరైనపుడు ॥న॥

మణిమాలా తు హారేస్యా
త్కాంతాదన్తక్షతాన్తరే

మణిమాలా-॥స్త్రీ॥ ఇది హారమునకును, స్త్రీలయొక్క దం
క్షతముల మధ్యభాగమునకును పేరు.

అతిబల మహాబలౌ ద్వౌ
త్రిషు బలి సీమా స్త్రియాం
లాయాం హి,
అవ్యక్తవాచిమధురే త్రిషు
మత్తగజేతు మదకలః పుంసి.

ఇతి లాంతాః.

సవనే మధ్యసన్ధానేఽ
భిషవ స్స్నానయజ్ఞయోః,

కుశీలవ స్తు వాల్మీకి నట
యాచకవాచకః. ౧౩౮
అపహ్నవోఽపలాపే చ
స్నేహే చా
థ పరాభవః, తిరస్కారే
ప్రణాశే చ
రాహూత్పాతావుపప్లవౌ.
శస్త్రే పారశవో విప్రా
చ్ఛూద్రాజే మౌక్తికాయ
సోః,
స న్నిశ్చయేఽనుభావ
స్స్యా త్ప్రభావే భావ
సూచకే. ౧౩౯
స్త్రీ శతపర్వా దూర్వా
వసయో ర్వేణౌ పుమాన్
బిసే క్లీబమ్,
పారిప్లవః పరిప్లవ ఇత్యే
తౌ వాచ్యవ చ్చలాకుల
యోః. ౧౪౦
ఆదీనవః పుమాన్ దోషే
త్రిషు క్లిష్టదురన్తయోః,

ఇతి వాంతాః.

అతిబలః-మహాబలః-ఈరెండునుబలవంతునకు పేళ్లగునపుడు ॥త్రి॥ చిట్టాముదపు చెట్టునకు పేళ్లగునపుడు ॥స్త్రీ॥

మదకలః-ఇది అవ్యక్తమధురమైనదానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥ మదగజమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

లాంతపదవర్గము ముగిసెను.

అభిషవః -॥పు॥ ఇది యాగమునం జేయం ప్రాతస్సవనాదులకు మూఁడింటికిని, విరోధులకు పరస్పరము సంధిచేయుంటకును, స్నానమునకును, యజ్ఞమునకును పేరు.

కుశీలవః-॥పు॥ ఇది వాల్మీకికిని, నట్టువవానికిని, యాచకునకును పేరు.

అపహ్నవః-॥పు॥ ఇది మోసపుచ్చుమాటకును, స్నేహమునకును పేరు.

పరాభవః -॥పు॥ ఇది తిరస్కారమునకును, నాశమునకును పేరు.

ఉపప్లవః-॥పు॥ ఇది రాహువునకును,ఉత్పాతమునకును పేరు

పారశవః -॥పు॥ ఇది ఆయుధమునకును, శూద్రస్త్రీకి బ్రాహ్మణునివలనఁబుట్టినవానికిని, ముత్తియమునకును, ఇనుమునకును పేరు.

అనుభావః -॥పు॥ ఇది పెద్దలబుద్ధినిశ్చయమునకును, ప్రభావమునకును, సాత్త్వికాదిభావములదెలుపు భ్రూవిక్షేపాదులకును పేరు.

శతపర్వా- ఇది దూర్వకును, వసకును పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥ ఆకారాంతము. వెదురునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ తామరతూఁటికి పేరగునపుడు ॥న॥ నకారాంతము.

పారిప్లవః - పరిప్లవః-ఈరెండును కదలుదానికిని, వ్యాకులమైనదానికిని పేళ్లు. విశేష్యలింగములు.

ఆదీనవః - ఇది దోషమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ క్లిష్టమైనదానికిని, ప్రతిక్రియలేనిదానికిని బేరగునపుడు ॥త్రి॥

వాంతపదవర్గము ముగిసెను.

అపదేశః పదే లక్ష్యే నిమిత్తవ్యాజయోరపి. ౧౪౧

అపదేశః - ॥పు॥ ఇది స్థానమునకును, గురికిని, నిమిత్తమునకును, వ్యాజమునకును పేరు.

ఉపస్పర్శ స్త్వాచమనే స్నానస్పర్శనయోశ్చ సః,

ఉపస్పర్శః - ॥పు॥ ఇది ఆచమనమునకును, స్నానము తాఁకుటకును పేరు.

అపభ్రంశో నిపతనే భాషాభేదాపశబ్దయోః. ౧౪౨

అపభ్రంశః - ॥పు॥ ఇది పడుటకును, భాషాభేదము అపశబ్దమునకును పేరు.

భవే త్ప్రియే జీవితేశో నాయమేఽ

జీవితేశః - ॥పు॥ ఇది భర్తకును, యమునికిని పేరు.

ప్రతిస్పశః, ద్యూతే నా త్రి ష్వగ్రగే స్యాద్వార్తాహారసహాయయోః.

ప్రతిస్పశః - ఇది ద్యూతమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ నడుచువానికిని, వేగులవానికిని, తోడుగాఁబోవువానికిని నపుడు ॥త్రి॥

ఇతి శాన్తాః.

శాంతపదవర్గము ముగిసెను.

అనిమేష శ్చానిమిషో ప్యేతౌ ద్వౌ సురమత్స్యయోః,

అనిమేషః-అనిమిషః ॥పు॥ ఈరెండును దేవతలకును, మత్స్యమునకును పేళ్లు.

అనుతర్ష స్సురాపానపాత్రే తృష్ణాభిలాషయోః.

అనుతర్షః-॥పు॥ ఇది కల్లుద్రాఁగెడుగిన్నెకును, దప్పికిని, కును పేరు.

అనుకర్షో రథ స్యాధస్థితే దారుణి కర్షణే,

అనుకర్షః - ॥పు॥ ఇది రథముయొక్క క్రిందనుండువఁ కొఁడిపీటకును, యీడ్చుటకును పేరు.

స్త్రియా ముపనిషద్ధర్మే నిగమాన్తరహస్యయోః.

ఉపనిషత్ - ॥ద్-స్త్రీ॥ ఇది ధర్మమునకును, వేదాంతబ్రహ్మప్రతిపాదవాక్యములకును, రహస్యమునకును పేరు.

అమ్బరీషం తృణే వర్షే రణే భ్రాష్ట్రే నపుంసకమ్, నా కిశోరే భూపభేదే శమ్భౌ వామ్రాతకే రవౌ.

అంబరీషమ్-ఇది తృణభేదమునకును, వర్షభేదమునకును, రణమునకును, వేఁపుడుమంగలమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ బాలునకును, అంబరీషుఁడను రాజునకును, శివునకును, అంబాళ్ళమ్రానికిని, సూర్యునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

ఇతి షాన్తాః.

షాంతపదవర్గము ముగిసెను.

అధివాసో నివసనే గన్ధధూపాదిసంస్కృతౌ,

అధివాసః-॥పు॥ ఇది ఉనికికిని, గంధధూపాదులచేఁ జేయబడిన సంస్కారమునకును పేరు.

రాజహంసో నృపశ్రేష్ఠే

రాజహంసః - ॥పు॥ ఇది రాజశ్రేష్ఠునకును, అపశబ్దమువలఁ హంసకును పేరు.

వ్యగ్నావర్కే విభావసుః.

విభావసుః-॥పు॥ ఇది అగ్నికిని, సూర్యునకును పేరు.

చన్ద్రహాసః ఖడ్గమాత్రే ఖడ్గే దశముఖస్య చ,

చంద్రహాసః - ॥పు॥ ఇది ఖడ్గసామాన్యమునకును, రావణుని ఖడ్గమునకును, చకారమువలన వెన్నెలకును పేరు.

ద్రాక్షా మూర్వా మధురసా భవే

మధురసా-॥స్త్రీ॥ ఇది ద్రాక్షకును, చాఁగకును పేరు.

త్సామరసా పునః. ౧౪౮

సామరసా-॥స్త్రీ॥ ఇది ద్రాక్షకును, మద్యమునకును పేరు.

ద్రాక్షాయాం మదిరాయాం చ

తత స్స్వశ్శ్రేయసం సుఖే, భద్రే ప్య

స్వశ్శ్రేయసమ్-॥న॥ ఇది సుఖమునకును, శుభమునకును పేరు

థో తామరసం తామ్రే స్వర్ణే సరోరుహే. ౧౪౯

తామరసమ్ - ॥న॥ ఇది రాగికిని, బంగారమునకును, తామ పూవునకును పేరు.

త్రిషు సాన్ద్రే ఘనరసః క్లీబేఽమ్బున్యేష మోరటే, కర్పూరనిర్యాసయోశ్చ సమ్యక్సిద్ధరసే తు నా. ౧౫౦

ఘనరసః - ఇది దట్టమైనదానికినిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥ ఉ కమునకును, చెఱకువేరునకును, కర్పూరమునకును, బంకకు బేరగునపుడు ॥న॥ సిద్ధరసమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

మలీమసం తు మలినే త్రిషు లోహే నపుంసకమ్,

మలీమసః-॥పు॥ ఇది మలినమైనదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి లోహమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥

ఇతి సాంతాః.

సాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ప్రతిగ్రహః సైన్యపృష్ఠే దానద్రవ్యే పరిగ్రహే ౧౫౧. స్వీకారే చా

ప్రతిగ్రహః-॥పు॥ ఇది సేనకు వెనుకప్రక్క నిన్నూ విండ్లపట్టుననున్న ప్రత్యేకపు సేనకును, దానద్రవ్యమునకు భార్యకును, గ్రహించుటకును పేరు.

థాబ్జయోనౌ పితృతాతే పితామహః,

పితామహః-॥పు॥ ఇది బ్రహ్మకును, తండ్రికిని పేరు.

ఉపనాహో వ్రణే లేపే వీణాయాశ్చ నిబన్ధనే. ౧౫౨

ఉపనాహః - ॥పు॥ ఇది వ్రణమునకును, పూయుంటకును, యొక్క బిరడకును పేరు.

అవగ్రహో వృష్టిరోధే ప్రతిబన్ధే గజాళికే,

అవగ్రహః-॥పు॥ ఇది వర్షప్రతిబంధమునకును, ప్రతిబంధ నకును, ఏనుఁగునొసటికిని పేరు.

పరిబర్హో రాజయోగ్యవస్తు న్యగ్నౌ పరిచ్ఛదే. ౧౫౩

పరిబర్హః-॥పు॥ ఇది రాజయోగ్యమైన ఛత్రచామరాది వులకును, అగ్నికిని, పరివారమునకును పేరు.

నే క్షితిభుగ్భోగ్యవస్తుని,
అవరోహో౽వతరణం ల
తా చాగ్రం గతాఙ్ఘ్రితః.
అభిగ్రహో౽భియోగేచ

దగిన ఛత్రచామరాది వస్తువునకును పేరు.

అవరోహః-॥పు॥ ఇది దిగుటకును, చెట్టుమొదటనుండి తుదవఱకు నల్లినతీఁగెకును పేరు.

అభిగ్రహః-॥పు॥ ఇది యుద్ధాదులయందు నెదురుగా నుద్యోగించుటకును పేరు.

చంద్రాగ్న్యర్కా స్తమో
పహాః,

తమోపహః-॥పు॥ ఇది చంద్రునికిని, అగ్నికిని, సూర్యునికిని పేరు.

ఉపగ్రహస్తుగ్రహణేస్యా
ద్బంద్యా మనుకూలనే. ౧౫౫

ఉపగ్రహః-॥పు॥ ఇది గ్రహించుటకును, చెఱబట్టుటకును, అనుకూలపఱచుటకును పేరు.

వరారోహా నితంబిన్యాం
కట్యాం

వరారోహా-॥స్త్రీ॥ ఇది స్త్రీకిని, పిఱుఁదునకును పేరు.

గన్ధవహః పునః, వాయౌ
నా నాసికాయాం స్త్రీ

గంధవహః - ఇది వాయువునకు పేరైనపుడు ॥పు॥ ముక్కునకు పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥

గరుల్లోమ్ని స్తనూరు
హామ్. ౧౫౬

తనూరుహమ్-॥న॥ ఇది ఱెక్కలకును, రోమములకును పేరు.

ఇతి హాన్తాః.

హాంతపదవర్గము ముగిసెను.

దేవవృక్ష స్సప్తపర్ణే కల్ప
ఘూరుహాగుగ్గులౌ,

దేవవృక్షః-॥పు॥ ఇది ఏడాకుల అరఁటిచెట్టునకును, గుగ్గిలపు మ్రానికిని పేరు.

ఇతి క్షాన్తాః.

క్షాంతపదవర్గము ముగిసెను.

శ్లో. ఇతి జగదుపకారిణ్యా మిరుగపదణ్డాధినాథరచితాయామ్,
చతురక్షరకాణ్డో౽యం పూర్ణో నానార్థరత్నమాలాయామ్.

టీక. జగదుపకారిణ్యామ్ - జగత్ = లోకమునకు, ఉపకారిణ్యామ్=ఉపకారకమైనదియును, ఇరుగపదణ్డాధినాథరచితాయామ్ - ఇరుగపదణ్డాధినాథ = ఇరుగపదండనాథునిచేత, రచితాయామ్ = చేయఁబడినదియునగు, నానార్థరత్నమాలాయామ్ = నానార్థరత్నమాలయను గ్రంథమునందు, అయమ్ = ఈ, చతురక్షరకాణ్డః - చతురక్షర = నాలుగక్షరములుగల పదములయొక్క, కాణ్డః = సమూహము, ఇతి = ఈపూర్వోక్తప్రకారముగా, పూర్ణః = ముగిసెను.

చ తు ర క్ష ర కా ం డ ము.

స ం పూ ర్ణ ము.

సంకీర్ణకాండము.

శ్లో. అస్మిన్ సమ్భవత శ్శబ్దాన్ పఞ్చ షట్సప్త వర్ణకాన్,
విషమాక్షరపర్యాయా న్నానార్థా నభివర్ణయే.

అవ. గ్రంథకర్త యిదివఱకు ఏకాక్షరద్వ్యక్షరత్ర్యక్షరచతురక్షర నానార్థశబ్దములం జెప్పి యింక నీ సంకీర్ణకాండమందుఁ బంచాక్షర షడక్షర సప్తాక్షర నానార్థశబ్దములను విషమాక్షరములు గలిగి యొకయర్థమున వర్తించు ననేకపర్యాయపదములను సంభవించినవఱకును జెప్పుచున్నాఁడు.—

అవకరకో గేహాజ్జే చిత్రాభ్రే

అవకరకః—॥పు॥ ఇది చీఁపురుకట్టచేత తుడువఁబడిన ధూళి మొదలైనవానికిని, చిత్రవర్ణమైన మేఘమునకును పేరు.

నాగవారకో గరుడే చ,

నాగవారకః—॥పు॥ ఇది గరుత్మంతునికిని, చకారమువలన పాములవానికిని పేరు.

జలకరకస్తు పయోధౌ ఫలేఽవ్యయం నారికేళస్య. ౨

జలకరకః—॥పు॥ ఇది సముద్రమునకును, టెంకాయకును బేరు.

గోక్షురక వికఙ్కతయోః కాశ్యాం చ స్వాదుకణ్టకో జ్ఞేయః,

స్వాదుకణ్టకః—॥పు॥ ఇది పల్లేరునకును, పుల్లవెలఁగచెట్టునకును, నూతనమేఘపంక్తికిని పేరు.

చిలిమిలికా స్యాత్తటితి చ ఖద్యోతే కణ్ఠభూషాయాం

చిలిమిలికా—॥సీ॥ మెఱుపునకును, మిడుగురుపురుగునకును, కంఠభూషణమునకును పేరు.

ఉపకారి కోపకర్త్ర్యాం రాజగృహే పిష్టభేదే చ,

ఉపకారికా—॥సీ॥ ఇది ఉపకారము చేసినదానికిని, రాజగృహమునకును, పిష్టవిశేషమునకును పేరు.

ఆస్ఫురితకం తు హాసే స్త్రీణాం నఖరక్షతాన్తరే చాపి.

ఆస్ఫురితకమ్—॥న॥ ఇది నవ్వునకును, స్త్రీలయొక్క నఖక్షతమధ్యమునకును పేరు.

ఇతి కాన్తాః.

కాంతపదవర్గము ముగిసెను.

కుటిలముఖస్తు కృశానౌ గోలాఙ్గూలే ఖలే ప్రేతే,

కుటిలముఖః—॥పు॥ ఇది అగ్నికిని, కొండముచ్చునకును, దుష్టాత్మునకును, పీనుఁగునకును పేరు.

ఖేఽమ్బుని చ సర్వతోము

సర్వతోముఖమ్—ఇది ఆకాశమునకును, ఉదకమునకును పేరై

ఖమీశాన బ్రహ్మణోశ్చ పుం
స్యేషః. ౫

ఇతి ఖాన్తాః.

వాతవ్యాధిక్లిష్టే విషవైద్యే
త్రిషు కథాప్రసఙ్గః,

ఇతి గాన్తాః

దశనోచ్ఛిష్టే సూర్యే వ
హ్నావప్యాశుశుక్షణిః పుంసి.
మత్తేభే సౌధానాం వరద
ణ్డకే మత్తవారణః ప్రోక్తః,
యుద్ధేఽపి ప్రవిదారణ
మవతారణం త్వంచలేఽపి
వసనస్య. ౬
పరిభాషణ మాలాపే నియ
మే నిన్దోపలమ్భే చ,

ఇతి ణాన్తాః.

అపరాజితౌ హరీశౌ
పృథివీపతి రన్తకే మహీ
శేఽపి. ౭
సూతే వసన్తదూతః పఞ్చ
మనినదే చ కోకిలేఽపిస్యాత్
మూర్ధాభిషిక్తశబ్ద స్త్రిషు
ప్రభౌ క్షత్రభూపయోః
పుంసి. ౮
తౌ జ్యోతిషాంపతీ ద్వా
వశీతభానుశ్చ శీతభానుశ్చ,

ఇతి తాన్తాః.

నపుడు ॥న॥ శివునకును, బ్రహ్మకును పేరగునపుడు ॥పు॥

ఖాంతపదవర్గము ముగిసెను.

కథాప్రసఙ్గః-॥త్రి॥ ఇది వాతరోగబాధగలవానికిని, విష వైద్యునికిని పేరు.

గాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ఆశుశుక్షణిః-॥పు॥ ఇది దంతములయెంగిటికిని,సూర్యునకును, అగ్నికిని పేరు.

మత్తవారణః-॥పు॥ ఇది మదపుటేనుఁగునకును, మేడలయొక్క కొణిగెకాధారంబుగ గోడయందు నాటినకొయ్యకును పేరు.

ప్రవిదారణమ్-॥న॥ ఇది యుద్ధమునకును, అపిశబ్దమువలన చీల్చుటకును పేరు.

అవతారణమ్-॥న॥ ఇది వస్త్రముయొక్క చెంగునకును, అపి శబ్దమువలనఁ దించుటకును పేరు.

పరిభాషణమ్॥న॥ ఇది మాట్లాడుటకును, నియమమునకును, నిందతోఁగూడిన దుర్వార్తకును పేరు.

ణాంతపదవర్గము ముగిసెను.

అపరాజితః॥పు॥ ఇది విష్ణువునకును, శివునకును పేరు.

పృథివీపతిః-॥పు॥ ఇది యమునకును, భూమిని పాలించు రాజునకును పేరు.

వసన్తదూతః-॥పు॥ ఇది సారథికిని, పంచమస్వరమునకును, కోకిలకును పేరు.

మూర్ధాభిషిక్తః-ఇది నిగ్రహానుగ్రహసమర్థునికిఁ బేరైనపుడు ॥త్రి॥ క్షత్రజాతియందుఁ బుట్టినవానికిని, భూమినిపాలించువాని కిని పేరైనపుడు ॥పు॥

జ్యోతిషాంపతిః-॥పు॥ ఇది సూర్యునికిని, చంద్రునికిని పేరు.

తాంతపదవర్గము ముగిసెను.

యోజనగంధా సీతా కస్తూరీ వ్యాసమాతా చ. ౧౦

యోజనగంధా-॥స్త్రీ॥ ఇది సీతాదేవికిని, కస్తూరికిని, వ్యాసమునితల్లియయిన సత్యవతికిని పేరు.

ఇతి ధాన్తాః.

ధాంతపదవర్గము ముగిసెను.

అథ షాష్టిహాయనా స్స్యుర్మతఙ్గజా ధాన్యభేదాశ్చ,

షాష్టిహాయనః-॥పు॥ ఇది యేనుఁగునకును, ధాన్యవిశేషమునకును పేరు. ఇచ్చట మతంగజాతిశబ్దమునకు మాదిగది యని కొందఱర్థము చెప్పుదురు.

మధుసూదనా వళిహారీ

మధుసూదనః-॥పు॥ ఇది తుమ్మెదలకును, విష్ణువునకును పేరు.

కుసుంభకనకే మహారజనే.

మహారజనమ్-॥న॥ ఇది కుసుమపువ్వునకును, బంగారమునకును పేరు.

హరిచన్దనం తు కుఙ్కుమచన్దన మందార భూరుహేష్వస్త్రీ,

హరిచందనమ్-॥పున॥ ఇది కుంకుమపువ్వునకును, ఎఱ్ఱనిగంధమునకును, మందారవృక్షమునకును పేరు.

వరవర్ణినీ హరిద్రా వరనారీ రోచనా చ లాక్షా చ. ౧౨

వరవర్ణినీ-॥స్త్రీ॥ ఇది పసుపునకును, ఉత్తమస్త్రీకిని, గోరోచనమునకును, లత్తుకకును పేరు.

ఇతి నాన్తాః.

నాంతపదవర్గము ముగిసెను.

చామరపుష్పః కాశే సహకారే కేతకే చాపి,

చామరపుష్పః-॥పు॥ ఇది రెల్లునకును, తీయమామిడికిని, మొగలిచెట్టునకును పేరు.

ఇతి పాన్తాః.

పాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ధూళికదమ్బో నిమ్బే నీపే కరణద్రుమే తినిశే. ౧౩

ధూళికదంబః-॥పు॥ ఇది వేఁపచెట్టునకును, కడపచెట్టునకును, ఉలిమిరిచెట్టునకును, నెమ్మిచెట్టునకును పేరు.

ఇతి బాన్తాః.

బాంతపదవర్గము ముగిసెను.

త్రిషు తు ప్రవక్తుమర్హే ప్రవక్తరి ప్రవచనీయః స్యాత్,

ప్రవచనీయః-॥త్రి॥ ఇది చెప్పుటకుఁదగినదానికిని, మిక్కిలి వాచాలకునికి పేరు.

ఇతి యాన్తాః.

యాంతపదవర్గము ముగిసెను.

క్షేత్రాగారవిశేషే కావ్యవిశేషే చ సర్వతోభద్రః. ౧౪

సర్వతోభద్రః-॥పు॥ ఇది ద్వారభేదరచనాభేదములచేత ప్రకాశించుచున్న రాజగృహదేవతాగృహవిశేషములకును, కావ్యభేదమునకును పేరు.

అలకా చ మహేన్ద్రస్య నగరీ వస్వౌకసారాస్యాత్,

వస్వౌకసారా-॥స్త్రీ॥ ఇది అలకాపురమునకును, అమరావతికిని పేరు.

తిలకే తమాలపత్త్రం పత్త్రకతాపిఞ్ఛయో రపి తత్. ౧౫

తమాలపత్త్రమ్-॥న॥ ఇది నొసటిబొట్టునకును, పరిమళద్రవ్యముల మెదిపి స్త్రీల ముఖస్తనాదులయందు వ్రాయుచిత్తరువునకును సముద్రతీరమునందు నల్లనియాకులుగలచీఁకటిమ్రానికిని పేరు.

ఇతి రేఫాన్తాః.

రేఫాంతపదవర్గము ముగిసెను.

బలభద్రో వైశ్రవణ శ్శేషా
హిర్మణికుణ్డలః,

మణికుండలః-॥పు॥ ఇది బలరామునికిని, కుబేరునికిని, శేషునకును పేరు.

యజ్వా చ శౌణ్డికశ్చద్వా
వేతా వాసుతీవలౌ జ్ఞేయౌ.

ఆసుతీవలః-॥పు॥ ఇది సోమయాజికిని, కల్లువిక్రయి వానికిని పేరు.

ఇతి లాన్తాః.

లాంతపదవర్గము ముగిసెను.

తృప్తౌచే త్పుంసి స్యా ద
న్నాదౌ వాశితంభవం క్లీబే,

ఆశితంభవమ్-॥న॥ ఇది తృప్తికిఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ అన్నాలకు పేరగునపుడు ॥న॥

ఇతి వాన్తాః.

వాంతపదవర్గము ముగిసెను.

హిఙ్గుద్రుమస్య చ రసే ని
మ్బేఽపిచహిఙ్గునిర్యాసః.

హింగునిర్యాసః - ॥పు॥ ఇది ఇంగువకును, వేపచెట్టునకు బేరు.

ఇతి సాన్తాః.

సాంతపదవర్గము ముగిసెను.

శివే హిరణ్యబాహుః స
న్తతధనదశ్చచన్ద్రమౌళిశ్చ,

హిరణ్యబాహుః-॥పు॥ ఇది ఎడతెగక ధనమునిచ్చు దాతకు శివునకును బేరు.

ఇతి హాన్తాః.

హాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ఇ తి ప ఞ్చా క్ష ర
నానార్థపదాని.

అయిదక్షరములుగల యనేకార్థములు ముగిసెను.

మాతులస్య సుతే ధూర్తఫ
లే మాతులపుత్రకః. ౧౮

మాతులపుత్రకః ॥పు॥ ఇది మేనమామకొడుకునకును, ఉమ్మెత్తపండునకును బేరు.

ఇతి కాన్తాః.

కాంతపదవర్గము ముగిసెను.

లావణ్యే చ స్తనే చ స్యా
త్క్లీబే యౌవనలక్షణమ్,

యౌవనలక్షణమ్-॥న॥ ఇది నిగ్గునకును, స్త్రీలయొక్క స్తనములకును పేరు.

ఇతి ణాన్తాః.

ణాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ఇ తి ష డ క్ష ర
నానార్థపదాని

ఆఱక్షరములుగల యనేకార్థములు ముగిసెను.

క్రియాసమభిహార స్స్యా న్ని
త్యేనః పున్య భృశార్థయోః.

క్రియాసమభిహారః-॥పు॥ ఇది పలుమాఱు చేయుటకును, అతిశయమునకును బేరు.

ఇతి రేఫాన్తాః.

రేఫాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ఇ తి స ప్తా క్ష ర
నానార్థ పదమ్.

ఏడక్షరములుగల యనేకార్థపదము ముగిసెను.

నిదాఘఘర్మౌ స్వేదోష్మ

నిదాఘః-ఘర్మః-॥పు॥ ఈ రెండును, చెమటకును, వేఁడిమికిని

గ్రీష్మే ష్వాతపవాసరే, ఆతపే చా

గ్రీష్మకాలములకును, ఎండదినమునకును, ఎండకును పేళ్లు.

థ వరుణ స్సముద్రో యాదసాంపతిః. ౨౦. యాదస్పతిశ్చ

యాదసాంపతిః - యాదస్పతిః - ॥పు॥ ఈ రెండును వరుణునికిని, సముద్రునికిని పేళ్లు.

వృక్షేఽద్రౌ శిఖ ర్యగనగాగమాః,

శిఖరీ-॥న్ - పు॥ అగః - నగః-అగమః - ॥పు॥ ఈ ౪-ను వృక్షమునకును, పర్వతమునకును పేళ్లు.

వతంసోత్తంసావతంసాః కర్ణపూరేఽపి శేఖరే. ౨౧

వతంసః-ఉత్తంసః - అవతంసః ॥పు॥ ఈ ౩-ను కర్ణభూషణమునకును, కిరీటాదులకును పేళ్లు.

ఇతి పుంలిఙ్గవిషమవర్ణ పర్యాయపదాని.

పుంలింగమందలి విషమాక్షరపర్యాయపదములు ముగిసెను.

దర్శనేఽభినయే సూచా సూచనా స్యా ద

సూచనా - ॥స్త్రీ॥ ఇది చూచుటకును, అభినయమునకును, సూదికిని పేరు.

థ చ్ఛలే, మాతంగ్యుగ్రేఽప్యుమాయాం చ

మాతంగీ-ఉగ్రా ॥స్త్రీ॥ ఈ ౨-ను ఒకదానిందలంచి కపటమున మఱియొకటి చేయుటకును, పార్వతికిని పేళ్లు.

సౌమ్యార్జున్యౌ తు నిశ్యపి. ౨౨

సౌమ్యా - అర్జునీ ॥స్త్రీ॥ ఈ ౨-ను రాత్రికిని, అపిశబ్దముచేత సాత్వికగుణవంతురాలికిని, ఆవునకును పేళ్లు.

ఇతి స్త్రీలిఙ్గవిషమవర్ణ పర్యాయపదాని.

స్త్రీలింగమందలి విషమాక్షరపర్యాయపదములు ముగిసెను.

పవిత్రం యజ్ఞోపవీతే బ్రహ్మసూత్రోత్తరీయయోః,

పవిత్రమ్ - యజ్ఞోపవీతమ్ ॥న॥ ఈ ౨-ను బ్రహ్మసూత్రమునకును, ఉత్తరీయమునకును పేళ్లు.

శకునం చ నిమిత్తం చ శుభాదే స్సూచకే ఉభే. ౨౩

శకునమ్-నిమిత్తమ్- ॥న॥ ఈ ౨-ను శుభకార్యసూచకమునకును పేళ్లు.

వారుణం భరణం రత్నం గమ్భీరం గహనం పునః, సేవ్యం దివ్యం స్వాదు శుద్ధం పాతాళం చ జలేఽప్యమీ. ౨౪

వారుణమ్-భరణమ్-రత్నమ్ - గంభీరమ్-గహనమ్-సేవ్యమ్ - దివ్యమ్-స్వాదు-శుద్ధమ్-పాతాళమ్॥న॥ ఈ ౧౦-న్ని ఉదకమునకును, అపిశబ్దముచేత వరుసగా వరుణసంబంధమైనదానికిని, భరించుటకును, శ్రేష్ఠమైనదానికిని, లోఁతైనదానికిని, చొరఁగూడనిదానికిని సేవింపఁదగినదానికిని, ఆకాశమునఁబుట్టినదానికిని, రుచికరమైనదానికిని, పరిశుద్ధమైనదానికిని, పాతాళమునకును పేళ్లు

ఇతి క్లీబవిషమవర్ణ పర్యాయపదాని.

నపుంసకమందలి విషమాక్షరపర్యాయపదములు ముగిసెను.

భగవాన్ బుద్ధ విష్ణ్వీశ

భగవాన్-॥త్ -పు॥ ఇది బుద్ధదేవునకును, విష్ణువునకును, శివు

పూజ్యేషు
భగవత్యుమా,
మహాం స్త్రిష్వధికే పూ
జ్యే మహతీ కాఽపి వల్లకీ.
భోగీ గ్రామాద్యధికృతే
త్రిషు నా భూపసర్పయోః,
భోగిన్య స్స్యు ర్నృప
స్యాన్యాః కామిన్యో మ
హిషీం వినా. ౨౯

కును, పూజ్యునకును పేరు.

భగవతీ-॥స్త్రీ॥ ఇది పార్వతికిఁ బేరు.

మహాన్-॥త్-త్రి॥ ఇది అధికునకును, పూజ్యునకును పేరు

మహతీ - ॥స్త్రీ॥ఇది నారదునివీణకును, అధికమైనదానికిఁబేర

భోగీ-॥న్॥ ఇది గ్రామాధికారికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥ రాజు

కును, పాముకును పేరగునపుడు ॥పు॥

భోగినీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది రాజుయొక్కపట్టపుదేవిగాక యిత
భార్యలకుఁ బేరు.

సరస్వతీ నదిభేదనద్యోస్స్త్రీ
దేవతాగిరోః గోభూగఙ్గాసు
మత్స్యాన్తర్యాం

సరస్వతీ- ॥స్త్రీ॥ ఇది సరస్వతీనదికిని, సామాన్యముగా నదికిని
సరస్వతీదేవికిని, వాక్కునకును, గోవునకును, భూమికిని, గంగ
కును, పొన్నగంటిచేఁపలకును పేరు.

సరస్వాంస్తునదేఽమ్బుధౌ.
భవేయు రణిమాదౌ చ
భూత్యైశ్వర్యవిభూతయః,
కకుదోఽస్త్రీ కకుత్ క్లీ
బే ధ్వా వేతౌ నృపలక్ష్మ
ణి. వృషభాఙ్గే ప్రధానే చ
భేద్యలిఙ్గా ఇతః పరే,

సర్వస్వాన్-॥త్-పు॥ఇదిపురుషనదికిని,సముద్రమునకును పేరు.

భూతిః-॥స్త్రీ॥ ఐశ్వర్యమ్-॥న॥ విభూతిః ॥స్త్రీ॥ ఈ 3-ను అణి
మాద్యష్టసిద్ధులకును, చకారమువలన సంపదకును పేరు.

కకుదః-॥పు॥ కకుత్ - ॥న॥ ఈ ౨-ను రాజచిహ్నములైన
ఛత్రచామరాదులకును,ఎద్దుమూఁపురమునకును,ప్రధానమునకును
పేరు.

ఇతః = ఈచెప్పినశబ్దములుగాక, పరే = ముందుచెప్పఁగల
శబ్దములు, భేద్యలిఙ్గాః=విశేష్యలింగములు.

ఇతి నానాలిఙ్గ విషమవర్ణ
పర్యాయపదాని.

అన్నిలింగములయందు వర్తించు విషమాక్షరపర్యాయ
పదములు ముగిసెను.

ప్రాప్తరూప సూరూపా
భిరూపాః పండిత సౌమ్య
యోః. ౨౯

ప్రాప్తరూపః - సురూపః - అభిరూపః ॥త్రి॥ ఈ 3-ను
విద్వాంసునికిని, ఒప్పిదమైనదానికిని పేళ్లు.

ప్రాచ్యోదీచ్య ప్రతీచ్యా
స్తాః ప్రాగుదక్ప్రత్య
గిత్యపి, త్రిషు పూర్వాది
దిగ్దేశకాలార్థేష్వవ్యలిఙ్గకాః
౩౦

ప్రాక్-ఉదక్-ప్రత్యక్ ॥చ॥ ఈ 3 - ను తూర్పు, ఉత్త
రము,పడమర ఈమూఁడుదిక్కులయందుఁ బుట్టినవానికిఁ బేరగు
నపుడు ॥త్రి॥ తూర్పు మొదలైన దిక్కులకును, దేశములకును,
కాలమునకును పేరగునపుడు ॥అవ్యయము॥

ఇతి వాచ్యలిఙ్గవిషమ
వర్ణ పర్యాయపదాని.

విశేష్యలింగవిషమాక్షరపదములు
ముగిసెను.

స్కన్దస్య శమ్భోః ధాతుశ్చ పర్యాయాః స్సకలాః క్రమాత్, రుద్రాక్షే షణ్ముఖే పఞ్చముఖే చాపి చతుర్ముఖే. ౩౧

స్కన్దస్య=కుమారస్వామికిని, శమ్భోః = శివునకును, ధాతుశ్చ=బ్రహ్మకును, పర్యాయాః=పర్యాయపదములైన షణ్ముఖపంచముఖచతుర్ముఖశబ్దములు, షణ్ముఖే=ఆఱుముఖములుగలదియు, పఞ్చముఖే=అయిదుముఖములుగలదియు, చతుర్ముఖే=నాలుగుముఖములుగలదియు నగు, రుద్రాక్షేచాపి = రుద్రాక్షలయందును వర్తించును.

(పైశబ్దములకును నిట్లే యర్థ మెఱుంగునది)

నిశాయాస్తు హారిద్రాయాం

రాత్రికి పర్యాయమైననిశాశబ్దము పసుపునందునువర్తించును.

మేఘస్యాభ్రకముస్తయోః,

మేఘవాచకమైన మేఘశబ్దము అభ్రకమునందును, తుంగముస్తలయందును వర్తించును.

ఇన్ద్రస్య గుగ్గులూలూకకుటజేష్వ

ఇంద్రపర్యాయములైనకౌశికశక్రశబ్దములు, రెంటిలో కౌశికశబ్దము గుగ్గిలపుచెట్టునకును, గుడ్లగూబకును, శక్రశబ్దము కొడిసెచెట్టునకును పర్యాయములగును.

థ చిత్రకే. ౩౨ భల్లాతకేఽపి వహ్నే స్స్యాదర్క స్స్యార్కతరా వపి,

అగ్నిపర్యాయమైనవహ్నిశబ్దము, చిత్రమూలమునందు జీడిమ్రానియందును వర్తించును.

సూర్యపర్యాయమైన యర్కశబ్దము, జిల్లేడుచెట్టునందును వర్తించును.

గౌర్యాస్త్వతస్యా

గౌరీపర్యాయమైన యుమాశబ్దము నల్లయుగిసెచెట్టునందును వర్తించును.

మిన్దోస్తు కాంపిల్యఘనసారయోః. ౩౩

చంద్రపర్యాయమైనచంద్రశబ్దము రోచనీ యనునౌషధవనందును, పచ్చకర్పూరమునందును వర్తించును.

వజ్రస్య హీరకే

వజ్రాయుధపర్యాయమైన వజ్రశబ్దము వజ్రమణియందును వర్తించును.

ఖస్యత్వభ్రకే పరమాత్మని,

ఆకాశపర్యాయమైన ఖశబ్దము మేఘమునందును, పరమాత్మయందును వర్తించును.

దృషదోఽద్రేశ్చశైలేయే

జాతికిని పర్వతమునకును పర్యాయమైనశైలేయశబ్దము ॥ని॥ జాతిపువ్వునందు వర్తించునపుడు ॥న॥

కార్పాసే వాససో నరః. ౩౪

వస్త్రపర్యాయకార్పాసశబ్దము ॥పు॥ ప్రత్తియందువర్తించునపుడు ॥పు॥

కనకస్య తు దుత్తూరనాగకేసరయో ర్నరః,

బంగారమునకు పర్యాయమైనకనకశబ్దము ॥న॥ ఉమ్మెత్తచెట్టునందును, నాగకేసరమునందును వర్తించునపుడు ॥పు॥

శిరస శ్శిఖరే చా

శిరస్సునకు పర్యాయమైన శిరశ్శబ్దము ॥న॥ శిఖరమునందు వర్తించును.

థ నరః పద్మస్య సారసే. 3౫	పద్మపర్యాయసారసశబ్దము ॥న॥ బెగ్గురుపక్షియందు వర్తించునపుడు ॥పు॥
వ్యాధేః కుష్ఠా ఖ్యౌషధే స్యా	వ్యాధికి పర్యాయమైనకుష్ఠశబ్దము, చెంగల్వకోష్ఠునందు వర్తించును.
చ్ఛోణితస్య తు కుఙ్కుమే,	నెత్తురునకు పర్యాయమైనరక్తశబ్దము ॥న॥ కుంకుమయందు వర్తించును.
బిన్దో స్సిధ్మాదిశారీర వికారే౽	బిందుపర్యాయమైన బిందుశబ్దము ॥పు॥ సిబ్బెమునంబుట్టి శరీరవికారమునందును వర్తించును.
థ నిధావపి. 3౬. కూర్మస్య మకర స్యాథ	కూర్మస్య=తాఁబేటికిని, మకరస్య=మొసలికిని, పర్యాయవలైన కచ్ఛపమకరశబ్దములు రెండును ॥పు॥ నిధావపి=నిధియదును వర్తించును.
శఙ్ఖస్య నిధిసంఖ్యయోః,	శంఖస్య=శంఖపర్యాయశంఖశబ్దము, నిధిసంఖ్యయోః=నియందు, సంఖ్యయందును వర్తించును.

మూ. ఇతి జగదుపకారిణ్యా మిరుగపదణ్డాధినాథరచితాయామ్,
కాణ్డో౽యం సంకీర్ణః పూర్ణో నానార్థరత్నమాలాయామ్.

టీక. జగదుపకారిణ్యామ్ - జగత్ = లోకమునకు, ఉపకారిణ్యామ్=ఉపకారకమైదియు, ఇరుగపదణ్డాధినాథరచితాయామ్ - ఇరుగపదణ్డాధినాథ = ఇరుగపదండనాథునిచేఁ రచితాయామ్ = చేయఁబడినదియునగు, నానార్థరత్నమాలాయామ్ = నానార్థరత్నమాలంను గ్రంథమునందు, అయమ్ = ఈ, సంకీర్ణః=సంకీర్ణకాండము, ఇతి = ఈపూర్వోక్తప్రకాముగా, పూర్ణః=ముగిసెను.

సంకీర్ణ కాండము

సంపూర్ణము.

అవ్యయకాండము

ఏకాక్షరనానార్థావ్యయములు.

అస్యాన్నిషేధే త్వల్పార్థే
ప్యాస్తు సన్తాపకోపయోః,
ఆఙ్ జీవదర్థాభివ్యాప్త్యోః
క్రియాయోగిని సీమ్ని చ. ౧

అ-ఇది నిషేధమునందును, అల్పార్థమునందును వర్తిం
ఆః-ఇది సంతాపమునందును, కోపమునందును వర్తిం
ఆఙ్-ఇది ఇంచుకయనునర్థమునందును, ఒకక్రియకున రను జెప్పునెడల దానితోడ ననునర్థమునందును, ఆమేరను నెడల నందాక యనునర్థమునందును, క్రియాయోగమునం సక్రియార్థద్యోతకత్వమునందును వర్తించును.

ఆ ప్రగృహ్యః స్మృతౌ
వాక్యే చాక్షేపేఽద్భుత
హర్షయోః,

ఆ-ఇది తలంపునందును, వాక్యపూరణమునందును, మునందును, ఆశ్చర్యమునందును, సంతోషమునందును చును. దీనికి ప్రగృహ్యమనుటచేత సంధిలేదు.

ఇ స్యాద్విచ్చిత్రక భేదో
క్త్యోః
ఈః కోపే దుఃఖభావనే. ౨

ఇః - ఇది ఆశ్చర్యమునందును, భేదవాక్యమున వర్తించును. [వర్తిం

ఈః - ఇది కోపమునందును, దుఃఖముభావించుటయం

ఋకార శ్చాపి ౠకా
రో ద్వావేతౌ వాక్యకృ
త్స్నయోః,

ఋ-ౠ-ఈరెండును వాక్యమునందును, సమస్త యందును వర్తించును.

ఏ దుఃఖభావనే కోపే
ప్రత్యక్షే సన్నిధావపి. 3

ఏ - ఇది దుఃఖమును భావించుటయందును, కోప దును, ప్రత్యక్షమునందును, సమీపమునందును వర్తించు

స్మృత్యాహ్వానా మన్త్ర
ణార్థే ష్వైతు స్మృత్యాది
షు త్రిషు,

ఐ - ఇది స్మరించుటకును, పిలుచుటకును, నిమంత్ర కును పేరగునపుడు ॥అ॥ ముల్లింగములుంగలవు.

ఓంకార స్స్యాదనుమతౌ
పరమాత్మన్యుపక్రమే. ౪

ఓమ్-ఇది అంగీకారమునకును, పరమాత్మకును, ఆరం కును పేరు.

ఓ ఔ శబ్దావుభౌ స్యాతాం
సమ్బుద్ధ్యాహ్వానయో రపి,

ఓ-ఔ యీరెండును సంబోధనకును దూరముననున్న బిలుచుటకును పేరు.

చాన్వాచయసమాహారే మి
థోయోగే సముచ్చయే. ౫

చ-ఇది రెండుక్రియలలో నొకటిప్రధానమై యొ ప్రధానమయియుండుట యనునన్వాచయమునను, ఒకక్రి నవయవవస్తువులకును ప్రాధాన్యములేక సముదాయమే నమైయుండుట యను సమాహారమునను, పరస్పర

ములయిన అవయవవస్తువులకు నొకక్రియతో సంబంధముగల గుటయను నితరేతరయోగమునను, పరస్పరనిరపేక్షములైన అవయవవస్తువులకు నొకక్రియతో సంబంధము గలుగుటయను సముచ్చయమునను వర్తించును.

ఖేదేఽవధారణే తు స్యా
ద్దు రశోభనదుఃఖయోః,
నిర్భర్త్సనే మత్సరే చ ని
న్యగ్భావనికామయోః. ౮

తు-ఇది ఖేదమునకును, నిశ్చయమునకును పేరు.

దుర్-ఇది అమంగళమునకును, దుఃఖమునకును పేరు.

ని-ఇది బెదరించుటయందును, పరులసంపదకోర్వలేకపోవుటయందును, వంగుటయందును, మిక్కిలి యనునర్థమునందును వర్తించును.

ప్రశ్నేఽనుకల్పే నుస్విచ్చ
నిషేధేనిశ్చయే చ నిః,
ప్ర ప్రాధాన్యాతిశయయోః
స్మ నిషేధే స్మృతావపి.
వి నిషేధే పృథగ్భావే
వా వికల్పోపమానయోః,
స్వ ర్నాకే పరలోకే చ
శం కల్యాణే సుఖేపిచ. ౯

ను-స్విత్ ఈరెండును ప్రశ్నయందును, వికల్పమునందును వర్తించును.

నిర్-ఇది నిషేధమునందును,నిశ్చయమునందును వర్తించును.

ప్ర-ఇది ప్రాధాన్యమునందును, అతిశయమునందును వర్తించును.

స్మ-ఇది నిషేధమునందును, స్మరణమునందును వర్తించును.

వి-ఇది నిషేధమునందును, వేఱగుటయందును వర్తించును.

వాః-ఇదివికల్పార్థమునందును,ఉపమానార్థమునందునువర్తించును

స్వర్-ఇది స్వర్గమునందును, పరలోకమునందునువర్తించును.

శమ్-ఇది శుభమునందును, సుఖమునందును వర్తించును.

హ సంబుద్ధౌ ప్రసిద్ధౌచ
హా విషాదశుగార్తిషు,
హి విస్మయే విషాదే చ
హింసంప్రశ్నవితర్కయోః.
హుం భర్త్సనామంత్రణయోః
హ్వా సాన్వయద్విస్మయహర్షయోః, హే హై వ్యస్తౌ
సమస్తౌ చ హూతిసమ్బోధనార్థకౌ. ౧౦
ఇత్యేకాక్షరనానార్థావ్యయాని.

హ-ఇది సంబోధనమునందును, ప్రసిద్ధియందును వర్తించును.

హా-ఇది వ్యథపడుటయందును, శోకమునందును, పీడయందును వర్తించును.

హి-ఇదిఆశ్చర్యమునందును,వ్యథపడుటయందును వర్తించును.

హిమ్-ఇది ప్రశ్నయందును, ఊహయందును వర్తించును.

హుమ్-ఇది బెదరించుటయందును, పిలుచుటయందును వర్తించును.

హూః-ఇది ఆశ్చర్యమునందును, సంతోషమునందును వర్తించును.

హే-హై-ఈరెండును వేఱువేఱుగాఁగాని, హేహై అని ఏకపదముగాఁగాని, యొకనామధేయమున నొకరిని పిలుచుటయందును, సంబోధనమునందును వర్తించును.

ఒకవర్ణముగల నానార్థావ్యయములు ముగిసెను.

స హైకవారే చ సకృ

దజ్గ సమ్బుద్ధిహర్ష యోః,
కచ్చిత్ప్రశ్నే కామవాదే
వార్తాసంభావనార్థయోః.
పశ్చాత్ప్రతీచ్యాం చరమే
కించారమ్భవిశేషయోః,
సుష్ఠు ప్రశంసనార్థే చ
గాఢం త్వనుమతే దృఢే.
హంత హర్షే విషాదేచ వా
క్యారమ్భానుకమ్పయోః,
స్వస్త్యాశీః క్షేమనిష్పాప
పుణ్యమఙ్గళవాచకమ్. ౧౩
బత తానుకంపా సన్తోష
ఖేదామంత్రణవిస్మయే,
అనంతర్యే పరిప్రశ్నే పఞ్చ
మ్యర్థే భవేత్తతః. ౧౪
కుతస్తు స్యాత్పరిప్రశ్నే
పఞ్చమ్యర్థాపలాపయోః,
ఆదిప్రకారసంపూర్తి హే
తు ప్రకరణేష్వితి. ౧౫
అతి స్యాదధికార్థోక్తౌ
ప్రశంసాయామతిక్రమే,
ప్రతి ప్రతినిధా విత్థంభూ
తాఖ్యా నాభిముఖ్యయోః.
౧౬. వీప్సాయాం లక్షణే
భాగే ప్రతిదానే ఽవధా
రణే,

అథో అథే త్యథే ప్రశ్న
వికల్పారమ్భమఙ్గళే. ౧౭.
అనన్తరే చ కార్త్స్న్యేచ

సకృత్-ఇది కూడా అనునర్థమునందును, ఒకతూరి యను
నర్థమునందును వర్తించును. [చును

అంగ-ఇది సంబోధనమునందును, సంతసమునందును వర్తి

కచ్చిత్-ఇది ప్రశ్నయందును, ఇష్టార్థప్రశ్నయందును, వార్త
యందును, ఇది సంభవించునా యనునర్థమునందును వర్తించును.

పశ్చాత్-ఇది పడమరకును, వెనుకప్రక్కకును పేరు.

కించ-ఇది ఆరంభమునకును, మఱియుంగలదనుటకును పే

సుష్ఠు-ఇది బాగనుటకును, మెచ్చుటకును పేరు.

గాఢమ్-ఇది అంగీకారమునకును, దృఢమునకును పేరు.

హంత-ఇది సంతోషమునకును, దుఃఖించుటకును, వాక్యా
రంభమునకును, దయకును పేరు.

స్వస్తి-ఇది ఆశీర్వచనమునకును, క్షేమమునకును, పాపము
లేక యుండుటకును, పుణ్యమునకును, శుభమునకును పేరు.

బత-ఇది దయకును, సంతోషమునకును, దుఃఖమునకు
పిలుచుటకును, ఆశ్చర్యమునకును పేరు.

తతః-ఇది తర్వాతననుటకును, అవలనేమి యని ప్రశ్న చేయు
టకును, అందువల్లనను పంచమీవిభక్త్యర్థమునకును పేరు.

కుతః-ఇది ఎక్కడిదను ప్రశ్నకును, ఎందువల్లననుపంచమీవి
భక్త్యర్థమునకును, అది యెక్కడియను నపలాపార్థమునకును పే

ఇతి-ఇది మొదలనునర్థమునకును, ప్రకారమునకును, మ
యుంటకును, కారణమునకును, ప్రకరణమునకును పేరు.

అతి-ఇది మొదలగునర్థమునకును, మెచ్చుటకును, అతిక్రమి
చుటకును పేరు.

ప్రతి-ఇది సదృశార్థమునకును, ఒకప్రకారమును బొంది
వానిగాఁజేయుంట యను నిత్థంభూతాఖ్యానమునకును, ముఖము
మళ్లించియుండుటకును, గుణక్రియలచేతనన్నివస్తువులను ప్రత్యే
ముగా వ్యాపించి నిశ్చయించుటయనెడివీప్సకును, చిహ్నమునకు
భాగమునకును, ఒకదానినిచ్చి యొకదానిం బుచ్చుకొనుటకు
అదియ యనునేవకారార్థమునకును పేరు

అథో-అథ-ఈరెండును ప్రశ్నకును, అదియూ ఇదియూ అ
వికల్పార్థమునకును, ఆరంభమునకును, మంగళార్థమునకు
తర్వాతనెడియర్థమునకును, అంతయుననెడియర్థమునకును పే

మిథో ఽన్యోన్యం రహ స్యపి,
సముచ్చయే ప్యనుజ్ఞాయాం సౌమ్య నిశ్చయయో స్తథా. ౧౮

మిథస్-ఇది తమలోతామనెడియర్థమునకును, ఏకాంతమునకును పేరు.

తథా-ఇది ఇదియుం మఱియొకటియుం ననెడి సముచ్చయర్థమునకును, ప్రార్థనార్థకమునకును, అనుజ్ఞ చేయుటకును, సౌవభావమునకును, అలాగేయనెడినిశ్చయార్థమునకును పేరు.

వృథా నిరర్థకావిధ్యోః

వృథా-ఇది వ్యర్థమనుటకును, విధిలేక సేయుటకును పేరు.

ప్రాదుర్నామ్ప్రకాశయోః,

ప్రాదుర్-ఇది పుట్టుటకును, ప్రకాశించుటకును పేరు.

సామి త్వర్ధేజుగుప్సాయా

సామి-ఇది సగమనుటకును, నిందకును పేరు.

మమాఽన్తికసహార్థయోః.

అమా-ఇది సమీపమునకును, కూడాయనునర్థమునకును పేరు.

నామ ప్రకాశ్యే సమ్భావ్యే క్రోధోపగమకుత్సనే — నామ ప్రకాశ్యే కుత్సా యాం సమ్భావ్యేఽఙ్గీకృతౌ క్రుధి,

నామ-ఇది ఎఱిఁగింపఁదగినయర్థమునకును, నిందకును, ఇటువలెసంభవించుననునర్థమునకును, అంగీకారమునకును, కోపమునకును పేరు.

కామం ప్రకామేఽనుమతౌ ప్రశ్నానునయయోరపి.

కామమ్-ఇది మిక్కిలి యనునర్థమునకును, అంగీకరించుటకును, ప్రశ్నకును, ఓరడించుటకును పేరు.

అయే విషాదస్మరణక్రోధ సమ్భ్రమవాచకః,

అయే-ఇది దుఃఖమునకును, స్మరించుటకును, కోపమునకును తొట్రుపాటునకును పేరు.

వరం నహీనే నావృత్తౌ

వరమ్-ఇది శ్రేష్ఠునికిని, అవృత్తిలేకపోవుటకును పేరు.

పురోఽగ్రే ప్రథమేఽపిచ. ౨౧

పురస్-ఇది ముందనుటకును, మొదటిదానికిని పేరు.

ఈపురశ్శబ్దము అపిచకారములవలన పురవాచకమయినపుడు అకారాంతనపుంసకలింగముగలదు.

పురా ప్రబన్ధే ప్రతనే నికటాగామ్యతీతయోః,

పురా-ఇది వాక్యరచనకును, బహుకాలమునకును, సమీపమునకును, లాఁగలదానికిని, కడచినదానికిని పేరు.

పరి స్యా త్సర్వతోభావ లక్షణాదిషు భూషణే. ౨౨
ఆలిఙ్గనే వఞ్చనేచా

పరి-ఇది అంతయనునర్థమునకును, వృక్షం వృక్షం - వనవనమ్, ఇత్యాద్యర్థములఁ జెప్పుభావలక్షణములకును, భూషణమునకును, ఆలింగనమునకును, మోసపుచ్చుటకును పేరు.

ప్యారాద్దూరసమీపయోః,

ఆరాత్-ఇది దూరమునకును, సమీపమునకును పేరు.

తిరోఽన్తర్ధా తిరశ్చీనే

తిరస్-ఇదితప్పుటకును,అడ్డముగాననెడియర్థమునకును పేరు

పృథగర్థేఽన్తికే హిరుక్. ౨౩

హిరుక్-ఇది యీయదిదప్ప మఱియొకటియనెడి యర్థమునకును, సమీపమునకును పేరు.

ఊరర్యూరీ చోరరీ చ విస్తారేఽఙ్గీకృతౌ త్రయమ్,

ఊరరీ-ఉరీ-ఉరరీ-ఈమూఁడును విస్తారమునకును, అంగీకారమునకును పేళ్లు.

సమ్భావనాయాం వార్తా

కిల-ఇది ఈరీతి గలుగునా యనెడి సంభావనకును, లోకవ

యాం స్మృతావనునయే కిల.
నిషేధవాక్యాలఙ్కార జి
జ్ఞాసానునయే ఖలు,
శక్తిభూషణ పర్యాప్తి వా
రణానర్థకే ష్వలమ్. ౨౭

యావత్తావచ్చ సాకల్యా
వధి మానావధారణే,

యద్వా ప్రశ్నే వితర్కే
చ

ప్రాధ్వంబన్ధానుకూలయోః.
భూయస్సదార్థయోశ్శశ్వ
త్పృథగ్భార్త్యర్థయోర్భృశమ్,
సహ సాకల్యసాదృశ్య
యౌగపద్యసమృద్ధిషు. ౨౮
అహో ధిగర్థ ఆశ్చర్యే
విషాద కరుణార్థయోః
కచ్చిత్ప్రశ్నే చోత్తరే చ
క్షణానుక్షణయోర్ముహుః.
ఆహో ఉతాహో ఇత్యే
తే వికారప్రశ్నయోరపి,
హాహా స్యాదద్భుతే ఖేదే
హీహీ విస్మయహర్షయోః.
తుల్యప్రత్యక్షయోస్సాక్షా
న్మఙ్క్షు శీఘ్రభృశార్థయోః,
ఇతి ద్వ్యక్షర
నానార్థావ్యయాని.

అభీక్ష్ణ మనిశే శీఘ్రే ము
హురర్థ ప్రకర్షయోః. ౩౦
పురస్తాత్పృథమేఽగ్రే చ

వాడుకకును, గడచినదానినిస్మరించుటకును, ఊఱడించుటకును పేరు.

ఖలు-ఇది నిషేధమునకును, వాక్యాలంకారమునకును, తెలియ నిచ్ఛయించుటకును, ఊఱడించుటకును పేరు.

అలమ్-ఇది సమర్థుఁడనెడియర్థమునకును, భూషణమునకును, సంపూర్ణమనునర్థమునకును, చాలింపుమనునర్థమునకును, అనర్థమునకును పేరు.

యావత్-తావత్ - ఈరెండును అంతయుననెడియర్థమునకును, మేరకును, పరిమాణమునకును, అదియ యనెడినిశ్చయార్థమునకును పేరు.

యద్వా-ఇది ప్రశ్నకును, ఇటుగాకపోయినను నీరీతియని చెప్పుటకును పేరు.

ప్రాధ్వమ్-ఇది వంగుటకును, అనుకూలమునకును పేరు.

శశ్వత్-ఇది పలుమాఱనుటకును, ఎల్లప్పుడనుటకును పేరు.

భృశమ్-ఇది అతిశయమునకును, మిక్కిలియనుటకును పేరు.

సహ-ఇది సమస్తమనెడి యర్థమునకును, సాదృశ్యార్థమునకును, సమానకాలమునఁ బుట్టుటకును, సమృద్ధికిని పేరు.

అహో-ఇది నిందార్థమునకును, ఆశ్చర్యమునకును, దుఃఖించుటకును, కరుణించుటకును పేరు.

కచ్చిత్-ఇది ప్రశ్నకును, ఉత్తరముచెప్పుటకును పేరు.
ముహుః-ఇది క్షణకాలమునకును, పలుమాఱనునర్థమునకును పేరు.

ఆహో-ఉతాహో-ఈరెండును వికారమునకును, ప్రశ్నకును పేరు.

హాహా-ఇది ఆశ్చర్యమునకును, దుఃఖించుటకును పేరు.

హీహీ-ఇది ఆశ్చర్యమునకును, సంతోషమునకును పేరు.

సాక్షాత్-ఇది సమానార్థమునకును, ప్రత్యక్షమునకును పేరు.

మఙ్క్షు-ఇది శీఘ్రమనునర్థమునకును, మిక్కిలి యనుటకును పేరు.

రెండక్షరముల నానార్థావ్యయములు ముగిసెను.

అభీక్ష్ణమ్-ఇది ఎల్లప్పుడనుటకును, శీఘ్రమనుటకును, పలుమాఱనుటకును, మిక్కిలియనుటకును పేరు.

పురస్తాత్-ఇది మొదట ననుటకును, ముందల ననుటకును,

పురార్థే పూర్వదిశ్యపి,

తొల్లియనుటకును, తూర్పుదిక్కనకును పేరు.

కిము తాతిశయప్రశ్న వికల్పే

కిముత.- ఇది అతిశయమునందును, ప్రశ్నయందును, మందును వర్తించును.

ష్వథ సామ్ప్రతమ్. ౩౧

సామ్ప్రతమ్-ఇది యోగ్యమను నర్థమందును, ఇప్పు నర్థమునందును వర్తించును.

యుక్తార్థే చాధునార్థే

చాప్యన్తతో ఽవయవాన్తయోః,

అన్తతస్-ఇది అవయవమునందును, తుదయనునర్థమున వర్తించును.

అగ్రతః పురతశ్చేతి ద్వావేతౌ ప్రథమాగ్రయోః.

అగ్రతస్-పురతస్-ఈరెండును మొదటియందును నుటయందును వర్తించును.

సమీపోభయత శ్శీఘ్ర సాకల్యాభిముఖేఽభితః,

అభితస్ - ఇది సమీపమునందును, ఇరుప్రక్కలయ శీఘ్రమునందును, అంతయనునర్థమునందును, ఎదుటయన నందును వర్తించును.

సమ్ప్రత్యర్థే చ సమయా శపథేఽన్తికమధ్యయోః. ౩౩

సమయా-ఇది ఇప్పు డనునర్థమునందును, శపథమున సమీపమునందును, నడిమియందును వర్తించును.

ప్రాతః పూర్వేఽహ్ని పూర్వేద్యు

పూర్వేద్యుస్-ఇది ప్రాతఃకాలమునందును, పూర్వది దును వర్తించును.

రన్తరాఽన్తికమధ్యయోః,

అంతరా-ఇది సమీపమునందును,మధ్యమునందునువ

శ్లో.ఇతి జగదుపకారిణ్యామిరుగపదణ్డాధినాథరచితాయామ్,
అవ్యయపదకాణ్డోఽయం పూర్ణో నానార్థరత్నమాలాయామ్.

టీక. జగదుపకారిణ్యామ్-జగత్ = లోకమునకు, ఉపకారిణ్యామ్ = ఉపకా దియు, ఇరుగపదణ్డాధినాథరచితాయామ్ - ఇరుగపదణ్డాధినాథ = ఇరుగపదండనా రచితాయామ్=చేయఁబడినదియుఁ నగు, నానార్థరత్నమాలాయామ్=నానార్థరత్నమా గ్రంథమునందు, అయమ్=ఈ, అవ్యయపదకాణ్డః-అవ్యయపద = అవ్యయపదముల కాణ్డః=సమూహము, ఇతి=ఈపూర్వోక్తప్రకారముగా, పూర్ణః=ముగిసెను.

నానార్థరత్నమాల - అవ్యయకాండము.

సంపూర్ణము.

చెన్నపురి : వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులుఅండ్ సన్స్ వారి
'వావిళ్ల' ప్రెస్సున ముద్రితము.—1933.

విషయసూచిక.

సంకేతాక్షరములు.

పుంలింగమునకు	॥పు॥	స్త్రీలింగమునకు	॥స్త్రీ॥
నపుంసకలింగమునకు	॥న॥	పుంస్త్రీలింగములకు	॥ప్స్త్రీ॥
పున్నపుంసకలింగములకు	॥ప్న॥	స్త్రీనపుంసకలింగములకు	॥స్న॥
త్రిలింగములకు	॥త్రి॥	అవ్యయమునకు	॥అ॥
మూలమునకు	॥మూ॥	టీకకు	॥టీ॥

నకారాద్యంతములకు.— ... ... ॥న్॥ఇత్యాదులు

సంస్కృతగ్రంథములు

	ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
ఋతుసంహారము, ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము ...	0	8
కాదంబరి ...	1	8
కుమారసంభవము, సవ్యాఖ్యానము, మేలుప్రతి ...	0	14
,, సంస్కృతాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము ...	1	8
కవిరాక్షసీయము, ద్వ్యర్థికావ్యము, సంస్కృతాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము	0	12
గీతగోవిందము, (అష్టపది) ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యవివరణసహితము ...	1	4
దశకుమారచరిత్రము, క్రొత్తకూర్పు ...	0	12
నైషధము, సవ్యాఖ్యానము, 6 సర్గలు ...	1	0
బిల్హణచరిత్ర, సటీక, చక్కనికూర్పు ...	0	8
భర్తృహరిసుభాషితము, సాంధ్రపద్యతాత్పర్యము ...	0	14
,, కాలికోబైండు ...	1	[illegible]
భర్తృహరిసుభాషితము, సవ్యాఖ్యానాంధ్రటీకాతాత్పర్యము, ఏనుగు లక్ష్మణకవి, ఎలకూచి బాలసరస్వతి, పుష్పగిరితిమ్మన-ఈముగ్గురి ఆంధ్రపద్యములుకూడ నిందు చేర్పఁబడినవి ...	2	
భారవి, సవ్యాఖ్యానము, 9 సర్గలు, చక్కనికూర్పు ...	0	1
భోజచరిత్ర, ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము ...	1	
మణిమంజరీభేదిని, రామయోగీంద్రవిరచితము ...	0	
మాఘము, సవ్యాఖ్యానము, 6 సర్గలు చక్కనికూర్పు ...	1	
,, ,, 7-12 సర్గలు పాతప్రతి ...	0	
,, 3 సర్గలు, సమాసతాత్పర్యసంస్కృతాంధ్రవ్యాఖ్యానసహితము	2	
మేఘసందేశము, సవ్యాఖ్యానము ...	0	
,, సంస్కృతాంధ్రవ్యాఖ్యానసహితము, చిన్నసైజు ...	0	
రఘువంశము 6 సర్గలు, పదచ్ఛేద అర్థ ఆకాంక్ష శబ్దసమాస తాత్పర్యవ్యాఖ్యానసహితము ...	5	
రఘువంశము, 10 సర్గలు, సవ్యాఖ్యానము ...	1	
విక్రమార్కచరిత్ర, ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము ...	1	
హంససందేశము, సవ్యాఖ్యానము ...	0	
హితోపదేశము, చక్కనికూర్పు ...	0	
ఉత్తరరామచరిత్రము, సవ్యాఖ్యానము ...	1	
వేణీసంహారము, సవ్యాఖ్యానము, క్రొత్తకూర్పు ...	1	

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్
292, ఎస్ప్లనేడ్, చెన్నపురి

త్రికాండశేషము, సటీకము

ఈగ్రంథమునకు "అమరశేషము" అనియు నామాంతరముగలదు. ఈనిఘంటువు నం దమరకోశమునం దేర్పడని పర్యాయపదములెన్నియో యున్నవి. గ్రంథాంతమున అకారాది శబ్దానుక్రమణికయుం జేర్పఁబడి యున్నది. చక్కఁగా ముద్రితమై మంచిబైండు చేయఁబడియున్నది. ప్రతి 1-కి రూ 1-12-0

విశ్వకోశము, సటీకము

ఇయ్యది మహేశ్వరసూరవిరచితము. మూలగ్రంథమును బరిశోధించి, సరళముగ తెనుఁగుటీకను వ్రాయించి శుద్ధముగా బ్రచురించితిమి. ఈనిఘంటువునందుఁ బదములెల్లను అంత్యాక్షర నియమమునుసరించి అకారాదిగా వ్రాయఁబడియుండుటవలన, ఆవశ్యకములగుపదములను సులభముగాఁ గనుఁగొనుట కెంతయు ననుకూలించియున్నది

ప్రతి 1-కి రూ 2-8-0

మేదినీకోశము, సటీకము

మేదినీకరునిచే విరచితమైనది. ఇయ్యది శ్లోకరూపముగునిఘంటువైనను పదములెల్ల నంత్యాక్షరనియమముఁ బాటించి అకారాదిగా వ్రాయఁబడియున్నందునఁ గోరిన పదము నుత్తర క్షణమున నేకనుఁగొనుట కుపకరించుచున్నది. గ్రంథము చక్కఁగా ముద్రింపఁబడి మంచిబైండు కట్టఁబడియున్నది. ప్రతి 1-కి రూ 4-0-0

హారావళి, సటీకము

ఇయ్యది 228 శ్లోకములలోరచించిన యొకచిన్న సంస్కృతనిఘంటువు. ఈ శ్లోకములు కంఠస్థమైయుండినఁ బర్యాయపదములకుఁదడువుకొనవలసినపని యుండదు. ఇందే కాక్షరీకోశముగూడ సటీకముగా ననుబంధింపఁబడియున్నది.

ప్రతి 1-కి రూ 0-8-0

ఆంధ్రీకృతలఘుకౌముది	..	2	0	0
ఆంధ్రీకృత న్యాయదర్శనము, ప్రథమభాగము	...	1	0	0

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్,
292, ఎస్ప్లనేడ్, చెన్నపురి. ఈ.